

2022 MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE

KANUN TEKLİFİ

Muhalefet Şerhi

HDP

İçindekiler

SARAYIN DEĞİL HALKIN BÜTÇESİ...	5
1-DÜNYA KAPİTALİST SİSTEMİ ARAYIŞTA.....	8
1.1. Topluma Karşı Saldırı: Neoliberalizm.....	8
1.2. 2008 Krizinden Pandemiye: Neoliberalizm Miadını Doldurdu.....	10
1.3. Post-Pandeminin Ekonomi Politikası	12
1.4. Post-Pandemi Hazırlıkları: Liberal Demokrasi 2.0 ve New Atlantic Charter mi, Alternatif Yaşamın İnşası mı?.....	13
1.5. Ekolojik Krizin Ortasında.....	15
1.6. İklim Krizi'ne Karşı İklim Adaleti.....	17
2-) SALDIRGAN DIŞ POLİTİKA VE SONUÇLARI	19
2.1. Küresel ve Bölgesel Hesaplaşmalar Kısacasında Ortadoğu	21
2.1.1.AKP Dış Politikasının 10 Yılı; Ortadoğu'ya Yön Verme İsteğinden Bölgesel Statükoyla Anlaşma Arayışına	21
2.1.2. Suriye'de Sarayın Dönüşen Hedefi; Emmevi Camii'nde Namaz Kılmaktan "Kürt Anasını Görmesin"e	23
2.1.3. Suriye Savaşının Maliyeti Türkiye Halklarının Sirtında	24
2.2. Kafkasya	26
2.3. Libya.....	27
2.4. Kıbrıs	27
2.5. Afganistan	28
2.6. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi	28
2.7. Bölgesel Barış ve Demokrasi İçin Barış Bütçesi.....	29
3-) TÜRKİYE EKONOMİSİ KOMADA.....	30

3.1.Türkiye Ekonomisi: Sürekli Kriz Hali	30
3.1.1. AKP’li Yıllarda Ekonomi	32
3.1.2.2015-2021 Yılları: Sona Doğru Bir Adım Daha	35
3.2.Türkiye Ekonomisi Neden Komada?	37
3.2.1.Demokrasi Krizi ve Tekelleşen İktidar: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi	37
3.2.2. Kürt Sorununun Çözünsüzlüğü Ülke Ekonomisini Çökertti	38
3.2.3.Adalet Yoksa Demokrasi de Yok	44
3.2.4.Hdp’ye Yönelik Baskılar	50
3.2.5.Kayım Rejimi	53
3. 2.6. İsraf ve Lüks Ekonomisi	69
3.2.7.Demokratik Cumhuriyet	73
3.2.8. Emek Sömürüsü.....	75
3.2.9. Çocuklara Duyarlı Bütçeleme Hemen Hayata Geçmelidir.....	93
3.2.10. Mevsimlik Tarım İşçileri	97
3.2.11. Sığınmacı ve Mülteci Emegi	101
3.2.12.Kadın Emegi Sömürülüyor	104
3.2.13.Tarım ve Hayvancılık Bitirildi	114
3.3.Yoksulluk, İşsizlik ve Gelir Adaletsizliği.....	122
3.3.1. Yoksulluk.....	122
3.3.2. İşsizlik	125
3.3.3. Gelir Adaletsizliği	126
3.3.4.Bölgesel Eşitsizlikler.....	135
3.3.5. Vergi Adaleti/sizliği.....	142
3.4. 2021’de Türkiye’de Yaşanan Ekolojik Kriz.....	157
3.4.1.Türkiye’de Felaket Kapitalizminden Beslenen Rant Politikalarının Yol Açtığı Ekolojik Yıkımlar	158
3.5. Rıza Üretim Aracı Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı	173
3.5.1. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Alevilik Sorunu	178
3.6. Sayıştay Raporları Çürümüşlüğü Gösteriyor	180
3.6.1.Genel Uygunluk Bildirimi	182
3.6.2. 2020 Yılı Bütçe Gerçekleşmeleri	182
3.6.3. Yedek Ödenek Kullanımı	182
3.6.4. Borç Batağı Büyüyor, Borçlar Artıyor	183
3.6.5. Kamu İdarelerine İlişkin Tespitlerde Öne Çıkanlar	184
3.6.6. Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu	186
3.6.7.Önemli Bulguların Tespit Edildiği Kamu İdareleri	187

4-) 2022 BÜTÇESİ SARAYIN BÜTÇESİDİR.....	205
4.1.Silahlanma ve Güvenlik Harcamaları	205
4.2.Faiz Ödemeleri, Hazine Garantili Ödemeler ve KÖİ'ler Kamusal Kaynakları Tüketiyor	208
4.2.1.Faiz Ödemeleri	209
4.2.2. Hazine Garantili Ödemeler ve Kamu-Özel İşbirliği Ödemeleri	210
4.3.Bütçe Açığı ve Borçlanma	214
4.4.Bütçe Hakkı, Demokrasinin En Temel Kazanımlarından Biridir	217
4.5.Bu Bütçede Çocuklar Yok.....	218
4.6.Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Zorunluluktur	225
4.6.1. 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi'nin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hale Getirilmesi İçin HDP'nin Önerileri	228
5-) DOĞA TALANINA KARŞI EKOLOJİ TEMELLİ EKONOMİ	234
5.1.Ekolojik Temelli Ekonomi'nin Temel İlkeleri	234
5.2.Ekoloji Temelli Ekonomi'nin Hayata Geçirilmesinin İlk Adımları Olarak HDP'nin Önerileri...	238

SARAYIN DEĞİL HALKIN BÜTÇESİ...

Halkların Demokratik Partisi 2021 yılı boyunca, yaşanan ekonomik krize karşı halkın taleplerini ve itirazlarını dinlemek üzere İstanbul'dan Van'a, Mardin'den İzmir'e kadar Türkiye'nin dört bir yanında "İş ve Aş Buluşmaları" gerçekleştirmiştir. Bu buluşmalar sonucu ortaya çıkan talepler her düzeyde TBMM'ye taşınmıştır.

2022 yılı bütçe görüşmeleri başlamadan önce de HDP, "Bütçe Buluşmaları" adı altında hem sivil toplum örgütleri, meslek odaları, demokratik kitle örgütleri, sivil inisiyatifler gibi kurumlarla görüşmeler yapmış, hem de doğrudan halk buluşmaları düzenleyerek birçok etkinliği hayata geçirmiştir.

Halkların Demokratik Partisi, 2022 Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifinin Plan ve Bütçe Komisyonu'nda gerçekleşen görüşmeleri boyunca, hem komisyonda görevli vekilleri hem de komisyon dışından katılan vekilleri yoluyla en az 1300 dakika konuşma yapmış, görüşmeleri komisyonun bütçe görüşmelerini halktan gizlemeye dönük aldığı yayın yasağına karşı sosyal medya üzerinden halkla paylaşmaya çalışmıştır.

- HDP, bütçenin içeriğine dair TBMM'de sayısız basın açıklaması yapmış, bu açıklamalar dışında aşağıdaki konularda Plan ve Bütçe Komisyonu'nda ve TBMM kampüsü içerisinde protesto eylemleri gerçekleştirmiştir.

1.Bütçe halktan kaçırılmaz/ Savaşa, Saraya, Yandaşa Değil: Kadına, Gence, Emekliye, İşçiye... Halka Bütçe",

2.Asgari ücret 5000 TL olsun(eylemin yapıldığı günden sonra HDP bu talebi 6000TL'ye çıkarmıştır.

3.İstanbul Sözleşmesini Geri Getireceğiz ve Uygulatacağız ve Kadın Yoksulluğuna Hayır, Kadınlar İçin Adalet

4.AİHM kararları uygulansın

5.Gençler barınamıyor

6.Nükleere ve termik santrallere hayır

- HDP olarak Plan ve Bütçe Komisyonu'na toplam 34 önerge sunduk. Anadili temelli çok dilli eğitim önergemiz Anayasa'ya aykırılık gerekçesiyle işleme alınmadı. Kalan 33 önergemizin tamamı AKP-MHP milletvekillerinin oylarıyla reddedildi.

Bu önergeler:

1. Kamuda çalışan hiç kimsenin, asgari ücretin üç katından fazla maaş ödenmemesi ve Milletvekili maaşlarının asgari ücrete göre belirlenmesi ve asgari ücretin üç katından fazla olmaması,
2. Okullara gerek duyulan malzemelerin alınabilmesi,
3. Ataması yapılmayan öğretmenlerimizin atamalarının yapılabilmesi,
4. Anadili temelli çokdilli eğitim hakkında hazırlık çalışmalarının yapılabilmesi,
5. Azınlık okullarına kaynak artırımının sağlanabilmesi,
6. Emeklilikte yaşa takılan tüm vatandaşlarımızın emekli olabilmesi,
7. En düşük emekli maaşının 4 bin TL olması,
8. Asgari ücretin net 5 bin TL'ye yükseltilmesi ve vergiden muaf olması,
9. Çiftçilerin elektrik borçlarının silinmesi ve tüm çiftçilere ihtiyaç sınırına kadar elektriğin ücretsiz olarak sağlanması,
10. Her haneye ihtiyaç sınırına kadar doğalgaz ve elektriğin ücretsiz olarak sağlanması,
11. Çiftçilerimizin borçlarının ilk etapta 50.000 tl'ye kadar olan kısmının silinmesi ve çiftçiye verilen desteklerin iki katına çıkarılması,
12. Yeterli sayıda yangın söndürme uçağı alınabilmesi,
13. Ev emekçisi kadınların emekli olmalarının sağlanması,
14. Kadro bekleyen engelli yurttaşlarımıza gereken kadronun sağlanması adına engelli istihdamı kotasının yüzde 10'a çıkarılabilmesi,
15. Ev eksenli çalışan kadınların sağlık sigortalarının yapılabilmesi,
16. Kadın sığınaklarının sayılarının artırılması, sığınaklarda yeterli sayıda personel istihdam edilmesi,
17. Kamu binaları ve yurttaşlarımızın yaşadığı konutların depreme karşı güvenli hale getirilmesi,
18. Sel felaketi yaşaması muhtemel yerleşim yerlerinin muhtemel sellere hazırlanması,
19. Marmara Denizine akan tüm atık sularının ileri biyolojik arıtma yöntemiyle arıtılması,
20. Emeklilikte yaşa takılan tüm vatandaşlarımızın emekli olabilmesi,
21. Asgari ücretin net 5 bin TL'ye yükseltilmesi ve vergiden muaf olması,
22. Esnafa doğrudan gelir desteği sağlanması,
23. Yandaş müteahhitlere ödenen garanti ödemelerinin durdurulması, elde edilen kaynağın memleketin tüm köy yollarının yenilenmesi için kullanılması,

24. Emniyet Genel Müdürlüğü Bütçesi'nin 10 milyar TL azaltılarak, bu kaynakla öğrenci yurtları yapılması,
25. Amatör spor kulüplerine destek sağlanması,
26. Kredi Yurtlar Kurumuna borçlu gençlerimizin tüm borçlarının silinmesi ve gençlere karşılıksız aylık 2.000 TL burs verilmesi,
27. Kamuya ait yurt sayısındaki yetersizliğin ortadan kaldırılmasını, tüm öğrencilere yurt sağlanması,
28. Şehir hastaneleri için yandaş müteahhitlere yapılan ödemelerin durdurulması,
29. Elektrik, su, doğalgaz ve internet tüm hanelere ihtiyaç sınırına kadar ücretsiz sağlanması,
30. Çiftçilerin tarlasına gübre atabilmesi için bütçeye kaynak eklenmesi,
31. Asgari ücretin vergi dışı bırakılması,
32. Üniversite öğrencilerine karşılıksız aylık 2.000 TL bursun sağlanması,
33. Esnafın banka ve vergi borçlarının faizsiz uzun vadeli yapılandırılması,
34. Geliri olmayan tüm yurttaşlarımıza aylık 2.000 TL asgari gelir sağlanması

Bizler HDP olarak, bütçe görüşmeleri boyunca Sarayın Bütçesine karşı Halkın Bütçesi'ni savunduk. Bu bütçe şerhinde de Halkın Bütçesi'nin teorik, iktisadi, siyasal arka planını ve dayanaklarını detaylıca açıklıyor, iktidarın ezilenlere, emekçilere, kadınlara, gençlere, çocuklara, doğaya karşı uyguladığı politikaları teşhir ediyor, eleştiriyor ve alternatif önerilerimizi sıralıyoruz.

1-DÜNYA KAPİTALİST SİSTEMİ ARAYIŞTA

1.1. Topluma Karşı Saldırı: Neoliberalizm

Neoliberalizm, 1970’lerde ithal ikameci sermaye birikim rejiminin sınırlarına yaklaşılmaya üzerine ortaya çıkan, İngiltere Başbakanı Thatcher ve ABD Başkanı Reagan tarafından öncülüğü yapılan bir ekonomi politik programdır. Neoliberalizm ana akım tarafından her ne kadar saf iktisadi bir program olarak tanımlanmış olsa da esasında ekonomi politik bir programdır. Hayatın her alanı ile ilgilenen neoliberalizmin salt iktisadi yönlerinin vurgulanmasının en temel sebeplerinden biri neoliberallerin onun ilkelerinden birini tarif ederken, “siyaset ile ekonominin kati sınırlarla birbirinden ayrılması” olarak ifade etmiş olmalarıdır. Oysaki, Yiğit Karahanoğulları neoliberalizm tanımlarını bir araya getirerek belli bir perspektif sunar. Karahanoğulları’nın aktardığına göre: “David Harvey’e göre, neoliberalizm, Thatcherizm’den Çin karakterli sosyalizme kadar her şeyi içermektedir ve tam bir politik ideolojiden çok politik iktisat uygulamaları teorisi. Neoliberalizmin politik ve toplumsal varoluşa ilişkin yarattığı dönüşüme dair önemli bir yaklaşım Dardot ve Laval’dan gelir: Neoliberalizm günümüz çağdaş kapitalizmin küresel ve egemen aklıdır. Kamusal alanın, devlet yönetiminin, ekonomik akla teslim olmasından öte, bireylerin bizzat kendi öznelliklerinin de artık şirket mantığının ve rekabet normlarının içselleştirilmesi ile kurulduğu bir toplumun ortaya çıkmasıdır.” Anlaşılacağı üzere neoliberalizm salt bir iktisadi veya politik program değil; kapsamlı bir müdahale çerçevesidir. Bu müdahale çerçevesi içerisinde devlet başta olmak üzere çok sayıda aleti çantasında bulundurur. Kimlikler arasındaki ayrımcılık, devlet yoluyla idari-hukuksal müdahaleler, piyasaya yapılan doğrudan müdahaleler ve diğer müdahale türleri/araçları neoliberalizme yönelik saflık iddiasının aksini işaret eder.

Neoliberalizm bir ideoloji olarak ve bu ideolojinin rehberlik ettiği ekonomi politik program olarak hayat bulur. Tarihsel olarak 1970’lerde ithal ikameci ve kalkınmacı perspektiflerin tıkanmasının şafağında ortaya çıkmıştır. Piyasaların de-regülasyonu ile devletin küçültülmesi iddialarını taşısa da esasında işgücüne yönelik müdahaleler ve devletin yeniden ölçeklendirilmesini esas alır. İngiltere ve ABD’nin öncülüğünü yaptığı ve zamanla tüm dünyaya daha fazla hâkim olan bu ekonomi politik program, her ülkeye farklı şekillerde transfer edilmiştir. Türkiye’ye ise 1980 yılında Cenk Saraçoğlu’nun yerinde ifadesi ile “*tank paletleri*” aracılığında gelmiştir. Tank paletleri, deyim yerindeyse, toplumu ezmek istemiş, paletlerden

geriye bir tek 24 Ocak neoliberalizme yapısal uyum kararları hasar görmeden kalmış, kararların mimarı Özal ise önce cunta hükümetinde ekonomiden sorumlu yetkili olmuş ve daha sonraki aşamada Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak siyasi hayatını sürdürmüştür.

Neoliberalizm piyasaya dogmatik şekilde inanç duyduğuna iddia etse de birikim süreçlerine sürekli müdahalelerde bulunur. Hatta sermaye birikim süreçleri tıkanıldığında sürekli kriz halini var etmeye yönelir. Sürekli kriz hallerinde toplumsal, siyasal ve iktisadi krizlerin iç içe girdiği, yapısal kriz momentlerine erişilir. Nitekim neoliberalizm çoğu zaman esasında bir kriz yönetimi karakteri sergiler. Öyle ki, neoliberalizmi rehber edinen iktidarlar kimi zamanlar birikim rejimleri tıkanıldığında siyasal krizleri sahneye davet etmekte sakınca duymamaktadır.

2001 yılında küresel ekonominin öncülüğünü yapan ABD’de, 11 Eylül İkiz Kule saldırıları gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıdan hemen önce ise ABD ekonomisi ısınmaya başlamış ve tüm dünyayı etkileyecek şekilde sorunlarla boğuşmaya başlamıştır. 11 Eylül ile birlikte ekonomik sıkışmışlığa, siyasal kriz eklenmiş ve kültürel ayrımcılığı besleyen yeni denklemler açığa çıkmıştır. Carl Schmitt’in dediği çerçevede “dost-düşman” ikiliğinin belirlenmesi ise, burada kurucu siyasada dostlar, batılı müttefikler olmuştur. Düşman ise siyasal alandan kültürel alana taşınmakla birlikte “terörist” imgesinde şekillenmiştir. Kurucu siyasa kapsamında bir etkinlik olarak siyaset ve uygulamaları devreye girmiştir. Dünyanın her yerine hızlıca terörle mücadele yasaları çıkarılmış, önleyici müdahale stratejisi ölçeklendirilerek hukuk devletinin sonuna işaret eden bir hegemonyanın inşası sağlanmaya çalışılmıştır. Bu hegemonik projede önleyicilik stratejisi ve düşmanın her yerdeliği dolayısıyla her zaman-mekânda keskin bir müphemlik alanı yaratarak siyaset alanı, sürekli krize tahvil edilmiştir. Artık her yurttaş hem tehdit hem de “homo-economicus”tur ve aynı zamanda ne yurttaş ne hak sahibi ne de hegemonik çemberin dışındadır.

Neoliberal ekonomi politikaları bu süreçte aşırı finansallaşma evresini yaşamıştır. Kar artık üretim, sanayi, emek gibi kavramlarla değil; finans, para ve kredi üçgeninin konusu olmuştur. Toplumlara art arda Şok Terapisi uygulanmıştır. Bu terapi ile toplum hafızasızlaştırılmak ve piyasanın içerisinde tüketim toplumunun bir nesnesi haline getirilmek istenmiştir. Hafızaya yönelik müdahale ile toplumun geçmişinin silinmesi, zihnin yeniden yapılandırılması ve bugün için güvensizlik alanının hâkim kılınması hedeflenmiştir. Bugün için yaratılmak istenen güvencesizliğe, geleceğin belirsizliği eklenerek toplum deyim yerindeyse teslim alınmak istenmiştir. Dolayısıyla finans kapital, iktisadi olduğu kadar esasında siyasal, toplumsal ve psikolojik öğelere de sahiptir.

Finansallaşma ile spekülâtif kazanç, birikim rejiminin belirgin alanı olmuştur. Spekülasyona dayalı, tamamen sanal tahayyüllere dayalı ekonominin reel yaşamla bağları gün geçtikçe daha fazla kopmuştur. Rantiye tipi birikim denen bu süreç, kredi ve borcu ekonomik aktivitenin merkezine yerleştirmiştir. Kredi ile gelecek teslim alınmış, borç bir tür özneleşme yaratarak yönetim aracı haline getirilmiştir. Dolayısıyla toplumun ehlileştirilmesi projesi ile sermaye birikimi kol kola gitmiştir. Finansallaşma ile toplumda gelir dağılımı adaletsizliği derinleşmiştir. Finansal balonun olabildiğine şişmesi ile 2008’de ABD’de başlayan ve küresel krize dönüşen 2008 krizi yaşanmıştır.

1.2. 2008 Krizinden Pandemiye: Neoliberalizm Miadını Doldurdu

2008 krizinde iflas etmeye yüz tutan şirketler ABD devleti tarafından “batamayacak kadar büyük” olduğu iddiası ile sahiplenilmiş, piyasaya çok fazla nakit enjekte edilmiştir. Parasal genişleme politikaları hızla diğer ülkelere sıçramıştır. Parasal genişlemede Türkiye gibi ülkeler kazanç sağlasa da bu durum kısa vadeli, yapısal olmayan, uçucu ve maliyeti yüksek kazançlar şeklinde vücut bulmuştur. 2008 krizi, süreklilik halinde ekonomileri parasal genişleme kısılcığında tutmuştur. Bu parasal genişleme kapitalizm açısından suni teneffüsler ile hayata tutunma arayışları olarak tarihe geçmiştir.

Suni teneffüsün sınırlarına dayanıldığını gösteren toplumsal zaman, Ortadoğu’dan Latin Amerika’ya kadar her yerde sınıfsal itirazların yükseldiği zamanlardır. 2019 yılının son çeyreği yerkürenin dört bir tarafına yayılmış halk isyanlarına tanık olmaktadır. Bağdat’ta yoksulluk, işsizlik ve yolsuzluk protestosu eylemleri uzun süre devam etmiş, Beyrut’ta sosyal medyaya vergi halkı sokaklara çıkarmış, başbakan istifa etmek zorunda kalmıştır. Barcelona’da Katalan siyasetçilerin cezalandırılmasına tepki olarak başlayan eylemler ile hayat durma noktasına gelmiş, Ekvator’da akaryakıt zammı sebebiyle başlayan eylemler neticesinde zam kararname si geri çekilmiştir. Azerbaycan’da halk, yolsuzluk, rüşvet ve düşük maaşları protesto etmek için sokaklara inmiş, Cezayir’de halk Buteflika’nın yeniden ve beşinci defa cumhurbaşkanı adayı olmasını protesto etmiş ve Buteflika istifa etmek zorunda kalmıştır. Bir son örnek olarak neoliberalizmin en vahşi şekilde uygulandığı ve deyim yerindeyse bir laboratuvar olarak işlevli kılınan Şili’de elektrik zammına karşı başlayan sokak direnişleri büyüyerek uzun süre devam etmiştir. Şili’de bir eylemcinin pankartındaki cümleler son dönemdeki direnişlerin sloganı olarak öne çıkmış ve neoliberal kapitalist sistemin geldiği noktaya işaret etmiştir: “Neoliberalizm Şili’de doğdu ve Şili’de ölecek.”

Kimlik eksenli tartışmaların sokakta saygı temelinde çözüldüğü, taleplerin sınıfsal karakterinin rengini verdiği bu isyanlar tüm dünyaya yayılırken, kapitalizm mezara gömdüğünü iddia ettiği devleti geri çağırarak çıkış yolu aramıştır. Otoriter popülist liderlerin dümenin başına geçtiği devletler kapitalizmin çıkmazını aşmak için örgütlenmiştir.

Kapitalist krizin gerçek karakterini edindiği sınıfsal itiraz ve adalet talepleri ile otoriter liderler ve devletlerin karşı karşıya geldiği zaman aralığında dünya halkları Covid-19 pandemisi ile tanışmıştır. 2020 yılında başlayan Covid-19 salgını hızlıca tüm dünyaya yayılmıştır. Covid-19 pandemisi bireylerden uluslararası kuruluşlara kadar geniş bir yelpazede yaşam ve düşünme biçimlerini etkilemiştir. Koronavirüs salgının yayılması ile birlikte tüm hareket noktaları, tüketim alışkanlıkları, duygulanımlar değişime uğramış, Bernard Stiegler'in dediği gibi "Hiçbir sesin şarkı söylemediği bir büyü bozulması" yaşanmıştır. Bir metafor olarak büyü bozulması, eski bilinenlerin geçerliliğinin şüpheli hale geldiğine, "nomos"un yitirildiğine; eski davranışlar, bilgiler, duygulanımların değişim sürecine girdiğine işaret etmekle değerlendirilmektedir.

Toplumsal ve bireysel yaşam pratiklerinin baştan sona dönüştüğü Covid-19'da ezilenler kendi şarkılarının notalarını belirlemiştir. Neoliberal kapitalist sistemin sonuna işaret eden reel politik zemini de tahayyül etmiştir. Piyasaya dogmatik inancın temelinden sarsıldığı, herkesin ölümle sınanarak hayatı bir kez daha anlamlandırıldığı, belli koşullarda herkesin eşitlenebildiğinin görüldüğü, adalet taleplerinin kaçınılmaz gereklilik olduğu Covid-19 döneminin halklar açısından öğreticiliği olmuştur. "Eğer geçmişte bireyin dramı sermaye tarafından sömürülmek idiyse, bugün çokluk için trajedi artık sömürülemez bile olmak, sermayenin artık hiç duymadığı, bir kenara terk edilmiş 'fuzuli insanlık' içinde sürgün nesnesi olmaktır..." diyen Achille Mbembe'nin işaret ettiği gibi artık insanın sömürülmeye bile değmez, fuzuli bir nesnenin konusu olduğu neoliberalizmin tıkanıdığı dönemde Covid-19, fuzuli insanlığın eşitlik ve adalet taleplerinin yeniden doğmasına zemin hazırlamıştır.

Toplumlar eşitlik ve adalet ekseninde yeniden öğrenirken, iktidarlar Covid-19'u yeni gözetleme ve denetim stratejilerini hayata geçirme, dolayısıyla tahakkümü derinleştirmenin aracına dönüştürmek istemiştir. Bir anlamda denetim toplumundan algoritmik yönetimselliğe geçişin laboratuvarı yapılmak istenmiştir. Algoritmik yönetimsellik, temelinde big datayı bulunduran, ideolojisinin bütünüyle teknik ideolojiye bağlandığı, öznellikleri görünmez kılan, öznelere yerine entiteleri ikame eden bir mantık ve işleyiştir. Şeyleşme, anonimleşme, görünür olmama, yalnızca tercihlerinin belirlenebilir olduğu bir hiç kimsenin kategorisi ile tanımlanan ve belki de asla tanımlanmayan, sadece belirlenen bir zoe'ye yolculuk hikayesi söz konusudur. Dolayısıyla Mbembe'nin belirttiği "fuzuli insanlık" olgusunun bireysel bazda inşa edilmesi

hedeflenmiştir. Toplum-egemenler dikotomisi içerisinde, Covid-19 ile birlikte çok sayıda felsefi ve ekonomi-politik tartışma yaşanmıştır. Felsefi tartışmaların fitilini ateşleyen Giorgio Agamben'in Covid-19 ile ilgili kaleme aldığı makalelerde, egemenlerin Covid-19'dan fırsat çıkararak toplumu ve bireyi daha fazla tahakküm altına almak istediklerini vurgulamıştır. Giorgio Agamben, "Covid-19: Gereksiz bir acil durumun yarattığı istisna hali" adlı metni ile "Açıklamalar" adlı metninde koronavirüsün mevcut yayılımı ve yarattığı tehdit ile tekniğin kullanımının merkezinde olduğu önlemler arasındaki orantısızlıktan bahsetmektedir. Bu metinlerin temel amacı salgının etik ve politik sonuçları üzerine yoğunlaşmaktır. Önlemler ile esasında salgını arttıracak panik halinin yaratıldığını, hareketin kısıtlandığını, gerçek istisna halinin kısıktırıldığını belirtmiştir. Böylece önlem alınarak kapatılan bölgelerde ciddi düzeyde bir militerleşmenin gerçekleştirildiğini ve çeşitli kısıtlarla bölgenin tümüne yayılmış bir karantina halinin yaratıldığını ifade etmiştir. İnsanların bizatihi egemenler tarafından yaratılan güvenlik kaygıları ile özgürlüklerinden feragat ettiğini, ölümlerle ilgili haklardan bile vazgeçerek esasında hayatta kalmaktan başka ahlaki değer kalmadığına işaret etmiştir. Agamben'in başlattığı tartışma çok sayıda düşünürün makaleleri ile devam etmiş olmakla beraber Slovaj Zizek farklı bir hat çizmiştir. Slovaj Zizek, tüm bu tartışmada diğerlerinden farklı şekilde egemenin kendisinin de bir sınama içerisinde olduğunu tespit etmiştir. Zizek, egemenlerin de panik içinde olduğu tespitinden hareketle, meşruluk sağlamaları için egemenlerin salgınla etkin mücadele etmesi gerektiğine işaret etmiştir.

1.3. Post-Pandeminin Ekonomi Politikası

Covid-19 sürecinde kapitalizmin özel bir formunun neoliberalizme tahkim ettiğini ifade edebiliriz. Nekro-kapitalizm yaşamın ölüme tabi kılınması yoluyla sermaye birikimi elde edilmesidir. Covid-19 pandemisinde gerek hastanelere kabuller ve bunlara ilişkin düzenlemeler gerekse de geçmişten gelen sosyo-tarihsel yaşamışlıkların yaşam ile ölüm arasındaki sınırların çizilmesine etki etmesi hususuna nekro-kapitalizm üzerinden bakabiliriz. James W. Messerschmidt "Donald Trump, Dominating Masculine Necropolitics, and Covid-19" adlı makalesinde nekro-kapitalizmin sosyo-tarihsel yaşamışlıkların ve ölüm ile yaşam arasında çizilen ırkçı sınırın örneklerini Covid-19 dönemini esas alarak anlatmaktadır. Messerschmidt, ABD'de Covid-19'dan kaynaklı ölümleri belli tarih aralığında renk ve sınıf kategorileri açısından incelemiştir. Örneğin her 100.000 Amerikalı'dan yaklaşık olarak 98 siyah, 47 beyaz Amerikalı yaşamını virüs sebebiyle yitirmiştir. Elbetteki bu ölüm oranları ile siyahlarda işsizliğin %12,1, beyazlarda ise %7,0 olması arasındaki korelasyon ile ABD tarihindeki ırkçılık

ve sınıfsal sömürü arasındaki ilişki etkilidir. Bu kapsamda, eğer kriz dönemlerinde yapılanlar kriz sonrası için bir rehberlik teşkil ediyorsa, totaliter rejimler ve popülist liderler ekseninde sürece siyaset nekro-kapitalizmi derinleştirerek sürdürme, ‘fuzuli insanlığı’ kalabalıklaştırma, bio’dan zoe’ye giden yolu kısaltma yönünde hareket edebilir.

1.4. Post-Pandemi Hazırlıkları: Liberal Demokrasi 2.0 ve New Atlantic Charter mi, Alternatif Yaşamın İnşası mı?

Post-pandemi çağına hazırlıklar üç aksta ilerlemektedir. İlk aks, nekro-kapitalist formu paranteze alan ama pandemi sonrası için öngörülemeyen otoriter popülist liderler ve totaliterleşen devlet pratikleridir. Her ne kadar Covid-19 sürecini iyi yönetilmemesi ve akabinde Amerika seçimlerinde Trump’ın kaybetmesi ile bu aks arkasına aldığı rüzgarı yitirse de tarihte hiçbir şeyin kaybolmayacağını biliyoruz.

Post-pandemi çağına hazırlık yapan ikinci aks ise Liberal Demokrasi 2.0 diyebileceğimiz; Joe Biden şahsında kristalize olan, NATO’nun daha fazla güçlendirilmesini stratejik gören ve kapitalizmi *The Great Reset* teklifi kapsamında yenilemek isteyen akstır. Geçtiğimiz yıl yazdığımız 2021 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanununa Muhalefet Şerhi’nde *The Great Reset* (Büyük Yeniden Başlatma) ile ilgili özetle şunları ifade etmiştik: “Davos’un öncülük ettiği *The Great Reset* (Büyük Yeniden Başlatma) yaklaşımı (...) tam anlamıyla bir yeni düzen tasarısı. Tüm dünya kapitalist sistemine yeniden şekil verme iradesinin ilanı (...) *The Great Reset*, esasen temel bir kalkış noktasına sahip. O da kapitalizmin mevcut neoliberal versiyonunun artık miadını doldurduğu fikri. *The Great Reset*’in teorisyenleri uzunca bir süredir muhalifler tarafından “piyasa fetişizmi” olarak tarif edilen neoliberalizm eleştirisine haklılık vererek, neoliberalizmin Covid-19 pandemisiyle birlikte ölüm çanının çalmaya başladığını, hatta bunun da ötesinde Covid-19’un neoliberalizme altın vuruş yapmakta olduğunu ifade ediyorlar (...) değişim süreci olarak *The Great Reset*, üç düzeyde söz konusu olacaktır. Bunlar makro, mikro ve bireysel düzeyler. Makro düzey; ekonomi, toplum, jeopolitika, çevre ve teknoloji olmak üzere beş alanı kapsıyor. Mikro alanda sanayiler ve şirketler var. Bireysel alan ise insanlığın kendisine ilişkin. Yani bir hegemonya projesi olarak *The Great Reset*, sadece ekonomiyle sınırlı değil (...) *The Great Reset*’in teorisyenleri, 1929 Krizi’nden sonra kamunun rolünün önemli hale gelerek büyümesinde olduğu gibi şimdi de benzer durumda olduğu tespitini yapıyorlar. Joseph Stiglitz’e referansla kamunun rolünün artacağından söz ediyorlar. Dahası, kamusal harcamaların hem istihdam yaratıcı hem de uzun dönemli faydalarından söz ederek sosyal ekonominin bakım hizmetleri, eğitim ve sağlık gibi alanlarının hem iş olanağı yaratacağı hem

de milli hasılayı artıracığını savunup bunun eşitliğe ve kapsayıcı büyümeye katkı sağlanabileceğini iddia ediyorlar (...) The Great Reset kaba bir “piyasa versus kamu (devlet)” karşıtlığı kurmuyor. İkisini bir arada düşünüyor. Olumsuzlukların tüm faturasını kapitalizmin kendisine değil neoliberalizme çıkarıyor. Böylelikle kapitalizm eleştirisi yapılmaksızın restorasyoncu-tadilatçı, sistem içi yenilenme projesi üretilmiş oluyor.”

Büyük Yeniden Başlatma yaklaşımı Biden’ın dünyayı demokrasiler-otokrasiler üzerinden kurması ile çeşitlendiriyor. Böylece kurucu siyaseti demokrasi-otokrasi denklemine kuruyor. Bu denklemi güçlendirmek için Atlantik Paktı yenileniyor. 10 Haziran 2021’de ABD Başkanı Joe Biden ile İngiltere Başbakanı Boris Johnson aradan tam 80 yıl geçtikten sonra Atlantik Paktı’nı tekrar güncelleyerek Yeni Atlantik Paktı’nı imzaladı. Daha sonra bu anlaşmayı G-7 ve NATO ülkelerine bildirdiler. Yeni Atlantik Paktı küresel siyasetin Batı hegemonik bloğu açısından parolalarına işaret ediyordu. Sekiz maddelik Paktın ilk maddesine göre pakta taraf olan ülkeler, demokratik ve şeffaf toplum ilkelerini ve kurumlarını savunmayı taahhüt ediyor. İkinci madde uluslararası işbirliğini oluşturan kurumlar ve ilkeleri güçlendirme ve uyumlarını sağlamayı, üçüncü madde egemenlik ve toprak anlaşmazlıklarının barışçıl çözümünü, dördüncü madde ülkelerin bilim ve teknolojide yenilikçiliğini korumak ve geliştirmeyi, beşinci madde siber güvenlik dahil ülkelerin güvenliğini sağlama ve NATO’nun caydırıcılığını arttırmayı, altıncı madde kurallara dayalı, adil, iklim dostu ekonomiyi inşa etmeyi, yedinci madde tüm eylem planlarında iklim değişikliğine dikkat etmeyi, sekizinci madde ise sağlık sistemini ve koruyucu sağlığı geliştirmeyi taahhüt ediyor. Özgür Amed ve Hasan Kılıç konu ile ilgili yazılarında bu arayışları küresel bir hegemonya savaşının parçası olarak görüyor ve şu şekilde değerlendiriyor: “Yeni Atlantik Paktı sadece savunma ve/veya savaş ile sınırlı kalmıyor, aynı zamanda iklim değişikliği ve sağlık sistemi gibi güncel toplumsal meselelerde söz söylüyor ve NATO’yu bir kez daha Paktın merkezine yerleştiriyor. Dolayısıyla Biden’ın ifade ettiği “America is back” değil, daha çok “NATO is back” durumu yaşıyor olabiliriz. Ayrıca aradan tam 80 yıl geçtikten sonra paktın yenilenmesi, küresel siyaset ve hegemonya mücadeleleri açısından kritik eşikte olduğumuza açık şekilde işaret ediyor. Kritik eşığe işaret eden bir diğer gösterge aşırı sağcı fikirleri ile bilinen Johnson ile liberal fikirleri ile bilinen Biden’ın siyasal, sosyal ve ekonomik alanlara dair sözü olan paktı yenileme iradesini gösterirken ortak noktada buluşmasıdır. Nitekim tüm küreyi ilgilendiren bu paktta ortaklaşmak iki kişi ya da fikri aşan bir ortaklığın kurulması gerekliliğine işaret ediyor. Nihayetinde arka planında bir sermaye birikim rejimini bulduran, hegemonik gücünü tahkim etmeyi amaçlayan Paktın imzacılarının aldığı bu görece yeni konum, -ki siyaset bir konum almaya işaret eder- tüm ülkeleri, politik aktörleri

ve kurum-kuralları da yeniden konum almaya itecektir.” Dolayısıyla kapitalist güç merkezleri bir kez daha sadece ekonomiyi değil; tahakküm araçlarının tümünün devrede olduğu yaşamı hedef alan bir planın sınırlarını çiziyor.

Post-pandemi hazırlıkları *The Great Reset'ten New Atlantic Charter'a* uzanırken, dünya halklarına ve ezilenlere biçilen yaşamın değeri aynı kalmaya, hatta daha fazla kötüleşme zeminine çekiliyor. Buna karşı Covid-19 öncesi farklılıkları saygı ile kabul ederek sınıf merkezli direnişleri bir kez daha dönmek; iktidara karşı direniş, devlete karşı toplumu savunmak alternatif yaşam arayışlarının merkezine yerleşiyor.

Bugün yer kürede ve Türkiye’de sınıfsal çelişkilerin had safhaya çıktığı, asli çelişki haline geldiği, kültür ve kimlik merkezli tali çelişkilerle beslendiği ve büyüdüğü bir dönemde yaşıyoruz. Kapitalizm ve piyasa karşısında ‘fuzuli insanlık’ olarak kader ortaklığı hiç olmadığı kadar güçleniyor, asli çelişkide bir araya gelmeler yaşanıyor. Halkların ortak bilinci, devletli toplumun sömürüsünün sürdürülemez oluşu, sınırları aşan ağlarla bir aradalıkların sağlanması, güvencesizlik ve belirsizlik ortak paydasından çıkış arayışı alternatif yaşam umudunu büyütüyor.

Alternatif yaşam devletli örgütlenme yerine toplumla örgütlenmeyi esas alarak eşitlik ve adaleti varoluşun temeline yerleştirir. Ulus-devlet, endüstriyalizm, piyasa mantığının doğaya saldırılarına karşı ekolojik bir yaklaşımı esas alarak yaşamı savunur. Kar hırsı, resmi ideolojiler, tüketim toplumundan arınmış reelle ilişkili bir dayanışma ekonomisini inşa etmeyi hedefler. Bu paydalar etrafında birleşen çokluk alternatif yaşamı inşa etmek üzere, bugünü anlamak için muhteşem alet çantası veren Walter Benjamin’in dediği gibi devrimci kolektif özne olarak “... geçmişteki bütün ezilenler adına sahne almalıdır.”

1.5. Ekolojik Krizin Ortasında

Sermayenin yukarıda sayılan bütün bu arayışlarının yanı sıra, doğaya ve insana zarar veren üretim faaliyetlerinin, çevre ülkelerde yoğunlaşması ve getirdiği ekolojik yıkımdan kaynaklanan pandemiler, kapitalizmin krizinin diğer bir görünümü olarak ortaya çıkmaktadır.

Neoliberalizm, sağlığı ve eğitimi piyasalaştırırken, milyonlarca insan sağlıklı yaşam güvencesinden yoksun bırakılmakta, tarımsal destekler kesilerek sadece belli ülkelerde endüstriyel zehirli tarıma geçilmesi desteklenmektedir. Buna bağlı olarak bütün dünyada kırlar boşaltılıp nüfus megakentlerde toplanarak kentler inşaat şantiyesine çevrilmekte, megakentlerin

tüketim ihtiyaçları olan hammaddelerin sağlanabilmesi için de ormanlar, vadiler, yaban hayatı tarumar edilmektedir.

Kapitalizmin geldiği aşamada felaketler çağını açtığını ve SARS, MERS, Ebola, Covid-19, iklim krizi, ormansızlaştırma, toprak kaybı, gıda ve su krizi, kuraklık gibi felaketlerle ekosistemlerin tahribatının boyutu gezegeni geri dönüşsüz bir noktaya sürüklediğini göstermektedir.

İçinden geçtiğimiz zaman dilimi birçok türün ortadan kalkacağı yeni bir kitlesel yok oluşun eşliğinde olduğunu göstermektedir. Hatta, öncekilerden farklı olarak insan eylemlerinin yol açtığı bu kitlesel yok oluş önlenemezse, kapitalizm kendisiyle birlikte insan türünün de sonunu getirecek gibi görünmektedir. Böyle bir eşige gelmiş olmamız insan toplumu içindeki çelişkilerin ve sınıf mücadelesinin önemini azaltmamaktadır. İnsan nüfusunun büyük çoğunluğu bu sonuçlara yol açan üretim kararları üzerinde belirleyici olmaktan uzak olduğu gibi üretilen zenginlikten de pay alamamaktadır. Doğada kendi etkinliğiyle bu kadar köklü değişimlere yol açabilecek başka bir tür olmasa da, insanın doğayla ilişkisinin yaşayabildiği dünyanın varlığını tehlikeye atacak bir nesneleştirme ve egemenlik ilişkisine dönüşmesi “insan doğası”ndan değil, insan etkinliğinin tabii olduğu belli bir toplumsal örgütlenme biçiminden ileri gelmektedir. Bu açıdan sorumluluğu “insanlığa” yüklemek, bu örgütlenme biçiminin sorgulanmasından kaçma, insanla doğa arasında ataerkilliğin, sınıflı toplumun, son olarak kapitalist üretim tarzının biçimlendirdiği ilişki biçiminin değişmez olduğunu kabullenme eğilimini desteklemekte, yansıtmaktadır.

Tüm dünya üzerinde pandeminin yarattığı olağanüstü hal, bütün insanlığa “quo vadis?” sorusunu sordurduysa da, BM çatısı altında toplanan kapitalist devletlerin karşı karşıya kaldığımız ekolojik örselenme ve iklim krizi karşısında iklim adaleti temelinde acil planlarının olmadığı tüm çıplaklığıyla açığa çıkmıştır. Emperyalist kapitalist devletler hâlâ karbon ticareti, denizlerdeki ve kutup bölgelerindeki fosil yakıt rezervleri için rekabet etmektedirler. Kendi ülkelerinde “yeşil dönüşüm!” programları açıklayanlar Güney Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Asya’da ormanları, su havzalarını, tarım alanlarını yok eden, denizleri ve okyanusları kirleten katbekat zararlı endüstrileri geliştirmeye, kâr hadlerini artırmak için rekabet etmeye devam etmektedir.

Ekolojik tahribat ve iklim krizi her yerde toplumsal adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri derinleştirmekte, sayısı milyarları bulan insanların temiz ve güvenilir su ile gıdaya erişme mücadelesi çağımızda halen devam etmektedir. Bu kaynaklara erişimin engellenmesi, kaynakların pervasızca sömürülmesi, kuraklık, sel, orman yangınları gibi ekolojik felaketleri

beraberinde getirirken milyonlarca insanı da iklim mülteci olmak zorunda bırakmaktadır. Toplumsal hiyerarşinin en altında olan yoksul kadınlar, çocuklar ve yaşlılar daha fazla ölümlerle yüzyüze gelmekte, her yıl yok olan canlı türlerine yenileri eklenmekte, biyoçeşitlilik gün geçtikçe tükenmektedir. Bu pervasız ve sınır tanımaz kapitalist saldırı, okyanuslarda 8. kıta diye adlandırılacak kadar devasa çöp kıtalarının oluşmasına ve endüstriyel ve radyoaktif atıkların gezegenin her yerine zehir saçmasına sebep olmaktadır.

1.6. İklim Krizi'ne Karşı İklim Adaleti

Her ne kadar tüm yerküreyi ilgilendiren ekolojik kriz yalnızca iklim krizine indirgenemeyecek olsa da, şüphesiz ekolojik krizin en akut, en yakıcı, gezegenimizin, insanlığın, biyosferin geleceğini çok yakından ilgilendiren, ivedi çözüm bekleyen en önemli konusu iklim krizidir.

İklim krizini kapitalist üretim tarzı ya da başka bir deyişle sermaye çağıyla ilişkilendirmeden tartışmak bize failin kim olduğunu göstermekten çok uzak görünmektedir. İklim krizinin biyosfer, okyanuslar, rüzgâr akımları, iklim olayları, okyanus akıntıları ve mercanlar üzerindeki genel etkileri bir yana; başlı başına buzulların çözülmesi ve kutup bölgelerindeki, özellikle Kuzey Kutbu bölgesindeki donuk toprakların çözülmesi sonucu on binlerce hatta milyonlarca yıldır bu donuk topraklar ve buzullar içerisinde hapsedilmiş olan çeşitli bakteri ve virüsleri serbest bırakması da neredeyse kaçınılmazdır. Bu serbest bırakılmış bakteri ve virüslerin yeni pandemilere yol açmaması beklenemez.

Kapitalist sistem, iklim krizine çare olarak alternatif olarak sunulan enerji kaynaklarının aslında iklimi bozan, karbon salınımına neden olan pek çok etken içerdiğini bildiği halde “yenilenebilir enerji kaynakları”na öncelik vermek gibi bir siyasete doğru yönelmekte, üst üste iklim konferansları düzenlemektedir. Ekolojik yıkıma çözüm gibi sunulan yenilenebilir enerji enstrümanlarının pek çoğu ormanları, açık ekosistemi ve suları yok ederek karbon salınımını hızlandırırken, bu santraller kurulduğunda kendileri de karbon salımı yapmaktadır. Yani esasında Kapitalizm “yenilenebilir enerji” üretiyoruz diyerek doğayı yok etmeye devam etmektedir. Bu kaynakların küresel sınırı ihlal etmediği bir gerçek ancak HES, RES, GES ve Jeotermal gibi kaynakların yerel hayatı, yerel toplulukların yaşam alanlarını tehdit ettiği artık bilinen, kabul gören bir gerçekliktir.

Yerkürenin sonunu hızla hazırlayan temel saldırı, kapitalizmin sonsuz büyüme, genişletilmiş yeniden üretim ve bu genişletilmiş yeniden üretimi besleyecek sınırsız enerji üretimi açlığı meselesi olduğu gerçekliğidir. Bu dizginlenmediği müddetçe “yenilenebilir” diye ifade edilen enerji üretimi ekolojik sorunlara yanıt vermekten çok uzak olacaktır.

2015'teki Paris İklim Anlaşmasına göre iklim değişikliğiyle mücadele için küresel sıcaklık artışının yüzyıl sonuna kadar 2 santigrat derecenin altında tutulması hatta 1,5 derece ile sınırlandırılması gerekmektedir. Ancak yapılan araştırmalar Paris İklim Anlaşması'na taraf ülkelerin şimdiye kadar bu hedeflere ulaşmada çok da istekli olmadıklarını ortaya koymaktadır. G20 olarak bilinen ülkelerin pandemi nedeniyle 2020 yılında görece düşen karbon salınımı 2021 yılında yeniden hızla yükselmeye başladığı görülmektedir.

Dünyadaki eşitsizlik, iklim değişikliği konusuna yansımaktadır. Öyle ki, yoksul ülkeler, iklim krizine bağlı olan çevre felaketlerinden daha çok etkilenmektedir. Dünyanın kuzeyindeki gelişmiş kapitalist ülkeler atmosferdeki fazla karbon emisyonunun yüzde 92'sinden sorumlu iken Japonya ve İsrail hariç, Asya, Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu'nun toplamı ise küresel karbon emisyonu yalnızca yüzde 8'inin sorumluluğunu taşımaktadır.

ABD başta olmak üzere gelişmiş kapitalist ülkeler her yıl Hindistan'a göre yaklaşık 10, Nijerya'ya göre 20 kat fazla karbon emisyonuna yol açmaktadır. Dahası, sanayileşmiş ülkelerin gezegeni çok daha uzun süredir kirlettiği de hesaba katıldığında karbon emisyonu konusunda ülkeler arası eşitsizlik daha da derinleşmektedir.

Emisyonların sadece ülkeler arasında değil, ülke içinde de eşit olmadığı bir gerçektir. Yine, dünyanın en zengin yüzde biri, en yoksul yüzde ellinin iki katından fazla karbon emisyonuna neden olmaktadır.

Sonuç olarak varlığını ve işleyişini ekonomik, etnik, ekolojik, cinsiyet gibi her açıdan eşitsizlik ve adaletsizlikten sağlayan kapitalist sistemin yarattığı iklim değişikliğinin en acımasız sonuçlarını, yine adaletsizlikten en çok payı alan yoksullar yaşamaktadır.

Geçtiğimiz günlerde yapılan COP26 buluşmasında da katılımcı ülkeler ardı ardına iklim değişikliği konusunda harekete geçme sözü vermiş ve bir kez daha dünya halklarına yeni vaatlerde bulunmuşlardır. Hiçbir bağlayıcılığı olmayan cümleler kurulurken diğer yandan gezegen ısınmaya devam etmektedir. Dünya halkları, yaptırımı olmayan boş vaatler değil, daha etkili, akılcı, bilimsel ve planlı, radikal kararlar alınmasını beklemektedir.

Günümüzde, tüm dünyayı kapsayan Covid-19 Pandemisi'nin derinleştirdiği yıkımın yeni kârlılık ve tahakküm fırsatlarına dönüştürülmesine karşı, iklim krizi ve ekolojik yıkımı durdurmayı hedefleyen iklim adaleti talebi her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır. Fosil kapitalizmin yarattığı tahribata karşı mücadele, küresel ısınma sürecini ve genel olarak kapitalist ekolojik tahribatı durdurmayı, onu tersine çevirmeyi, toplumsal cinsiyet özgürlükçü,

ekolojik ve demokratik bir yeni düzeni hedeflemeden başarıya ulaşması imkansız görünmektedir.

2-) SALDIRGAN DIŞ POLİTİKA VE SONUÇLARI

Diplomasi, genel anlamda devletler arası politik sorunların çatışmaya dönüşmesinden önce veya çatışmalar devam ederken dolaylı ya da doğrudan diyalog ve müzakere gibi yöntemlerle çözüm üretme girişimlerin bütünüdür. Siyasi çözümden ve demokrasiden yana olan her hükümet, iç politikada ya da dış politikada herhangi bir nedenden dolayı yaşadığı krizi oluşturduğu özel ve özerk kanalları kullanarak aşmaya çalışır. Fakat ne yazık ki AKP iktidarının diplomasi tarihine baktığımızda diplomasının temel tanımının aksine bir yönde dış politika izlenmektedir.

AKP İktidarı döneminde ve özellikle 2018’de yürürlüğe giren “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” denilen ucube rejimde “partili tek adam” olarak Recep Tayyip Erdoğan’ın şahsi önceliklerinin ülke önceliklerinin önüne geçtiği ve bu temelde hem parlamentonun hem de Dışişleri Bakanlığı’na bağlı uzman kadroların bölgesel meselelerde edilgenleştirildikleri görülmektedir. AKP iktidarının çatışma ve gerilim bölgelerinde izlediği politikaların halklara maliyeti giderek artarken, Dışişleri Bakanlığı’nın faaliyetleri çoğunlukla AKP yanlısı sermaye ve siyasi gruplar yararına göre şekillenmektedir. Dışişleri Bakanlığı’ndaki kritik pozisyonları adeta AKP’li siyasetçiler için “emeklilik sonrası” mesleğe çeviren iktidar, büyükelçiliklerden, bakan yardımcılığına kadar birçok isme liyakatten uzak bir şekilde yıllardır görev vermektedir.

Bugün, küresel ve bölgesel ölçekte çatışmaların, gerilimlerin ve ekonomik krizlerin yaşandığı bir dönemde bu durumdan en çok etkilenenlerin Türkiye halkları ile komşu ve kıyıdaş halkların olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Suriye’de yaşanan iç savaş ve beraberinde getirdiği göç dalgası, Irak’ta siyasi istikrarsızlık, Azerbaycan-Ermenistan ve Ukrayna-Rusya gerilimleri, Doğu Akdeniz’de deniz yetki sınırlarının tek taraflı ilan girişimlerine bağlı olarak hidrokarbon arama gerilimi ile Kıbrıs Sorununun çözümsüzlüğü, Libya’da Kaddafi sonrası istikrarsızlığın daha da derinleşmesi ve son olarak Afganistan’da yaşanan iktidar değişiminin başta Afganistanlı kadınlar olmak üzere milyonlarca Afganistanlının yaşam koşullarının kötüleşmesi gibi temel sorunlar şüphesiz Türkiye halklarını da etkilemektedir.

Yukarıda sözü edilen sorunların Türkiye ve bölge halklarına etkisini en aza indirme sorumluluğu da kaçınılmaz olarak AKP hükümetine ve tayin ettiği Dışişleri Bakanlığı’na aittir.

Fakat, özellikle son 6 yıllık dış politikaya baktığımızda, bölgesel ve küresel sorunları diyalog ve müzakere gibi barışçıl yöntemlerle çözmek yerine askeri gücün devreye konulduğu bir döneme tanıklık etmekteyiz. Libya'dan, Ukrayna'ya; Suriye'den Azerbaycan'a; Irak'tan Afganistan'a kadar uzanan sorunlar bugün yerini tamamen yabancı savaşçılara, silah ticaretine, ordu mensuplarının savaş taktiklerine bırakılmış durumdadır.

Bugün, Kürt Sorununu diyalog yoluyla çözmek yerine inisiyatifin güvenlikçi ve askeri politik uygulamalara bırakıldığı bir zeminde Türkiye, Irak ve Suriye'de aralıksız askeri operasyonlar düzenlemeye mahkum edilmiş; Libya'da BM çatısı altında diyalogla siyasi çözüm aranması gerekirken bütün saha yabancı savaşçılara bırakılmış; Ukrayna ve Karabağ'da yaşanan çatışmalar BM- AGİT çatısı altında çözülememiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi altında yürürlükte olan "Tek adam rejimi", yukarıda ifade ettiğimiz bölgesel sorunların çözümünü askeri tezkerelerle daha da derinleştirmeye çalışırken TBMM'yi de bu yanlışların ortağı etme çabası içerisinde. Askeri tezkereler, Erdoğan rejiminin diplomasi yerine savaş politikaları halkın çoğunluğunun iradesini yansıtan TBMM'ye her yıl "sunularak" izlediği politikalarını meşrulaştırmaya çalışsa da HDP, bu çatışmacı ve askeri savaş politikalarına karşı net duruş sergilemeye, bölgesel ve küresel barış için açık diplomasiyi savunmaya devam edecektir. Yaşananlar HDP'nin askeri ve güvenlikçi çözüm yerine diplomasi ağırlıklı siyasi çözüm politikalarının haklı çıktığını ortaya çıkarmıştır.

Açık diplomaside, tarafların yüklenecekleri hak ve sorumluluklar kamuoyunca bilinmekte ve denetlenmektedir. Toplumun şeffaf bir şekilde bilgi edindiği bu koşullar şüphesiz hükümetlerin dış politikada yaptığı görüşmelerin demokrasi ve insan hakları gibi temel ilkelerin yararına olmalıdır. Fakat, AKP iktidarının özellikle son 6 yıldır izlediği yöntemler, totaliter rejimlerin benimsediği gizli diplomasiyle yürütülmektedir. Bugün, AKP iktidarı bir yıl içerisinde Rusyalı yetkililerle onlarca kez görüşmesini diplomatik bir zafer olarak ilan etse de toplumun bilgisine sunulmayan, tartışmasına açılmayan hiçbir anlaşma veya görüşme meşru veya demokratik değildir. Erdoğan'ın son olarak Putin ile görüşmesi, öncesinde ABD Başkanı Biden ile görüşmesi de AKP'nin gizli diplomasi yönteminin çarpıcı örneğidir. Görüşmenin içeriğinden, varılan anlaşmalara kadar yapılan pazarlıkların toplumdan gizlenmesi yeni rejimin rutin dış politikası haline gelmiştir. "Kayıt dışı ekonomi" yönetimi gibi, tam olarak devlet arşivlerinde bile yer almayacağı öngörülen bahse konu devlet başkanları arası görüşmelerin de "kayıt dışı diplomasi" olarak anayasal suç teşkil ettiği açıktır.

2.1. Küresel ve Bölgesel Hesaplaşmalar Kısacasında Ortadoğu

Farklı birçok kültürün, halkın, inancın, mezhebin ve topluluğun yaşadığı Ortadoğu, aynı zamanda farklılıkların çatışma sebebi olarak kurgulandığı, bölgesel diktatörlüklerin yükseldiği bir saha olarak da ön plana çıkmaktadır. Avrupa devletlerinden, ABD'ye, Rusya'dan Çin'e Türkiye'den İran'a, İsrail'e kadar kapitalist dünyanın devletli hali ile bu güçlerin sermaye odakları, Ortadoğu halklarının bir arada yaşama iradesinin önüne sürekli kendi emperyal amaçlarını koymuşlardır. Bütün bu nedenlerle dünyadaki neredeyse bütün küresel rekabet, çatışma ve sistemik krizlerin yansıdığı yegâne coğrafya olarak Ortadoğu, son yıllarda tekrardan artan oranda çatışma sahasına dönüştürülmüştür. 2010 yılının başında adına Arap Baharı denilen halk isyanlarının, bölgesel statükoları sarsan yapısı bütün bölgede bir değişim rüzgârı estirmişse de küresel ve bölgesel aktörlerin devreye girmesiyle devrilen ya da sarsılan diktatörlüklerin yerine yeni despotik yönetimlerin tekrardan tahkim edilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Arap Baharında ortaya çıkan değişim talebi yerel ve küresel aktörler tarafından bastırılmaya çalışılmış ve bu devrimsel dalga yerini büyük oranda yine küresel kapitalizm ile yerel ortaklarının reorganizasyonuna dönüşmüştür. Bütün bu süreçte AKP iktidarı kabaran bir iştahla Müslüman Kardeşler örgütü gibi siyasal İslamcı ve fundamentalist gruplarla kurulan bağları da kullanarak başta Mısır, Libya ve Suriye olmak üzere Ortadoğu'da iç karışıklıkların tarafına dönüşmüş ve ortaya çıkan insanlık dramlarında büyük pay sahibi olmuştur. Uygulanan bu dış politika neredeyse bütün coğrafyada ters tepmiş, gelinen noktada AKP iktidarının Ortadoğu'da ilişkileri bozduğu çoğu aktörlerle tekrardan anlaşma arayışına girdiği görülmektedir. HDP'nin bu konudaki uyarıları dikkate alınmamış ancak yaşananlar onu halkı çıkarmıştır.

2.1.1.AKP Dış Politikasının 10 Yılı; Ortadoğu'ya Yön Verme İsteğinden Bölgesel Statükoyla Anlaşma Arayışına

Birçok siyaset bilimci tarafından Neo-Osmanlıcılık olarak tarif edilen AKP iktidarının Ortadoğu'da genişleme stratejisi, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından “Stratejik Derinlik” olarak tarif edilmiştir. Zamanla aynı aktörler tarafından yerini “Değerli Yalnızlık” kavramına bıraksa da derin strateji olarak bahsedilen AKP'nin Ortadoğu politikası, temelde bölgede mevcut devletlerin içinde örgütlenmiş olan cihatçı yada siyasal islamcı örgütlere dayanarak etkili olmayı hedeflemiştir. ABD merkezli Büyük Ortadoğu Projesi ile örtüşen ve paralel ilerleyen Neo-Osmanlıcı politikalar sonucu birçok ülke ile AKP iktidarı arasında anlaşmazlıklar büyümüş nihayetinde bölgede Katar dışında neredeyse diğer bütün aktörlerle iletişim dahi kesilmiştir.

AKP iktidarı hedeflediği hiçbir amacı gerçekleştiremeyince bu sefer daha önce şeytanlaştırdığı bölgedeki mevcut statükolarla anlaşma çabalarına girişmiştir. Yıllarca düşman diye Türkiye halklarına tarif edilen iktidarlar bir bir hiçbir şey olmamış gibi aklanıp paklanmaya başlanmıştır. Ekonomik menfaat ve Kürt halkının yerel ve bölgesel kazanımlarının yok edilmesi ana saikleri ile daha önce güdülen bütün politikaların zıttı politikalar olağanmış gibi uygulamaya başlanmıştır. Böylece, AKP iktidarı uyguladığı istikrarsız ve dengesiz dış politika hamleleriyle dünya tarihine başat bir istikrarsızlık örneği olarak geçmeyi başarmıştır.

Mısır'da kapsamlı halk hareketlerinden sonra iktidara gelen Müslüman Kardeşler temsilcisi Muhammed Mursi'nin askeri darbe ile iktidardan indirilmesinden sonra başa geçen Abdulfettah Sisi yıllarca AKP genel başkanı Erdoğan ve yetkilileri tarafından cuntacı diktatör olarak ilan edilmiş, hatta Erdoğan, Mısır'da darbeye karşı eylemlerde kullanılan Rabia işaretini bütün seçim mitinglerinde bir sembol olarak kullanmıştır. Fakat gelinen noktada ne Rabia ne de Sisi'nin diktatörlüğü kalmıştır. AKP iktidarının Mısır ile başlattığı görüşmeler Müslüman Kardeşler örgütünün Türkiye'deki faaliyetlerinin tasfiyesinin konuşulmasına kadar gelmiştir.

Saray iktidarı ekonomik ve ideolojik amaçlarla Ortadoğu'daki neredeyse bütün iç savaşlara dâhil olmuş, girdiği bütün sahalarda yıkımın bir tarafına dönüşmüş ve neticede ülkenin kaynaklarının da heba edilmesine sebep olmuştur. Libya'da süren iç savaşta Müslüman Kardeşler tandanslı Trablus hükümetinin yanında açıkça ÖSO, SADAT ve TSK ile yer alan AKP iktidarı, milyonlarca dolar ülke kaynağını Libya iç savaşına harcayarak bugün ortaya çıkan yoksulluğun nedenlerinden birini gerçekleştirmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı 2021 İnsan Ticareti raporunda, Libya iç savaşına nakledilen Suriyeli çocuk ÖSO'culardan dolayı tarihte ilk defa bir NATO üyesi olan Türkiye yine bir NATO üyesi olan ABD tarafından "çocuk savaşçı kullanan ülkeler" kategorisine dâhil olmuştur. Libya'da eli boş kalan AKP iktidarı, gelinen nokta itibariyle iç savaşın bir tarafı olduğu halde denklemin uzağına atılmış durumdadır.

Aynı şekilde 2022 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Türkiye'ye ziyaret gerçekleştiren Birleşik Arap Emirlikleri Prensi daha önceleri AKP iktidarı tarafından "yılanın başı" olarak tanımlanıp bölgesel şeytan ilan edilmişti. Şimdilerde Türkiye'de yandaş medya kuruluşları ve Saray iktidarı tarafından kurtarıcı gibi sunulan BAE Veliyaht Prensi aynı aktörlerce uzun yıllar terör destekçisi, kötülüğün başı ve 15 Temmuz darbe girişiminin finansörü olarak açıklanmıştır.

Benzer şekilde Suudi Arabistan da önce şeytanlaştırılmış, Katar'la ilişkiler, Cemal Kaşıkçı cinayeti ve ekonomik ambargo başlıklarında uzun süren gergin ilişkiler özellikle ABD'de Joe Biden'in seçilmesinden sonra hiçbir şey olmamış gibi hızla normalleşmeye başlamıştır.

Irak'ta önce Sünni İslam'a yaslanıp taban bulmaya çalışan, bu uğurda IŞİD'in işlediği suçlara göz yuman AKP iktidarı, IŞİD'in yenilgisi sonrası bölgede Kürt halkının kazanımlarını sınırlandırmayı birincil amacı olarak belirlemiştir. 2017 yılında Irak Kürdistan Bölgesel Yönetiminin bağımsızlık referandumu yapma kararı alması sonrası sınıra tanklar yığarak savaş tehdidinde bulunan Saray İktidarı, o dönem ortaya çıkan Kerkük sorununda da Kürtlere karşı daha önce terör örgütü olarak tanımladığı Haşdi Şabi'den yana tavır almış ve Kerkük yönetiminin İran milislerinin eline geçmesinin en büyük destekçisi olmuştur. Son yıllarda Türkiye tarafından yapılan top atışları ve hava saldırıları sonucu Irak Kürdistan Bölgesi ile Türkiye'deki sınır köyler ve kasabalardan göçler başlamış bu göçler sonucu Avrupa'ya gitmek isteyen Kürtler Belarus, Polonya sınırında aylardır süren insanlık dramları yaşamıştır. Irak'ta son yıllarda yaşanan gelişmeler, asırlardır farklı bölgesel mahfillerce sürdürülen Kürt karşıtı siyasetin aynen devam ettirildiğinin ve bu uğurda bölgesel rakiplerin bile çok hızlı anlaştığının kanıtıdır. Bölgesel hedefini Kürt halkıyla barışmaya değil Kürt halkının kazanımlarını engellemeye odaklayan Saray rejimi bu uğurda büyük bir insani ve ekonomik yıkımı da beraberinde getirmiştir.

İdeolojik ve emperyal saiklerle benimsediği politikalarla Ortadoğu'da savrulan AKP, netice itibarıyla birçok bölgesel aktörle ters düşmüş, bu uğurda ülkeye düşmanlıklar oluşturmuş ve ülkenin büyük ekonomik ve manevi kayıplara uğramasına neden olmuştur. Aynı şekilde iç savaşlara dahil olduğu bölgelerde yaşanan büyük acıların da ortağı olan AKP iktidarı, çatışmaların yaşandığı bütün bölgelere milis, silah ve askeri ekipman taşıyarak çatışmaların derinleşmesine sebep olmuştur. Hülasa, AKP iktidarı dokunduğu her yeri kanatmış, savaş ve güvenlikçi politikalarının ortaya çıkardığı maliyetler yüzünden ülkenin derin bir açlık ve yoksulluk girdabına sürüklenmesinin önünü açmıştır.

2.1.2. Suriye'de Sarayın Dönüşen Hedefi; Emmevi Camii'nde Namaz Kılmaktan "Kürt Anasını Görmesin"e

AKP iktidarı Ortadoğu'da genişleme, Osmanlıcı emelleri doğrudan gerçekleştirme amacını ilk elden Suriye üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. Küresel kapitalist sistemin de ilk zamanlarda ortaklaştığı bu hedef, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından 5 Eylül 2012 tarihinde "İnşallah en kısa zamanda Şam'a gidecek Emmevi Camii'nde namazımızı da kılacağız" şeklinde tarif edilmiştir. Şam'ın kontrolü hedefiyle çıkılan yolda Suriye iç savaşının ana üssüne dönüştürülen Türkiye, silah ve militan aktarımının da merkezi olmuştur. Savaşın ilk yıllarında ABD ile beraber sünni fundamentalist grupları örgütleyip yüksek bütçeler ayırarak "eğit donat" programlarıyla silahlı hale getiren AKP iktidarı, bu grupların başarısızlığı

sonrası ABD'nin programdan çekilmesiyle programı bitirmiştir. Suriye ve Irak'ta IŞİD'in ortaya çıkması ve dünyayı tehdit eder hale gelmesi sonrası Kuzey Suriye'de bulunan Kürtlerin IŞİD karşıtı mücadelesine bütün dünya ülkeleri destek verirken Saray rejimi büyük bir paniğe kapılmış önce vekil güçleriyle Suriye'ye müdahale etmek istemiş bunu da başaramayınca yanına birçok insanlık suçu işlemiş olan ÖSO çetelerini alarak askeri müdahalelerde bulunmuştur. Rusya, ABD, Avrupa, Körfez ülkeleri ve diğer bölgesel güçlerce IŞİD'e müdahale etmemekle suçlanan Saray rejimi, Emevi Camii'nde namaz kılma amacıyla çıktığı yolda Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın da defalarca belirttiği üzere kendisini bölgede bir Kürt yapısının oluşmasını engellemeye adanmıştır. Dönemin Başbakanı Binali Yıldırım 24 Ağustos 2016 tarihinde yaptığı açıklamada "Türkiye, güney sınırında yeni bir Kürt oluşumunu asla kabul etmez" diyerek AKP iktidarının geldiği noktayı açıkça ortaya koymuştur. Kürt halkının siyasi kazanım elde edememesi için politika değişikliğine giden AKP iktidarı, bu uğurda El Qaide'nin Suriye'de yaptıklarına çanak tutmuş, BM raporlarında da açıkça ortaya konulduğu üzere özellikle Afrin'de işlenen insanlık suçlarına göz yummuştur. Bu müdahaleci dış politika ülkeye ağır bir ekonomik yük bindirmiş ve bindirmeye devam etmektedir.

2.1.3. Suriye Savaşının Maliyeti Türkiye Halklarının Sırtında

AKP iktidarı Suriye'yi sefeli örgütler aracılığıyla kontrol etme amacıyla çıktığı yolda öncelikle Türkiye'yi çok ağır bir insani trajedinin parçası haline getirmiştir. Suriye'den iç savaş sonrası çıkmak zorunda kalan yaklaşık 5 Milyon insan Türkiye'de sığınmacı durumuna düşmüş, yüzbinlerce insan iç savaş sırasında hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. Suriye'de ortaya çıkan başta IŞİD olmak üzere sefeli gruplar hafızalara korkunç insanlık suçları kazımışlardır. Aynı şekilde Baas yanlısı silahlı gruplar da işkence ve infaz gibi insanlık dışı suçların bir parçasına dönüşmüştür.

AKP iktidarı, yıllardır Suriye'de koruyup kolladığı fundamentalist silahlı çetelere milyarlarca dolarlık harcamalar yapmış, yaklaşık 100 bin ÖSO mensubunun aylık savaş giderleri ve maaşlarını karşılamış ve karşılamaya devam etmektedir. Bütçe görüşmeleri boyunca milyonlarca üniversite mezunu işsiz yurttaşın iş talebine kulağını tıkayan AKP iktidarı, yıllardır binlerce ÖSO mensubunu gayri nizami yollarla maaşa bağlamış ve giderlerini karşılamaktadır. Suriye'de ağır maliyetli savaş giderlerini halkın vergilerinden hesapsızca karşılayan AKP iktidarı yoksulluk karşısında ezilen vatandaşlara defalarca "bir mermi kaç para biliyor musunuz?" diye sorma cüretinde bulunmuştur. Oysa Suriye'de barışçıl ve yapıcı bir politika yürütülseydi yüzbinlerce insan ölmeyecek, milyonlarca insan sığınmacı durumuna

düşmeyecek, ağır insanlık suçları işlenmeyecek, IŞİD, ÖSO ve HTŞ gibi çeteler türemeyecek, sığınmacılar için ayrılan ve AKP Genel Başkanının 40 milyar dolar olarak duyurduğu harcamalar, iş gücünün ucuzlaması, emekçilerin sömürülmesi ve kamu kaynaklarının bu uğurda tüketilmesi engellenecekti.

AKP iktidarı Suriye’de ve bölgede Kürt halkıyla barış politikası sürdürmüş olsaydı, ülke içinde ve Ortadoğu’da halkların yanında yer alma fırsatını yakalamış olacaktı hem de IŞİD, El Qaide ve ÖSO çetelerinin suçlarına ortak olmayacaktı. Israrla bugün yine bu politikaların sürdürülmesi sadece insani ve maddi kayıpları daha da arttıracak, bölgesel ve halklar arası barışı zora sokacaktır. Yurttaşların vergilerini, halkın parasını Suriye’deki çeteleri finanse etmek için kullanan tekçi rejim bu yaptığını sandıkta eriyerek ödeyecektir. Gelineen noktada tek çıkış yolu Halkların Demokratik Partisi olarak çok uzun yıllardır defalarca dile getirdiğimiz halklar arası barışı, diyalogu ve müzakereyi güçlendirmek ve bölgesel mekanizmalar aracılığı ile halkların iradesini Ortadoğu’ya hâkim kılmak, siyasi çözümün hayat bulmasını sağlamaktır.

Suriye’de yaşanan iç savaştan ötürü devlet dışı çok sayıda siyasi güç ortaya çıkmıştır. Kuzey ve Doğu Suriye’de varlığını sürdüren Kürt, Arap ve Süryani halklarının oluşturduğu yapılar bu bağlamda dikkate alınması gereken bir örnektir. Dışişleri Bakanlığı, komşusu olan Suriye’de yaşanan gelişmelere ve Suriye’nin geleceğinin inşasında önemli rol alması muhtemel aktörlerle diplomasi kanalları açmak yerine yukarıda bahsedildiği üzere askeri yöntemleri esas almaktadır. Suriyeli Kürtler dahil olmak üzere Arap, Dürzi ve Süryani halklarının demokratikleşmiş bir Suriye geleceğinin ayrılmaz parçaları olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu yapılar ile askeri yöntemlerle değil demokratik ve şeffaf bir şekilde ilişkilerin kurulması Türkiye ve Suriye’nin barış odaklı geleceği için son derece kritiktir. Açık bir biçimde bütün tarafların müzakereye hazır olduğu dönemde AKP eliyle başlatılan operasyonlar, çatışmalar ve işgal girişimleri Suriye’de iç savaşın uzamasına neden olmaktadır.

Parlamentonun muhalefetteki hiç bir üyesi Suriye iç savaşından bu yana ciddi iddialara konu olan mülteci kamplarını, Suriyeli sığınmacılar için ayrılan kaynakların kullanımını, TSK’nin kontrolünde bulunan bu örgütlerin bölgelerdeki uygulamalarını, desteklediği Suriye Milli Ordusu’nun (SMO) işlediği savaş suçlarına dair güçlü iddiaları yerinde denetleyebilmiş değildir.

Türkiye Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine İlişkin Mali Eylem Görev Gücü (Kısa adıyla FATF - Financial Action Task Force) tarafından "kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanının engellenmesinde başarılı olamadığı", daha sıkı takip edilmesi gerektiği gerekçesiyle Gri Liste’ye alınmıştır.

TBMM'nin yetki verdiği Suriye tezkeresinden bu yana ne Dışışleri Komisyonu ne de bütün partilerden oluşan ortak bir komisyon operasyon bölgesini yerinde ziyaret etmemiştir. Bir başka deyişle, parlamentonun onay verdiği bir tezkerenin sahada uygulamasını yine parlamento üyelerince denetlenememektedir. “*Onayı ver, gerisine karışma*” biçiminde üstten bir yaklaşımla Saray Rejiminin Suriye Krizindeki rolü ve sorumlulukları halk iradesinin tecelli ettiği parlamentodan özellikle saklanmaktadır. HDP'nin ilgili muhataplara yönelttiği soru önergelerinin keyfi biçimde yanıtsız kalması, sunduğu araştırma önergelerinin de AKP ve MHP tarafından gerekçesiz reddedilmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Suriye Krizi, “Yeni Osmanlılık” hayalleri ile topluma yansıtılarak mevcut kriz, Türkiye'nin de iç meselesi haline getirilmiştir. Rusya ile ABD arasında sürekli savrulan tutarsız dış politikanın başat ekseni Kürt karşıtlığı olmuştur. IŞİD'e karşı mücadele veren Suriyeli Kürtleri Suriye'de iradesiz bırakmak adına Saray tarafından yapılan Rus S-400 alımının 2,5 milyar dolarlık maliyetinin yanı sıra F-35 projesinden çıkarılmak gibi tarihi açıdan ibretlik bir başarısızlık örneği sergilenmiştir.

Dışışleri Bakanlığının “*hem sahada hem de masada olma*” iddiasına ilişkin kurduğu diskurun reel politikaya yansması son derece olumsuzdur. Sarayın onayıyla TSK üzerinden gerçekleştirilen askeri müdahaleler ve manevralar ile Dışışleri Bakanlığı'nın kullanması gereken diplomatik kanallar tıkanmıştır. Dış politikanın militarist faaliyetlere bağımlı kılındığı sorunlar, bugün ilk halinden kat be kat daha çözülemez bir noktadadır. Bitmeyen savaşlar, hesabı verilemeyen insanlık suçları, halkların yoksullaşması ve milyonlarca Suriyeli'nin yurtsuz bırakılması AKP dış politikasının doğrudan ve başat sonuçlarıdır.

2.2. Kafkasya

Azerbaycan-Ermenistan geriliminin barışçıl ve siyasi çözümü için Dışışleri Bakanlığının devrede olması gerekirken, onun yerine sahada askeri kıyafetleriyle Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı TSK personeli ile sarayın usulsüz desteğiyle reklamını ve pazarlamasını yaptığı özel bir silah şirketinin silahları sahaya sürülmüştür. Ayrıca Suriye'den TSK kontrolü altındaki bölgeden çok sayıda “yabancı savaşçı” Karabağ'a paralı asker olarak taşınmıştır. Kafkasya'daki gelişmeler, diplomasinin tamamen devre dışı kaldığının önemli göstergelerinden biridir. Kafkasya'da çatışma çözümleri için kurulan AGİT Minsk Grubu'nda daha aktif rol almak yerine iç siyasette kaybettiği itibarla birlikte yandaş silah tüccarlarının kazancına kazanç katmayı hedef haline getirmiş bu dış politikasızlık hali, Türkiye'nin uzun vadeli ve sürdürülebilir diplomasinin zeminini ortadan kaldırmaktadır. Silah tüccarına Azerbaycan'da

madalya verilmesinin önünü açan bu militarist anlayış, halkın yoksulluğu ile mücadele etme konusunda aynı hassasiyeti ve desteği ortaya koymamaktadır.

Diğer yandan Azerbaycan-Ermenistan arasında yaşanan çatışmanın sonucuna bakıldığında bu çatışmadan kar eden, silah anlaşmaları imzalayan şirketler ve on yıllar sonra bölgeye dönen Rusya olmuştur. Rusya tek bir kurşun bile sıkmadan Karabağ'da kontrolü eline almış ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerde düzenleyici ve belirleyici rolü üstlenmeye başlamasını AKP'nin öngörüsüz dış politikasının bir sonucudur.

2.3. Libya

Diplomasi yerine askeri müdahaleyi ön plana çıkaran bir başka kriz sahası da Libya'dır. Doğu Akdeniz krizinin bir parçası haline gelen Libya iç savaşına doğrudan İhvançı çizginin tarafında hareket eden AKP iktidarı'nın Libya'ya da Suriye'den cihatçı çeteleri ve askeri teçhizatları transfer ettiği bilinmektedir. Geline nokta Libya'da Türkiye'nin sahadaki ağırlığı İhvançı çizginin büyük oranda tasfiye olmasıyla birlikte ortadan kalkmış durumdadır. Buna göre Mısır'ın istediği biçimde bir siyasi çözüm süreci başlamış ve genel seçimlerle birlikte Türkiye dahil olmak üzere yabancı güçlerin sahayı terk etmesi söz konusu olacaktır. Açıkça ifade etmek gerekirse, Libya hakkında iktidarın öngördüğü hiçbir senaryo tutmadığı gibi, Trablus Hükümeti ile imzalanan anlaşmalar da geçersiz hale gelmiştir. Özellikle TBMM'nin de alet edildiği ve meşruiyetini HDP olarak en başından beri sorguladığımız deniz yetki anlaşması ile Libya'da askeri üs kurma girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

2.4. Kıbrıs

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki kriz ile bağlantılı olmakla birlikte Avrupa Birliği ile ilişkileri doğrudan etkileyen bir mesele olarak gündemden düşmemektedir. KKTC adıyla kurulan devletin Türkiye dışında hiçbir devlet tarafından tanınmamasının yanı sıra Kuzey Kıbrıs'taki siyasi gelişmelere sürekli müdahale eden Sarayın son olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde cumhurbaşkanlığı görevini sürdüren Mustafa Akıncı'nın seçimlerden çekilmesini istemesi Kuzey Kıbrıs toplumu açısından bir darbe olarak tanımlanmıştır. Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye merkezli mafya-siyaset ilişkisinin son derece görünür olduğu bir sahaya dönüşmesi ile birlikte burada oluşturulan kirli ilişkilerin uluslararası uyuşturucu trafiğinin organizasyonundan kara para aklamaya kadar organize suçların giderek arttığı anlaşılmaktadır. Kuzey Kıbrıs toplumunun siyasi iradesini gasp eden ve bölgenin statüsüzlüğünden faydalanarak kara para

aklama merkezi haline getirilen Kuzey Kıbrıs'ta çözümsüzlük politikası artık iflas etmek üzeredir.

AB ile ilişkilerin en çok gerildiği gündem başlıkları arasına giren Kıbrıs'ta deniz yetki alanları nedeniyle askeri gerilim kasıtlı olarak tırmandırılmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınan ancak Türkiye'nin tanımadığı yönetim, yaptığı uluslararası anlaşmalarla Türkiye'yi yalnızlaştırmayı başarmıştır. Gelinen aşamada Erdoğan'ın ısrarla Akdeniz'de tutmak istediği sismik arama ve sondaj gemileri Karadeniz'e çekilmek zorunda kalmıştır. Kıbrıs'ta iki toplumun eşit haklarla kurduğu yeni bir yönetim anlayışı için Türkiye'nin yapıcı rol oynama imkanı varken, bu kapasitesini çözümsüzlükten yana kullanması ne Türkiye'ye ne de bölge halklarına kazandırmıştır. Özellikle Kıbrıs Türk toplumu, statüsüzlüğün bedelini en ağır biçimde ödemektedir. Sistemik biçimde demografinin değiştirilmesi, Kuzey Kıbrıs'ta seçilmiş bir yerel yönetim bulunmasına rağmen güvenlik ve ekonomi konularında Ankara'ya bağlı idari bir sistemin kurulması adanın kuzeyinde yönetim tartışmasını sürekli gündemde tutmaktadır. Son yaşanan gelişmelerle birlikte bu siyasetten bir an önce vazgeçilmeli ve adada mafya-siyaset ilişkileri ciddi biçimde sorgulanmalıdır ki bu sayede Kıbrıslı Türk toplumunun çıkarları korunabilsin.

2.5. Afganistan

Türkiye halkları, yukarıda bahsettiğimiz savaş politikalarından dolayı yoksullaştığı yetmezmiş gibi ABD öncülüğünde NATO'nun Afganistan'dan çekilmesinin ardından AKP iktidarının evrensel değerleri hiçe sayarak Taliban'la batı arasında köprü olma ihalesini kabul etmesi Türkiye halkları açısından ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Dünya ülkeleri Taliban'la ilişkilerini mesafeli bir biçimde kurmaya çalışırken BM'nin 1276 sayılı kararını resmen tanıyan Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı, terörist listesinde yer alan Taliban üyelerini VIP'ten karşılayarak makamlarında ağırlamıştır. Kadınlar başta olmak üzere milyonlarca Afganistanlının can güvenliği ve temel haklarını tehdit eden bu kişilerin ağırlanması ne Türkiye'nin ne de Afganistan halklarının çıkarıdır.

2.6. Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi

Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Konseyi (AK) ile ilişkilere gelince, AKP iktidarı Türkiye halklarına tarihte tanık olabileceğimiz en vasat dönemi yaşatmaktadır. Bu politika sonucu özellikle demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi temel başlıklarda benzeri görülmemiş gerileme yaşanması, Avrupa Konseyi'ni Türkiye'ye ağır yaptırımlar uygulama

noktasına getirmiştir. Şunu belirtmekte fayda vardır ki o da batı ile ilişkilerin gerilemesi Türkiye içerisinde inşa edilen despot rejimin bir sonucudur. Başta eski eş genel başkanımız Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ olmak üzere, seçilmiş milletvekilleri, belediye eşbaşkanları, gazeteci ve insan hakları savunucusunun uydurma ve delilsiz iddialarla cezaevlerinde tutulması, 6 milyondan fazla oy almış HDP'ye yönelik saldırılar ve son olarak açılan parti kapatma davası ile kobani davası kaçınılmaz olarak Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi açısından da insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi başlıkları altında yakından takip edilmektedir. Türkiye'nin imzacısı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Avrupa Konseyi'nin temel sözleşmelerinden biri olması şüphesiz Türkiye'de yaşanan hak ihlalleri bütün konsey üyelerini de yakından ilgilendirmektedir. Fakat AK'nin Türkiye'de yaşanan hukuksuzluklara karşı eylemlerde bulunması ve kararlar almasının AKP iktidarı tarafından “dış müdahale” olarak değerlendirmesi iç kamuoyunu aldatmaya yöneliktir. Kaldı ki Türkiye, 71 yıldan fazla bir süredir AK'ye üye bir ülkedir.

AKP iktidarı, bütün hukuk normlarını yok sayma pahasına kendi çıkarlarını korumak için bütün ülkeyi açık bir cezaevine çevirmiştir. AİHM kararları başta olmak üzere, Venedik Komisyonu, CPT ve Avrupa Parlamentosu raporlarını görmezden gelerek hareket eden iktidar partisi 84 milyonun geleceğini karartmayı göze almıştır. Gümrük Birliği ve Vize Serbestiyeti gibi kritik uygulama ve anlaşmaların hayata geçirilmemesinin temel nedeni özellikle insan hakları alanında yaşanan gerilemeler olduğu bütün raporlarda dile getirilmesine rağmen AKP iktidarı, her zaman olduğu gibi yalana başvurarak kamuoyunu yanıltmaktadır. Özellikle Avrupa Parlamentosu'nun Temmuz 2021'de ezici çoğunlukla kabul ettiği Türkiye raporu, başta HDP olmak üzere, Türkiye'de AKP/MHP dışı siyasete yönelik ağır saldırı altında olduğunu somut tespitlerle belgelemiştir. HDP olarak açıklıkla yeniden şunu ifade etmek istiyoruz: Türkiye'nin AK'den çıkarılma ihtimalinin de dahil olduğu yaptırımların ortaya çıkmasının da AB'nin “Komşuluk ve Genişleme Müzakereleri Direktörlüğü”nden “Ortadoğu ve Kuzey Afrika Direktörlüğü”ne kaydırılmasının da müsebbibi AKP iktidarı ve tayin ettiği Dışişleri Bakanlığı'dır.

2.7. Bölgesel Barış ve Demokrasi İçin Barış Bütçesi

Yukarıda bahsedilen bölgesel meseleler ve krizler dikkate alındığında Türkiye Cumhuriyeti'nin önümüzdeki dönemde ciddi sorumluluklar ile karşıya olduğu görülmektedir. Mevcut iktidarın sebep olduğu bölgesel tahribatın onarılması adına ilkeli, barışçıl, siyasi müzakereye ve diyaloga dayalı bir sorun çözme modelini benimsemek gerekmektedir.

Türkiye'nin ve komşu coğrafyaların barış bütçesine ihtiyacı vardır. Bu bütçe silahlanmaya, askeri operasyonlara ya da müdahaleci dış politikanın örgütlenmesine harcanmamalıdır. Tam tersine komşu ülkelerdeki politik gerilimleri azaltacak biçimde arabuluculuk odaklı bir diplomasiyi geliştirmelidir. Bu tarz, komşu ülkelerdeki göç hareketlerini tersine çevirecek ve istikrara bağlı olarak çok boyutlu bir kalkınma ve refah politikasının uygulanma imkânını artıracaktır.

HDP, insan hakları ve insanlığa karşı işlenen suçlar dışında hiçbir ülkenin iç işlerine karışılmamasını savunmaktadır. Bununla bağlantılı olarak çatışmalı bölgelerde müzakereleri ve diyalogu destekleyecek nitelikte özgün bir diplomasi bütçesinin oluşturulmasından yanadır.

3-) TÜRKİYE EKONOMİSİ KOMADA

3.1.Türkiye Ekonomisi: Sürekli Kriz Hali

12 Eylül 1980 askeri darbesini anlamak için yaklaşık on bir ay geriye gitmek ve 24 Ocak kararları olarak bilinen neoliberal iktisadi dönüşümü anlamak gerekir. 12 Eylül darbesi neoliberalizme geçişin pürüzsüz bir siyasi ve idari zeminde gerçekleşmesinin önünü açmıştır. Böylece 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan program ile programın öznesinin siyasette devamlılığı sağlanmıştır. Darbeciler, geçiş döneminin bitmesini beklememiş ve siyasal sistemin kurallarının baştan sona değiştirmiştir. 12 Eylül 1980 ile 6 Aralık 1983 tarihleri "699 yasa, 90 Kanun Hükmünde Kararname (KHK), 76 MGK kararı ve 3 MGK bildirisi olmak üzere toplam 838 yasa çıkarılmıştı." Bu düzenlemelerle birlikte geçiş döneminde sonra başlayacak olan "siyaset oyununun" kuralları belirlenmişti. Elbette ki bu süreçte sadece kurallar değil, kurumlar da belirlenmiş; siyaset üzerinde Milli Güvenlik Kurulu vesayeti inşa edilmiş ve kurulabilecek-seçime girebilecek özneler bizzat cuntacılar tarafından denetimle belirlenmiştir. Bu dönüşümün etkisi ile Türkiye siyasetinde politika üretme kavramları değişmiştir. 1980 öncesinde sınıf temelli siyaset, hak arayışları, eşitlik talepleri yerini kimlik, inanç ve liberal bireysel haklara bırakmıştır. Darbe sonrası Türkiye İşveren Sendikaları Başkanı Halit Narin'in sözleri bu süreci anlamak için çarpıcıdır: "20 yıl işçiler güldü biz ağladık, şimdi gülme sırası bizde."

12 Eylül darbesi bir yandan sağ otoriter Kemalist doktrini örgütlerken diğer yandan muhafazakarlık ve Türk-İslam ideolojisine yaslanmıştır. Neoliberalizmin desturuna uygun olarak ekonomi ile siyasal alanları ayırmış ve neoliberal ekonomi-politiği vesayet kurumları ve anti-demokratik kurallar ile tahkim etmiştir.

90'lı yıllara geldiğimizde, 24 Ocak kararlarının mimarı olan Özal'ın, 1989 yılında mali serbestleşme adımı atması bu yıllarda Türkiye'deki sistem siyasetini doğrudan etkilemiştir. Finansal serbestleşmenin çeşitli denetleme ağları kurulmadan ve yasal altyapı hazırlanmadan başlatılması kısa sürede ekonomik krizler ve skandalların kapısını aralamıştır. Bu yıllarda Türkiye halkları için “hayali ihracat”, “banka hortumları” ve “yolsuzluk” gibi olgu ve kavramlar gündelik hayatın parçası haline gelmiştir. Bu kapsamda 1994 ve 2001 krizleri söz konusu iktisadi mimarının sonucunda yaşanmıştır. Bu dönem neoliberalizme eklenen ahbap-çavuş kapitalizminin ve rant merkezli anlayışın sonucudur. Nitekim neoliberalizme içkin olan ahbap-çavuş kapitalizmi ile sermaye birikimi sağlanmış, yolsuzluk bu birikimin sağlanmasında önemli rol oynamıştır.

Siyasal açıdan 90'lı yıllar ekonomik alanındaki gelişmelerin katkısı ile “güvenlik ve istikrarsızlık” denkleminde oturmuştur. Türkiye siyasi tarihinin 1970'li yıllarla birlikte en karanlık dönemi kuşkusuz 1990'lı yıllar olmuştur. Yükselen ve kitleleşen Kürt siyasi mücadelesinin salt bir güvenlik problemi olarak ele alınması ve İslamcı mücadelenin Ortadoğu'daki gelişmelerin de etkisi ile ivme kazanması vesayet rejimi tarafından tehdit algılarının yükseltilmesi ile karşılanmıştır.

Bu yıllarda derin devletin etkin olduğu, faili meçhul cinayetlerin ve köy boşaltmalarının yoğunlaştığı, her gün siyasi cinayetlerin işlendiği, zorla kaybedilmenin yaşandığı, işçi direnişlerinin bastırılarak şiddet uygulandığı, OHAL'in kalıcı hale geldiği, demokratik siyaset hakkının gasp edildiği yüzlerce fiil tedbir devleti sınırları içerisinde ele alınmış, HEP ve DEP geleneği dışında -bazı bireysel çıkışlar hariç- hiçbir şekilde siyaset dünyasının gündemine hukuk devleti ve demokrasi bağlamı ile getirilmemiştir.

Güvenlikçi devlet politikasının sınırları genişledikçe Türkiye'de siyasi kaos ve iktisadi kriz derinleşmiş, yapısal bir kriz momentine girilmiştir. İstikrarsızlık esas hale gelmiş, yaşamın her alanında vesayet rejiminin yetkilerini genişletecek şekilde tahakküm altına alınmıştı. Nitekim bu istikrarsızlık Türkiye halklarının 90'lı yıllarda devlet-mafya-siyaset üçgenlerine, banka hortumlarına, siyasetin krizine tanık olmasını getirmişti. Bu istikrarsızlığın bir göstergesi olarak 23 Haziran 1991 ile 28 Mayıs 1999 tarihleri arasında toplam on tane hükümet kurulmuştur. Yani her dokuz buçuk ayda bir hükümet yenilenmiştir. Kuşkusuz ki bu istikrarsızlığı 28 Şubat gibi askeri müdahaleler ivmelendirmiştir.

90'lı yıllar aynı zamanda kimlik, sınıf ve cinsiyet eksenli direnişlerin de yükseldiği, kitleleştiği, kamusal görünürlüğünü arttırdığı yıllara tekabül etmektedir. 30 Kasım ve 25 Aralık 1990 tarihlerinde sırasıyla 48 bin maden işçisinin ve 107 bin metal işçisinin grevi, 4

Ocak 1991’de 70 bin maden işçisinin aileleri ile birlikte Ankara’ya yürüyüşü başta olmak üzere çok sayıda eylem ve etkinlik emek alanındaki direniş hattının 90’lı yıllar boyunca örüldüğünü göstermektedir. İşçilerin yanı sıra kamu çalışanları da çok sayıda eylemle emek alanındaki direniş hattını güçlendirmiştir. Vicdani ret hakkına dair başlatılan eylemler ve Susurluk skandalına karşı güçlenerek devam eden sivil itaatsizlik eylemleri, çift kutuplu dünyanın sonu ile AB’nin entegrasyon süreci neticesinde meşruiyeti kazanan demokrasi, insan hakları taleplerinin ve başörtüsü başta olmak üzere inanç özgürlüğü taleplerinin artması bir başka direniş hattını ivmelemiştir. Benzer şekilde özel ve kamusal alanda süregiden erkek şiddetine ve cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı Türkiye Kadın Hareketi ciddi bir örgütlü mücadele ortaya koymuştur.

90’lı yılların vesayet rejimini ve güvenlikçi devlet aygıtının sınırlarının en çok zorlayan direniş hattı kuşkusuz ki Kürt siyasetinin mücadelesi olmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca kurucu öteki olarak görülen Kürtler bir yandan HEP, DEP, HADEP ve DEHAP gibi çok sayıda siyasi parti kurarak ve TBMM ile yerel yönetimlerde yer alarak görünürlüklerini artırmışlardır. Böylece Kürtler siyasal taleplerini kamusallaştırmışlardır. Bu süreçle paralel olarak Kürt kadınları ciddi bir örgütlü güçle kamusal alanda etkili olmaya başlamışlardır. Diğer yandan köy boşaltma başta olmak üzere her türlü baskıya rağmen Newroz Bayramı kutlamalarında ve katledilen siyasetçilerin cenaze törenlerinde olduğu gibi kitlesel eylem ve etkinliklerle sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirmişlerdir.

2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye, 2001 yılını ayyuka çıkan ülke tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden biriyle açmıştır. 2001 ekonomik krizi Türkiye’de mevcut haliyle siyasi sistemin ve sermaye birikim rejiminin sürdürülemeyeceğine işaret etmiştir.

3.1.1. AKP’li Yıllarda Ekonomi

3 Kasım 2022 tarihinde yapılan seçimler, halkın DYP, ANAP, SHP gibi yerleşik partileri TBMM dışında bırakması ile değişimin sertliğini göstermiştir.

Susurluk, siyasi istikrarsızlık, ekonomik krizlerin sürekliliği ve yaşamın güvenlikleştirilmesi gibi çok sayıda sebep, halkın siyaset kurumuna olan inancını yitirmesine neden olmuş ve 2002 seçimlerinde AKP ve CHP’yi TBMM’ye taşıyarak tutumunu göstermiştir. Öte yandan 1980 darbesi sonrası düzenlenen yüzde onluk seçim barajı sebebiyle %6,13 oy alan DEHAP ve birçok parti TBMM’ye girememiş, halk temsiliyeti adaletsiz şekilde tecelli etmiştir.

2002 yılındaki genel seçimlerde AKP, seçime katılan oyların %34,3’ünü almasına rağmen, meclisteki sandalyelerin %72,6’sını almıştır. CHP ise, seçime katılan oyların %19,4’ünü

alırken, sandalyelerin ise %35,6'sını alabilmiştir. Dolayısıyla bir yandan oy oranı-vekil sayısı arasındaki adaletsizlik diğer yandan geçerli oy sayısının (31.510.007) yaklaşık üçte bir oranının (11.463.288) parlamentoda temsiliyetinin olmaması gerek parlamentoya etki eden demokratik katılımın gerekse de temsilde adaletin sağlanmaması adına demokrasinin niteliğini düşürmüştür. Öte yandan bir partiye 3.004.949 oy veren seçmen parlamentoya hiçbir vekil göndermez iken, bağımsız adaylara 302.801 oy veren seçmen parlamentoda sekiz koltukta temsil edilebilir hale gelmiştir.

Millî Görüş geleneğinden gelen siyasetçilerin “gömlek çıkararak” kurdukları AKP, ilk kurulduğu dönemde sağ, sol ve liberal görüşlerden siyasetçiler barındırmıştır. AKP, ilk dönemlerinde, 2001 krizinde Kemal Derviş'in öncüsü olduğu IMF uyum programını harfiyen uygulamıştır. Öte yandan kendi iktidarı öncesinde başlayan Avrupa Birliği ile uyum reformlarını da devam etmiştir. AKP iktidarı neoliberalizmi esas alarak çok sayıda özelleştirmeye gitmiştir. Siyasette pragmatist olmakla birlikte ilk dönemlerinde bireysel hak ve özgürlükleri tanıyan muhafazakâr-demokrat bir imaj çizmeye gayret etmiştir. Bu yönüyle müesses nizamla kontrollü bir gerginlik pozisyonu almıştır.

2007-2011 Yılları dönemselleştirme açısından dikkat çeken yıllar olmuştur. AKP iktidarının ilk döneminin sonlarına doğru çeşitli yargı merkezli operasyonlar ve müesses nizamın yargı, ordu ve akademi merkezli müdahaleleri ile siyasi iklim gerilimli hale gelmiştir. Kontrollü gerginlik giderek denge değiştirmeye başlamıştır.

Bu kapsamda, bir yandan Ergenekon ve Balyoz davaları ile sansasyonlar yaratılırken diğer yandan başörtüsü üzerinden şekillenen Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ordu ve yargı aracılığı ile müdahale ve “Cumhuriyet Mitingleri” kapsamındaki sosyal hareketlilik gerilim zemini genişletmiştir. Bu gerilim ikliminde AKP iktidarı “milli iradeci” sağ popülist söylem stratejisine başvurmuştur. Bu söyleme eklenen muhafazakâr-demokrat kimlik ile dış dünyadan içerideki iktidar mücadelesinde destek alınmaya çalışılmıştır.

İktidarın sağ popülist söylemine karşı demokratik sınırları ölçmek yerine Deniz Baykal'ın mimarı olduğu “reaksiyoner ulusalcı söylem” ile CHP muhalefeti tarafından cevaplar üretilmiştir. Söz konusu söylem savaşları ekseninde erkene alınan 2007 Genel Seçimleri ve Anayasa referandumunda AKP galip gelmiştir. Bu yıllarda AKP iktidarı gerilimleri yönetmeyi başarırken, muhalefetin siyazetsizlik hali söz konusu başarıyı kolaylaştırmıştır. Ekonomik açıdan ise AKP, 24 Ocak 1980'den itibaren atılan adımlara uygun olarak güncellenmiş neoliberal politikalarda ısrarcı olmuştur. Özelleştirmeler hızla devam etmiştir. Ekonomik alanın

serbestleştirilmesi ve finansal içirme mekanizmaları genişletilmeye devam etmiştir. Bu nedenle emek hareketleri üzerindeki baskılar derinleştirilmiştir.

2007 yılı, Kürt Siyasal Hareketi önüne konan yüzde on seçim barajının “Bin Umut Bağımsız Adaylar” üzerinden girilen seçimde TBMM’de parti grubu kuracak sayıya ulaşmasını sağlamakla Türkiye siyasetinde önemli bir moment oluşmuştur.

2011 yılı Ortadoğu’daki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de siyasetin çehresinin değişmesine neden olmuştur. Bir yandan İhvacı İslamcılığın yükselişi diğer taraftan içeride oy tahvil eden sağ popülist söyleme eklemlenen Neo-Osmanlıcı ideoloji AKP’nin rotayı kırmasına neden olmuştur.

“Ustalık Dönemi” olarak tabir ettiği bu yıllarda AKP, sağ popülist söylemin cazibesine kapılarak hızlıca otoriterleşme ve neoliberalleşme süreçlerini yan yana yürütmeye devam etmiştir. 2013 yılında Gezi Direnişi olarak tarihe geçen sivil ve demokratik direnişe karşı tehdit algılarını yükselten iktidar, hızlıca demokrasi ve hukuku geriye götürerek otoriter güvenlik politikalarına sarılmıştır. Ekonomi-politik mimariyi güvenlikleştirilmiş siyasal alan ve Post-Washington uzlaşısından uzaklaşır şekilde kurumsuz, kuralsız, ranta dayalı ekonomik alan yönünde re-organize etmiştir.

Dış politikada Neo-Osmanlıcı fantezi etrafında bir araya gelen iktidar aklı, dış dünyaya müdahale etmeyi tercih etmiştir. Çünkü yaşanan ideolojik dönüşüm ve sağ popülist söylemin cazibesine kapılma iktidar aklını harekete geçirmiştir. Carl Schmitt, mekâna dair tahayyülün siyasal olanı belirlediğini ve mekânsal tahayyülde değişimin siyasal olanı da değişime uğrattığını ifade etmektedir. Ayrıca, Schmitt büyük tarihi değişikliklerin çoğunlukla mekân tasavvurundaki dönüşümle bağlantılı olduğunu iddia etmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun “Türkiye’nin dış politika çabalarını anlamak isteyenler, eğer bugünkü Türk karar alıcıların koltuklarında Romalılar otursalardı ne yaparlardı diye düşünmeli” sözü dönemin halet-i ruhiyesini açık biçimde göstermiştir.

Bu halet-i ruhiye ile bölgesel güç olma fantezisinin birleşmesi ile 2014 yılında Suriye iç savaşında kendi bölgesinde güvenlik ve huzuru sağlamış olan Kürtlerin başını çektiği Demokratik Suriye Meclisine İslamcı programa uygun ittifaklar geliştirme ve millet-i hâkime ve devlet kudretinin denetimine girme teklifi yapılmıştır. Bu teklif ret edilince Ekim 2014’te Kürt Sorununda çözüm arayışlarını sonlandıracak kararlar ve planlamalar gerçekleştirilmiştir.

3.1.2.2015-2021 Yılları: Sona Doğru Bir Adım Daha

2015-2021 yılları boyunca iktidar akli gerek Ortadoğu'da gerekse de Türkiye siyasetinde istediği sonuçları almaktan uzaklaşmıştır. 7 Haziran 2015 seçimlerinde ilk defa tek başına iktidar olma şansını yitirmiştir. Türkiye halkları demokratik bir koalisyonla hep birlikte yönetme iradesini ortaya koymuştur ancak AKP iktidarı 7 Haziran seçim sonuçlarını reddetmiş ve hızlıca siyasi iklimi değiştirecek adımlar atmıştır.

1 Kasım 2015 tarihindeki erken seçime Türkiye halkları büyük bir şiddet dalgası, Suruç'ta ve Ankara Garı'ndaki IŞİD katliamlarının gölgesinde, milliyetçi histerinin pompalanması ve kan, barut kokuları eşliğinde katılmıştır. HDP'nin baraj altı bırakılmasına odaklanmış milliyetçi ittifak ve siyasi iklime rağmen Türkiye halkları HDP'nin siyasetteki önemli pozisyonunu bir kez daha teyit etmiştir.

Böylece 2015 yılında ayyuka çıkan krizlere çözüm arayışları derinleştirilmiş ve AKP-MHP ittifakı kurulmuştur. Bu ittifak ümmetçi siyasi çizgi ve Türklüğü esas alan dış politika ile krizleri aşmaya çalışsa da başaramamıştır. 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimi gerekçe gösterilerek 20 Temmuz 2016 yılında ülke genelinde OHAL ilan edilmiştir.

Türkiye halklarına bu süreçte şok terapisi uygulanmış, ülke hızlıca rejim ve yönetim sistemi değişikliğine doğru yola çıkarılmıştır. Ardından OHAL koşulları altında şaibeli 16 Nisan referandumu ve 24 Haziran seçimleri gerçekleştirilerek esasında devlet ve Türklük krizlerine çare aranmıştır. Barış Ünlü'nün ifade ettiği "Türklük belki de asıl krizi şimdi kendi içinden kaynaklanan bir gelişmeyle yaşıyor. AKP iktidarının devleti ve kurumları neredeyse bütünüyle çökertmesi ve yerine yeni bir şey kurma becerisinin de –çeşitli politik, entelektüel ve ahlaki zaafları nedenleriyle– olmaması, Türklük Sözleşmesi'nin en büyük cazibesi olan reel veya potansiyel imtiyaz dağıtma mekanizmalarını da çökertti." şeklindeki tablo 2015'te demokratik siyasetin reddi ile başlanılan yolda krizin çözümü değil, aksine derinleştiği bir süreci getirmiştir.

Oysa özellikle 2011-2015 yılları arasında sağ popülist olarak tanımlanabilecek AKP iktidar pratiği 2015 yılı itibariyle hızlıca popülizm üzerinden açıklanamayacak bir rotaya savrulmuştur. Bu açıdan, 90'lı yılları anımsatan sadece baskı ve şiddet uygulamaları değil, aynı zamanda tedbir devleti-norm devleti arasındaki ilişki olmuştur.

20 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen OHAL'in Anayasal kapsamı ilan gerekçesi ile sınırlı iken, AKP ve ittifakı MHP'nin kararları neticesinde siyasi, ekonomik, sosyal ve idari alan yeniden düzenlenmiştir. Türkiye halkları yüzde 1 ile yüzde 99 olarak ekonomi-politik açıdan ayrılmıştır. Ayrıca yönetim sistemi değiştirilmiş ve Walter Benjamin'in dediği gibi istisna hali

ezilenler için kural haline dönüştürülmüştür. Böylece tedbir devleti norm devletinin sınırları olabildiğince daraltmış, süreklileşmiş olağanüstü hâl rejimin vesikası haline gelmiştir. Tedbir devleti OHAL kararnameleleri, kayyım atamaları, yargı süreçlerine müdahale, ihraçlar, siyasi yargılamalar gibi birçok alanda pratiğe geçerek norm devletine sınırlarını göstermiş ve norm devleti tedbir devletinin pratiği kapsamında yeniden nizam almıştır.

Ekonomik alanda bu dönem ranta dayalı neopatrimonyal ve neoliberalizmin temel çerçevesi içerisinde işlemiştir. 90'lardaki "hayali ihracat" yerini yine sermaye sınıfını güçlendirmek üzere "hayali istihdamlar"a bırakmıştır. Bu sermayeyi gözetten "hayali" iktisadi etkinliklerin 2020 yılı itibariyle adı teşvikler olmuştur. İşsizlik fonu talan edilmek suretiyle son üç yılda 134 milyar TL işveren teşviki verilerek istihdamın artırılması amaçlanmış, söz konusu tutar alınan vergilerden oluşturularak halkın sırtına yüklenmiştir. İstihdam yaratmak amaçlı teşvikler tam tersi yönde sonuç doğurmuş ve hatta işverenler aldıkları bu teşvikle hem istihdam yaratmamış hem de mevcut işçilerini "sıfır maliyet" ile istihdam etmiştir. Dolayısıyla işsizlik derinleşmiş, halktan alınan vergilerle işveren maliyetleri sıfırlanmıştır.

AKP-MHP tipi neoliberalizm uygulamaları sadece "hayali istihdam" teşvikleri ile değil, sermayeyi yandaşlaştıran ve gözetten tarzda da sürdürülmüştür. Yandaş sermayeye vergi afları, ihaleler, Kamu Özel İşbirlikleri ile dağıtılan kaynaklar; ekonomide de-kurumsallaşma ve tek adam ile çevresinde kümelenenler tarafından yönetme gibi onlarca örnek neoliberalizmin neopatrimonyalizmin kesişim kümesini göstermektedir.

Nihayetinde gerek siyasal alanın tedbir devleti ile düzenlenmesi gerekse de ekonomik alanın tedbir devletinden beslenerek neoliberalizmin özgün bir veçhesini hayata geçirmesi Türkiye'de 2021 yılı itibariyle iktidarı ve rejimi yeniden tanımlamayı gerektirmektedir. Çünkü krizin derinleştiği ve derinleştikçe AKP'nin otoriterleşme düzeyinin arttığı ve ekonomik alanı tamamiyle neopatrimonyal ve ahabap-çavuş kapitalizmine teslim ettiği 2021 yılı itibariyle manzara sağ/otoriter popülizm üzerinden açıklanamayacak haldedir.

2021 yılı aslında AKP iktidarının en zorlu yıllarından biri olarak tarihe geçecektir. Bir yanda büyük bir ekonomik çöküş ve buhran, diğer yanda yönetememe krizinin pandemiden, ekolojik yıkıma ve toplumsal cinsiyet alanında yaşanan krize, ifşa olan mafyatik ilişkilerden, lüks ve şatafata, devlet içinde her gün değişen dengelerden, her gün patlak veren, rüşvet, yolsuzluk, kişi kayırma skandallarına, HDP'li belediyelere atanan kayyımlarla yerel yönetimlerin iradesinin gaspından her türden meşru talebin zor yoluyla bastırılmasına kadar birçok veçhesi görülmüş ve görülmeye devam etmektedir. Bütün bu yönetememe krizine karşı en ufak sesini çıkarmaya çalışan, kadınlar, işçiler, emekçiler, yoksullar kısacası "çoğunluk" ise rejimin her tür zor ve

baskı mekanizması ile karşılaşmaktadır. En sıradan demokrasi talepleri bile en ağır şekilde bastırılmaya çalışılmaktadır. Türkiye halkları bu gidişata önümüzdeki seçimde mutlaka demokratik bir cevap verecektir. Bu ülkenin ve halkların geleceği bu demokratik cevaba bağlıdır.

3.2.Türkiye Ekonomisi Neden Komada?

3.2.1.Demokrasi Krizi ve Tekelleşen İktidar: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

Cumhuriyetin inşasından beri oldukça kırılğan olan demokratik işleyiş Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle adım adım ortadan kaldırılmıştır. Bu süreçte iktidar yargıyı tek adamın önünde diz çöken bir kuruma dönüştürmüştür. Yüzbinlerce insanı işinden aşından ederek, insan haklarını ayaklar altına almıştır. Saray sefa sürerken milyonlar açlığa, sefaletle mahkûm edilmiş, halkın bütçesi bir avuç haramiye peşkeş çekilmiştir. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin pratikte ortadan kaldırıldığı, devlet yönetiminde tüm yetkilerin tek bir adama bırakıldığı bu sistem herhangi bir denetim mekanizmasından da mahrum bırakılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile parlamenter sistemin üzerine inşa edildiği kuvvetler ayrılığı ilkesi büyük oranda işlevsizleştirilmiştir. Özerk ve birbirini denetleyen birer kurum olan yasama, yürütme ve yargının kuvvetler ayrılığı ilkesi önemli oranda ortadan kaldırılmıştır.

Ayrıca darbe girişimi gerekçe gösterilerek OHAL ilanıyla Meclis'in yasama yetkisi kısıtlanmış, parlamento adeta devre dışı bırakılmıştır. Bu zaman zarfında hem yasal hem de fiili olarak yürütme orantısız ve denetimsiz bir biçimde güçlenirken Meclis yetki ve görevlerini hızlıca kaybederek kısa sürede işlevsizleştirilmiştir. TBMM'nin yetkisi Saray'a taşınmış ve Meclis idari bir onay bürosuna dönüşmüştür.

Böylece, halk iradesini temsil eden TBMM, yasama faaliyeti yürüten bir mercii olmaktan çıkmıştır. Meclis, Partili Cumhurbaşkanının talimatlarını yerine getiren bir kuruma dönüşmüştür. Bu sistemde denetim son derece sınırlandırılmış ve tüm yetki tek kişinin elinde toplanmıştır.

Ayrıca, yeni hükümet sisteminde rıza yerine baskı ve zor adeta bir norm haline gelmiştir. Bu sistemin uygulamaya geçmesiyle iktidar kısa sürede otoriterleşmiş ve temel hak ve özgürlükler tamamıyla askıya alınmıştır. İktidar, OHAL ilanıyla elde ettiği yetkileri toplumu sindirmek ve muhalefeti bastırmak için fırsata çevirmiştir. Koca bir ülke Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle yönetilmeye başlanmıştır. Bu süreçte kayyım rejimi inşa edilmiş, atanan kayyımlarla yurttaşların temsil hakkı elinden alınmış iradesi yok sayılmıştır. Kürtçe kamusal

alandan tamamen silinmiştir. Böylece baskı ve şiddet, savaş politikaları, insan hakları ihlalleri, emek sömürüsü, gelir adaletsizliği, bölgesel eşitsizlik, ekolojik yıkım ve cinsiyet ayrımcılığı Türkiye’de inşa edilen yeni rejimin olağanı haline gelmiştir.

Öte taraftan, yeni hükümet sisteminin uygulamaya geçmesiyle Türkiye adım adım bir ekonomik buhranın içerisine girmiştir. Bütçe tercihlerinde halkın ihtiyaçlarını gözetmeyerek tamamıyla sermayeyi esas almak yeni rejimin ekonomi politiği haline gelmiştir. Rejimin bu yeni iktisadi politikası, sınıflar ve bölgeler arası ekonomik ve sosyal adalet uçurumunu gittikçe derinleştirmiştir. Nihayetinde sermayeyi esas alan ve halkı yok sayan rant politikaları yurttaşların sadece bütçe hakkını elinden almamış aynı zamanda yaşamlarını ve yaşam alanlarını yok etmiştir. Böylece önceki parlamenter sistemde dahi etkin olmayan eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratik birçok hak yeni hükümet sistemiyle tamamıyla rafa kaldırılmıştır.

Bu açıdan, 4. yılına girerken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin kriz üretmekten başka bir işe yaramadığı rahatlıkla söylenebilir. Bir kriz üretim merkezi olarak çalışan partili cumhurbaşkanı tüm kurumları talimatla yönetmekte ve tüm yetkilerini faşizmin kurumsallaşması için kullanmaktadır. Bağımsız olması gereken kurumların başında gelen Merkez Bankası’na bile rahatlıkla müdahale edebilmekte, faiz kararlarını belirleyebilmektedir. Bir talimat ile faiz düşmekte ve beraberinde her geçen gün dolar dramatik bir biçimde yükselmekte ve TL rekor düzeyde değer kaybetmektedir. Ortaya çıkan durum ise kötü ekonomi ve devlet yönetiminden kaynaklı iki farklı Türkiye tablosudur. Bir tarafta devletin tüm imkanlarından faydalanan bir vurgun çetesi, diğer tarafta kronik ve derinleşmiş yoksulluğun içinde yaşam mücadelesi veren milyonlar bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin hayata geçtiği 24 Haziran 2018 tarihinden bugüne Türkiye ekonomisi büyük bir krize girmiştir. 2018’de 4,71 TL olan dolar 2021 kasım ayında 13 TL olmuştur. 1714,35 TL olan açlık sınırı Türk-İş Ekim 2021 tarihli verilerine göre 3 bin 93 TL’ye çıkmış durumdadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin bu sorunları çözecek kapasitesinin olmadığı, aksine sorunun kaynağı olduğu her geçen gün daha fazla açığa çıkmaktadır.

3.2.2. Kürt Sorununun Çözumsuzlüğü Ülke Ekonomisini Çökertti

Kürt sorunu, Kürtlerin kimlik, kültür, anadil, haklarının inkârı, toplumsal gerçekliklerinin derinden bölünmeleri, siyasi iradelerine ket vurulması, devletlerin inkârcı ve imhacı yöntemleri karşısında boyun eğmeye zorlanmaları, ekonomik ihtiyaçlarını gidermenin kimliklerinden vazgeçme aracına dönüştürülmesi, kimliklerine dayalı bir kültürel ve ideolojik varlık haline gelmelerine yasal statü tanınmaması, çağdaş eğitim araçları ve uygulamalarından mahrum

birakılmaları, tüm bu alanların bütünleşik uygulamalarıyla öz varlıkları ve kimliklerinin yok sayılması ve özgür yaşamama sorunudur.. Görüldüğü üzere Kürt sorununda, ontolojiden başlayan ve ulusal düzeye varan bir hak dizgesi söz konusudur.

3.2.2.1.Yakın Tarih Hafızası

Bilindiği üzere 90'larda devlet yoğun çıplak şiddet ve kontrgerilla faaliyetleri kullanmıştır. Faili meçhuller hakeza, Hizbullah gibi kontra yapıları canlı tutma işlevi görmüştür. 2000'li yıllar sonrasında ise gerçek bir şok dalgası olan ve Kürt Siyasal Mücadelesini ve onun temsilcilerini tasfiye süreçleri başlamıştır. Bunun için de rıza üretim mekanizmaları daha önceki dönemlerden farklı olarak fonksiyonel kılınmıştır. Tahakkümcü iktidar pratiklerine altyapısal iktidar denilen daha ince koordinatlar eklenmiştir. Bu sayede mekâna ve sosyal ilişkilere sirayet eden yeni bir tarz ortaya çıkmıştır. Bu neoliberalizmin savaş konseptine dâhil olması anlamına gelmiştir. Bu akım, talan ve yıkıma eşlik ederek gasp işlevi görmüştür. Devlet bir yandan savaş ekonomisi diğer yandan arzu ekonomisi üzerine çalışmıştır. Son olarak, yalnızca siyaseti ve yerel yönetimleri değil halk iradesini ve toplumsal yaşamı, ilişkileri ve mekanı dizayn ve kontrol etme yöntemi olarak kayyım rejimi yürürlüğe konmuştur.

2015 ve sonrası ise sürecin ciddi bir biçimde başkalaştığı görülmektedir. İktidar kendi rant ekonomisi ile bölüşüm dengesini yeniden düzenlemek için sosyal yardımdan eğitime ve diğer bürokratik süreçlere kadar birçok alanda yeni düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca zorla yerinden etme, sosyal ilişkilerin izolasyona uğratılması ve yoksulluk eş zamanlı olarak uygulamaya konmuştur.

Bu kısa yakın tarih planından sonra tekrar 1980 ve sonrasına gidersek; bu zaman zarfında iktidara gelen hükümetler, Kürt sorununa tamamen güvenlik eksenli politikaların etkisi altında bakmışlardır. Toplumsal meşruiyetin “terör” ve “beka” parantezine alınarak sağlandığı güvenlikçi uygulamalar konsepti askeri vesayetin tasallutu altında sorunun sivilleşmesine ve demokratik mekanizmaların işletilmesinin önündeki en büyük engele dönüşmüş durumdadır.

Türkiye, 1983 yılından bu yana ‘Sınır Güvenliği’ adı altında Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi alanlarına hava ve kara operasyonları düzenlenmektedir. Süresi, büyüklüğü ve yoğunluğu değişse de Çelik, Balyoz, Çekiç, Tank, Güneş, Süpürge, Murat, Atmaca, Sandviç, Sıcak Takip bu operasyonların başlıcalarıdır. Özellikle 1990'larda Demirel-Çiller-Güreş ekibinin ağırlık verdiği ve sistematikleşen bu tarz sınır ötesi hareketlerin çatışmayı genişletmekten başka hiçbir şeye hizmet etmediği, tarihsel olarak ortaya çıkmış durumdadır.

Aradan geçen 38 yıla rağmen bu hava ve kara hareketinin devam ettiğini görmekteyiz. Binlerce sivilin ölümü, köy yıkılmaları ve gerçekleşen ekolojik kırım görünmez kılınmaya çalışılmıştır. Ayrıca kamuoyunu manipüle eden, gerçekleri ve çatışmaları ekonomik maliyetini gizleyen yöneticiler; bu durumu hep iktidarlarının devamlılığı için kullanmışlardır. Nitekim SIPRI'nin(Stockholm International Peace Research Institute) 2020 yıllığında, 2019'da Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da aktif silahlı çatışmalar yaşayan yedi ülke arasında anılan Türkiye, “düşük yoğunluklu, aşırı ve ulus altı silahlı çatışma” kategorisinde değerlendirilmiştir.

3.2.2.2. Savaş Ekonomisi ve Ekonomik Savaş Ekseninde: Türkiye'deki Görünüm

‘Savaş sadece görülen veya algılanan sıcak savaşlar veya meydan ve cephe muharebelerinden ibaret değildir. Savaşın, genel ekonomik sisteme darbe vurulması, bağımlılık yaratılması, zayıflatılması ve yok edilmesi, siyasi yapı sisteminin bozguna uğratılması ve yönetsel düzenin sekteye uğratılması, toplumsal genel sağlığın tehdit edilmesi veya tehlikeye düşürülmesi, eğitim ve öğretim sisteminin yozlaştırılması, sosyo-kültürel gelenek ve görenekler ile ahlaki değerlerin asimile edilmesi, yok edilmesi veya sömürülmesi gibi birçok işlevleri ve eylemleri kapsayan çok yapılı bir alandır.’

Savaş demek, ekonomi demektir. “Ordu savaşları”, “silahlı kuvvetler savaşı” veya “sıcak savaş” gibi olgulardan ziyade “İstihbarat Taktik, Strateji ve Operasyonları” ile ilişkili olan “soğuk savaşlar”, “vekâlet savaşları”, “hibrit savaşlar”, “gayri-nizami savaşlar”, “asimetrik savaşlar” gibi kavramlar yaygınca kullanılan kavramlardır. Özellikle içinden geçtiğimiz çağ, bir vekalet ve hibrit savaşları çağıdır. Savaş ekonomisinin fonksiyonu ‘toplumun ve ulusal güvenliğinin barış zamanındaki gereksinimlerini sağlamanın yanı sıra, ekonomik seferberliği organize etmektir. Kaynakların çoğaltılması, üretim sektörlerinin geliştirilmesi, üretim cins ve miktarlarının değiştirilmesi, istihdam hizmetlerinin düzenlenmesi ve ulaştırma sistemlerinin genişletilmesi gibi talepler de buna dâhildir.’ Bu açıdan ‘bir devletin askerî veya savunma ihtiyaçlarını sağlayan üretim kompleksinin belirli bir parçası ve devlet ekonomisinin özel bir türüdür.’ “Ekonomik Savaş” ise “Genel Ekonomi’nin güçlendirilmesi ve onun devamlı gelişimi ve kalkınması alanında yaptığı mücadeledir.” “Ekonomik Savaş ilk önce ülke içinde mevcut olan ekonomik potansiyelin ortaya çıkarılması, onun düzgün planlaştırılması ve daha da yüksek sonuçların elde edilmesi için devlet tarafından verimli politikanın hayata geçirilmesidir.”

3.2.2.3.Savaşın Ekonomi Politik Tablosu

Yıllardır devam eden güvenlikçi politikalar, ekonomi politik maliyeti önemli bir tartışma başlığı olarak 2021 bütçesinde de kendini fazlasıyla göstermektedir. Meclise sunulan 2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi'ne göre başta Millî Savunma Bakanlığı (MSB) olmak üzere savunma ve güvenlik için ayrılan pay artmıştır. 2020 yılı bütçesinde yüzde 12 olan askeri ve güvenlik harcamaları payı, 2021 yılında yaklaşık 20 milyar lira artarak, bütçe içindeki payı yüzde 13'e çıkmıştır. 2021 yılı bütçesinde İçişleri Bakanlığı, Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT), Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM), Jandarma Genel Komutanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'na toplamda 148,5 milyar lira ayrılmıştır. Bu rakam 2020 yılında 129 milyar liraydı. MSB'nin 2021 Yılı Bütçe Teklifi, 2020'ye göre 7,6 milyar lira artarak, 61,5 milyar liraya yükselmiştir. MSB bütçesinde 2020 yılında da bir önceki yıla oranla yüzde 12 artmıştır. 2021 yılı için Milli Savunma Bakanlığı bütçesi, Adalet, Çevre ve Şehircilik, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Gençlik ve Spor, Dışişleri, Tarım ve Orman, Ticaret, Ulaştırma ve Altyapı, Sanayi ve Teknoloji bakanlıklarının bütçesini geride bırakmıştır. Millî Savunma Bakanlığının 2021 yılı için öngörülen bütçesi 72.143.265.795 TL iken 2022 için ise, Merkezi Yönetim Bütçe Kanun İcmalında belirtilen 80.439.536.000 TL olmuştur. Bir diğer önemli alan olan "Ulusal Savunma ve Güvenliği" için 2021 yılında 60.544.140.000 TL gibi yüklü bir miktar başlangıç bütçesi olarak belirtilirken, 2020 yılında 79.310.105.000 TL olarak ifade edilmektedir. Fark 18.765.965.000 TL'dir. Yukarıda verilen tablo kapsamında 2023 için de 92,018,581,000 TL ifade edilmektedir. Bu bütçedeki en büyük giderlerin güvenlik gideri olması tesadüf değildir. Gerçekte giderlerin nereye ve hangi yolla harcandığı şeffaf olarak topluma sunulmamaktadır.

Türkiye, 2000-2015 yılları arasında dünyada en çok silah ithal eden ülkeler arasında altıncı sırada yer almıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise silah ithal eden ülkeler arasında on ikinci sıradadır. Ayrıca, Türkiye, savunma harcamalarının GSYH içindeki payı açısından hem NATO üyesi ülkelerin hem de genel olarak diğer ülkelerin ortalamasının üzerindedir. AKP iktidarının yanlış dış politikaları ve Ortadoğu'daki selefi terör örgütlerini besleyen politikasını da ekleyecek olursak Türkiye'nin hem savunma harcamalarının hem de hem silah ithalatı dış borcu giderek arttırmaktadır. Aynı zamanda AKP'nin silah ithalatında ciddi hatalarının başında Amerika ve Rusya'dan aynı anda ithalat yapmak gelmektedir. Soğuk savaş döneminden günümüze, iki büyük zıt kutuptan aynı anda stratejiden uzak salt maddi karşılıkla F-35 ve S-400 almak Türkiye'nin askeri bürokrasisinin tarihe geçen önemli bir başarısızlık örneğidir. Amerika Türkiye'yi de dahil ettiği F-35 Uçak Programından, Türkiye ve Rusya'nın S-400

antlaşmasından sonra Türkiye'yi program dışı bırakmıştır. Böylece F-35 programı için Türkiye'nin ödediği 1.4 milyar dolarlık ödeme karşılığında henüz herhangi bir envanter elde edilememiştir. Türkiye aynı zamanda S-400 hava savunma sistemini de 2.5 milyar dolara satın aldı fakat aktifleştirmede. Totalde 3.9 Milyar dolarlık bir ödeme karşılığında verimsiz bir askeri pozisyonun içine düşmüştür.

2015 yılında güvenlik harcamalarına ayrılan pay 50 Milyar Lira iken, 2021 de bu miktar 240 Milyar liradır. Türkiye ekonomisine son 30 yıllık çatışma ve operasyonların toplam maliyeti resmi açıklamaya göre 1,2 trilyon ABD doları; diğer bir deyişle, yıllık maliyeti 40 milyar ABD doları yapmaktadır. Bu da son yıllarda verilen yıllık cari açık tutarına denk gelen bir rakamdır.

Sonuç olarak bu politikalar, 20 yılda milli geliri yüzde 1,5 geriye düşürmüş, bugün ortalama 750-800 milyar dolar milli gelir mevcuttur. 10-12 milyar dolar sadece kamudan kaynaklı kayıp söz konusudur. 20 yıl boyunca her yıl büyüme 1,5 oranında gerilemiştir. Güvenlikçi politikaların gerek maliyet gerek üretici-tüketici-yatırımcı üzerindeki psikolojik etkileri ve toplumsal alandaki, kutuplaşma ve ayrışmayı arttıran yönü dolayısıyla, mevcut iktidarın savunma ve güvenlik anlayışının çarpıklığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. AKP'nin hayatta kalmak adına Türkiye'de ve Ortadoğu'da müzakere, diplomasi ve diyaloga açık olmayan aksine güvenlikçi politikalar ve askeri operasyonlara dayanan siyasetinin, ortak toplumsal yaşam ve genel ekonomi üzerindeki çarpan etkisi giderek büyümektedir.

3.2.2.4. DPI: 40 Yıllık 'Düşük Yoğunluklu Savaş'ın Türkiye'ye Ekonomik Maliyeti
Merkezi Londra'da bulunan Democratic Progress Institute'ün (DPI/Demokratik Gelişim Enstitüsü) hazırladığı raporda, Türkiye'nin Kürt sorununun çözümünde güvenlikçi politikaları tercih etmesi nedeniyle son 40 yılda 3 trilyon dolar kaybettiğini kaydetmektedir. Raporda, Kürt sorununu çözülmemesi halinde Türkiye'nin bedel ödemeye devam edeceği uyarısı yapılmaktadır. Raporda yapılan hesaplamalara göre, silahlı çatışma ortamının Türkiye'ye direkt ve dolaylı olarak milli gelirin yaklaşık %1'i kadar bir maliyet oluşturduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, çatışmalar olmasa Türkiye'nin büyüme hızı %1 daha fazla olacaktır.

Rapora göre 1985 ile 2020 arasında Türkiye'nin oluşturduğu toplam ekonomik büyüklük, cari fiyatlarla, 16 trilyon dolar seviyelerindedir. Her yıl çatışmalar sebebiyle buharlaşan kaynağın ekonomi havuzunda kalması varsayımına göre hesap yapıldığında, Türkiye'nin aynı dönemde neredeyse 20 trilyon dolar tutarında milli gelir üretebileceği anlaşılmaktadır. Aradaki fark, 3 trilyon 865 milyar 358 milyon küsur dolar olup gerçekleşen milli gelire göre yüzde 23,98 bir farka işaret etmektedir. Süre çok uzun olduğu için, başlangıçta ekonomi havuzunda kalan yüzde

l'lerin ekonomiyi büyütücü etkisi çok cüzi kalmakta, ancak yıllar içinde etki büyümekte ve mesela 2020 senesinde makas yüzde 34.95'e kadar ulaşmaktadır.

Türkiye'de süre giden toplumsal ayrışma ve kutuplaşma güçlenip politik çatışmalar ivme kazandıkça genel istikrar zayıflamakta, siyasi ve ekonomik öngörülebilirliğin azalmasıyla Türkiye yoksullaşmaktadır. 2013 yılından bu yana Türkiye'deki nominal milli gelir ve kişi başına milli gelir tabloları incelendiğinde, çatışmacı siyasi iklimin maliyeti açıkça görülecektir. Makro ekonomik performanstaki gelişmeleri cımbızla seçilmiş muayyen sebeplere indirgeyerek açıklamak kolaycılıktır. Yine belli korelasyonların inkârı gerçeklikten kaçmaktır. 2013'de 957 milyar 780 milyon dolara erişen toplam ekonomik büyüme, 2020 itibariyle 720 milyar dolar seviyelerine düşmüştür. Türkiye'nin milli gelirinin USD bazlı olarak hesaplandığında 8 yıl içinde yüzde 25 oranında gerilemiştir. Keza, Türkiye'nin 2013'de kişi başına 12.615 dolar milli gelir rakamıyla orta-üst gelir grubundan yüksek gelirli ülkeler kategorisine geçmesine ramak kalmışken, bu rakam bugün 8.000 dolarların altına düşmüştür. 2013 ila 2021 arasındaki nüfus artışı hesaba katıldığında kişi başına milli gelirdeki düşüşün dolar bazında yüzde 35'lere vardığı görülmektedir. Dolar bazında hesaplandığında gerek toplam gerekse kişi başına milli gelir 2013'den bugüne düzenli olarak ve belirgin biçimde her yıl düşmektedir.

Öte yandan, iç güvenlik hizmetleri için yapılan harcamaları hesaba katmayan Stokholm Uluslararası Barış Araştırmaları Kurumu (SIPRI) verileri, Türkiye'nin askerî harcamalarının özellikle 2015 sonrasında yüksek bir süratle artmakta olduğunu göstermektedir. Cari dolar kuru üzerinden 2015 yılında 15,9 milyar dolar düzeyinde olan askeri harcamaların, her yıl artarak 2018'de 19 milyar dolara, 2019'da ise 20.4 milyar dolara ulaştığını görülmektedir. SIPRI'ye göre 2011'den itibaren sürekli artış trendinde olan Türkiye'nin askeri harcamaları, ilk defa, 2020 yılında yüzde 5 düşüşle 17.7 milyar dolara gerilemiştir.

Mevcut tablo, Türkiye'nin gerek ulusal gerekse bölgesel sorunların çözümünde "sert güç"e (hard power) gittikçe daha çok başvurduğu anlamına gelmektedir. Türkiye gibi ekonomik büyüklüğüne nisbetle döviz kazanma kapasitesi ve döviz rezervleri yetersiz, ekonomisini ayakta tutabilmek için yurtdışı finansman kaynaklarına ve ihracat gelirlerine hayati derecede bağımlı, kendine yetecek enerji kaynaklarından mahrum orta büyüklükte ve epey kırılgan bir ekonomisi olan bir ülke için aşırı "sert güç" kullanımı makro ekonomik istikrarsızlığı besleyecek ve alternatif maliyeti çok yüksek bir tercihtir. Bu tablo, aynı zamanda kamu mali dengelerini bozma, bütçe açığını ve enflasyonu yükseltme, sosyal eşitsizlikleri arttırma ve

ekonomik büyüme baskılama yoluyla Türkiye'nin 2013'den beri devam eden ekonomik daralma sürecini hızlandırmaktadır.

Sonuç olarak yapılan hesaplamalara göre yıllık milli gelirin yüzde 1 kadarına tekabül eden bir kaynak direkt olarak veya dolaylı bir şekilde buharlaşmakta ve yıllara yayılınca 3 trilyon doları aşkın muazzam bir olağanüstü bir servet Türkiye'nin avuçlarından kayıp gitmektedir.

Konuya ticari pazarlar ve ölçek açısından yaklaşacak olursak; Türkiye doğal kaynaklardan mahrum bir ülkedir. Zenginleşmesinin tek yolu üretmek ve ihracat yapmaktır. Dünyanın hemen her yerinde en büyük ticaret komşu ülkelerle yapılmaktadır. Ancak Türkiye'nin komşularıyla ticareti mevcut potansiyelinin çok altındadır. Uzak pazarlara ticaret yapmaya çalışan Türkiye komşularıyla ticarete oldukça başarısızdır. Pandemi sonrasında küreselleşme trendinin yavaşlayacağı, korumacı ekonomi anlayışının yükseleceği ve "bölgesel ekonomiler" in gündeme geleceği düşünülmektedir. İç barışını sağlamış bir Türkiye'nin bölge ülkeleri ve komşuları üzerindeki etkinliği artacaktır. Bunun anahtarı Türkiye'nin kendi iç barışıdır; demokratik reformlar gerçekleştirecek bir Türkiye halihazırda büyük bir güç ve istikrar vakumu içinde bulunan bölge ülkeleri için cazibe merkezine dönüşebilecektir.

3.2.3.Adalet Yoksa Demokrasi de Yok

Türkiye, hak ve hukuk ihlallerinin gün geçtikçe arttığı, yargı bağımsızlığına ve tarafsızlığına olan güvenin yitirildiği ve yargının siyasallaştığı bir dönemden geçmektedir. Yargılama süreçlerinde Anayasa'ya aykırı birçok karar alınırken, açıkça anayasal bağlayıcılığı olan AİHM kararlarına uyulmamakta ısrar edilmektedir.

Avrupa Birliği Komisyonu 2021 Türkiye Raporu'nda "Türkiye'nin demokratik kurumlarının işleyişinde "ciddi eksiklikler" in yaşandığı ve "demokrasi ve insan hakları alanlarında gerilemenin devam ettiği" kaydedilmiştir. Söz konusu rapordan dikkat çekici bazı başlıklar şu şekildedir:

Yargı: Yargı sisteminde 2016'dan beri gözlenen ciddi gerileme devam ediyor. Yargı bağımsızlığının sistemik eksikliği ve hâkim ile savcılara dönük baskılardan kaynaklanan endişeler devam ediyor. Yeni insan hakları eylem planı bazı olumlu adımları öngörse de yargının bağımsızlığından kaynaklanan temel eksiklikleri ortadan kaldıracak adımları içermiyor.

İnsan hakları: Temel insan haklarındaki kötüleşme devam etti. Olağanüstü hal zamanında getirilen önlemlerin büyük çoğunluğu hala uygulamadadır. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar,

akademisyenler, insan hakları aktivistleri ve eleştirel seslere dönük geniş kısıtlamalar özgürlüklerini kullanmalarında olumsuz etki yaptı ve onları oto sansüre yönlendirdi.

Selahattin Demirtaş ve Osman Kavala davalarında olduğu gibi Türkiye'nin AİHM kararlarını uygulamayı reddetmesi yargının uluslararası ve Avrupa standartlarına olan bağlılığına ilişkin endişeleri artırdı.

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılması da bu kaygıları pekiştirdi. İfade ve toplanma özgürlüğü de bu dönemde geriledi. Cinsel şiddet, ayrımcılık, azınlıklara ve özellikle LGBTI+lara karşı nefret söylemi hala ciddi bir endişe konusu.

Boğaziçi Protestoları: İşkence ve kötü muameleyle ilişkin inandırıcı ve ciddi iddialar bildirilmeye devam edildi. Raporlara göre, işkence ve kötü muamele gözaltı merkezlerinde, cezaevlerinde ve gayri resmi gözaltı yerlerinin yanı sıra sokaklarda, çoğunlukla gösteriler ve toplantılar sırasında meydana geldi. Özellikle Boğaziçi Üniversitesi protestoları ve Onur Yürüyüşü'nde kötü muamele ve aşırı güç kullanımı yaşandı.

'60 Gazeteci Hapiste': Genel olarak, tahminen 60'a yakın gazeteci cezaevinde. 2020'de en az 48 gazeteci gözaltına alındı ve 23 gazeteci toplam 103 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 2021 Ocak ayı itibarıyla, son 2,5 yılda en az 353 gazeteci kovuşturuldu. 2020'de en az 53 gazeteciye dava açıldı. Yaptıkları işten dolayı gazetecilere tehdit ve fiziki saldırı devam etti. Sivil toplum kuruluşlarına göre, 2021'in ilk haftalarında 5 muhalif gazeteci fiziki saldırıya uğradı.

HDP'ye Yönelik Baskılar Devam Etti: Aralarında milletvekillerinde olduğu 4 bine yakın HDP üyesi ve yetkilisi cezaevinde kalmaya devam etti ve ayrıca Anayasa Mahkemesi, HDP'nin kapatılmasını isteyen iddianameyi kabul etti.

3.2.3.1.Ceza Ve Tevkif Evlerinde Hak İhlalleri Bitmiyor

Hapishaneler, ülkelerdeki insan haklarının ne durumda olduğunu anlamamız açısından bakılması gereken ilk yerlerdendir. Kalıcı hale getirilen OHAL rejimi ile birlikte Türkiye'deki hapishanelerde yaşanan hak ihlalleri de katlanmıştır. Hapishanelerde hem ceza hukukunun uygulanma biçiminde ciddi sorunlar bulunmakta hem de ceza infaz sistemindeki temel hak ve özgürlüklere erişim bakımından sayısız ihlal, hak gaspları ve sorunlar bulunmaktadır. Hapishanelerde yaşam hakkına yönelik ihlaller, işkence ve kötü muamele ve çıplak aramanın yaygın olması; iletişim ve haberleşme hakkı, bilgiye erişim hakkı ve adil yargılanma hakkı gibi temel hakların engellenmesi; COVID-19 önlemlerinin yetersiz olması ve sağlık hakkının engellenmesi; disiplin soruşturmaları ve infaz yakmalar, sürgünlerin rutinleşmesi; F Tipi

uygulaması, tecrit ve açlık grevlerinin süreklileşmesi; hasta mahpusların ve kadın mahpuslarla kalan çocukların varlığı, kadın ve LGBTİ+ mahpuslara yönelik şiddet ve birçok eşitsiz infaz uygulaması gibi bugün Türkiye cezaevlerinde çok boyutlu sorunlar devam etmektedir.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Temmuz 2021 sonu itibariyle Türkiye'de; 259 kapalı, 82 açık, 10 kadın kapalı, 6 kadın açık, 7 çocuk kapalı, 4 çocuk eğitim evi olmak üzere toplam 368 hapisane bulunmaktadır.

Bu hapisanelerin 126'sı OHAL'in ilan edildiği 2016 yılından sonra inşa edilmiştir. Bu kurumların toplam kapasitesi 251 bin 88 kişidir. Son bir yılda yapılan 40'a yakın yeni hapisane ile kapasitenin resmi sayılara göre 188,437 bin arttırılmış, kamu kaynaklarından aktarılan milyarlarca ödeneklerle önümüzdeki yıllarda yeni hapisaneler inşa edileceği ve toplam kapasitenin 500 bine çıkarılacağı söylenmektedir. Bu da göstermektedir ki mevcut siyasi iktidar, uyguladığı güvenlikçi politikalar ile halka karşı hâlihazırda hat safhada olan hak ihlallerini arttırma ve insanları hapsetme yönünde bir gelecek öngörmektedir.

3.2.3.2.Hasta Mahpuslar ve Hapisanelerdeki Sağlık Hakkına Erişim Engelleri

İnsan Hakları Derneği'nin son verilerine göre; Türkiye'deki hapisanelerde 604'ü ağır olmak üzere toplam 1605 hasta mahpus bulunmaktadır. Hapisanelerde, hasta mahpusların sağlık raporlarına ve hastalıklarının ölümcül risk taşımasına aldırış edilmemekte ve infazları ertelenmemektedir. Pandemiye rağmen yaşı ileri, ağır hasta ve risk grubunda olan mahpuslar için yeterli önlemler alınmamıştır. Hasta mahpuslar aşırı kalabalık koşullarda tutulmakta, revirden polikliniklere değin sağlık hizmeti alabilmek için aylarca sıra beklemektedir. Revirlerde kimi zaman doktor bulunmamakta, bazı hapisanelerde görevliler kelepçeleri açmamakta ve bazı hekimler de bu kelepçelerin açılmasını talep etmemektedir. Hastane sevkleri geç yapılmakta veya hiç yapılmamaktadır. Sevk sırasında arama baskısı yapılmakta, özellikle astım hastalığı bulunan hastaları oldukça kötü etkileyen tabutluk denilen, havalandırmasız ve insan boyundan kısa ve çok dar bir alana sahip ring araçlarındaki bölmelerle sevke zorlanmaktadırlar.

Adli Tıp Kurumu siyasi mahpusların tahliye edilmesini engelleyen kararlar vermekte, hastane raporlarını kabul etmemektedir. İspat edilmemiş bir suçlamayla 26 yıldır hapisanede tutulan 83 yaşındaki Mehmet Emin Özkan bunun en çok konuşulan örneklerinden biri olmuştur.

Mahpuslardan gelen şikayetlere göre; bazı hastanelerde doktorlar revire gelmediği veya düzenli gelmediği, mahpusların İl Sağlık Müdürlüğü ve Sağlık Bakanlığı'na revir için dilekçeler yazdıkları fakat asla cevap alamadıkları, bazı mahpusların revire çıksalar dahi tüm ilaçlara erişemedikleri, raporlu ilaçlarını alamadıkları veya zamanında verilmediği ve tahlillerin yapılmadığı, bazı mahpusların COVID-19 belirtilerine rağmen test olma taleplerinin reddedildiği, belirti gösteren mahpusların hastane sevklerinin yapılmadığı, hastane sevklerinin sınırlı sayıda yapıldığı, ameliyat tarihi gelen mahpusların randevularının hastane sevkleri yapılmadığı için ertelendiği ve bu konuda hapishane idaresinden bilgi alamadıkları, heyet raporu gerektiren ilaçların revirde ve ilçe hastanelerinde yazılmadığı durumlarda daha büyük ve heyet bulunan hastanelerde yazılması gerektiği ancak mahpusların heyete çıkarılmadığı, birden çok hastalığı bulunan mahpusların sadece bir hastalığı için hastaneye sevk edildiği ve diğer hastalıkları için yine aylarca sevk edilmeyi bekledikleri, birçok hastanede dış ünitelerinin hizmet vermediği, gerekli dış ekipmanının bulunmadığı, antibiyotik ve ağrı kesicilerle tedavilerin yapıldığı, fizik tedavi hizmetine erişemedikleri, acil değil denilerek mahpusların göz tedavilerinin aksatıldığı, kanser hastası mahpusların düzenli tedaviye erişemedikleri ve bazı ilaçlardan ücret talep edildiği, bazı mahpusların reçeteli olan psikiyatrik ilaçlara erişemediği, bazı hapishanelerde acil durumlarda ambulans çağrılmadığı, hastane sevkleri yapılacak mahpuslara hapishanelerdeki metal dedektörden geçmeden önce infaz koruma memurları tarafından yakın mesafe ve elle üst ve ağız araması yapıldığı, metal dedektörden geçtikten sonra da dış güvenlikten sorumlu jandarmalar tarafından tekrar bu aramanın tekrarlandığı, sürekli dışarıda çalışan jandarmaların bulaş risklerinin olduğu, salgının yayılmamasına yönelik önlemler alınmadan aramalar yapıldığı, hastanelerde tedavileri devam eden ve mahkum koşullarında kalan mahpuslara refakatçi bulundurmalarına izin verilmediği, hastaneye gitmek zorunda kalan ağır hasta mahpusların hastaneden döndükten sonra karantinada tutulduğu ve ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayan mahpusların birçok problem yaşadığı, hastaneden dönüşte 14 gün boyunca karantinada kalarak virüs kapma riskinin artacağı endişesiyle genel olarak tüm mahpusların hastaneye sevk konusundaki endişelerinin arttığı, hayatlarını tek başına idame ettiremeyen mahpusların da karantinada ihtiyaçlarını nasıl gidereceklerini bilemedikleri için hastaneye sevk olmak istemedikleri, bazı hapishanelerde havalandırmaların keyfi olarak geç açıldığı ve erken kapatıldığı, bazı hapishanelerde Kovid-19 şüphesi veya önlemleri sebebiyle karantinada tutulan mahpusların diğer mahpuslara göre telefon hakları ve açık havaya erişimlerinin sağlanmadığı yer almıştır.

3.2.3.3.Tecrit

Bilindiği üzere Sayın Abdullah Öcalan ve Yüksek Güvenlikli İmralı Cezaevi'nde kalan diğer mahpuslar yasal avukat ve aile görüş hakkını kullanamamaktadırlar. 2011 yılından itibaren avukat görüşüne getirilen kısıtlamaların ardından çözüm süreci çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerin de 2015 yılında son bulmasıyla uzun süreli bir tecrit dönemi başlamıştır. Evvelki yıllarda Adalet Bakanının "Daha önce verilen kısıtlama kararları söz konusuydu. Bu kısıtlama kararları kaldırıldı. Görüşme yasağına ilişkin bu kararlar kaldırıldı ve görüşme imkânı getirildi. Hukuken bu konudaki engeller kalktıktan sonra avukatının görüşme imkânı da hukuken söz konusu olmuştur." açıklaması ile İmralı Cezaevi'ndeki yasaklama kaldırılmıştı. Yine Adalet Bakanı, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi üyelerini kabulünün ardından gazetecilere yaptığı açıklamada; Türkiye'nin, cezaevleri, özgürlükler konusunda Avrupa Konseyi ve uluslararası sözleşmeler çerçevesindeki her türlü yükümlülüğü yerine getiren ülke olduğu vurgulanmış ve "Hiçbir şekilde hiçbir kişinin keyfi tutumunu asla kabul edemeyiz, bu konuda hak ihlaline izin veremeyiz. Bu konularda adli, idari soruşturmalar yapılmakta, varsa ihlaller, kötü, keyfi uygulamalar, gerekli müeyyideler yapılmaktadır" demiştir.

İmralı Cezaevi'ne dair yasak kararının kaldırıldığı, avukatların Öcalan ile görüşme yaptıklarına dair açıklamada ayrıca "Biz işkence, kötü muameleye sıfır tolerans anlayışıyla çıkmış, özgürlükçü, demokrasiyi geliştiren bir anlayışla yola devam edeceğiz. Bu konudaki eleştiri ya da önerileri de dikkatle takip edeceğiz." denmiştir. 27 Temmuz 2011 tarihinden itibaren avukatların yaptıkları haftalık başvuru talepleri reddedilirken, ilkin açlık grevleri sürecinde 22 Nisan 2019'da Abdullah Öcalan ile bir görüşme yapılmış olup bu görüşmeyi 2 Mayıs 2019, 22 Mayıs 2019, 12 Haziran 2019, 18 Haziran 2019 tarihli görüşmeler izlemiş, ardından ise görüşmeler yeniden kesilmiştir.

Öte yandan, İmralı Cezaevi, CPT'nin gözlem ve kontrolü altındadır. CPT birçok kez İmralı'ya ziyaretlerde bulunmuştur. 2017 ve 2019'da İmralı raporunu açıklamıştır. Raporlarda İmralı'daki uygulamaları eleştirilmiştir. Avrupa Konseyi ve CPT İmralı'da aile ve avukat görüşmelerinin sağlanması, kitap, telefon görüşme haklarının yerine getirilmesi ve mektup engelinin ortadan kaldırılması şeklinde Türkiye'ye tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak bu tavsiyelerden tek biri dahi yerine getirilmemiştir.

Son üç yılda ise 11 Eylül 2016, 12 Ocak 2019, 5 Haziran 2019 olmak üzere üç aile görüşü sağlanmıştır. Bunun haricinde ise İmralı Cezaevi'nde kalmakta olan mahpuslar aileleri ile haftalık telefonda görüş hakkı, mektuplaşma hakkı, ziyaret hakkı başta olmak üzere aralarında sohbet hakkı, cezaevinde başkaca kitap vesaire yasal haklarından da yararlanamamaktadırlar.

Mevcut durum AİHS 6. maddesindeki adil yargılanma hakkının da ihlali anlamına gelmektedir. Zira Abdullah Öcalan'ın düzenli olarak takip edilmesi gereken hukuki süreçleri ile disiplin yargılamalarının sürdüğünden avukat görüşüne izin verilmemesi adil yargılanma hakkının açık ihlalidir.

Yine uluslararası sözleşmelerde, “Bütün mahpuslar avukatlarıyla görüşme hakkına sahiptir ve cezaevi yetkilileri mahpuslara avukatlarıyla görüşmeleri için uygun olanakları sağlamalıdır” maddesinin ihlal edilmekte, ayrıca yasalarda yer alan 15 günde bir kez ve on dakika ailesi ile telefonla görüşme yapma hakkının uygulanmamaktadır. Üstelik tecrit sebebiyle yaşadığı hukuksuz duruma ilişkin olarak herhangi bir başvuru mekanizmasını da kullanamamaktadır.

3.2.3.4.Sistematik İşkence ve Kötü Muamele Rutinleşti

Mahpuslar şiddet, hakaret ve kötü muameleye ve hak ihlallerine maruz kalmakta, iletişim ve bilgi edinme hakları, adil yargılanma talepleri engellenmektedir. Zorla ayakta sayım ve teknil, telefon görüşmesinde teknil ve provoke amaçlı tutumlarla karşı karşıya bırakılmaktadırlar.

Adliye veya hastaneye gidiş ve gelişlerde dâhil olmak üzere hapishaneye her giriş ve çıkışta çıplak arama uygulaması bir rutin halinde uygulanmaktadır. Bu uygulamaya karşı çıkan mahpuslar zorla aramaya maruz bırakılmakta, kimi zaman darp ve şiddete uğramaktadırlar.

Son haftalarda basına da yansıdığı üzere Kandıra 1 No'lu F Tipi Hapishanesi'nde tutulan Garibe Gezen'in yaşadıkları hapishanelerde işkence ve cinsel şiddetin nasıl sistematikleştiğinin vahim bir göstergesi olmuştur. Garibe Gezer gardiyanlarca sistematik olarak ağır işkence ve cinsel şiddete maruz kalmıştır.

3.2.3.5.İletişim ve Haberleşme Hakkı Salgın Bahanesiyle Daha Ağır Biçimde İhlal Ediliyor

Hapishanelerde zaten oldukça sorunlu olan açık ya da kapalı görüşler, Covid-19 sonrası ya tamamen kısıtlanmış ya da kısaltılmış durumdadır. Mahpusların yakınlarına azdığı mektuplar mektup okuma komisyonu denilen hukuk dışı yapı eliyle tahrip edilmekte, el konulmakta veya bilerek gönderilmemektedir. Kürtçe yazılan mektuplar mahpuslara verilememekte ve mahpusların yazdığı Kürtçe mektuplara el konulmaktadır. Kürtçe yayınlar için de bu durum söz konusudur.

3.2.3.6.Kadın Mahpuslar

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye hapisanelerinde 28 Şubat 2021 tarihi itibarıyla 8.968 hükümlü ve 1.963 tutuklu olmak üzere toplam 10.931 kadın mahpus bulunmaktadır. Bu mahpuslar 9 kadın kapalı ve 7 kadın açık hapisanesinde, ayrıca pek çok durumda diğer hapisanelerde kendilerine ayrılmış koşullarda kalıyorlar.

Türkiye'de kadınların şiddete uğradığı, işkence ve kötü muameleye uğradığı alanlardan biri de hapisanelerdir. Hapishanedeki kadın mahpuslar gardiyan ve görevliler tarafından, hastane ve mahkemelere sevkler sırasında kolluk tarafından işkenceye maruz bırakılmakta, cinsiyetçi küfür ve hakaretlere uğramakta ancak bu failer hakkında hiçbir yaptırım uygulanmamaktadır ve sorunlar devam etmektedir.

3.2.3.7.Çocuk Mahpuslar

Türkiye'deki 4 çocuk eğitim evi ile 7 çocuk kapalı ceza infaz kurumunda ise 12 ile 18 yaş arasında 487'si erkek ve 10'u kadın toplam 497 hükümlü çocuk, 1.077'si erkek ve 41'i kadın toplam 1.118 tutuklu çocuk bulunmaktadır. Bu sayıya anneleriyle birlikte kalan çocuklar dâhil değildir. Mart 2021'de yayınlanan resmi rakamlara göre ise anneleriyle birlikte kalan 345 çocuk demir parmaklıklar ardında büyümeye mahkûm edilmektedir. Bu çocuklar temel haklarından mahrum edilmektedir.

3.2.4.Hdp'ye Yönelik Baskılar

Özellikle son altı yıldır HDP ağır bir siyasi ve hukuki saldırıyla karşı karşıyadır. HDP'ye yönelik gözaltı ve tutuklama furyası halen devam etmektedir.

- 2 Aralık 2021 itibarıyla 26. Dönemden 5, 27. Dönemden 2 olmak üzere toplam 7 HDP'li vekil cezaevindedir.
- 26 ve 27. Dönem boyunca vekilliği düşürülen vekil sayımız 13'tür. Ömer Faruk Gergerlioğlu'nun vekilliği düşürülmüş, AYM kararı üzerine tekrar iade edilmiştir.
- 27. Yasama döneminde 55 milletvekili ile DBP Eş Genel Başkanı Salihe Aydeniz'e ait fezleke sayısı 1090'dır.

❖ Belediye Eşbaşkanlarının Gözaltı ve Tutuklanması

- 31 Mart 2019 tarihinden bugüne kadar 79 belediye eşbaşkanımız çeşitli tarihlerde gözaltına alınmışlardır.
- 19'u kadın olmak üzere 39 belediye eşbaşkanımız tutuklanarak cezaevine hapsedildiler.
- Halen 2'si kadın belediye eşbaşkanımız olmak üzere 6 belediye eşbaşkanımızın tutuklulukları devam ettiriliyor.

- 8 belediye eşbaşkanımıza ise ev hapsi verildi ve 5 belediye eşbaşkanımızın ev hapisleri devam ediyor.

❖ **Tutuklu Belediye Eşbaşkanlarımız**

- HDP Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Eşbaşkanı Adnan Selçuk Mızraklı (22.10.2019)
- HDP Iğdır Belediyesi Eşbaşkanı Yaşar Akkuş (18.05.2020)
- HDP Hakkâri Yüksekova Belediyesi Eşbaşkanı Remziye Yaşar (18.09.2019)
- HDP Erzurum Karayazı Belediyesi Eşbaşkanı Melike Göksu (17.09.2019)
- HDP Erzurum Karayazı Belediyesi Eşbaşkanı Burhanettin Şahin (03.07.2020)
- HDP Iğdır Halfeli Belde Belediyesi Eşbaşkanı Hasan Safa (27.03.2020)

❖ **Ev Hapsi Devam Eden Belediye Eşbaşkanlarımız**

- HDP Siirt Belediyesi Eşbaşkanı Berivan Helen Işık (15.05.2020)
- HDP Kurtalan Belediyesi Eşbaşkanı Baran Akgül (15.05.2020)
- HDP Baykan Belediyesi Eşbaşkanı Özden Gülmez (15.05.2020)
- HDP Baykan Belediyesi Eşbaşkanı Ramazan Sarsılmaz (15.05.2020)
- HDP Diyarbakır Lice Belediye Eşbaşkanı Tarık Mercan (23.03.2020)

3.2.4.1.Kobanî Davası

Kobanî Davası “düşman ceza hukuku”nun nasıl uygulanacağını gösteren örnek bir dava niteliği taşımaktadır. Duruşmalar başlamadan önce Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı tarafından partimize dönük karalama kampanyaları başlatılmıştır. Cumhurbaşkanı “Selahattin Demirtaş’ı bırakacak değiliz” demiştir.

Yargılamanın aleniyeti hiçbir şekilde sağlanmamış adil yargılanma hakkı adım adım açık bir şekilde ihlal edilmiştir.

Kobanî davası ile ilgili konu AİHM kararlarına da şöyle yansımıştır:

Mahkeme, davaya konu sokağa çıkma çağrılarının siyasi ifade sınırları kapsamında kaldığını ve bu haliyle şiddete çağrı oluşturmadığını değerlendirmiştir. “6-8 Ekim 2014 tarihinde her ne kadar vahim şiddet eylemleri meydana gelmiş olsa da, bu eylemler doğrudan söz konusu tweetlerin sonucu olarak değerlendirilip başvurunun tutukluluğunu haklı göstermemektedir.” demiştir.

Kobanî İddianamesi Tamamen Hukuk Dışıdır

Soruşturma dosyası 2014 yılında açılmıştır. Dosya 8 savcı değiştirmesine rağmen 2018 yılına kadar dosyadaki tek bir kişi gözaltına alınmamış ve dosyada ifadesi alınmamıştır. Birçok kişi ise ifadeye dahi çağırılmamıştır.

24 Haziran 2018'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine HDP'nin Cumhurbaşkanı adayı olarak Cezaevinden katılan Selahattin Demirtaş ve HDP'ye karşı Erdoğan, sistematik bir kampanya yürütmüştür. Erdoğan'ın kampanyası ve sonrasında dosyaya özel savcı Ahmet Altun'un atanmasıyla beraber hiçbir işlem yapılmayan dosyada bir hareketlilik yaşanmıştır. MHP kökenli savcı Altun'un dosyaya atandığı yıla kadar dosyada siyasi faaliyetler dışında bir bilgi belge toplanamamıştır. Bunca zaman HDP aleyhine tek bir delil bulunamayınca dosyanın yeni özel savcısı hukukdışı yeni deliller üretmeye koyulmuştur. Aralık 2018'de "özel savcı" Ahmet Altun, tüm il savcılıklarından "itirafçı olarak tanık beyanında bulunan kişilerin" ve "etkin pişmanlıktan faydalananların" tespitini ve bunun bilgilerinin teminini istemiştir. Bu da kumpasın gizli tanık ve itirafçı beyanları ile kurmanın planlandığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Başka bir deyişe bu dönem adeta itirafçı avına çıkılmıştır. Diğer ilginç bir nokta ise onca yıl gizlilik kararı bulunmayan dosyaya ne hikmetse özel savcı atandıktan sonra gizlilik kararının getirilmiş olmasıdır.

- 3530 sayfalık Kobanî iddianamesi 1 haftada kabul edilmiştir. Onca sayfayı inceleyerek delilleri değerlendirerek okuyabilmek hayatın olağan akışına aykırıdır
- Öte taraftan soruşturma dosyasında unutulmuş savcının çalışma klasörü içerisinde 5 sayfalık bir Ankara TEM Şube Başkanlığı imzalı belge bulunmuştur. Bu belge hem Kobanî Kumpas davasının hem de kapatma davasının talimatını açık bir biçimde ortaya dökmektedir. Avukatların belgeyi kimin oluşturduğunu öğrenilmesini talep etmesine rağmen bir işlem yapılmamıştır. Tem başlıklı evrakın tarihi Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ'ın tutuklanmasından hemen önceki bir tarih ve bu evrakta 98 kişinin isimleri mevcuttur. Kısaca gelen talimat içerikli evrakta ismi geçenlere soruşturma açılması, tutuklanması ve bunların gerçekleşmesi durumunda HDP'ye kapatma davası açılabileceği söylenmektedir.. Evrakta adı geçen 7 sanıkla ilgili 'yaralama', "mala zarar verme" gibi suçlardan soruşturma açılmadığı, "sizin bunu açmanız lazım ve bunu açarken de bu ve benzeri suçlardan soruşturma yürütmeniz lazım" ,"Serpil Kemalbay ve Sezai Temelli her ne kadar yeniden vekil seçilmişlerse de bunları tutuklayabilirsiniz.", "Siz bu dosyaya çalışın ve HDP'ye kapatma dosyası açın." şeklinde talimatlar bulunmaktadır. Sonuç olarak bu dosya Kobanî davasının HDP'ye

yönelik kapatma davasının açılabilmesi için bir kumpas olduğunun açık kanıtı olarak önümüzde durmaktadır.

Burada sadece birkaç hukuksuzluğuna değinilen Kobani davası esasen HDP'ye dönük bir kumpas davası niteliği taşımaktadır. Dava, HDP'ye dönük kapatma davasına hukuki zemin hazırlamak amacıyla açılmıştır.

3.2.4.2.Kapatma Davası

HDP'nin öncülleri olan partilerden yedisi şimdiye kadar kapatılmış ancak her defasında kapatılan partiler daha da büyüyen ve güçlenerek siyaset yapmaya devam etmiştir. 90'lı yıllardan bugüne kadar kapatma davaları HDP gibi özgürlükçü, sosyalist, kadın özgürlükçü, emekten yana; partileri hedef almıştır.

HDP'nin kapatılma davasıyla ilgili en önemli sorun hukuk alanında işlenen ihlaller değildir. Hukukun çiğnenerek yargı sürecinin devam etmesi elbette oldukça önemli bir meseledir ancak en az bunun kadar önemli olan diğer bir mesele HDP'nin Türkiye siyasetindeki yerinin göz ardı edilmesidir. HDP kurulduğu günden bu yana siyasi bir parti olarak ciddi baskılarla karşı karşıyadır. Ancak iktidarın çok yönlü baskısına rağmen yenilememiştir. Üyeleri, eşbaşkanları, yöneticileri, belediye başkanları ve milletvekilleri gözaltına alınan ve tutuklanan, her türden baskı ve şiddetle bastırılmaya çalışılan HDP'nin güçlenerek siyaset sahnesindeki yerini koruması iktidar tarafından kapatılma davasının açılmasına gerekçe olmuştur. Tüm engellemelere rağmen HDP'nin her seçimde başarı yakalaması, Türkiye siyasetinin rotasını belirleyecek güce sahip olması ve sürekli iktidarı koltuğundan edecek stratejiler geliştirmesi kapatma davasının açılmasının esas sebebi olmuştur. Nitekim bu süreç Türkiye halkları tarafından böyle okunmaktadır. Bu tarihsel gerçeklik sadece mahkeme zabıtlarında değil halkların ve ülke tarihinin hafızasında böyle kalacaktır. Bu nedenle AYM'nin vereceği karar, sadece HDP ile ilgili değil, ülkenin demokratik geleceğiyle ilgili olacaktır.

3.2.5.Kayım Rejimi

Yerel yönetimler, toplumsal ihtiyaçların toplumsal bağının yerinde kurularak karşılandığı temel toplumsal yönetim alanlarıdır. Belediyeler ve belediye meclisleri, demokrasinin ve demokratik yönetimlerin yereldeki en önemli organlarıdır. Belediyeler evrensel demokrasi kültürünün yereldeki izdüşümleridir. Demokratik sistemlerde yerel yönetim alanları daha geniş hizmet ve bütçe olanaklarına sahip iken, demokratik yönetimin zayıf olduğu otoriter ve totaliter sistemlerde merkezin kendini yerele yaydığı bir anlayış ve sistem hakimdir. Bu bağlamda yerel

yönetimlerin etkinliği demokratik yaşam ve demokratik yönetim sisteminin en önemli göstergelerinden biridir.

Normal koşullar altında belediye başkanlığı görevinin son bulması, belediye başkanı istifa ettiğinde, seçilme yeterliliğini yitirdiğinde ya da hakkında kesinleşmiş mahkumiyet kararı bulunduğu anda gerçekleşir. Bu ve benzer durumlarda, “seçilmiş” üyelerden oluşan “belediye meclisleri”, üyeleri arasından yeni bir başkan seçilmektedir.

Seçimle iş başına gelmiş yerel temsilcilerin kesinleşmiş bir mahkeme kararı ile cezalandırılmış olmaksızın görevden uzaklaştırılması söz konusudur. Siyasal iktidarın keyfi değerlendirmelerinin mahkeme kararlarının yerini alması, hukuk devletinin ortadan kalktığı, hükümete kanunlarla verilmiş kimi yetkilerin her an keyfice kötüye kullanıldığı/kullanılacağı çok açık kanıtlardır. Bu, siyasal iktidarın, kentlerdeki seçilmiş yerel temsilcileri ve onları seçen halk iradesini tanımadığının da bir kanıtıdır.

1 Eylül 2016 tarihinde imzalanan 674 Sayılı KHK ile belediyelere kayyım atama yetkisi, aynı zamanda belediyelerin taşınır mallarına el koyma ve çalışanlarını görevden uzaklaştırma yetkisi de valilik ve kaymakamlıklara verilmiştir. Söz konusu KHK'ye dayandırılarak DBP'den seçilen belediyelere 11 Eylül 2016 tarihi itibarıyla el konulmaya başlanmıştır. Kayyım atamaları; 3 büyükşehir, 7 il, 63 ilçe ve 22 belde olmak üzere DBP'li toplam 95 belediyede gerçekleşmiş ve belediyelere kamu görevlileri, yani atanmışlar getirilmiştir. Halkın seçtiği 93 belediye eşbaşkanı da tutuklanmıştır. Kayyım atamalarına paralel olarak kamuda ve belediyelerde çalışan 15 bine yakın işçi ve memur, 300'e yakın muhtar ihraç edilmiştir. 93 belediye eşbaşkanı, yüzlerce belediye meclis üyesi ve il genel meclis üyesi tutuklanmıştır. Tutuklanan belediye eşbaşkanlarından 15'ine ceza verilmiştir.

İktidarın kayyım rejimi 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri sonrasında da devam etmiştir. HDP'nin kazandığı 65 belediye ilk günden itibaren iktidarın hedefi haline gelmiş ve bu belediyelere yönelik saldırılar başlamıştır. Bu saldırıların temelini gasp ve yerel yönetimleri çalıştırmama oluşturmuştur. HDP'nin halk için halkla beraber belediyecilik anlayışı ile beraber Eşbaşkanlık Sistemi kriminalize edilerek kayyım atamalarının gerekçesi haline getirilmiş ve ortadan kaldırılmak istenmiştir. HDP'li yönetimlerin görevde kaldığı 4 ay ile 1,5 yıllık süre zarfında devlet kurum ve kuruluşları AKP iktidarının emri ile belediyelerimize karşı çalışma yürütmüşlerdir.

31 Mart 2019'dan bugüne, çeşitli tarihlerde olmak üzere HDP'li toplam 142 belediye meclis üyesi gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınan bu meclis üyelerinin 36'sı tutuklanmıştır ve 10'u

halen tutuklu bulunmaktadır. Yine 31 Mart 2019 seçimleriyle göreve gelen İl Genel Meclis Üyelerimizden 12'si çeşitli tarihlerde gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınan HDP'li İl Genel Meclis Üyelerinden 6'sı tutuklanarak cezaevine konmuş ve halen 3 İl Genel Meclis Üyesi tutuklu bulunmaktadır.

Kayım atamaları sonucunda 31 Mart seçimlerinde “seçilen” toplam 1139, HDP'li 807 belediye meclis üyesinin iradeleri, (belediye meclisleri feshedildiği için) fiilen gasp edilmiştir. Kayıyım atamalarıyla birlikte belediye meclislerinde sadece HDP'li üyelerin iradeleri değil, diğer partilerden seçilen belediye meclis üyelerinin iradeleri de gasp edilmiştir. Kayıyım atanan 48 belediyenin sınırları içerisinde yaşayan-hangi partiye/adaya oy verdiği fark etmeksizin-kentinin “seçilmiş” bir belediye yönetimi tarafından yönetilmesi için oy kullanmış 4.356.819 seçmenin/yurttaşın iradeleri kayıyım uygulaması yoluyla askıya alınmış/gasp edilmiştir.

Bugüne kadar HDP'li 79 belediye eşbaşkanı çeşitli tarihlerde gözaltına alınmıştı. Gözaltına alınanlardan 19'u kadın olmak üzere 39 belediye eşbaşkanı tutuklanarak cezaevine hapsedilmiştir. Halen 2'si kadın olmak üzere 6 belediye eş başkanı tutuklulukları devam etmektedir. 8 belediye eşbaşkanına bu süreçte ev hapsi verildi ve 5 eş başkanın ev hapsi devam etmektedir.

İktidarın belediyeleri “seçim yöntemi dışında kalan zorba yollarla” yönetmek istediği ortadadır. Başka bir ifadeyle iktidar, Kürtlerin yoğun yaşadığı yerlerde yerel yönetimlerin seçimle işbaşına gelmesini istememektedir. Çünkü bu iktidar bloku özünde demokrasinin asgari gereklerine karşı dahi tahammül edememektedir.

Belediyelere yönelik uygulamaların yerel demokrasinin temel ilkeleri ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın düşünsel özü ile de taban tabana zıt olduğu herkesin malumudur. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel hizmetler; *“doğrudan, eşit ve genel oya dayanan gizli seçim sistemlerine göre serbestçe seçilmiş üyelerden oluşan ve kendilerine karşı sorumlu yürütme organlarına sahip olabilen meclisler veya kurul toplantıları tarafından kullanılacaktır”* ifadesini kullanmaktadır.

Türkiye'de 2016'da ve 2019'da uygulamaya konan kayıyım atamalarıyla birlikte, ülkenin yönetsel yapısı içinde yer alan vesayet makamları, yerel yönetimler üzerinde hiyerarşik bir amir konumuna yükseltmekle kalmamış, yargı makamları da bu vesayet makamlarının emrine sokulmuştur.

Atanan kayıyımların belediye binalarına köpekler, tomalar, panzerler, özel timler eşliğinde nasıl girdiğine ve meclis üyeleri ile çalışanların belediye binalarından zor kullanılarak nasıl

uzaklaştırıldığına tüm Türkiye şahittir. Çoğu belediyenin bahçesinde ya da önünde hala TOMA ve akrepler durmaktadır. Belediye kapısında ve bina içinde de uzun namlulu silahlarla bekleyen özel harekâtçılar ve güvenlik güçleri koridorlarda dolaşmaktadır. Belediye binaları adeta karakola dönüştürülmüş, belediyenin kamusal hizmetlerini güvenlik duvarlarının içine hapsetmiştir. Halkımız iki yıldır, belediyelere güvenlik turnikelerinden geçerek, kimlik göstererek ve üst aramalarına maruz kalarak girebilmektedir. Bu durum yaşlılar ve engelliler için zaman zaman bir işkenceye dönüşmüştür.

Seçimle alamadığını zorun gücüyle almaya çalışan AKP/MHP iktidarının belediyelere kayyım atmasının asıl amacı ise ekolojik, kadın özgürlükçü ve demokratik belediyeçilik modelini yani hep birlikte inşa edilen yeni yaşamı bir bütün olarak ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle demokratik toplum belediyeçiliğine yapılan müdahale önceden hazırlanmış ideolojik bir arka plana sahiptir.

Kayyım rejimi boyunca temsiliyet gaspı ve otoriterlik, belediyelerin bütün mekanizmalarında ortaya çıkmıştır. Bu süreç boyunca belediye meclisleri ve meclis üyeleri tamamen işlevsiz hale getirilmiş, her ay yasa gereği toplanması belediye meclisleri toplantıya çağırılmamıştır. Halk bütün karar süreçlerinden dışlanmış ve bütçe yapma hakkı elinden alınmıştır. Kent konseyleri, mahalle meclisleri tamamen siyasal alanın dışına itilmiş, kent ile ilgili tüm kararlar kayyım etrafında oluşan dar bir grup tarafından alınmıştır. Böylece tek adam rejiminin yerelleştirilmesi süreci başlatılmıştır.

Kayyım Rejimi, kayyımların belediye yetkilerini önemli oranda aşan yetkilerle donatılarak, ortak bir amaç çerçevesinde ve planlarını sistemli bir şekilde hayata geçirmesi nedeniyle kullanılması olarak kendini göstermiştir.

Kayyım uygulamalarının hazırlanma çerçevesine baktığımızda hukuk, yasa gibi kavramlar anlamını yitirmiştir. Eylül 2014’de Kamu Düzeni ve Güvenlik Müsteşarlığı (KDGM) tarafından hazırlanan Çöktürme Planı’nda yer alan uygulamalardan biri de belediyelere yönelik yapılması düşünülen planlardır. KDGM tarafından hazırlanan Çöktürme Planı Genelkurmay Strateji Plan Dairesi, Strateji Müdürlüğü tarafından ayrıntılandırılarak Ekim 2014 MGK’sında AKP hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Bu planın ilk adımı olarak 28 Şubat 2015 tarihinde Dolmabahçe Mutabakatının bizzat Erdoğan tarafından inkar edilerek çözüm masasının devrilmesidir. Plan, Nisan 2015 tarihinden sonra İmralı’da Sayın Abdullah Öcalan ile yapılan görüşmelerin kesilerek tecrit uygulamasının başlatılması ve 20 Temmuz 2015’te Suruç’ta 33 gencin katledilmesi, 24 Temmuz 2015’te sınırötesi uçak saldırılarına devam ettirilmiştir. ‘Kitlesele imhalar ve tutuklamalar’ , ‘yayın organlarının susturulması’ , ‘vali, kaymakam ve

askerlerin HDP'li vekillerle görüşmesinin engellenmesi' '15 bin insanın ölebileceği, 8 bin insanın yaralanabileceği, 5-7 bin insanın tutuklanabileceği, 300 bin insanın tehcir edilebileceği' gibi planlamalar bulunan Çöktürme Planında "Yerel yönetim birimlerinin işleri Valilik emrine devredilecek" kavramı ile kayyım atamalarının hazırlığının hiçbir hukuksal arka planının olmadığı, anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, belediyelere yönelik kayyım uygulaması, bölgede daha önce hayata geçirilen Şark Islahat Planı'nın güncellenmiş bir yansımasıdır. Cumhuriyetin ilanından sonra Kürtlerin yok sayılması ile birlikte yürütülen baskıcı siyasete Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerde başkaldıran halkın direnişine karşı Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve isyan edenler idam edilmiştir. "Şark Islahat Planı Hazırlanmasına Dair Kararname" böyle bir atmosferde gizlice hazırlanarak "Şark Islahat Planı" 24 Eylül 1925 Bakanlar Kurulu'nda onaylanıp uygulamaya konulmuş ve sistemli bir şekilde Kürt halkının çok boyutlu asimilasyonu hedeflenmiştir.

Şark Islahat Planı'nın ikinci maddesi Türkiye'yi beş "Umumi Müfettişlik" bölgesine ayırmayı öngörüyordu. Ağırlıklı olarak Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentleri kapsayacak şekilde yürürlüğe konulan Umumi Müfettişlikler "Genel Valilik Sistemi" olarak da ifade edilmiştir.

Şark Islahat Planı çerçevesinde oluşturulan Umumi müfettişlikler ise kayyım modelinin esin kaynağıdır. Diyarbakır, Van, Hakkâri, Mardin gibi illere birinci dereceden sorumlu olarak atanan Abidin Özmen'in yaptıkları ile bugünkü kayyımların yaptıkları arasında çok fazla bir fark yoktur. Bu müfettişlikler, 1927-1952 yılları arasında kuruldukları bölgede sivil, asker ve yargı üzerinde kesin otoriteye sahip olan bölgesel valilikler olarak doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlıydı. Genel Valilik olarak da ifade edilen Umumi Müfettişliklerin kayyımlar gibi hesap verme zorunluluğu da yoktu.

Günümüzde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde kayyım olarak zalimliğini gösteren rejim elbette tüm Türkiye'de de farklı uygulamalar ile ortaya çıkmıştır. Emeğin değersizleşmesinden sermayeye peşkeş çekilmesine, halka sürekli yeni vergi yüklerinden yandaşa rant yaratılmasına, doğanın talan edilmesinden beton kentlere, ormanların yakılarak sermayeye imar peşkeşine, kadın cinayetlerinden erkekliğin yüceltilmesine, yargının siyasallaşması ile hukuksuzluğun büyütülmesine, bürokrasinin işlevsizleşmesinden parti devletin kurulma çabasına kadar hayatın her noktasında mağduriyetler oluşturan ve sistemli bir şekilde sürdürülen politikalar izlenmiştir.

Bu bağlamda kayyım rejimi ilk olarak kendisini İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimlerinde ve üniversitelerde görünür kılmıştır. 31 Mart seçimleri gecesi binlerce oy farkla kazanan CHP’li Ekrem İmamoğlu’na mazbatasını 17 gün sonra verilmiş, görevde üç hafta kadar kaldıktan sonra ise yerine İstanbul Valisi Ali Yerlikaya atanmıştır. Partili Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Boğaziçi Üniversitesi Rektörlüğü görevine, 2015’te AKP milletvekili aday adayı olan Prof. Dr. Melih Bulu’yu atanmıştır. Hocaların ve öğrencilerin direnişi kesintisiz devam edince Melih Bulu görevden alınmış ama bu sefer yerinde yine kayyım olarak Prof. Dr. Mehmet Naci İnci atanmıştır. Öte yandan, AKP’li 52 milletvekilinin imzasıyla 2020’nin son günlerinde Meclis’e getirilen “Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Önlenmesi Hakkında Kanun Teklifi”nden İçişleri Bakanı’na, sivil toplum kuruluşlarına (STK) kayyım atama yetkisi ve Cumhurbaşkanı STK’ların mal varlığını dondurma yetkisi çıkmıştır.

Atanan kayyımların neredeyse tamamı yolsuzluk, rant ve talan ile iç içe anılmaktadır. Çok sayıda örnek içinden Mardin Kayyımı Mustafa Yaman burada özel bir yere sahiptir. İçişleri Bakanlığı müfettişlerinin Eylül 2019’da Mardin Büyükşehir Belediyesi’nde inceleme yaptıktan sonra yazdıkları raporda şu ifadeler yer almaktadır. "Kayyum Dönemindeki Belediyecilik hizmetleri bir sistem olarak ele alınabilir. Merkezi hükümetin temsilcisi olan valinin yerel yönetimin de başı olacağı bir sistemin oluşturulması ile ilgili çalışmaların gerek ilgili bakanlık temsilcilerinden oluşan bir komisyon marifeti ile gerekse üniversiteler tarafından oluşturulan komisyon tarafından yapılmasının uygun olacağı; bu kapsamda; demokratik katılımı sağlamak ve karar süreçlerini oluşturmak adına; belediye meclisinin seçimle gelmesi ama başkanın cumhurbaşkanı tarafından atanması hususu özellikle milli güvenliğimizin tehlikeye girdiği şehirlerde uygulanmasının daha yönetilebilir kentlerin oluşacağı şeklinde müfettişliğimizce değerlendirilmektedir." “Mardin Modeli” olarak anılan bu değerlendirmeler aslında bu modelin çürümüşlüğüne göstermesi açısından çarpıcıdır. “Mardin Modeli”ne yakından bakalım:

31 Mart Yerel seçimlerinde Mardin halkının %56,24’ünün oyunu alan Ahmet Türk ve Necla Figan Altındağ 19 Ağustos 2019’da görevden uzaklaştırılmışlardır. Cumhurbaşkanı ve bakanlara verdiği hediyeler ile gündeme gelen Mustafa Yaman, bu hediyelerin karşılığını yeniden kayyım olarak atanmakla almıştır.

Kentin satılığa çıkarıldığı, mezarlığın dahi imara açıldığı, yolsuzluğun sıradan günlük bir iş haline geldiği, sadece belediyeye ait değil, şehrin tümüne dair ne varsa yerle bir edilip paraya dönüştürülerek rüşvet, şantaj ve gelir olarak kullanıldığı, tüm bunları yapan kişinin de kentin eski Valisi Mustafa Yaman olduğu basına sıkça yansımıştır.

Yaman'ın kayyım olarak görev yaptığı dönemde belediye çalışanlarının tacize maruz kaldıkları ve çalışanların cinsel birlikteliğe zorlandıkları da ortaya çıkmıştır. Yaman tarafından belediyeye bağlı Kent A.Ş.'de müdür olarak görevlendirilen polis memuru Ercan Uysaler'in kadın çalışan D.S.yi cinsel istismara zorladığı ses kayıtları ile ortaya çıkarken, Uysaler hakkında yapılan suç duyurusu sonrası dava açılmıştır.

Sayıştay, Mardin Büyükşehir Belediyesi'nde kayyım döneminde milyonlarca TL tutarındaki ihalelerin kanuna aykırı olarak yapıldığını kaydetmiştir. Belediyenin yerel seçimlere 19 gün kala 2 milyon TL bedelinde yaptığı araç kiralamanın da usulsüz olduğu ortaya çıkmıştır. Hazırlanan raporda, belediyenin idare giderlerinin 2017-2018 döneminde kayyım atanmadan önceki döneme göre yüzde 24,84 oranında artış gösterdiği ifadelerine yer verilmiştir. Sayıştay'ın en fazla artışın faiz ve komisyon giderleri olduğunu belirttiği raporda, Mardin Büyükşehir Belediyesi'nin faiz ve komisyon giderlerindeki artışın yüzde 155,52 oranında gerçekleştiğine yer verilmiştir. Buna karşı belediye gelirlerindeki artış ise yüzde 19,29'da kalmıştır.

10 Haziran 2020 tarihinde Mardin Büyükşehir Belediyesi kayyımını Mustafa Yaman, CB Kararnamesi ile merkeze çekilmiştir. Mustafa Yaman'ın yerine Adana Valisi Mahmut Demirtaş atandı. Arkasında, belgeleriyle ortaya çıkan ve hesabı sorulmayan çok sayıda yolsuzluk, usulsüzlük ve rüşvet belgesi bırakarak giden Yaman'ın ardından AKP'liler dahi kurban keserek bu gidişi kutlamıştır. Kayyım Yaman'ın ardından belediyede inceleme yapan müfettişler, çok sayıda üst düzey yönetici hakkında usulsüz işlemler ve yolsuzluk suçlamaları ile Mardin Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulunmuştur. Yaman'dan sonra Mardin Büyükşehir Belediyesi'nde müfettiş incelemesi başlatılmış, yapılan incelemelerde çok sayıda belgenin kaybolduğu, kamera kayıtlarının ise silindiği tespit edilmiştir. Kayyım Yaman'ın kentten ayrılmasının hemen arkasından ise İçişleri Bakanlığı'nca görevlendirilen 5 müfettiş belediyede incelemelere başlamıştır. Yapılan müfettiş incelemelerinde:

- Belediyenin kayyım yönetiminde olduğu 10 aylık dönemde 470 milyon TL'nin üzerinde olan bütçesini tükettiği ve en az 200 Milyon TL daha borç yaptığı ortaya çıkmıştır.
- Mustafa Yaman'ın "manevi kızı" olarak ün salan Merve Erciyas ile rüşvet aldığı belgelenen Bülent Erdolu da açığa alınmıştır.
- Kayyım yönetimindeki Mardin Büyükşehir Belediyesi'nde incelemelerini tamamlayan müfettişler, çok sayıda üst yönetici hakkında usulsüzlük ve yolsuzluk nedeniyle suç duyurusunda bulunmuştur. Belediyede daire başkanları görevden alınmıştır. Karıştığı

usulsüzlükleri belgelenen Kent AŞ. Yönetim Kurulu Başkanvekili Zeyni Teker görevinden alınmıştır. Teker'in yanı sıra görevden alınan bir diğer isim karıştığı usulsüzlükleri belgelenen Kırsal Yollar Daire Başkanı Sinan Yıldırım'dır. Bu isimlerin yanı sıra Mali Hizmetler Daire Başkanı Adnan Kaya ile Destek Hizmetler Daire Başkanı İbrahim Erkan'ın da görevlerinden alınmıştır. Görevinden alınan son 3 isim usulsüzlük, yolsuzluk, ihaleye fesat karıştırma, rüşvet, kayırma ve benzeri birçok işlemle gündeme gelen Çevre Koruma Daire Başkanı Füsun Karaboğa, İtfaiye Daire Başkanı Hadi Çomaktekin ile Kadın ve Gençlik Hizmetleri Daire Başkanı Mehtap Bingül olmuştur.

- Mustafa Yaman'ın ekibinden 4 ismin daha görevden alınması ile toplam 14 kişinin isimleri milyonlarca TL ihale, yolsuzluk, rüşvet ve imar usulsüzlüklerine karışmıştır.
- Kayyım yönetimindeki Mardin Büyükşehir Belediyesi'nde isimleri yolsuzluk ve usulsüzlüğe karışan kişilere dönük başlatılan operasyonda çok sayıda üst düzey yönetici gözaltına alınmıştır. DEDAŞ İl Müdürü ve müteahhitlerin de olduğu 10 kişi gözaltına alınmıştır. Suçlamalar ise yolsuzluk, rüşvet ve usulsüzlük olmuştur.
- Bu belediye operasyonu sonrası gözaltına alınan isimlerden önceki dönem Kent A.Ş. Müdürü ve halen Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş. (DEDAŞ) Mardin İl Müdürü olan Mehmet Bulut ile bir kısım iş insanı, emniyet işlemlerinin ardından adliyeye sevk edilmiştir. Adliyeye sevk edilen Bulut ile birlikte Kırsal Yollar Daire Başkanı Sinan Yıldırım, belediyenin iş yaptığı firma yetkililerinden Mehmet Derviş Düzgören, Şeyhmus Demir ve Ahmet Acay tutuklanmıştır.
- 2 Ağustos 2020'de kayyım yönetimindeki Mardin Büyükşehir Belediyesi'nde yapılan yolsuzluk operasyonunda gözaltına alınanlardan tutuklananların sayısı 8'e çıkarken, eski kayyımın yeğeni ve cinsel saldırı suçlusunu Ercan Uysaler de tutuklanmıştır.
- Bugün, Ağustos 2020, Mardin BB'nin borcu 1.8 Milyar TL'ye çıkmış durumdadır. Vali Mustafa Yaman'ın ismi ise "Mardin'den silinmektedir."

Kayyımlar eliyle kadın mücadelesinin ve kazanımlarının yerel yönetimlerle ilişkisi doğrudan yok edilmeye çalışılmıştır. Eşbaşkanlık düzeyinde belediye kadın eşbaşkanlarına yönelik gerçekleştirilen görevden alma ve tutuklamaların bir sonraki aşaması olarak kadın politikalarına yönelik cinsiyet eşitsizliğini büyütecek ideolojik ve politik bir müdahale başlatılmıştır. Bu müdahale kapsamında HDP'li belediyelere bağlı 43 kadın merkezinin bulunduğu il ve ilçelerde kadına yönelik her türlü şiddetle mücadele çalışmaları, kadın mücadelesi ekseninde geliştirilmiş farkındalık ve hizmetler illegalize edilerek durdurulmuştur.

3.2.5.1.Kayım Atanan Belediyelerde Gerçekleşen Rant, Çıkar, Usulsüzlük ve Yolsuzluklar

- Kayyım atanan Mardin Büyükşehir Belediyesi'nde açılan yolsuzluk soruşturması kapsamında ifade veren iş insanı Şerif Acar, kayyımın kullandığı Audi A6 aracın verdiği rüşvetle alındığını ve toplamda yaklaşık 3,5 milyon TL'nin paranın kendisinden zorla alındığını belirtmiştir.
- Kızıltepe Belediyesi kayyımı Hüseyin Çam'ın, Temizlik İşleri ve Park Bahçeler Müdürü yaptığı AKP Mardin İl Gençlik Kolları eski Başkanı Halil Yomak, belediye imkanlarıyla evinin işlerini yaparken yurttaşlar tarafından görüntülenmiştir. Yomak, belediyeye ait iş makinelerini özel işleri için kullanmasının yanı sıra belediyenin parke taşlarını kendi evine taşıyarak, evinin bahçesine döşettirmiştir.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nce online düzenlenen "Dengbej Divanları" konserlerinin içerik ve görsel tasarım hazırlama hizmet alımı işi, yasada en az üç firmadan teklif alma şartı olmasına rağmen, Elektronik Kamu Alımları Platformu'ndaki (EKAP) ihale bilgilerine göre, sadece tek bir firmadan teklif alınarak kayyım Vali Münir Karaloğlu'nun "dostum" dediği reklamcıya verilmiştir.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ne atanan bürokratların belediyeden 2-3 maaş aldıkları, Diyarbakır'a atanmadan önce buldukları görevlerde 5 ila 7 bin 500 TL ücret alan ithal bürokratlar, belediyede birden çok birimde görevlendirilmeleri nedeniyle aldıkları aylık ücretler 12 bin TL ila 26 bin 500 TL'ye dolayına yükselmiştir..
- Kayyım yönetimindeki Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, kentte aynı işi yapacak onlarca şirket olmasına rağmen maliyeti 628 bin TL olan hizmet alımı işlerini, pazarlık usulüyle Bolu ve Kocaeli merkezli şirketlere vermiştir.
- Kent dışında ihale vermeye devam eden kayyım yönetimindeki DBB, bu kez yaklaşık maliyeti 555 bin TL olan iki ihaleyi Konya ve Ankara merkezli şirketlere vermiştir.
- Kayyım yönetimindeki Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (DBB), Ergani ve Bismil ilçelerinde, yaklaşık maliyeti 22 milyon 710 bin TL olan iki adet yatılı kız kuran kursu inşa edecektir. Kursların, 12 milyar 977 milyon TL bütçe ile 13 bakanlığı geride bırakan Diyanet'e bağlı Diyarbakır İl Müftülüğü'nün talebiyle gerçekleştirilmiştir.
- Van Büyükşehir Belediyesi kayyımı tarafından ikinci kez BELVAN Şirketi'nin başına getirilen Suat Kaya'nın, 1 milyon 178 bin TL'lik yolsuzluktan kaynaklı işine son verildiği ortaya çıkmıştır.

- Eski kayyım Faik Arıcan döneminde 25 milyon TL'ye ihale edilen “Taşköprü projesi”, 4 yıl sonra yeni kayyım Sinan Davutoğlu tarafından bu kez 31 milyon TL'ye aynı firmaya ihale edilmiştir.
- Mardin'in önceki kayyımı döneminde 10 ayrı ihaleyle 352 milyon TL harcanan ancak bir kısmı çöken, büyük kısmı da yapılmamasına rağmen bedelleri ödenen yollar, yeniden ihaleye çıkarılmıştır.
- Cizre'de minibüs kooperatiflerinin itirazına rağmen 2 yıl önce 310 bin TL harcanarak inşa edilen ilçe garajı, kullanılmayınca 1733 metrekare arsasıyla birlikte satılığa çıkarılmıştır.
- Cizre Belediyesi'nin 2016 yılında atanan kayyım tarafından İlçe Kaymakamlığı'na devredilen hizmet binası, şimdiki kayyım Davut Sinanoğlu tarafından tekrar belediyeye iade edilse de görevden alınan Belediye Eşbaşkanı Mehmet Zırığ, binanın 36 milyon TL'ye ihaleye çıkarıldığını belirtmiştir.
- Derik kayyımı tarafından 2018 yılında 946 bin TL bedelle inşa ettirilen hayvan pazarı ile 1 milyon 336 bin TL bedelle inşa ettirilen hububat merkezi, yanlış planlama sonucu atıl kalmıştır.
- Batman Belediyesi kayyımı Hulusi Şahin, imajını düzeltme adı altında 825 bin TL harcayarak spot videolar çektirip, “haber” diye yandaş televizyonlarda yayınlamıştır.
- Kayyım atanan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde 2017-2018 yıllarında belediye ve halk otobüslerinin parasının aktarıldığı havuzdan yaklaşık 5,5 milyon liralık yolsuzluk yapıldığı müfettiş raporlarıyla ortaya çıkmıştır.
- Batman Belediyesi kayyımı Hulusi Şahin, yasakların devam ettiği Ramazan ayı boyunca düzenleyeceği “etkinlikler” için 500 bin TL'lik ihale yapmıştır. Kayyımın ihale verdiği Mekan Görük'ün, 2018 yılındaki genel seçimlerde AKP'den Batman Milletvekili aday adayı olduğu ortaya çıkmıştır.
- Mardin Büyükşehir Belediyesi kayyımı tarafından daha önce 2,5 milyon TL'ye yapılan ve bakımsızlıktan atıl hale gelen “dikey bahçe projesi”nin ismi bu kez “Mini Mardin Projesi” olarak değiştirilmiş ve 7 milyon 564 bin 267 TL'ye ihale edilmiştir.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi kayyımı Münir Karaloğlu, Diyarbakır surlarının tanıtım filmini, Belediyenin öz kaynaklarıyla sıfır maliyet ile hazırlayabilecek iken 400 bin TL'ye ihale etmiştir.

3.2.5.2. Kayyım Atanan Belediyelerin Diğer Kurumlara Taşınmaz Tahsisi ve İş Yapmaları

- Kayyım yönetimindeki Iğdır Belediyesi, kimi taşınmazların farklı kurumlara tahsisinin ardından İl Jandarma Komutanlığı'nın 57 bin metrekarede öreceği ihata duvarının masraflarının da belediye bütçesinden karşılanmasına karar vermiştir.
- Batman Belediyesi kayyımı, İl Emniyet Müdürlüğü ek hizmet binasının yapımını 6 milyon 283 bin TL ile üstlenmiştir.
- Nusaybin Belediyesi kayyımı, 2'nci Hudut Karakol Komutanlığı için bina inşasının ihalesini yapmıştır.
- Suruç belediyesi kayyım Kenan Aktaş, Beyaz Saray'ı Emniyet Müdürlüğü'ne tahsis etti. Belediye ait olan Aligör Mahallesi'ndeki eski belediye hizmet binası ise İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir. Kobanê yolundaki Yıldırım Mahallesi'nde bulunan 112 ada 116 nolu parseldeki 3 dönümlük arazi de Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir. Suruç Belediyesi'ne ait olan yaklaşık 30 dönümlük Buğday Pazarı olarak bilinen taşınmaz da Adliye Binası, emniyet ve kaymakamlık yapılmak üzere devlet kurumlarına tahsis edilmiştir.
- Öğrencilerin yurt sorunlarını fırsata çeviren Mardin Büyükşehir Belediyesi kayyımı, İlim Yayma Cemiyeti ile Mardin Müftülüğü'nün bitiremediği Kuran kurslarını tamamlamak için "yurt" adı altında ihale açmıştır.

3.2.5.3. Kayyımların Kadınlara ve Kazanımlarına Dönük Saldırıları

- Van'da, Kadın Politikaları Daire Başkanlığında çalışan birim müdürü ile diğer daire başkanlıkları ve birimlerde müdür olan 11 kadın açığa alınmıştır. D
- Diyarbakır'da 19 Ağustos Kayyım Darbesi'yle 6 Ağustos tarihli Yeni Şafak gazetesinin bizzat hedef gösterdiği Kadın Politikaları Daire Başkanı gözaltına alınmış, ardından görevden uzaklaştırılmıştır. Daire başkanlığında çalışan bir kadın ve DİKASUM müdürü görevlerinden alınmışlardır.
- Mardin Belediyesi Kadın Daire Başkanı görevden alınmış ve memurluktan men edilmiştir. Mardin Büyükşehir Belediyesi Kadın ve Gençlik Daire Başkanlığına bir erkek müdür atanmıştır. Kadın kurumlarını kapatan Kayyım Vali Mustafa Yaman, Kadın Daire Başkanlığına bir erkek müdür görevlendirmiş ve çalışan çoğu kadının işine son vermiştir.

Kadın Müdürlüklerinin üçüne erkek müdürler atanmıştır. Alo Şiddet Hattı kayyımdan sonra kapatılmıştır.

- Van'ın Erciş Belediyesi Kadın Politikalar Müdürlüğü bünyesinde faaliyet yürüten Kadın Yaşam Merkezi kayyım tarafından kapatılmıştır.
- Batman Belediyesi Kadın Aile ve Hizmetleri Müdürlüğüne ilk olarak bir erkek müdür atanmış; ancak kamuoyunun tepkisinden sonra bir kadın müdür atanmıştır. Selis Kadın Danışma Merkezinde görevli bulunan sosyolog, park bahçelerde görevlendirilmiştir. Selis Kadın Danışma Merkezi faaliyetleri durdurulmuştur.
- Sur Kadın Danışmanlık Merkezi, 20 Kasım 2019'da Jîn Kadın Danışmanlık Merkezi adıyla yeniden açılmıştır. Ancak 21 Aralık 2019'da Sur Belediyesine atanan kayyım bir gün sonra Amîda Jîn Kadın Danışmanlık Merkezi kadın sorumlusunu görevden uzaklaştırarak yerine erkek müdür atamıştır.
- Bismil Belediyesinde resmi olarak kooperatifleşme arifesinde bulunan Kadın Kooperatifi çalışmaları belediyeye kayyım atandıktan sonra durdurulmuştur.

3.2.5.4.Kayyımların Kürtçe'ye Saldırıları

- 13 Eylül 2016 tarihinde Kayyım atanan Derik Belediyesi'nin üç dilli tabelası kaldırılıp yerine bayrak asıldı.
- 8 Aralık 2016 tarihinde Sur Belediyesi'ne atanan kayyım Ermenice ve Süryanice tabelayı kaldırdı.
- 08 Ocak 2017 tarihinde Diyarbakır'da DBP'li Kayapınar Belediyesi'nin yaptırdığı 'Roboski Anıtı'nı kayyım kaldırdı.
- 23 Temmuz 2017 tarihinde Gürpınar Kayyımı Osman Doğramacı, ilçe girişinde bulunan Kürtçe "Hun Bi Xêr Hatın" yazılı tabelayı değiştirdi. Kayyım yerine Arapça "mutluluğun şehri" anlamına gelen 'Şehri-Ab' Gürpınar' yazıldı.
- Erciş Belediyesi, 2015 yılında yapılan Parqa Aşitîyê a 7'ê Pûşberê (7 Haziran Barış Parkı) ismini verdi. Erciş Kayyımı Mehmet Şirin Yaşar parkın Kürtçe isim tabelasını indirdi ve parkta yeniden düzenleme için yıkım işlemleri başlattı.
- Erciş Belediyesi Kayyımı Ermeni Soykırımı'na atfen konulan ve Türkçe, Kürtçe ve Ermenice yazılan "Barış Bağları" tabelasını indirdi.
- Van'ın DBP'li Gürpınar Belediyesi'ne kayyım olarak atanan İlçe Kaymakamı Osman Doğramacı, ilçedeki Kürtçe eğitim veren "Xeyri Şinik Kreşi'ni" kapattı. Kayyım kreşi

kapatmasının ardından kreşin üç katlı binasını İlçe Müftülüğü'ne tahsis etti. İlçe Müftülüğü de binayı Kuran kursuna çevirdi. Kreş girişinde bulunan Kürtçe tabela ile çizgi film karakterlerine ait resimler de kaldırıldı.

- Erciş'e kayyım olarak atanan Nuri Mehmetbeyoğlu, kütüphane olarak kullanılan bir otobüsün üzerindeki Kürt şair ve edebiyatçıların fotoğraflarını söktürmüş, otobüs ise garaja çekilmiştir
- Batman Belediyesine atanan kayyım, ilk iş olarak belediyenin web adresinden Kürtçe dil seçeneğini kaldırmak olmuştur.
- Van'ın Çaldıran ilçesine bağlı birçok mahallenin isimlerinin yer aldığı Türkçe ve Kürtçe yön levhaları Van Büyükşehir Belediyesi kayyımı tarafından söktürülmüştür. Sadece Türkçe mahalle isimlerin yazıldığı tabelalar dikilmiştir.

3.2.5.5. Kayyımların İşçi Politikaları

- Kayyım yönetimindeki Van Büyükşehir Belediyesi, 3 defa mahkemece haklı bulunan 303 işçiyi halen işe almamıştır. Mülakatlarda “Barbie bebeğin erkek arkadaşı kim” “Belarus'un başkenti neresi veya Lale Devri ne zaman” şeklinde sorular sorulduğu belirtilmiştir.
- Emniyet Müdürü olduğu sırada kayyım tarafından Siirt Belediyesi Başkan Yardımcılığı'na getirilen Kadir Yıldız, kızını danışmanı olarak işe almıştır.
- Kayyım yönetimindeki Hakkari Belediyesi çok sayıda korucuyu belediye minibüslerinde şoförlük yapmak üzere işe almıştır.
- Batman Belediyesi kayyım yardımcısı Adnan Yörük, kızı Sena Yörük'ü işe almıştır.
- DBB kayyımı, sürekli işçi kadrosuna geçiş sırasında “güvenlik soruşturması” gerekçesiyle işten çıkardığı 75 işçinin işe iade kararını, “mülakat” yöntemiyle çığnemiştir.
- Kayyım atanan Derik Belediyesi'nin büro memuru alımı için yaptığı mülakatta 9 kişiden 8'ine 45 ile 55 arası puan verilerek, “başarısız” oldukları belirtildi. Mülakatta sadece AKP İlçe Başkanı Süleyman Karahan'ın ağabeyinin oğlu olan Abdulhadi Karahan 80 puan ile “başarılı” bulunarak işe alınmıştır.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından sözleşmeli memur olarak Diyarbakır Çevre ve Şehircilik İl Müdürü Ufuk Nurullah Bilgin'in kız kardeşi Ümmü Gülsüm Bilgin, Karacadağ Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Hasan Maral'ın eşi Sevil Soysal Maral, Diyarbakır Valiliği Basın Müdürü ve aynı zamanda Büyükşehir Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanı Ramazan Kızılkaya'nın eşi Nazlı Hilal Kızılkaya işe alınmıştır.

- Mardin Kayyımı; Fen İşleri Daire Başkanı ile Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanı yaptığı Cebrail Aslan, Maraş'tan getirilmiştir. Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığına getirilen Adil Alan, Adana'dan getirilmiştir. Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanı olarak görevlendirilen Emre Öztürk ise, Yeşilli İlçesi Kaymakamı'dır. Kaynak Geliştirme ve İştirakler Dairesi Başkanı olan Şahin Arpağ ise kentte usulsüzlüklerle tanınan bir isimdir. Arpağ'ın üniversitede eşine özel kadro açtığı ve şartları eşine göre ayarlayarak, puanları yeten 5 kişinin ise başvurusunun iptal edilmesini sağladığı ortaya çıkmıştır.
- AKP Adıyaman eski Milletvekili Salih Fırat'ın kızı Berfu Didem Fırat, ayak basmadığı Bismil Belediyesi'nde özel kalem müdürü olarak işe alınmıştır. Sınavsız kadro alıp Ankara İl Tarım Müdürlüğü'ne memur olarak atanmıştır.
- DBB'nin önceki kayyımı Cumali Atilla tarafından 2018 yılında işten çıkarılan taşeron işçisi Cihan Keskinliç, hukuk mücadelesini kazanmasına rağmen işe iadesi kabul edilmemektedir.
- Batman Belediyesi kayyımı belediyenin Özel Kalem Müdürlüğü'ne Siirt İl Gençlik Kolları Başkanı İbrahim Hamit Bedük'ü atamıştır.
- Mardin Büyükşehir Belediyesinin Kayyım döneminde yapılan borçlar nedeniyle “tasarruf” adı altında personel sayısında azalmaya gidilmiştir. Sadece Kızıltepe ilçesinde 150'ye yakın personelle yapılacak işler, 23 işçiye yaptırılmaktadır. Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Kent A.Ş.'ye bünyesinde çalışan işçiler, mesai saatlerinin ikiye bölünmesiyle sosyal hayatlarından da mahrum bırakılmaktadır.
- Kayyım yönetimindeki Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde çalışan 45 işçi zorla emekli edilmiştir. Yerlerine ise belediye yöneticilerinin emeklilik yaşındaki yakınları alınmıştır.
- Mardin'de düğününü belediye kasasından yaptığı tespit edilen kayyımın “manevi kızı” Merve Erciyas Çatal'ın, görevden alındıktan sonra Çorum Valiliği'nde, “manevi oğlu” Burak Bahadır Tuzlu'nun ise Gençlik ve Spor Bakanlığı'nda görevlendirildiği ortaya çıkmıştır.

3.2.5.6.Kayyım Atanan Belediyelerde Gerçekleşen Tahribatlar

- Kayyım yönetimindeki Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından peyzaj çalışmalarıyla birlikte 4 milyon 412 bin TL'ye dikilen heykeller hem alay konusu olmuş hem de tepki çekmiştir.

- Özalp'ın Paçxûliya Jorîn Mahallesi'nde meydana gelen selden büyük zarar gören yurttaşlar, felaket sonrası yetkililerin ziyarete geldiğini ancak kendilerine çadır dahi verilmemiştir. Selden zarar gören yurttaşlara 'HDP'ye oy veriyorsanız o zaman gidin derdinizi HDP'ye anlatın' denmiştir.
- Van'da bir kamu kurumunda görevli Agit Demirkan, İpekyolu Belediyesi Kayyımı Sinan Aslan'ın karşısında ayağa kalkmadığı için darp edilerek gözaltına alınmış ve ardından Yozgat'a sürgün edilmiştir.
- Şırnak'ın Hespist (Yarbaşı) köyü sakinlerinin suyu, borçları bulunduğu gerekçesiyle İdil Belediyesi kayyımının talimatıyla jandarmalar tarafından kesilmiştir.
- Diyarbakır'da, Sanat Sokağı'nda yer alan dut, selvi, çam ağaçları kayyım tarafından yerlerinden sökülüştür.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Hayvan Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi'nde, 300-400 bakıma muhtaç sokak hayvanı sokağa salınıp ölüme terk edilmiştir.
- Kayyım yönetimindeki Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, kentte "özel yetenek kursları" adı altında gençleri militarizme sevk etmek için eğitim programları başlatmıştır. Kurslarda, askeri okul, polislik ve bekçilik gibi kurslar yer almaktadır.
- Yenişehir ilçesi Seyrantepe semtinde bulunan 140 dönümlük arazideki binlerce ağaç, belediyeden alınan imar izninin ardından kesilmiştir.
- Kayyım yönetimindeki Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2017 yılında 6 yaşındaki Bilal Akdağ'ın ölümüne sebebiyet veren toplu taşıma şoföründen kaynaklı mahkum olduğu 108 bin 598 TL'lik tazminatı aileye ödememiştir.
- Cizre'de kent içi ve ara yollar bakımsızlıktan köstebek yuvasına dönmüştür. Oluşan çukurlar insan ve araç trafiğini engellerken, bazı sokaklara itfaiye ve ambulans girememektedir.
- Kayyım yönetimindeki Mazıdağı Belediyesi ekipleri, 20 yıl önce orta refüje dikilen çok sayıda ağacı kesmiştir.
- Altyapı sorunu bulunan Yüksekova'da etkili yağış sonrası yüzlerce ev ve iş yeri sular altında kalmıştır.
- Cizre kayyımı tarafından 2 milyon 368 bin TL'ye ihalesi yapılan Yafes Caddesi "sağlıklaştırma" projesi bitirilemeyince, yol köstebek yuvasına dönmüştür.

- Hakkari’de kayyım yönetimindeki Yüksekova Belediyesi’ne bağlı ekipler, Cengiz Topel Caddesi üzerinde bulunan ve 30 yıl önce dikilen ağaçları kökünden sökmüştür.
- Kayyım yönetimindeki DBB’nin, milyonlarca lira para ödeyerek kavşaklara diktiği ve iklim koşullarına uygun olmayan palmiye ağaçları kurumuştur.
- Diyadin Kayyımı Alper Balcı, mermer ocağına karşı direnenlere, “Evlerden çıkmazsanız sizinle başka bir dille konuşurum” şeklinde tehditte bulunmuştur.
- Şırnak’ın İdil ilçesine bağlı Yeni Mahallesi’nde, 6 gün boyunca çöpler toplanmamıştır. Sıcak havayla birlikte toplanmayan çöpler kötü kokuya neden olurken hastalıklara da davetiye çıkarmıştır.
- Erciş’te Sanat Sokağı’na asılan renkli şemsiyeler, kayyım tarafından “Üç renk ağırlıklı olduğu” gerekçesiyle sökülme istenmiştir.
- Kayyım yönetimindeki İpekyolu Belediyesi, Sanat Parkı’ndaki ağaçları betona gömmüştür.
- Kayyım yönetiminde olan Van Büyükşehir Belediyesi ve İpekyolu Belediyesi’nin, kent merkezinde birçok sokak ve caddede başlattığı yol ve kaldırım çalışmaları esnafı iş yapamaz duruma getirmiştir.
- Iğdır’da kayyımın 3 aydır tamamlamadığı altyapı ve yol çalışması nedeniyle kent hayatı felç olmuştur. Kentte yağın yağmur sonrası da çukurların olduğu yollar suyla kaplanmıştır.
- Kayyım yönetimindeki Van Büyükşehir Belediyesi, Van Gölü’ne hafriyat dökmüştür.
- Mardin’in kayyım yönetimindeki Kızıltepe Belediyesi’ne bağlı ekipler, ilçenin Turgut Özal Mahallesi’nde bulunan tandırları kepçeyle yıkmıştır. Yıkıma gerekçe olarak ise tandırların belediye arazisine yapılması gösterilmiştir.
- 2016 yılında ihraç edilen ve bugün yaşamını yitiren temizlik personeli için ailesi tarafından belediyeden istenilen kepçe talebi, kayyım tarafından reddedilmiştir. Kayyım Refik Özsoy tarafından "Belediyeden ihraç edilen birine verilecek kepçemiz yoktur" denilerek ailenin bu talebi reddedilmiştir.
- DBB kayyımı Münir Karaloğlu, büyükşehir belediyesi ve bağlı şirketlerini, kurucusu olduğu Kocaeli merkezli işveren sendikası YERELSEN’e üye yapmıştır.
- Kızıltepe kayyımı Hüseyin Çam, AKP Mardin İl Gençlik Kolları’nın "Yeni seçmen buluşması"na sponsor olmuştur.
- Çöplerin toplanmaması üzerine kayyımı CİMER’e şikayet eden Qoçkopri mahallesi halkının dilekçesine verilen cevapta, Erciş’e 20 kilometre uzaklıktaki mahallenin mesafesi 80 kilometre olarak gösterilmiştir.

3.2.5.7.Hukuki Olarak Yaşananlar

- Ergani Belediyesi Eşbaşkanı Ahmet Kaya, 23 Mart 2020'de görevden alınmasına neden olan DTK soruşturması nedeniyle Diyarbakır 8'inci Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılandığı davadan beraat etmiştir. Avukatları Kaya'nın göreve iadesi için başvuruda bulunmuştur. Kesinleşen mahkeme kararından sonra Kaya'nın görevine iadesi beklenirken, aynı mahkemeye başvuran Diyarbakır Valiliği, "karardan haberlerinin olmadığı, davaya müdahil olma durumlarının olabileceği, kamu zararı oluşması ihtimali bulunduğu ve kayyım uygulamasının çıkarına zarar vereceği" gerekçeleriyle kesinleşme şerhinin kaldırılmasını istemiştir. Bu başvuru üzerine kararın "kesinleşme şerhini" kaldıran mahkeme, İstinaf Mahkemesinin yolunu açmıştır.
- Yerine kayyım atanan tutuklu DBB Eşbaşkanı Adnan Selçuk Mızraklı'nın Yeni Yaşam gazetesinin sorularına yanıt verdiği mektubu cezaevi idaresinin sansürüne uğramıştır. Mızraklı'nın mektubu ile gönderdiği şiir ise kayıptır.
- Kars Belediyesi'ne kayyım atanmasına karşı gerçekleştirilen protesto eylemleri gerekçesiyle 17 kişi hakkında hazırlanan iddianamede, "Kars Ya Me Ye" sloganı suç sayılmıştır.
- Dersim Belediyesi eski Eşbaşkanı Ali Bul, hakkında "eşbaşkanlık" gerekçesiyle açılan davada beraat etmiştir. Mahkeme, suçlamaya konu olan "eşbaşkanlık" sıfatının kullanılmasının suç olmadığını belirterek, beraat kararı vermiştir. Kararı, "eşbaşkanlık" sıfatının kamuya zarar vermediği yönünde hazırlanan bilirkişi raporuna dayandırılmıştır.

3. 2.6. İsrif ve Lüks Ekonomisi

İktidara geldiği 2002 yılından bu yana kamudaki israf harcamalarını artıran AKP, ekonomideki kötü gidişata ve salgın hastalık nedeniyle yaşanan ekonomik güçlüklerle rağmen lüks ve hoyrat harcamalarını sürdürmektedir. İktidarın 2022 yılı bütçe teklifinde de yine kaynaklar, saraya, yandaşa, ranta, talana, sermayeye, şatafata, güvenlikçi politikalara ve silahlanmaya ayrılmış durumdadır.

Bu bütçede de saray ve çevresi, iktidarın sermaye ve rant odakları ve beşli çete olarak adlandırılan holdingler dışında hiçbir yurttaş yoktur. Yurttaşın boğazına giren her lokmadan vergi alan iktidar, vergi cennetlerine para kaçırana ise para akıtmaya devam etmektedir. Bu bütçedeki tercihleriyle de AKP iktidarı yoksulun, emekçinin, işsizin, işçinin cebindeki parayı alıp zengine, sermayeye ve yandaşa vermek istemektedir. İsrafa, şatafata, yazlık-kışlık

saraylarına kaynak bulabilen iktidar, halka “kaynak yok” demektedir. Sarayda lüks bir yaşam sürdürülürken, yandaşlara halktan toplanan paralar peşkeş çekilirken, bir yandan da israf ekonomisiyle ülke batmaktadır.

Saraya yine devasa bir bütçe ayrılmış durumdadır. 2022 Yılı için Cumhurbaşkanlığı'na ayrılan bütçe ödeneği 3.890.381.000 TL'dir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın maaşı ise neredeyse katlanarak artmaya devam etmektedir. 2021'de yıllık 975 bin TL maaş alan Erdoğan 2022'de yıllık 1.209.000 TL maaş alacaktır. Yani Erdoğan'ın maaşı artık 100.750 TL'dir! Bu rakam 35 kişinin aylık asgari ücreti kadardır. Öte yandan, Merkezi Yönetim Bütçesi'nden 2022 yılı için Cumhurbaşkanlığı hizmetlerinde kullanılmak üzere 25 binek otomobil, 2 adet 17 kişilik minibüs, 2 adet de panelvan tipi araç alınacaktır.

2021 yılı bütçesine göre Cumhurbaşkanı'nın kullanabileceği örtülü ödenek (bütçenin binde 5'i) 6.7 milyar TL'ydi. 2022 yılı bütçesinin toplamda %30 arttırıldığını düşündüğümüzde örtülü ödenek miktarının 2022 yılı için 9 Milyar TL civarında olacağını rahatlıkla ifade edilebilir. Böylece AKP iktidarları döneminde toplamda 28 milyarlık bir örtülü ödenek kullanımı söz konusu olacaktır.

Türkiye makam araçlarında da dünya rekortmenidir. Toplam 500'e yakın şoförlü makam aracı ve 120 bin kamu aracı mevcuttur. Cumhurbaşkanlığı'nın envanterinde 2'si limuzin olmak üzere 14 tane zırhlı araç, 28 tane 4×4 jip, 6 tane ambulans, iki tane itfaiye aracı, 30 tane motosiklet bulunmaktadır. Buna rağmen her sene araç alımlarına devam edilmektedir. Ülkenin yoksulluktan kırıldığı bugün Cumhurbaşkanı'nın yalnızca Saray'dan meclise gidiş-gelişinin, halka maliyeti 5 milyon TL'dir.

Hal böyleyken Erdoğan, ekonomi reform paketini açıklarken, "İsrafa kesinlikle tahammülümüz olmadığı için kamu idarelerinde tasarruf anlayışını yaygınlaştıracak önemli düzenlemeleri hayata geçiriyoruz. Kamuda taşıt alımı ve kiralama temsil ve ağırlama gibi harcama alanlarına sınırlamalar getiriyoruz." demiştir. AKP'nin, "Kamuda kiralık araç saltanatını bitiriyoruz" vaadi de hiçbir zaman gerçeğe dönüşmemiştir. Son olarak TBMM Başkanlığı ihale şartnamesinde araçlar için çok sayıda lüks özellik talep/tarif ederek yeni bir araç kiralama ihalesi açmıştır.

Bugün saraydan başlayarak yerele kadar yaygın bir gösteriş, şatafat ve israf kültürü her yere bulaşmıştır. Özellikle iktidarın kayyum gaspı, yapılan her türlü talana ve yolsuzluğa göz yumulmasını sağlamıştır.

Bugün belediyeler üzerinden yandaşlar zengin edilmekte ve AKP'lilere istihdam alanları yaratılmakta, belediyelerin kaynakları fütursuzca kullanılmaktadır. 2016 ve 2019 dönemlerinde kayyım atanmış 24 belediyenin borçlarını incelediğimizde durum daha anlaşılır olmaktadır. Aralarında 3 Büyükşehir Belediyesinin de bulunduğu 24 belediyeye kayyım atanmadan önce toplam borç 730 milyon TL civarında iken bu rakam 31 Mart 2019'da belediyeler yeniden alındığında 5,6 milyar TL civarına ulaşmıştır. 2,5 yıllık süre içerisinde 24 belediyenin kayyımları yaklaşık 5 milyar TL borçlanmaya gitmişlerdir. Bu borca karşılık yapılan herhangi bir hizmet bulunmadığı gibi, belediyenin hizmet yürüttüğü birçok kurum kapatılmış ve diğer devlet kurumlarına tahsisi yapılmıştır. Yani hem belediyenin hizmet için gönderilen paraları yandaşlara peşkeş çekilmiş ve birileri zengin edilmiş, hem de belediyenin kaynak niteliğinde olan bazı taşınmazları da ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla oluşan tahribat belirtilen rakamların çok daha üzerindedir.

Belediyelerin neredeyse tüm taşınmazları emniyet, jandarma, müftülük, milli eğitim ve TÜGVA gibi kurumlara devredilirken bunun yanı sıra bu kurumlardan bazılarının yapması gereken ihaleleri de yine kayyım belediyeleri üstlenmiştir. 31 Mart ve 23 Haziran seçimlerinde büyükşehir belediyelerini AKP'nin kaybetmesi ve 2016 yılında atanan kayyumların Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı kentlerden silinmesi ardından belediyelerde yaşanan israfın boyutları da gözler önüne serilmiştir. Mardin Kayyumunun bir kuyumcudan AKP'li siyasetçilere sunduğu "hediyeler" yüzbinlerce liraya mal olmuştur. Söz konusu faturalar ve görüntüler HDP'nin elindedir. Yüksekova Kayyımı 700 bin TL'lik kuruyemiş harcaması yaptı. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi kayyumu 2 milyon 127 bin TL'ye banyo yaptırdı.

AKP iktidarı sadece belediyelerde değil, devletin bütün kademelerinde kamu kurum ve kaynaklarını yandaşlarına dağıtmaya devam etmektedir. Durum artık, neredeyse asgari ücretle çalışılan işlerin bile İŞKUR aracılığıyla AKP'ye bağlılık gözetilerek dağıtılmasına kadar ulaşmıştır. İşe alımlarda AKP il ve ilçe yönetimlerinin verdiği isimlere öncelik tanınmaktadır ve iktidar işsizliği yoksul emekçi kitleleri kendine bağlamanın bir aracı haline dönüştürmektedir.

TÜGVA ile ilgili ortaya çıkan belgelerle de, devlet içinde ayrı bir oluşuma, Gülen cemaati tarzı paralel bir yapılanmaya gidildiğine tanık olmaktadır. Türkiye'nin 81 ilinde örgütlenen, binlerce kişinin üye olduğu vakıf, tıpkı TÜRGEV, EDEP, Ensar Vakfı, İlim Yayma Vakfı gibi iktidarın sözde "dindar nesil" yaratma projesi kapsamında birçok kamu malına el koymuş, kurumlara kendi yandaşlarını yerleştirmiş. TÜGVA'nın astsubay, polis, özel hareket, adli hakim, subaylık gibi alanlar için de aday listeleri hazırladığı ortaya çıkmıştır. Belgelere göre vakıfla ilişkisi

olanlar ülkenin istedikleri yerinde, istedikleri devlet kurumunda rahatça iş bulabilmektedirler. TÜGVA'da daha önce çalışan bir kişinin gönderdiği bu belgelerden yapılanmanın sadece TÜGVA'dan ibaret olmadığı, örneğin yurtlara çökmek için 7 oluşumun aralarında paylaşım yaptığı da ortaya çıkmıştır. Yani öğrenciler yurt bulamazken yollanan listelerden 1.106 bina bu vakıf ve dernekler arasında dağıtılmaktadır. Vakfın, birçok AKP'li belediyenin binalarını da yurt olarak kullandığı ortaya çıkmıştır.

Yalnızca, AKP döneminde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bazı vakıflara yaptığı tahsislere baktığımızda bile durumun vehameti ortaya çıkmaktadır: TÜGVA'ya 12 ilçede temsilcilik binası, TÜRGEV'e 4 ilçede yurt binası, Ensar'a 7 ilçede yurt binası, Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı'na 6 adet yurt binası tahsis edilmiştir. Öte taraftan, bugün AKP'nin "arka bahçesi" haline dönüşmüş olan TÜGVA ve türevlerine sunulan bu kamu desteğinin denetimi ise yapılmamaktadır.

Üniversiteliler günlerce “barınamıyoruz” diyerek sokaklara çıkmıştır. Kalacak yurt bulamadığı için okulunu bırakan öğrenciler olmuştur. Ancak Gülen Cemaati yurtlarına ve okullarına el konulduktan sonra bunlar Kredi Yurtlar Kurumuna tahsis edilmesi gerekir iken, tamamı Ensar, İlim Yayma, TÜRGEV ve TÜGVA gibi bu vakıflara tahsis edilmiştir.

Nihayetinde, AKP kurumlara kayyımları atamakta ve TÜGVA gibi paralel yapılara halkın kaynaklarını transfer etmektedir. Belediyelere atanan kayyımlar da bu zorba ve talancı politikaların yerel yürütücülüğünü yapmaktadır. Bu açıdan kayyımlar Saray'ın rant, talan ve vurgun düzeninin yerel işbirlikçileri olarak konumlandırılmışlardır. Halk iradesini beka, iltisak gibi yalanlara sığınarak gasp eden bu anlayış belediyelerin içini boşaltmakta; pahalı tesbihleri bakanlar, baklavaları kayyımlar, belediye kadrolarını ve ihaleleri ise TÜGVA ve TÜRGEV gibi kurumlar sömürmektedir. İktidarın kolladığı bu kurumlar bu açıdan yalnızca halkı sömürmekte, halkın malı ve varlığına çökmekte, halk yararına tek bir şey yapmamaktadır. TÜGVA'nın kayyumlar eliyle sağladığı menfaate, ranta birkaç çarpıcı örnek aşağıdaki gibidir:

- Şırnak'ın Cizre ilçesine belediyeye 2016 yılında kayyum atanması sonrası, kentteki otogarın ihalesi TÜGVA Şırnak İl Başkanı'nın şirketine verilmiştir.
- Kayyumlar, belediyelere bağlı gençlik ve kültür merkezlerini, belediye parklarını da vakfa devretmiştir. Şırnak Belediyesi'nin eski kayyumu belediyenin “Engelsiz Yaşam Parkı”nı 15 yıl süreyle vakfa kiralamıştır.
- Silopi Belediyesi'ne atanan kayyım, 31 Mart 2019 yerel seçimlerine 5 gün kala belediyeye ait Laleş Kültür ve Sanat Merkezi'nin bir bölümünü aylık 200 TL karşılığında 3 yıllığına TÜGVA'ya kiralamıştır. Kayyım, TÜGVA'nın kullandığı kültür

merkezinin konferans salonunu ise 10 yıllığına bedelsiz bir şekilde İlçe Kaymakamlığı'na devretmiştir.

- Diyarbakır Yenişehir Belediyesi kayyumu, Ofis semtinde bulunan 810 parsel alanı 25 yıllığına vakfa tahsis etmiştir.

Vakfın etkili olduğu kentlerden birisi de Mardin ve ilçeleri olmuştur. Yolsuzluklarla gündeme gelen Mardin Büyükşehir Belediye kayyımı, vakıfta çalışan birçok kişiyi belediyelerde çeşitli kademelerde işe almıştır.

Türkiye'nin yapısal, finansal ve mali krizine çözüm oluşturamayan siyasi iktidar krizi derinleştirecek birçok pratiği sergilemektedir. Bu pratiklerin başında israf harcamaları gelmektedir. AKP hükümeti döneminde “itibar” adı altında gösteriş ve şatafattan geri durulmamıştır. Lüks zırlı makam araçları, yazlık-kışık saraylar, uçan saraylar, temsil ve tanıtma adı altında milyonlarca TL harcama yapılmaktadır. Bu harcamalar bütçeye önemli bir yük oluşturmakta ve açığı derinleştirmektedir. Oysa bir ülkenin itibarlı olmasını, çağdaşlık ve demokratiklik seviyesi belirlemektedir. Bunun temel koşulu da ifade ve düşünce özgürlüğüne saygı, toplum için halk için siyaset ve çözüm üretmekten geçmektedir.

Zenginlerin daha az vergi, yoksulun daha çok vergi ödediği adaletsizliğin adı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemidir. Bu sistemde halkın tümü Saray rejiminin masraflarını karşılamak için doğal işçi olarak vergilendirilmektedir. Saray rejiminin eşitsizliği kabul eden politikaları sebebiyle, vergilerin emekçilerin sırtına yüklenmesi Türkiye’de korkunç bir servet eşitsizliği manzarası oluşmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, iktidarın lale devridir. Bu dönemde israf ve lüks, ekonominin en büyük kalemlerinden olmuştur. Türkiye halkları büyük bir ekonomik krizle boğuşurken Sarayın harcamaları kamuoyu vicdanını yaralamaktadır. İtibardan tasarruf olmaz kibri ile yoksulluğu derinleştiren israfın merkezinde Saray vardır. Temsil ve tanıtma giderleri ile süse milyonlar, baharata yüz binlerce lira harcanan bu dönemin adı lale devri, sistemin adı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemidir.

3.2.7. Demokratik Cumhuriyet

Ulus devlet çağında Cumhuriyetin demokratik karakterden yoksun olması bir ülkeyi; tüm otoritenin, gücün merkezileştiği bir yönetimde otoritenin kısmen dağıtıldığı, özerkliklerin tanındığı, toplumsal farklılıkların göz önünde bulundurulduğu imparatorluklardan çok daha geri bir noktaya da götürebilir.

Dünyada bunun birçok örneği vardır. Örneğin Nazi rejimi cumhuriyetin içinden çıkmıştır. Yine 12 Eylül faşizmi de cumhuriyetin içinde yeşermiş ve neredeyse günümüze kadar cumhuriyetin işleyişine etki etmiştir. Dolayısıyla bir cumhuriyet tek başına her zaman demokrasiyi ifade etmemektedir. Demokratik olabilmesi için, demokrasi ile buluşması, demokratik temeller üzerinden örgütlenmesi gerekmektedir. Aksi halde eksik bir cumhuriyet olarak kalacaktır.

Türkiye'nin en temel krizi cumhuriyetin demokratikleşmemiş olmasıdır. Cumhuriyet dönemindeki ayrımcı, dışlayıcı uygulamalar kimlikleri, kültürleri, dilleri tekleştiren sonuçlara neden olmuştur. Yurttaşlık tanımını sünni, Türk ve erkek kimliğini merkeze alarak kurgulayan Cumhuriyet, bu kadim topraklarda tarih boyunca var olan ve bir arada yaşayan birçok grubun, inancın ve kimliğin inkârı üzerine inşa edilmiştir. Cumhuriyetin bu karakterinin antidemokratik olduğu ortadadır. Bu tekçi ve antidemokratik karakter ne yazık ki cumhuriyetin temel karakteri olmuş ve günümüze kadar süregelmiştir. Bu ayrımcı, dışlayıcı ve yok sayıcı özellikleri bu ülkede büyük yıkımların yaşanmasına neden olmuştur.

1920 Meclisinin çoğulcu karakterinden ve 1921 Anayasasının demokratik ruhundan koparak İttihatçı aklın tekçi yönetim anlayışına teslim olmak bugün yaşanan toplumsal, siyasi ve iktisadi sorunların kaynağını oluşturmuştur. Demokratik siyasetin apoletli ya da apoletsiz şekilde vesayet altında tutulması, toplumsal kimliklerin hak arayışlarına karşı tekçi devlet aklının her daim devrede olması ve iktisadi krizin yükünün emekçilere ve yoksullara havale edilmeye çalışılması yapısal krizlerin mevcut görünümleridir.

Türkiye halkları, bugün, hukukun üstün olduğu, demokratik katılımın önündeki tüm engellerin kaldırıldığı, özgürlüklerin gerçek anlamda kullanılabilirdiği, insan hak ve hürriyetlerinin evrensel hukuk normlarına yaraşır bir seviyede gerçekleştiği bir demokratik cumhuriyeti ve Anayasa'yı istemektedir. Sivil, demokratik ve özgürlükçü bir anayasa Türkiye'nin en öncelikli meselesi haline gelmiştir. Toplumsal barışın sağlanması için farklılıkları zenginlik olarak gören, demokratik kazanımları geliştiren, toplumsal mutabakatı tesis eden, özgürlükleri en geniş şekliyle yaşanılır kılan bir zihniyet dönüşümüne ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumun talepleri en geniş şekliyle uzlaşma sağlanarak Anayasada yer aldığı anda, Türkiye geleceğe daha emin adımlarla ilerleyecektir. Yeni bir Anayasa yapılabilmesinin en temel ön koşulu ise, her yurttaşın ve her toplumsal kesimin, kendisini özgürce ifade edebileceği, yeni anayasaya ilişkin taleplerini özgürce ifade edebileceği demokratik bir ortamın tesis edilmesidir yani cumhuriyetin demokratikleşmesidir.

Demokratik Cumhuriyet, devletin, siyasal iktidarın toplum üzerinde bir baskı mekanizması olmaktan çıkarılıp halklarla, toplumla bütünleşip, eşit ve özgür yurttaşlık bağıyla karşılıklı

demokratik ilişkiyi, demokratik siyaseti, katılımcı, müzakereci demokrasiyi, toplumun kurucu iradesini esas alan cumhuriyettir. Yani meşruiyet kaynağını kâğıt üzerinde, şekli olarak halktan alan değil, gerçek anlamıyla örgütlü toplumu temel alan, demokrasinin kurumsallaşmasının hayat bulduğu bir cumhuriyettir.

Mevcut Cumhuriyet gerçekliğine karşı geçmişiyile yüzleşmiş, toplumsal barışını tesis etmiş ve tekçilik yerine çoğulculuğu esas alan Demokratik Cumhuriyet seçeneği kaçınılmaz bir tercih olarak önümüzde durmaktadır. Demokratik anayasa ile güvence altına alınmış yerel demokrasiye dayalı Demokratik Cumhuriyet, tekçiliğin değil çoğulculuğun, otoriterliğin değil demokrasinin, ayrışmanın değil bir arada yaşamının sözleşmesi olacaktır.

3.2.8. Emek Sömürüsü

3.2.8.1. İşsizlik ve Yedek İşsizler Ordusu

Türkiye’de TL’nin değersizleşmesi için yürütülen temel politikaların bir benzeri Türkiye’de emek gücünün değersizleşmesi amacıyla daha kapsamlı araçlarla yürütülmektedir. AKP-MHP koalisyonu “ucuz işgücü elde etmek amacıyla” Türkiye’de bir dizi politikayı uygulamaktadır. Türkiye’de;

- Ücret ve ücrete ilişkin politikalar,
- “Akademik” eğitim ve mesleki eğitim politikaları,
- Mülteci emeğine yönelik uygulamalar,
- Mevsimlik işçilere yönelik verilmeyen haklara ilişkin politikalar,
- İş güvencesizliğini arttıran politikalar,
- Çocuk işçiliğinin önlenmemesi,
- Kayıtdışı çalışmanın “teşvik” edilmesi,
- Özel istihdam bürolarının denetimsiz bırakılması,
- İşsizlik Fonu’nun amaç dışı kullanılması,
- Emekten yana sendikacılığın kısıtlanması,
- Nüfus artış politikası,
- İç göç Beyin göçünü “teşvik etme”

ve bu bağlamda ele alınabilecek birçok politika ve uygulama, ucuz işgücü elde etme ve işsizliği arttırma amacını içermektedir. Yıllardan beri süregelen ve uygulanan bu politikalar Türkiye’de emek alanı için “vahşi kapitalizm” koşullarını açığa çıkarmıştır. Kapsamlı bir kamusal politika ile emekten yana bir müdahale gerçekleşmediği sürece; Türkiye’de işgücü ucuzladıkça işsizlik artacak, işsizlik arttıkça işgücü daha da ucuzlayacaktır.

3.2.8.2. Türkiye’de Emek İşsizlik Tehdidiyle Yoksullaştırılmaktadır

İşgücünün ucuzlaştırılması, emeğiyle geçinen insanların yoksullaşmasına yol açmaktadır. Türkiye, Doğu Avrupa ülkeleri dahil tüm Avrupa ülkeleri içerisinde asgari ücretin son 10 yılda en çok gerilediği ve asgari ücretin en düşük olduğu ülke konumuna düşürülmüştür.

İstihdamı içerisinde asgari ücretli oranı Türkiye gibi yüzde 50’nin üzerinde olan Avrupa ve OECD ülkesi ise yoktur. Türkiye’de zaten düşük olan istihdam ve işgücüne katılma oranları nedeniyle “İnsan Onuruna Yakışır İş” sahibi olan nüfus oranı toplam nüfusun içerisinde yüzde 10’un altındadır. Yıllar itibariyle asgari ücretin reel değeri veya alım gücü düşmüştür. Türkiye’de asgari ücret, ortalama ücreti de belirlemektedir.

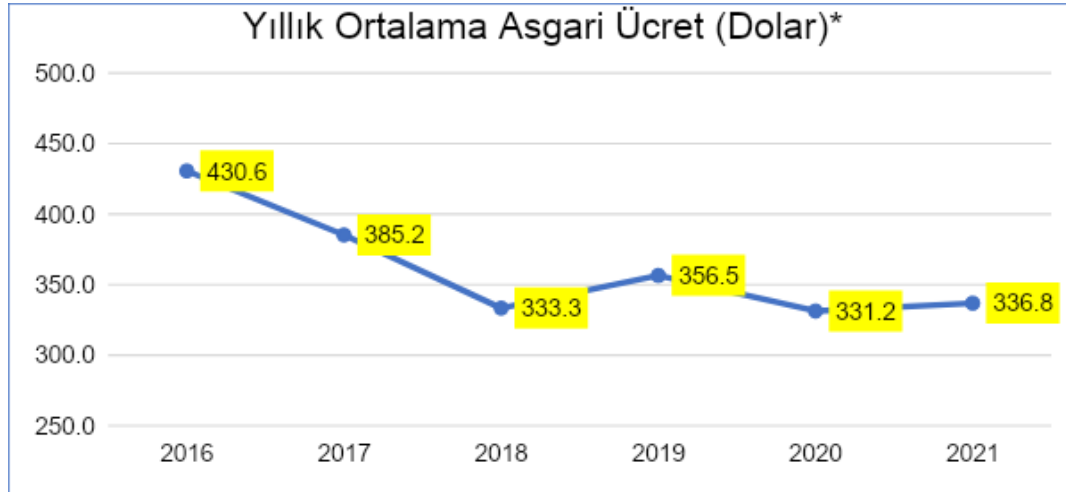
Ayrıca denetimsizlik ve yüksek işsizlik nedeniyle çalışan öğrencilerin, stajyerlerin, mevsimlik işçilerin, kısmi sürelerle çalışanların çok önemli bir kısmının, mülteci çalışanların, ücretli öğretmenlerin, usta öğreticilerin, rehabilitasyon merkezi çalışanlarının, toplum yararına çalışma programları kapsamına istihdam edilenlerin ve diğer güvencesiz istihdam kategorilerinde çalışanların ortalama ücreti asgari ücretin çok altındadır. Güvencesizlik arttıkça, işyerlerinde kuralsızlık hakim olmaktadır. Kamu sektörü dahil güvencesiz çalışma, işyerinde çalışma barışını tehdit etmektedir.

Açlık sınırının altında olan asgari ücrete bile erişemeyen işgücünün çok önemli bir kısmı işsizlik tehdidi ile kölelik koşullarında çalıştırılmaktadır. Bu nedenle sermaye ve iktidar sözcülerinin dönem dönem kamuoyuna yansıyan “Türkiye’de işsizlik sorunu yok, iş beğenmeme sorunu var” minvalindeki açıklamaları, “kölelik koşullarında çalışmayı kabul etmeyen insanlar var” şeklinde kabul edilmelidir.

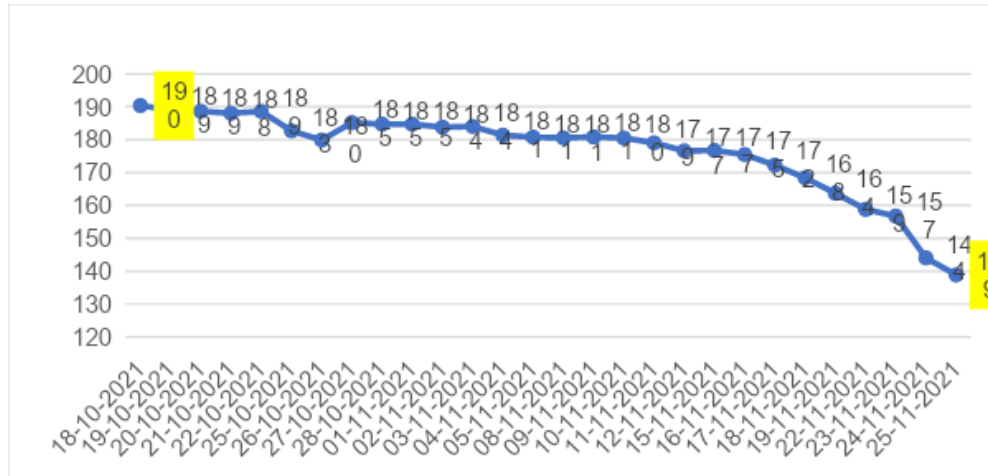
Türkiye’de iş bulabilen her iki kişiden biri açlık sınırının altındaki asgari ücretle yaşamını idame ettirmektedir. Asgari ücretin yıllar itibariyle alım gücünün düşmesi ve gerekli artışların bilinçli sermaye yanlı politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmemesi çalışma zorunluluğu doğurmakta ve dolayısıyla emeğin “işe bağımlılığını” arttırmaktadır. Bağımlı çalışmak zorunda bırakılan ve borçlandırılan işgücünün hak araması, sendikalı olmaya çalışması ve yapılan diğer haksızlıklara karşı çıkması daha da güçleşmektedir.

Bu nedenler AKP-MHP politikaları ile Türkiye’de emek, karın tokluğuna çalışma koşullarına mahkum bırakılmaktadır. Asgari ücret 2016 yılında ortalama 430 doların üzerinde iken uygulanan politikalar sonucunda 2021 yılında” ortalama 335” dolara düşmüştür.

2021 Kasım ayında uygulanan kur-faiz-enflasyon politikaları ile asgari ücret 230 doların altına düşmüştür. Son beş yılda asgari ücretteki azalışın reel olarak yüzde 25'in üzerinde olduğu ifade edilebilir.

Türkiye’de yaşanan yoksullaşma bireysel veya sadece hane bazlı bir yoksullaşma değildir. Topyekün borçlanma artışı, harcamalar içerisinde faiz giderlerinin artışı ve satın alma gücünün düşmesi şeklinde yaşanmaktadır. İşletmelerin ve merkezi hükümetin bütçeleri de ücretli çalışan bireylerin bütçesi gibi değersizleşmiştir. Bu kapsamda 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesinin TBMM Başkanlığı’na sunulduğu 17 Ekim 2021 tarihinden 25 Kasım 2021 tarihine kadar olan dolar-değerinin gösterdiği eğilim, ülkede yaşanan değersizleşmeyi çok açık ortaya koymaktadır. Türkiye’nin 2022 bütçesi 40 gün içerisinde 190 milyar dolardan 139 Milyar dolara düşmüştür.

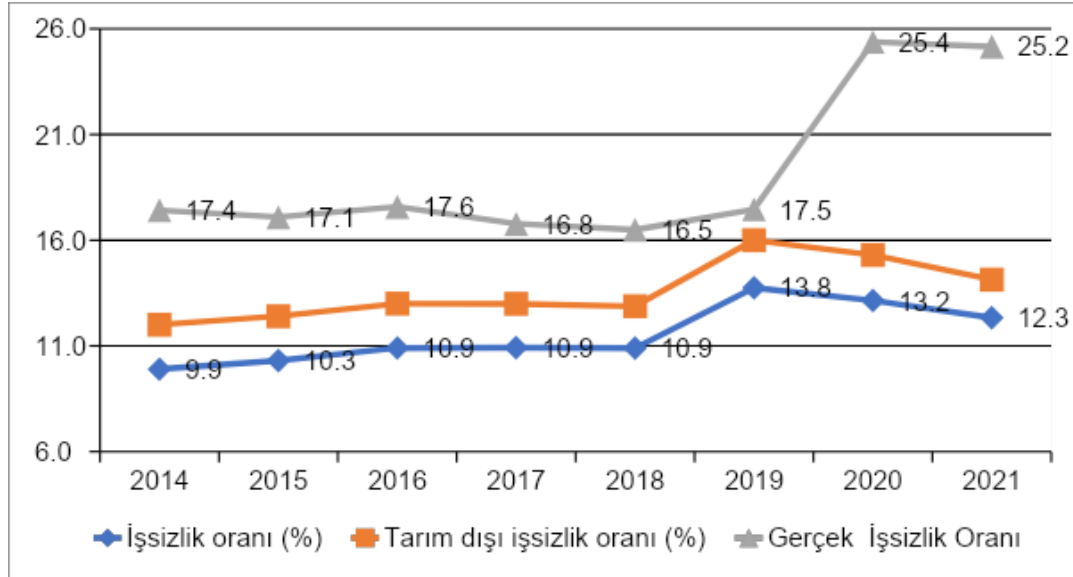

Bütçe daha yasalaşmadan reel olarak erimiş ve satın alma gücü düşmüştür. Bu durum hane bütçeleri için de geçerlidir. Özellikle emekliler, kamu emekçileri, asgari ücretliler ve sabit

ücretliler hem enflasyon hem de döviz kuru etkisiyle gelir kaybına uğramışlardır. Kamu emekçilerine zam adı altında 2022 yılında yapılacak ödemeler daha ödenmeden buharlaşmıştır.

Türkiye’de reel istihdam artışı, nüfus artışına rağmen durmuştur. Avrupa ülkeleri içerisinde işsizlik oranı en yüksek ülkeler Türkiye, Yunanistan ve İspanya’dır. AKP iktidarı 2002 yılında iktidara geldiğinde yüzde 6-8 bandında olan işsizlik oranı, uzun yıllardır resmi verilerle çift haneli olarak açıklanmaktadır.

TÜİK’in tüm veri ve tanımlama değişikliklerine rağmen Türkiye’de işsizlik oranı yüzde 10 bandının üzerinde açıklanmaktadır. Tarımdışı işsizlik oranı genel işsizlik oranının üzerinde iken yine kadın işgücü için bu oranların çok daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. TÜİK’in tanımlamaları dışında gerçek işsizlik oranı veya genişletilmiş işsizlik oranı hesaplamalarıyla Türkiye’de işsizlik oranı yüzde 25 bandının üzerindedir.

3.2.8.3. “İktidarın Ekonomisi” İstihdam Odaklı Değil

Türkiye’de AKP sözcülerinin sürekli ifade ettiği “ekonomi büyüyor” tezi halka ilişkin bir durum olmaktan oldukça uzaktır. Her defasında “rekor” diye ifade edilen ekonomik büyümenin açığa çıkardığı istihdam, işsizliği ve yoksulluğu azaltacak düzeyde değildir. Aksine mevcut çalışma koşullarının insan onuruna aykırılığı her geçen dönem ağırlaşmaktadır. 2009 yılı 100 varsayılarak hesaplanan GSYH endeksi 2021 yılında 180 bandına yükselmişken aynı değerlendirme istihdam için yapıldığında 138 bandında kalmaktadır. Yani ekonomi büyümüş ama yeterli düzeyde istihdam yaratamadığı gibi gelir dağılımında adaletsizliği derinleştirmiştir.

Türkiye’de 84 milyon yurttaş ve sayıları net olmamakla birlikte yaklaşık 6 milyon mülteci/sığınmacı/göçmen yaşamaktadır. Çalışma yaşının içerisinde 15+ olan nüfus, 65 milyon

bandında iken “işgücüne katılma oranı” yüzde elli civarındadır. Yani her iki kişiden biri aslında atıl işgücü kapsamındadır. Çalışma ağında olanlar içerisinde istihdam oranı ise sadece yüzde 45 olup bu oran AB ve OECD ülkeleri içerisinde en düşük oranlardandır.

Türkiye’de işgücüne katılma oranı ve istihdam oranının düşük olmasının en büyük nedeni kadın emeğine yönelik hak ihlalleri ve cinsiyetçi işgücü yapısıdır. Sigortasız, güvencesiz, izinsiz, mesai mefhumu olmadan ve ücretsiz sunulan ev içi emek, kadın emeğinin sömürülmesine alan sunmaktadır. Kadınların ev içi emeğinin değersizleştirilmesi ve “bakım yükü olarak” ifade edilen “bebek/ocuk-hasta-yaşlı-engelli” destek bakım hizmetlerinin de kadınların emeği ile ücretsiz sunulması ve bu hizmeti sunan kişilerin “işgücü dışında sayılması” nedeniyle Türkiye, AB ve OECD ülkeleri içerisinde en düşük işgücüne katılma oranlarına sahip olan ülkelerdendir. Kadınların işgücüne katılma oranlarının artırılması amacıyla açılması gereken kreş ve diğer bakım evleri iktidarın engellemeleri, bütçe ayırmamaları ve kadın istihdamına karşı olmaları nedeniyle açılmamaktadır.

Türkiye’de kadınlar nüfusun yarısını oluştururken işgücünün yüzde 33’ünü, istihdamın yüzde 31’ini oluşturmaktadır. Kadınlar işsizlerin yüzde 43’ünü oluştururken işsizlik ödeneği alanların sadece yüzde 30’unu oluşturmaktadır. Kadın emeğine yönelik cinsiyetçi sömürü düzeni her alanda kadın emeğini dezavantajlı duruma düşürmektedir.

Dünya genelinde ve birçok ülkedeki eğilimin tersine Türkiye’de kadınların eğitime katılma oranları arttıkça işsiz kalma oranları da yükselmiştir. Kadın işgücüne yönelik ayrımcılık, cinsiyetçilik, mobbing ve ücret eşsizliği, daha nitelikli olsalar dahi kadınların daha uzun sürelerle iş aramasına ve daha az kazanmasına yol açmaktadır.

İşgücüne katılma oranlarının düşük olmasının bir diğer nedeni Türkiye’deki tarım politikalarıdır. Geline aşamada mazot, gübre, tohum ve ilaç fiyatları nedeniyle çiftçiler maliyetlere yenilmiştir. Ancak özellikle kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentlerde yayla-mera yasakları da tarım ve hayvancılık alanını daraltan bir etki yapmıştır.

2000’li yıllardan önce yaklaşık olarak istihdamda olan her iki kişiden biri tarım veya tarıma dayalı sektörlerde istihdam edilirken 2000’den sonra uygulanan tarım politikaları tarım istihdamını bitirme noktasına getirmiştir. Geleneksel olarak tarımla uğraşan milyonlarca çiftçi yaşamını tarımla idame ettiremediği için tarımdan büyük bir kopuş yaşanmış ancak bu kitlesel kopuş gerekli destek ve mesleki rehabilitasyon politikaları ile diğer sektörlerle taşınamamıştır. Tarımsal kopuşun yıllara yayılan olumsuz sonuçları bugün gelir dağılımında adaletsizlik, gıda krizi, mutlak açlık, i göç ve yüksek enflasyon şekillerinde halkı etkilemektedir.

Türkiye’de işgücüne katılma oranlarının düşük olmasının bir diğer önemli nedeni AKP-MHP eğitim sisteminin çağın gereklerine uygun donanım ve nitelikleri kazandıramamasıdır. Türkiye geneli işgücünün yüzde 72’sinin, istihdamının yüzde 73’ünün ve işsizlerin yüzde 67’sinin yüksek öğrenimli (açık öğretim dahil ön lisans, lisans ve yüksek lisans) olmadığı bilinmektedir. 20 yıla yaklaşan iktidarı döneminde “her ile bir üniversite binası” yapan AKP’nin politikaları ile eğitim-istihdam ilişkisini yok ettiğini ifade etmek mümkündür.

“İşgücü arzı olarak ifade edilebilecek” emeğin, günün koşullarına uygun bir şekilde dilsel, bilişsel ve teknolojik yetkinliklerle donatılması amacıyla eğitim verilmesi gerekirken AKP-MHP ittifakı ideolojik saplantılarla ve niteliksiz bir müfredatla üniversiteleri ve lise eğitimini içeriksizleştirmiştir. Belirli yerler dışında üniversitelerde evrensel bir eğitim ve öğretim yapılamadığı kolaylıkla ifade edilebilmektedir. Üniversitelerden yaklaşık 7 bin akademisyeni keyfi ve hukuksuz bir şekilde ihraç eden ve barış akademisyenlerinin işe iadelerini OHAL hukuksuzluğu ile engelleyen AKP iktidarının perspektifi ile akademik hürriyet tehdit altındadır.

Toplumun doğal yaratıcılığına karşı gerici, seküler olmayan, ırkçılık ve nefret içerikleri barındıran ve evrensel ilkelere aykırı olan bir müfredat ve eğitim sistemine maruz bırakılan milyonlarca genç, diploma alsa da iş bulamamaktadır. Türkiye’de ataması yapılmayan üniversiteli sayısı 1,5 milyon bandına dayanmıştır.

Yoksulluk ve işsizlik politikalarının da etkisiyle Türkiye’de 15-25 yaş arasındaki gençlerin yüzde 70’e yakını ülkeyi terk etmek istemektedir. Gerçekte hiçbir zaman %30’un altına inmeyen genç işsizlik oranı, genç kadınlarda ise % 40’ın üzerinde ve bazı bölgelerde daha da yüksek oranlarda gerçekleşmektedir.

TÜİK’in yüzde 20-30 bandında açıkladığı genç işsizlik oranları ve NEET oranları bile gençlerin Türkiye’de hangi koşullarda yaşadığını göstermektedir. Ne işte ve ne eğitimde olan milyonlarca genç geleceğe dair umutsuzluk içerisinde yaşamaktadır.

3.2.8.4. Türkiye’de Emek Güvencesizleştirilmek İstenmektedir

Türkiye’de pandemi döneminde yaşanan ve halen devam eden KOD-29 nedeniyle işten çıkarmalar, sendikalaştığı için işten çıkarılanlar, KHK’lerle işten atılan 152 bin kamu emekçisinin devam eden hukuksuzluk durumu, AKP’nin fiilen engellediği grev hakkı, hükümetin yandaş sendikaları dahil Türkiye’deki sendikalaşma oranının düşüklüğü, çalışma

saatlerinin uzunluğu, güvenceli istihdamın toplam istihdam içindeki düşük oranı, Türkiye’de emeğin kapsamlı politikalarla güvencesizleştirilmeye çalışıldığının göstergeleridir.

2020 yılı boyunca 176 bin 662 işçi Kod-29 nedeniyle işten çıkarılmıştır. İşten çıkarılanların 34 bin 145’ini kadın ve 142 bin 517’sini erkek emekçiler oluşturmuştur. İşten çıkartılmalar 2021 yılında devam etmiştir. Her ay yaklaşık 15 bin işçinin bu kapsamda işten atıldığı bilinmektedir. Bu durumun pandemi dönemine özgü olmadığı ve önceki yıllarda da yüzbinlerce işçinin subjektif kararlarla tazminatsız bir şekilde işten atıldığı bilinmektedir. Sadece bu şekilde işten çıkartılanların değil tüm emekçilerin kıdem tazminatı hakkına göz diken AKP iktidarı bu hakkı da gasp etmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulmaktan geri durmamıştır.

Türkiye’de iş güvencesi kapsamında olan, kıdem tazminatı alabilen, işsiz kaldığında işsizlik fonundan ve işsizlik yardımlarından yararlanan istihdam oranı çok düşüktür. Kıdem tazminatını “fona” devretme girişimlerinin sonuçları, Türkiye’deki önceki dönem fonlarının akıbetinden bilinmelidir. Güncel olarak Türkiye Varlık Fonu’nun şeffaf olmayan durumu ve kamusal kaynakların denetim dışı kullanımı uygulanmak istenen politikalar için bir çerçeve sunmaktadır.

Fonların emekçiler lehine değil “yandaş sermaye” için kullanılacağına güncel bir diğer örneği de İşsizlik Fonu’dur. Türkiye’de İşsizlik Fonu’ndan en az yararlananlar işsizlerdir. 2021 yılında işsizlerin yüzde 89’u işsizlik maaşını alamamıştır.

	Resmi İşsiz Sayısı*	İşsizlik Maaşı Hak Eden**	İşsizlik Maaşı Hak Eden/İşsiz Sayısı
2009	3.094.789	464.906	15%
2010	2.736.609	326.003	12%
2011	2.328.025	319.647	14%
2012	2.204.090	365.719	17%
2013	2.445.339	422.334	17%
2014	2.853.000	501.636	18%
2015	3.057.000	589.888	19%
2016	3.330.000	799.847	24%
2017	3.454.000	695.967	20%
2018	3.512.500	841.847	24%

2019	4.463.250	1.013.056	23%
2020	4.039.500	509.538	13%
2021	3.994.667	444.269	11%

*TÜİK, **İŞKUR

İşsizlik Fonu, kuruluş amacına aykırı bir şekilde kullanılmaktadır. İşsiz ve yoksul olmasına rağmen milyonlarca yurttaş işsizlik fonundan ödenek bile alamazken, fondan yapılan her 100 birimlik harcamanın yaklaşık olarak 70'i işsizlik ödenekleri dışındaki başlıklara harcanmaktadır.

2020 yılında pandemi nedeniyle fonun giderleri fahiş oranda artmış ve fon cari olarak azalmıştır. 2020 yılında fondan harcanan 68,9 Milyar TL fon gideri içerisinde işsizlik ödemeleri sadece 8,4 Milyar TL'dir. Bu ödemeler dışında işçilere verilen kısa çalışma ödeneklerinin bile birçok yerde işçilere tam olarak verilmediği kamuoyuna yansımıştır. Fondan 2021 yılında ise toplam 50,3 Milyar TL harcama yapılmış ancak bu kapsamda da işsizlik ödeneği için verilen miktar sadece 3,5 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

İşçinin, işsizlik zamanları için ücretinden prim ödeyerek biriktirdiği bu fondan Hazine'ye, Kamu Bankalarına, GAP idaresine aktarılan yaklaşık 25 milyar TL yıllardır iade edilmemiştir. Ayrıca TL olarak tutulan fonun reel olarak azaldığı da ifade edilmelidir. Kuruluş yıllarında hem döviz tevdiat hesaplarında tutulması hem de yüksek getirisi olan mevduat hesaplarında tutulması nedeniyle fonun hızlı bir birikim gösterdiği bilinmektedir. Ancak AKP iktidarı son yıllarda halka ait olan ne varsa tüketmiş bu tüketim zihniyetinden fon da nasibini almıştır. Fonun karadelikleri olarak ifade edilen işveren teşvik primleri, toplum yararına çalışma programları ve stajyerlik adı altında ucuz işgücü destekleme programları, fonu bitme noktasına taşımıştır.

Yaklaşık 16 milyon sigortalının prim desteği sunduğu fonda, 2019 yılı sonu itibarıyla 145 milyar TL üzerinde olan İşsizlik Fonu'nun varlığı, 30 Ekim 2021 tarihi itibarıyla 88,7 milyar bandına düşmüştür. Bu süreçte fonun gelirleri de yaklaşık olarak 75 Milyar TL olmuştur. Yani fondan harcanan yaklaşık 131,3 milyar TL, çoğunlukla işsizlere değil AKP'nin politikalarına harcanmıştır. AKP'nin sermayeye yaptığı harcamalar nedeniyle İşsizlik Fonu'nun gelirleri, giderlerinin altında kalmaya başlamıştır.

	Ocak-Eylül 2021	Ocak-Eylül 2020
Faaliyetlerden Sağlanan Gelir	34.567.300.565	30.774.717.096
İşsizlik Sigortası Ödemeleri	3.523.432.193	7.196.939.540
Aktif İşgücü Program Giderleri	3.104.648.901	2.226.862.206
İşbaşı Eğitim Programı Giderleri	2.118.815.273	1.584.667.129
Stopaj Giderleri	948.258.093	1.486.773.923
Stajyer Öğrenci Giderleri	677.771.787	376.999.154
Kurum Sözleşmeli Personel Giderleri	404.728.072	351.970.657
Teşvik Kesintileri	15.030.863.387	12.851.526.485
4447 s.k. Ek Madde 3- MYK Yararlanıcılarına		
Ödenecek Ücret ve Belge Ödemeleri	608.353.683	240.181.826
Müşavir Firma Veya Kişilere Ödemeler	161.306	94.253
Yarım Çalışma Ödemesi	18.582.208	21.595.649
Kısa Çalışma Ödemesi	16.059.893.083	22.012.608.653
Diğer Giderler	240.906.101	61.537.991
Nakdi Ücret Desteği Giderleri	7.554.972.342	4.453.657.743
Kişilere yapılan ödemeler ÜGF	23.786.134	40.907.038
Ret ve İadeler	70.681.312	-
Faaliyetlerden Kaynaklanan Gider	50.385.853.875	52.906.322.247

İşsizliğe karşı korunmayan emek birçok yerde ise açıkça işsizleştirme ile tehdit edilmektedir. Türkiye’de özellikle kamu sektöründe OHAL döneminde çıkarılan KHK'ler ve güncel olarak devam eden ihraçlar nedeniyle de emek güvencesizleştirilmiştir. OHAL döneminde çıkarılan KHK’ler kapsamında kamudan 133 bin, özel sektörden de 19 bin kişinin işini yapması yasaklanmıştır. Bu kişilerden çok azı aradan geçen 6 yıla rağmen işine dönebilmiştir.

OHAL komisyonunun “yanlışıyla” işten atıldığını düşündüğü 15 bin kişi dışında kalan onbinlerce kişi henüz işlerine iade edilmemiştir. 15 bin kişi “yanlışıyla” işten atıldığı için kendilerine bütçeden yaklaşık 6 milyon TL geri ödeme yapılmıştır. Olağan hukuk içerisinde kamudaki işlerine dönecek olan yaklaşık 120 bin kişiye daha geri ödemeler yapılacaktır. AKP’nin keyfi ve hukuksuz olan bu uygulamasının kamuya maliyetinin tahmini olarak yüz milyon civarında olacağı ifade edilmektedir.

Öte yandan üzerinden 6 yıl geçmesine rağmen 8 bin kişi OHAL komisyonunun inceleme kararını beklemektedir. Ancak bu uzun bekleyiş sırasında birçok insan yaşamını yitirmiş, intihar etmiş, hastalanmış, göç etmiş veya yurtdışına kaçma gereği duymuştur. Dosyaları Ankara’da 19.-27. İdare Mahkemelerinde de yıllarca sürünceme de tutulacak olan KHK’lilerin durumu açık bir insan hakkı ihlali ve kollektif bir cezalandırma örneği olarak tarihe geçmiştir. Dünya tarihinde örneği olmayan bu kitlesel işsizlik kapsamında 7 bin akademisyen, 6 bin 500 sağlık emekçisi ve doktor, 33 bin öğretmen ve çoğu üniversite mezunu yaklaşık 152 bin insan işlerinden hukuksuzca atılmıştır.

Yandaş sendikaları ile örgütlü emek alanını daraltan iktidarın yandaş ve yetkili sendikası ile imzaladığı toplu iş görüşmeleri kapsamında 2022 yılında yeni bir hukuksuzluğa alan açılmıştır. 2021’de 400 TL olarak ödenecek olan toplu sözleşme ikramiyesinden sadece kurulu olduğu

hizmet kolundaki kamu görevlisi sayısının en az yüzde 1'den fazlasını üye kaydeden sendikalara üye olan kamu görevlilerinin yararlanması hükmü eklenmiştir. Böylece 192 sendikaya üye 56 binden fazla kamu emekçisi daha sadece farklı sendika seçtikleri için cezalandırılmak istenmektedir. Bu hukuksuzluk geciktirilmeden sonlandırılmalı ve kişilerin sendika seçme ve kurma hakkı kısıtlanmamalıdır. Reel olarak yıllardır zam alamayan ve yoksullaştırılan kamu emekçilerinin örgütlenmelerinin önüne geçmek amacıyla birçok yola başvurulmaktadır. Kamu kurum idarecileri yandaş sendikaların aracılığı ve etkisiyle yapılan mülakatlarla yıllarca belirlendiği için kamu hizmetlerinde büyük bir niteliksizlik yaratılmıştır. İşyerlerinde devam eden baskı ve mobbing nedeniyle birçok alanda istifalar yaşanmıştır. Özellikle PTT, DHMİ, kayyum gaspı altında olan belediyelerde ve diğer bazı alanlarda açıkça hukuk dışı olan sürgün vakaları yaşanmaya devam etmektedir.

Ancak kamu emekçilerinin keyfi ve hukuksuz bir şekilde sürgün edilmesi başta anayasanın 128. ve 129. maddelerine ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na aykırıdır. Bu kapsamda sürgün olarak ifade edilen uygulamaların genel olarak; kamu zararına yol açtığı, kamu emekçilerini iş ve görevlerinden gereksiz yere uzaklaştırdığı, iş barışını bozduğu bilinmelidir. Öte yandan bu uygulamaların neredeyse hepsinin yargı yoluyla iptal edildiği ve yapılan hukuksuzluğun sadece kamu kaynağı israfına yol açtığı da ifade edilmelidir. Ancak kişilik hakları zedelenen kamu emekçilerinin AKP iktidarı eliyle bu şekilde mağdur edilmesi hiçbir açıdan kamu yararı barındırmamaktadır. İhraç, mobbing, sürgün ve yoksulluk sınırı altında maaş politikası ile kamu emekçileri sindirilmeye çalışılmaktadır. Yıllarca eğitim aldıktan sonra yine yıllarca atama bekleyen yeni kamu emekçilerinin iktidarın bu politikalarına maruz bırakılması kamuda derin bir yozlaşmaya, israfa ve niteliksizleşmeye neden olmaktadır. Kamu emekçilerini bir nesne gibi gören bu yaklaşımın kamu hizmeti sunması da beklenemez.

Tüm kamu hizmetlerini özelleştirme ve piyasalaştırma perspektifi ile hareket eden AKP iktidarı kamu istihdam kurumunu da kendi parti örgütünün bir aparatı gibi kullanmaktadır. Türkiye İş Kurumu'nun faaliyet alanları yıllar itibariyle özel istihdam kurumlarına devredilmektedir. OHAL hukuksuzluğu ile çıkarılan "kiralık işçilik uygulaması" 2017 yılından bu yana uygulanmakta ve insanlar açlık sınırının altında, sigorta ve güvence olmadan, emeklilik koşullarına erişemeyecek şekilde "istihdam" adı altında sömürülmektedir.

Türkiye'de sayı 550'nin üzerinde olan Özel İstihdam Bürolarından 75'ine geçici iş ilişkisi (işçi kiralama) yetkisi de tanınmıştır. Çoğunluğu büyük metropollerde olan bu büroların faaliyetleri kağıt üzerinde denetlenmektedir. Ancak uygulamada kaç kişinin hangi bedeller karşılığında işe alındığı veya geçici işlere gönderildiği belirli değildir. Özel istihdam

bürolarının İŞKUR'a verdiği veriler ile toplam faaliyetleri arasında bir ilişki yoktur. İŞKUR'a sunulan toplam verilerin herhangi bir İŞKUR il müdürlüğünün faaliyetlerinden daha düşük olması bu verilerin gerçek olmadığını göstermektedir. Verilere göre bu bürolardan bazıları aylarca kimseyi istihdam etmeden faaliyet yürütmektedir. Büyük çoğunluğu bazı sermaye gruplarının “insan kaynakları birimlerinin taşeronu olan bu emek satış büroları” kamusal bir yaklaşımla denetlenmelidir. Uzun dönemde yapılması gereken ise istihdama aracılık hizmetlerinin sadece kamusal kurumlar aracılığı ile ve aracılık bedeli alınmadan yapılmasıdır.

Türkiye’de yasal koruma ve denetim altında olmayan ve çalışmaya ilişkin temel hakların ihlal edilmesine yol açan bir durum da uzun çalışma saatleridir. Türkiye AB ve OECD ülkeleri içerisinde en uzun çalışma saatleri olan ülkeler içerisinde yer almaktadır. TÜİK’in açıkladığı verilere göre Türkiye’de çalışma saatleri ortalama olarak 45 saatin üzerindedir. Bu süre dönem dönem ortalama 48 saate çıkmaktadır. Bazı meslek gruplarında bu sürenin çok daha fazla olduğu ve günlük azami çalışma sürelerinin üzerinde insanların çalıştırıldığı bilinmektedir. Uzun çalışma sürelerinin nedenleri de işsizlik tehdidi altında olmak ve geçinmek amacıyla ek işler yapmak zorunda kalmaktır.

3.2.8.5. Türkiye’de İş Cinayetlerinin Üzeri Örtülmektedir

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) birlikte açıkladıkları “İşle Bağlantılı Hastalık ve Yaralanmalar” Küresel İzleme raporuna göre her yıl 1,9 milyon kişi işe bağlı nedenlerle hayatını kaybetmektedir. Uzun çalışma saatleri, işyerlerinde ve işyerlerinin olduğu bölgelerde hava kirliliğinin yüksekliği, işyerlerinde bulaşan hastalıklar nedeniyle yüzbinlerce işçi yaşamını yitirmektedir. Mesleki yaralanmaların ve kazaların bu ölümlerin yüzde 19’una (360 bin ölüm) neden olduğu ifade edilen raporda Türkiye’de işçi ölümlerine dair veriler de paylaşılmıştır.

Türkiye’de “işe bağlı sebeplerle hayatını kaybedenlerin sayısı” 2000 yılında 22 bin 110, 2010 yılında 23 bin 255, 2016’da ise 22 bin 438 olarak açıklanmıştır. Rapora göre Türkiye’de işe bağlı sebeplerle engelli olan işçi sayısı 2000 yılında 1 milyon 136 bin 939, 2010 yılında 1 milyon 83 bin 95, 2016 yılında ise 1 milyon 10 bin 894 kişi olmuştur. Her yıl on binlerce kişinin öldüğü bir milyondan fazla kişinin de geçici veya kalıcı olarak engelli olduğu bu süreçler için kapsamlı bir politika geliştirilmesi gerektiği açıktır. İş süreçlerinde engelli kalan yurttaşlara, daha sonra erişilebilir olmayan kentler ve işyerleri, engellilere yönelik ayrımcılık sorunu yaşanmaktadır. Türkiye’de yüzde 3-4 olan engelli yasal istihdam kotası kamu kurumlarında bile dolu değildir. Milli Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere birçok bakanlık yasalara aykırı bir

şekilde yasal istihdam kotasını doldurmamaktadır. Yasal istihdam kotası yüzde 6-10 arasına yükseltmeli ve istisnası tüm kamu kurumlarında eşit işe eşit ücret ilkesi esas alınarak uygulanmalıdır.

Öte yandan işe bağlı ölüm sebeplerinden birisi de tedbir alınmadığı için yaşanan ve kamuoyunda “iş cinayetleri olarak” bilinen ölümlerdir. Türkiye’de iş cinayetleri sistematik bir şekilde devam etmektedir ve her yıl en az iki bin kişinin bu cinayetler kapsamında yaşamını yitirdiği bilinmektedir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi’nin (İSİG Meclisi) basın ve diğer bazı kaynaklardan derlediği verilere göre 2021 yılının ilk dokuz ayı içerisinde iş cinayetlerinde en az 1.669 emekçi yaşamını yitirmiştir. İSİG Meclisi’nin kamuoyuna duyurduğu raporlarına göre 2013 yılından bu yana 16.575’ten fazla emekçi, gerekli önlemlerin alınmaması sebebiyle iş cinayetlerinde yaşamını yitirmiştir.

Öte yandan Covid-19 koşullarında yaşamı risk altında olan emekçi sayısının arttığı bilinmektedir. Kapanma döneminde bile emek veren milyonlarca işçi yoksulluk ve ölüm tehdidi ile baş başa bırakılmıştır. Özellikle tarım ve inşaat sektörlerinde kayıt dışılık nedeniyle iş cinayetlerinde yaşamını yitirenlere, iş kazası ve meslek hastalığı geçirenlere ilişkin verilerin kaydı ya tutulmamaktadır ya da eksik tutulmaktadır. SGK’nin bu konudaki verileri çok geç ve eksik açıkladığı bilinmektedir.

Türkiye’de sayısı milyonlarla ifade edilen mülteci ve çocuk işçilerin geçirdiği iş kazası ve iş cinayetlerine dair resmi bir kayıt ve istatistik kamuoyuna açıklanmamaktadır. Madencilik alanında kitlesel ölümlere yol açan Soma, Ermenek, Dursunbey, Karadon ve Şirvan madenlerindeki iş cinayetleri ve sonrasında devam eden uzun yargılama süreçleri örneklerinde görüldüğü üzere genellikle bir cezasızlık politikası uygulanmaktadır. Sakarya’nın Hendek ilçesinde yaşanan barut fabrikası patlamasında da ihmaller zinciri ve denetimsizlik açığa çıkmış ancak adil bir yargılama yapılmamıştır. İşçi sağlığı ve güvenliğinin gereğini yerine getirmeyen, kâr hırsı ile daha çok üretmek için işçileri yasal sınırların dışında çalıştıran, işyerinde sendikal örgütlenmeyi engelleyen yaklaşım; hem işverenlerce hem de kamu otoritesi adına hareket edenlerce esas alınmaktadır. İş Güvenliğini her anlamda sağlamayı amaçlayanlara, yüzlerce işyerinde bu amaçla sendikalara üye olan işçilere işten çıkarma tehdidi dayatılmaktadır.

İş cinayetlerinin ve iş kazalarının iş süreçlerinde alınmayan tedbirler nedeniyle devam ettiği bilinmektedir. Covid-19 ölümleri ve servis kazaları gibi nedenlerle devam eden iş cinayetleri somut tedbirsizlik örnekleridir. Öte yandan işyerlerinde elektrik çarpması, yüksekte düşme, göçük, ezilme gibi nedenlerle işçiler yaşamını yitirmektedir. İşçilerin sağlık kontrollerinin düzenli bir şekilde yapılması veya olası bir iş kazası durumunda ilk yardım ve sağlık

hizmetlerinin hızlı ve etkili bir şekilde sunulması yaşam kurtarıcı olacaktır. Ancak birçok işyerinde iş sağlığı ve güvenliği için gerekli farkındalık ve tedbir çalışmaları yürütülmediği gibi birçok işyerinde de hem ilkyardım hem de sağlık hizmetlerine erişim sorunlu bir durumdadır.

3.2.8.6. Türkiye’de Kayıtdışı Çalışma “Teşvik” Edilmektedir

Türkiye’de kayıtdışı çalışma ve kayıt dışı ekonomi bir istisna hali değil yaygın bir durumdur. AB ve OECD üyesi olan hiçbir ülkede, çalışanların yüzde 35’e yakını herhangi bir sosyal güvenceye bağlı olmadan çalışılan Türkiye gibi güvencesiz ve geleceksiz bir istihdam ortamına sahip değildir. Türkiye’de 30 milyonun altında olan istihdamın yaklaşık 10 milyonu sigortasız, güvencesiz yani kayıtdışı bir şekilde çalışmaktadır.

Türkiye’ye özgü olan bir durum da “kayıt içindeki kayıtdışılıklardır”. “Kayıt içindeki kayıt dışılıklar” sigortalı çalışmasına rağmen ücretini, yasal izinlerini, tazminat ve ek ödemelerini, ek mesailerini tam alamayan ve diğer yasal haklarını kullanamayan milyonlarca insanın durumunu ifade etmektedir. Türkiye’de bankamatik üzerinden ödenen ücretin bir kısmını elden işverene iade eden yüzbinlerce çalışan bulunmaktadır. Yine asgari ücretin altında çalıştırılan milyonlarca kişinin varlığı bu durumu özetlemektedir. Ücretlere ilişkin verilerin derlenmemesi, kamuoyu ile paylaşılmaması bu kayıt dışılığı pekiştirmektedir.

Birçok başlıkta olduğu gibi kayıtdışılık, işsizlik ve yoksulluk göstergelerinde Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı illerde göstergeler ülke geneline göre çok daha vahim durumdadır. AKP iktidarının verdiği teşvikleri ve bu teşvikler nedeniyle desteklenen istihdam verileri incelendiğinde teşviklerin uygulamada eşitsizliği arttırdığı görülmektedir.

Teşvik Bölgesi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)		İstihdam	
1. Bölge	719.571	42%	1.358.444	42%
2. Bölge	315.206	19%	538.043	17%
3. Bölge	306.400	18%	384.732	12%
4. Bölge	131.930	8%	275.612	8%
5. Bölge	96.840	6%	239.687	7%
6. Bölge	63.022	4%	424.617	13%
Muhtelif Bölge	64.985	4%	32.673	1%
Genel Toplam	1.697.954	100%	3.253.808	100%

“2001-2021 Yılları Arasında Verilen Toplam Teşvikler” tablosu incelendiğinde neredeyse hepsi 6. ve 5. Bölgede bulunan Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı bu iki bölgeye verilen toplam teşvikin sadece yüzde 8 oranında olduğu görülecektir. Söz konusu teşvikin ayrıntılarına bakıldığında ise bölgeler içinde de adil bir dağılım yapılmadığı görülecektir. Türkiye’de bölgeler arası eşitsizlik birçok veri ile açıkça görülmektedir.

Toplam sigortalı çalışanların nüfus içerisindeki oranı da hangi bölgelerde istihdamın güvenceli ve hangi bölgelerde güvencesiz olduğunu göstermek amacıyla incelenebilir.

Aktif Sigortalı Çalışanların Toplam Nüfusa Oranı	İller*
% 14- % 20 Arası	Ağrı, Urfa, Muş, Van, Diyarbakır, Iğdır, Siirt, Osmaniye, Adıyaman, Mardin
%20-%25 Arası	Kars, Şırnak, Bitlis, Hatay, Batman, Tokat, Ordu, Yozgat, Bingöl, Hakkari, Çorum, Erzurum, Maraş, Adana, Giresun, Kırşehir, Gümüşhane, Samsun, Sivas, Zonguldak, Niğde,
% 25-% 30 Arası	Antep, Ardahan, Amasya, Trabzon, Elazığ, Aksaray, Sinop, Malatya, Bartın, Kırıkkale, Mersin, Afyon, Kilis, Kütahya, Konya, Aydın, Kayseri, Çankırı, Karabük, Kastamonu, Bayburt, Edirne, Burdur, Balıkesir, Nevşehir, Rize, Erzincan, Karaman, Sakarya, Isparta, Manisa
Yüzde 30-39 Arası	Düzce, Bolu, Eskişehir, Çanakkale, Kırklareli, Uşak, Denizli, Artvin, İzmir, Bursa, Dersim, Bilecik, Yalova, Ankara, Kocaeli, İstanbul, Tekirdağ, Antalya, Muğla,

Kaynak: SGK İstatistik Bülteni-Ağustos 2021 * Ülke ortalaması olan yüzde 29’un altında olan iller koyu gösterilmiştir.

Bölgesel olarak istihdamsızlığı ve yoksulluğu gösteren başka bir veri de kendi sigorta primini yatıramayacak kadar yoksul olanların, nüfus içerisindeki ağırlığıdır. AKP’nin 20 yıla yaklaşan iktidarı döneminde bölgesel eşitsizlik tablosu derinleşmiştir. Hanede kişi başına düşen gelir miktarı asgari ücretin üçte biri kadar olmayan kişilerin il nüfus içerisindeki oranını gösteren

aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere özellikle Ağrı, Urfa, Muş, Hakkari, Şırnak, Iğdır ve Van illeri başta olmak üzere mutlak yoksulluk sınırının altında milyonlarca insan yaşamaktadır.

HANEDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR ASGARİ ÜCRETİN 1/3'ÜNDEN AZ OLDUĞU İÇİN GSS PRİMİ HAZİNE DEN ÖDENENLERİN ORANI	
%20-%40 arası	Ağrı (% 40), Urfa (% 39), Muş (%37), Hakkari (% 35), Şırnak (% 35), Iğdır (% 32), Van (% 30), Bitlis (% 28), Diyarbakır (% 27), Siirt (% 26), Mardin (% 26), Kars (%24) Adıyaman (%24) Bingöl (% 23), Batman (%23) Erzurum (%20)
%10-%20 Arası	Hatay (%18) Kilis (% 17), Ardahan (%17) Antep (%13), Adana (%13), Osmaniye (% 12), Maraş (%12), Elazığ (%11), Malatya (%11), Niğde (%11), Dersim (%11), Bayburt (%10), Ordu (%10)
%10 -%5 Arası	AKSARAY, Tokat, Yozgat, Giresun, Erzincan, Çorum, Samsun, Kırşehir, Aydın, Manisa, Gümüşhane, Trabzon, Nevşehir, Edirne, Artvin, Konya, Karaman, Kastamonu, Afyon,
%5 altındakiler	Sinop, Sakarya, Amasya, Rize, Kırıkkale, Kayseri, Uşak, Balıkesir, Zonguldak, Isparta, İzmir, Düzce, Antalya, Yalova, Bursa, Çanakkale, Bartın, Karabük, Burdur, Muğla, Ankara, Denizli, Tekirdağ, Çankırı, İstanbul, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bilecik, Bolu (% 2)

Bölgeler arasında istihdam ve yoksulluk açısından ortaya çıkan bu olumsuz tablo ülke genelinde kayıtdışı ve güvencesiz çalışan yaklaşık 9-10 milyon yurttaş için geçerlidir. Genel istihdam içerisinde 2021 yılı 3. çeyreği için TÜİK tarafından yüzde 30,5 olarak açıklanan kayıtdışı istihdam oranı kadın çalışanlar için yüzde 38,2 ve tarım alanında çalışanlar için ise yüzde 85,3 olarak açıklanmıştır.

Türkiye’de emeğin çalışma koşullarını iyileştirmek ve insan onuruna yakışır hale getirmek amacıyla acilen yapılması gereken temel tedbirler bulunmaktadır.

- İşçi sağlığı ve iş güvencesi için gerekli düzenlemeler geciktirilmeden yapılmalı Covid-19 koşullarında istihdam için gerekli iş ortamı sağlanmalıdır.
- İş cinayetlerinin etkili bir şekilde yaptırıma tabi tutulması için gerekli yasal ve fiili düzenlemeler yapılmalıdır.

- İşsizlik Fonu'nun amaç dışı kullanımına son verilmeli ve sermayeye-işverenlere değil işçi ve işsizlere ödemeler daha kapsamlı bir şekilde yapılmalıdır. İşsizlik Fonu'ndan alınan borçlar geciktirilmeden ödenmelidir. İktidarın yandaşlarını işe alma amacıyla gerçekleştirdiği TYP ve benzeri kurs ve programlar sonlandırılmalıdır.
- İŞKUR'un belirli bir süre insan onuruna yakışır iş bulamadığı herkese belirli miktarda ödenekler ödenmelidir.
- Kamudaki istihdam açığı geciktirilmeden doldurulmalıdır. Engelli istihdam kotasını doldurmayan kamu kurumları ve görevlileri yaptırıma tabi tutulmalıdır.
- Çalışma sürelerinin kısaltılması ve reel ücretlerin yoksulluk sınırına yakınsaması amacıyla kamusal ve kapsamlı bir politika yürütülmelidir.
- AKP iktidarının neoliberalizm etkisinde yıllardır yürüttüğü esnekleştirme, taşeronlaştırma ve güvencesizleştirme politikaları terk edilmelidir.
- Sosyal güvencesiz ve kayıtdışı çalışma sonlandırılmalı ve emeğin evrensel hakları herkes için tanınmalıdır.
- Çocuk, öğrenci, stajyer, çırak, part-time ve benzeri adlar altında emek sömürüsü sonlandırılmalıdır. Çalışma süresi kısaltıldıkça birim saat başına verilen ücret arttırılmalıdır.
- 18 yaş altı çocuk işçi çalıştıranlar ağır yaptırıma tabi tutulmalıdır.
- Kadınların ev içi ve diğer işyerlerindeki emeğinin değerinin verilmesi amacıyla cinsiyetçi işgücü politikalarını ortadan kaldıran ana yaklaşımlar takip edilmeli ve bu amaçla kapsamlı programlar uygulanmalıdır. Tüm işyerlerine uygun erişilebilir kreşler inşa edilmelidir.
- Kamuda ve özel sektörde grev ve toplu sözleşme hakkının tahsis edildiği sendikal örgütlenmenin önündeki fiili ve yasal engeller kaldırılmalıdır.
- Özel istihdam bürolarının kiralık işçilik uygulamasına son verilmeli ve diğer faaliyetleri denetlenmelidir.
- Asgari ücret vergi dışı bırakılmalıdır.

3.2.8.7. Çocuk İşçiliği

ILO'ya göre çocuk işçiliği “çocuklukları yaşamdan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler” olarak tanımlanmıştır. BM Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu'na göre çocuk işçiliği “çocuğun yaşına ve işin türüne göre değişen, minimum çalışma saatini aşan ve çocuğa zararlı olan iş” şeklinde tanımlanmıştır.

Çocuk işçiliği; çocukları fiziksel, psikolojik veya ahlaki açıdan zarar görmesine sebep olan, eğitimlerinden yoksun bırakan, her anlamda zedeleyen ve istismar eden bir çalıştırma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa çocuk işçiliği işgücü piyasasında “güvencesiz, esnek, ucuz emek” anlamına gelmektedir. Yapılan araştırmalar çocuk işçiliğinin en önemli nedenleri arasında savaş, göç, yoksulluk, gelir adaletsizliği kayıtdışılık, ucuz iş gücü talebi ve denetimsizlik olduğunu ortaya koymaktadır.

Geçmişten bugüne aktararak gelen çocuk işçiliği sorunu, çocukları çalıştıranlar ve/veya çalışmaya zorlayacak ortamı yaratanlar/ortadan kaldırmayanlar açısından suç unsuru olmasının yanında, çocukların temel insan haklarının ihlali anlamına da gelmektedir.

Yoksulluk başta olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı çalışmak zorunda kalan çocuk işçiler, tüm dünyayla birlikte Türkiye’de de hala çözülememiş en önemli problemlerden biridir. Birleşmiş Milletlerin Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne taraf olan Türkiye, 18 yaşına kadar her bireyi çocuk olarak tanımlamıştır ancak İş Kanunu’nda bulunan 15 yaş sınırı ile 18 yaşından küçük çocukların çalışmasına izin vermektedir. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de ekonomik faaliyette çalışan 720 bin çocuk işçi bulunmaktadır. Bunların %29,4’ü kız çocuklardan oluşurken %70,6’sı erkek çocuklardan oluşmaktadır. 5-11 yaş aralığında %4,4, 12-14 yaş aralığında %15,9, 15-17 yaş aralığında %79,7 oranında çocuk işçi bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de çocuk işçiliğinin reel boyutları verilerle perdelenmektedir. Çocuk işçiliğinin azaldığına dayanak gösterilen istatistiklerde başta göçmen çocuklar ve sayısı 1,5 milyonu bulan çırak, stajyer ve meslek eğitimi gören öğrenci olmak üzere çocuk işçiliğinin ana gövdeleri eksiktir. Öte yandan çocuk işgücü anketleri, Türkiye’de mevsimsel olarak, çocuk işçiliğinin en az olduğu ekim ila aralık aylarında yapılmakta bu da çocuk işçiliğinin gerçek boyutlarını gizlemektedir.

Nitekim İSİG Meclisine göre kayıt dışı çalıştırılan çocuklar göz önünde bulundurulduğunda çocuk işçi sayısı yaklaşık 2 milyondur. Bu çocukların yüzde 45’i tarım, yüzde 30’u hizmet ve yüzde 25’i sanayi-inşaat sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründeki çocukların hemen hepsi kayıtdışıdır. Sürekli adreslerinde kısa süreli kalan ve göçebe çalışma yaşamları olan mevsimlik tarım işçisi çocukların yarısından fazlası eğitimden mahrum kalmakta ya da eğitimlerine devam edememektedir. Gezici mevsimlik tarım işçiliği ise tarım işçiliğinden de farklı olarak özellikle çocuk işçiler için pek çok risk barındırmaktadır. Güneşe maruz kalma, böcek ısırması, tarım kimyasallarıyla temas etme, eğilerek çalışma, ağır yük taşıma gibi risklerin yanı sıra gezici mevsimlik tarım işçisi çocuklar naylon çadırlarda yaşama, yeterli beslenememe, temiz suya ulaşamama, okula devam edememe gibi pek çok riskle de karşı karşıyadır. Çırak ve stajyer

çocuklar, çoğu zaman yetişkinlerle aynı iş yaptırılarak çalışmaya mecbur bırakılmaktadır. Alana ilişkin yasal düzenlemelerin ve politikaların tümü, çıraklık ve stajyerliğin artmasına neden olmuş, sermayenin ucuz ve vasıfsız işgücü ihtiyacını karşılamak üzere politikalar izlenmiştir. Bugün sayısı 1,5 milyona yaklaşan stajyer-kursiyer-çırak sömürsü çocukları işçileştirme üzerine kurulu politikası bunun bir göstergesidir. Çalışan çocukların sadece yüzde 65,7'si eğitime devam edebildiği bilinmektedir. Ayrıca göçmen ve mülteci çocukları, tarım, inşaat, ticaret gibi iş kollarında günübürlük ve güvencesiz şekilde işgücü piyasasına dâhil olmaktadır.

Kuşak içi eşitsizliğin boyutları, 4+4+4 kesintili eğitim sisteminin uygulamaya konulmasıyla beraber özellikle yoksul ve mülteci çocuklar açısından daha vahim bir hal almıştır. Türkiye çocuk yoksulluğunun çok yaygın ve çok boyutlu gerçekliğinin yanına, çalıştırıldığı için eğitim hakkından yoksun kalan çocuklar gerçekliği eklendiğinde, bu bireyler için yoksulluğun bir yaşam boyu sürmesinin yolu açılmaktadır.

Salgınla birlikte çocuk işçiliğin yaygınlaşması ve derinleşmesinde en önemli faktörlerden biri okulların kapanması olmuştur. Çocuk işçiliğin artmasına göz yuman ve zemin hazırlayan emek politikaları ve düzenlemeler, çocuk işçiliğin tehlikeli işlere ve sektörlere kayması ve işgücünün kayıt dışı ve güvencesizliğin pandemi koşullarında katmerlenmesinin bir sonucu olarak çocuk iş cinayetleri artmaya devam etmektedir. İSİG Meclisine göre Türkiye'de 2013 ve 2021 (ilk beş ay) yılları arasında en az 513 çocuk çalışırken hayatını kaybetmiştir. Ölen çocukların 58'i ise göçmen çocuk işçilerdir. Bu yıllar arasında, tarım-orman işkolunda 294 can kaybı, inşaat işkolunda 50 can kaybı, metal işkolunda 37 can kaybı, konaklama işkolunda 23 can kaybı, ticaret işkolunda 21 can kaybı meydana gelmiştir. Çocuk iş cinayetlerinde 14 yaş ve altında can kaybı 169 iken, 15-17 yaş arası can kaybı sayısı 344 olmuştur.

Türkiye, ILO'nun 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi'ni 1998 yılında, 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'ni ise 2001 yılında onaylamasına, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından, 2017–2023 dönemini kapsayacak şekilde güncellenmiş, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) hazırlanmasına rağmen çocuk işçilik, üretimi ayakta tutan bir olgu olarak varlığını korumaya devam etmiştir.

Türkiye'de çocuk işçiliği halihazırda yasak olmasına rağmen engellenmemektedir. Toplumsal bir mücadele gerektiren çocuk işçiliği; ailelere, özel sektöre veya sadece birkaç bakanlığın çözümüne bırakılabilecek bir sorun değildir. Geçici, korunmasız, itaatkâr ve güvencesiz emek olarak görülen çocuk emeği; yoksulluk, göç, savaş, işsizlik gibi nedenlerle çocuk işçiliğine

dönüşmekte ve işverenlerce daha fazla kâr elde etmenin bir yolu olarak görülmektedir. Bu nedenle gerçek anlamda çocuk işçiliğine karşı mücadele; yoksullukla, gelir dağılımı eşitsizlikleriyle, ucuz ve güvencesiz çalışma ile mücadele anlamına gelmektedir.

Türkiye’de gerçek anlamda çocuk işçiliğine karşı mücadele edebilmek için:

- Çocuk işçi olarak çalıştığı veya risk altında olduğu belirlenen Türkiyeli veya sığınmacı çocuklar ve ailelerinin çocuk koruma, sosyal koruma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini sağlamak,
- Gelir adaletsizliği sonucu geçim sıkıntısı çeken ailelerin insani bir yaşam için gerekli olan düzenli bir gelire sahip olabilmesi için istihdam olanakları yaratmak,
- Mesleki Teknik Eğitim ve çıraklık programlarında piyasacı değil kamusal eğitim anlayışıyla, öğrencilerin ve toplumun yararına odaklanan köklü değişimleri hayata geçirmek, örgün eğitim yoluyla mesleki beceri kazanımı ve nitelikli istihdama geçişi artırmak,
- Ulusal düzeyde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasından ve faaliyetlerin koordinasyonundan sorumlu kurumların kapasitelerinin güçlenmesine katkıda bulunmak,
- Çocuk işçiliğini normalleştiren ve süreklilik kazandıran düşünce ve toplumsal ön kabulleri değiştirmek,
- Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması, uygulama ve politika açıklarının çözümüne dair tespitler yapılması ve politika savunularına ilişkin ilgili STK’lerle işbirliği yapmak,
- Sosyal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi amacıyla bilgi ve kanıt üretmek, uluslararası standartlar izlenerek politikalar üretmek gerekmektedir.

Son kertede, çocukların temel haklarına erişimini engelleyen ve adeta geleceklerini ipotek altına alan bir kurum olarak karşımıza çıkan çocuk işçiliğine yönelik yasaklayıcı düzenlemeler ile tüm sektörlerde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için gerekli kapsayıcı çalışmalar hızla hayata geçirilmelidir. Bu çalışmalar için merkezi bütçeden gerekli kaynak ayrılmalı, bu bağlamda yapılacak çalışmaların bütçesi ivedilikle oluşturulmalıdır.

3.2.9. Çocuklara Duyarlı Bütçeleme Hemen Hayata Geçmelidir

Türkiye’de çocuklar toplumsal, siyasal, iktisadi ve toplumsal cinsiyet alanında yaşanan krizlerden en çok etkilenen grupların başında gelmektedir. Türkiyeli milyonlarca çocuk işçilik/zorla çalıştırılma, istismar, madde bağımlılığı, şiddet ve yoksulluk gibi sorunlarla karşı

karşıyadır, bunun yanı sıra anadilinde eğitim görememe/asimilasyon ve zorla yerinden edilme gibi şiddet süreçlerinin merkezinde yine çocuklar yer almaktadır. Buna rağmen ne devlete bağlı kurumlar ne de siyasi partiler çocukların korunması ve haklarından yararlanması yönünde gerekli sorumluluklarını yerine getirmektedir. Parlamentoda çocukların haklarına ve sorunlarına dair politika üreten özgün bir mekanizma yoktur. TBMM bünyesinde çocuk politikası inşa eden veya çocukları merkeze alan bir ihtisas komisyonu yoktur. Çocuklara karşı büyük suçlar işlendiği ve kamuoyunun tepkisini çektiği zaman çocuklar meclis gündemine gelmektedir.

Nüfusun yaklaşık 3'te 1'ini oluşturan çocukların şiddete ve istismara uğraması, madde bağımlısı haline getirilmesi, çalıştırılması, erken yaşta zorla evlendirilmesi, kanunla ihtilafı hale gelmesi ve anadilinde eğitim ve ücretsiz sağlık hakkı gibi temel haklarından mahrum bırakılması yaygın biçimde devam ederken, çocuklara yönelik kapsayıcı politikaların üretilmesi ve hayata geçirilmesi konusunda henüz yol alınabilmiş değildir.

Türkiye'de çocukluğa ilişkin yerleşik tahayyül, çocukların karşı karşıya kaldığı yapısal sorunların çözülmemesi konusunda önemli bir bariyer oluşturmaktadır. Buna göre çocuklar yurttaş olarak kabul edilmemekte, daha ziyade, ya ebeveyn veya aileye bağımlı/ailenin uzantısı şeklinde ya da üzerine gelecek inşa edilebilen bir nesne/varlık olarak kurgulanmaktadır. Birer toplumsal özne olarak görülmeyen, kabul edilmeyen çocuklar, kendi yaşamları, yaşam alanları ve gelecek tahayyülleri hakkında ortaya çıkan toplumsal sorunların çözüm süreçlerinden de bilinçli bir çabayla dışlanmaktadır.

Hâlbuki çocukların kendileri ve yaşam alanları hakkında fikir beyan etmesi, taleplerde bulunması, karar alma süreçlerinin belli aşamalarına dahil olması ve esasen toplumsal sorunların çözüm süreçlerine katılabilmesi yalnızca toplumsal değerlere duyarlı sosyal devlet olmanın ve demokratik işleyişin bir gereği değil aynı zamanda çocukların karşı karşıya kaldığı sorunların çözüme kavuşması açısından da oldukça kritik bir işleve sahiptir.

Nitekim bugün Türkiye'de çocukların sorunlarına ilişkin çözüm önerilerini içeren bütünlüklü politikaların olmayışı ve çocukların irade olarak kabul görmemesi çocuk alanında ciddi krizlerin yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu alanda yaşanan sorunların kalıcı bir çözüme kavuşabilmesinin yolu kapsamlı bir çocuk politikasının inşa edilmesinden geçmektedir. Bu politikanın inşa edilmesindeki en etkin yollardan biri '*Çocuklara Duyarlı Bütçeleme*'nin hayata geçirilmesidir. Çocuklara yönelik bütçeleme anlayışının amacı çocukların yaşadığı sorunların çözülmesi, çocuklara tanınmış hakların ihlal edilmesinin önüne

geçilmesi, ve çocukların, katılım hakkından faydalanmasının yolunun açılmasıdır. Çocuklara yönelik yukarıda belirtilen sorunların varlığı dolayısıyla ve çocukların haklarından en etkin şekilde faydalanabilmeleri için Çocuklara Duyarlı Bütçe oluşturmak artık bir zorunluluktur.

Türkiye’de çocuklar, karar alma süreçlerinin dışına itilmekte, bu bağlamda çocuklara ne seçmen, ne karar alıcı, ne de uygulayıcı olarak doğrudan yer verilmektedir. Çocukların bütçe hazırlık sürecine doğrudan katılımları söz konusu olmadığı gibi, bütçe kesintisi söz konusu olduğunda öncelikle bu gruba yönelik hizmetlerde kesinti yapma yoluna gidilmektedir. Türkiye toplumunun yaklaşık 3’te birini teşkil eden çocukların bütçeleme süreçlerinde yok sayılması, görmezden gelinmesi kabul edilemeyeceği gibi, devlet politikalarının şekillendirildiği temel yasal metin olan kamu bütçesinin oluşturulmasında ‘Çocuklara Yönelik Bütçeleme’/‘Çocuklara Duyarlı Bütçeleme’ oldukça önem arz etmektedir. Çocuklar toplumdaki diğer kırılgan gruplara göre daha korumasız konumda bulunmaktadır. Kendilerini savunma ve ifade etme yetenekleri sınırlı olan çocukların sosyal koruma harcamaları ile desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi ülkelerin çocuklara doğrudan ya da dolaylı tahsis edilen ulusal ve yerel bütçeyi belirlemesi, bunu yasalarla güvence altına alması ve bu harcamaların çocuğun öncelikli yararına uygun olup olmadığını bağımsız kurumlarca izlemesi ve değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Komite Türkiye’nin raporuna ilişkin yayımladığı sonuç gözlemlerinde Türkiye’nin hem çocuk hakları önceliklerini hem de bu doğrultuda çocuklar için harcanacak merkezi ve yerel bütçeyi yıl bazında belirlemesini istemiştir.

Ancak Türkiye’de çocuklara yönelik harcama yapan birimler/idarelerin önemli bir bölümü bu harcamaları ayrı olarak tutmamakta ve yayınlanmamaktadır. Nitekim parlamentonun çocuklara yönelik harcamaların düzeyini ve etkinliğini bilmeden çocuklara dönük politika geliştirmesi ve karar alması hem sağlıksızdır hem de çok zordur. Çocuklara duyarlı bütçenin oluşturulması, parlamentonun yapısını değiştirecek ve çocukların sorunlarını kalıcı çözümü kavuşturacak bütünlüklü politika üretilmesi Meclisin görevidir. Hem Meclis’te hem de toplumsal alanda bütünlüklü bir çocuk politikasının inşa edilerek çocukların maruz kaldığı temel sorunların kalıcı bir biçimde çözüme kavuşması ve katılım hakkı başta olmak üzere çocukların temel haklarından yararlanması ve toplumsal birer özne olarak kabul edilmeleri için siyasi partiler başta olmak üzere devletin istikrarlı bir çocuk politikası olmalıdır. HDP bütün bu amaçların hayata geçirilmesi için 2 Kasım 2021 tarihinde HDP Çocuk Komisyonu kurma kararı almış ve bu karar doğrultusunda komisyon kurulmuştur.

Yukarıda ifade ettiğimiz tablo ile bağlantılı olarak merkezi yönetim bütçelerinde çocukların adı yoktur! Şöyleki 2018 yılında tek adam rejimine geçişle birlikte 2018, 2019 ve 2020 yılları Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi ve Bağlı Cetvellerinde çocuk kelimesi geçmemektedir. Yine, son iki yılın bütçe gerekçeleri incelendiğinde Çocukların Korunması ve Gelişimlerinin Sağlanması adlı programda merkezi bütçeden bir miktar “pay” ayrılmıştır. Ayrılan payın genel bütçeye oranlaması yapıldığında bu miktar 2021 yılında %0,29 iken bu oran 2022’de yapılan bütçe teklifinde azalarak %0,28’e gerilemiştir. Yani bütçe gerekçesinde çocuklara ayrılan bütçe binde 3 bile değildir.

Ayrıca bütçe gerekçelerinde Çocuklara Yönelik Politikalar bölümünde yer alan ödenekler incelendiğinde açık bir biçimde devletin çocuk algısı ile karşılaşmaktayız. Devletin çocuk algısı “bağımlı”, “bakıma muhtaç”, “özne olmayan”, “karar alma yetisi olmayan” ve “kendi ihtiyaçlarını belirleyemeyen” “bir varlık” şeklinde değerlendirilebilir. Şöyle ki çocuklar için ayrılan ödeneklere bakıldığında “korunmaya muhtaç”, “öksüz ve yetim”, “bakım” ve “yardım” kavramları esas alınmıştır. Söz konusu ödeneklerin ayrıldığı çocuk kuruluşları, koruyucu aile hizmetleri, yoksul ailelerin desteklenmesi, öksüz ve yetim yardım programlarına bakıldığında son üç yılda kısmi bir artıştan söz edilse de artan çocuk nüfusu ve çocuk yoksulluğu göz önüne alındığında bu artışın yeterli olmadığını söylemek gerekir.

Öte yandan, mevcut iktidar kendi döneminde kız çocuklarının okula gitme oranlarındaki artışla övünmesi abesle iştigaldir. Nitekim mevcut iktidar Şartlı Eğitim Yardımı kapsamında 2020 yılında ilköğretime devam eden kız çocuklarına yapılan aylık 40 TL’lik yardımı 2021 yılında 50 TL’ye “çıkarmış” bu miktar için 2022 yılı bütçesinde herhangi bir artış teklifi yapılmamıştır. Bu bağlamda mevcut iktidarın kız çocuklarının eğitimi için ne kadar “seferber” olduğu ortadadır.

Sonuç olarak nüfusun üçte birini oluşturan çocukların bütünlüklü bir politika esas alınarak bütçeden faydalanamamaktadır. Dünyada çocuk bütçeleri (*child budgets*), çocuk bütçeleme (*child budgeting*), çocuk merkezli bütçeler (*child-centric budgets*), çocuklar için bütçeleme (*budget for children*), çocuklara duyarlı bütçeleme (*child sensitive budgeting*) ve çocukların bütçeleri (*children’s budgets*) şeklinde ifade edilen anlayışta, çocukların yaşam standartlarında ne tür iyileş(tir)melerin yapılabileceğinin belirlenebilmesi hususu temel amaç olarak işlev görmektedir.

Başka bir anlatımla çocuklara yönelik bütçeleme, temelde çocuklar için ne kadarlık kamusal kaynak kullanılması gerektiği ve son kertede bu çerçevede ne kadarlık bir kaynağın kullanıldığını öne seren bir süreçtir. Bu süreçte kamusal gelirlerin ne kadarlık kısmının

çocuklara yönelik hizmetlere tahsis edildiği ve bu doğrultuda ne kadarlık harcama yapıldığı hususları ele alınmaktadır. Bu amaçla devlet bütçesinde çocuklara yönelik analizlere ilişkin gerekli veri setlerinin oluşturulabilmesi gereklidir.

Yine, çocuklarla çalışan ulusal ve uluslararası birçok kurum çocuklara duyarlı bütçeyi önermektedir. UNICEF tarafından çocuklara yönelik bütçeleme anlayışı, “Çocuklara yönelik bütçeleme çocuk haklarına yönelik farkındalığı ortaya koymaktadır. Bu tür bütçeleme anlayışının temel amacı çocukların ve diğer korumaya muhtaç grupların kamu harcama sisteminde önceliğinin vurgulanmasını sağlamak olup sistemde kamu harcamalarının çocuklara yönelik nasıl etkiler ortaya koyduğu analiz edilmektedir.” biçiminde ifade edilmektedir.

Çocukların temel çıkarlarının önceliklendirildiği çocuklara duyarlı bütçeleme anlayışında çocuklar için ayrı bir bütçe hazırlanması gerekli değildir. Ayrı bir bütçe hazırlamanın yerine esas olan mevcut kamusal faaliyetlerin çocukların ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocuklara yönelik kamu harcamalarının tespit edilmesinin zor olması, çocuklara yönelik kamu harcamalarının takip edilmesinin kolaylaştırılması, çocuklara yönelik merkezi yönetim ve hatta yerel yönetim bütçelerindeki tahsisatın artırılması, var olan sosyal hizmetlerin ve sosyal yardım harcamalarının çocuklara yönelik odaklanması gerektiğini göstermektedir.

Bütçenin çocuklara duyarlı hale getirilmesi toplumsal kesimlerin haklarını korumaya ve refahını geliştirmeye yönelik uzun soluklu politikaların oluşturulması ve uygulama süreçlerini kapsayan sosyal bütçelemenin de gereğidir. Çünkü devlet, kamusal kaynakların kullanılması konusunda doğrudan söz hakkı verilmeyen çocuklar dahil, toplumun her kesiminin ortak veya münferit gereksinimlerine uygun olarak bütçe hakkı çerçevesinde bir bütçe hazırlamakla sorumludur. Bu aynı zamanda sosyal bütçeleme anlayışının da temel bir kriteridir.

Bütçe hakkının devredilemez bir toplumsal ve Anayasal hak olduğu gerçekliğinden hareketle, bu açıdan, çocuklara duyarlı bütçeleme hayata geçirmek, halkın bütçesinin aynı zamanda çocukların bütçesi olduğunu ortaya koymak açısından son derece önemlidir.

3.2.10. Mevsimlik Tarım İşçileri

Mevsimlik tarım işçiliği, sosyal, kültürel ve ekonomik temelleriyle özellikle tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu yörelerde mevsimlere bağlı olarak işgücü arzı ile talebine göre değişkenlik gösteren bir meslektir. Mevsimlik tarım işçisi “kendisinin ya da başkasının tarım alanında ekim, yetiştirme, ilaçlama, hasat gibi tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında çalışan, ücretli/ yevmiyeli veya ayni ödeme karşılığı, sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın, o

ülkenin vatandaşı ya da göçmen olup sürekli ya da gezici mevsimlik çalışan kişi” olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerinin sosyo-ekonomik durumu, çalışma ve yaşam koşulları, yoksunluk ve yoksulluk durumu, tarımsal sektördeki emek ve iş gücü tarım piyasasının sömürü üzerine kurulu olduğunu gözler önüne sermektedir. Türkiye’de mevsimlik tarım işçileri her yıl mart ayıyla birlikte çoğunluğu Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Batman’da yaşayan yurttaşlar, sera sebze ve narenciye işleri için Adana ve Mersin’e kiraz için Afyon’a fındık toplamak için Ordu, Düzce ve Giresun’a çay için Rize’de, pancar, mısır ve ayçiçeği çapası için Konya ve Aksaray’a sebze hasadı için Samsun gibi yaklaşık 50 kente, kasım ayına kadar birçok tarımsal alanda çalışmaya gitmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin güvencesiz ve kayıt dışı istihdamından kaynaklı sayıları kesin olarak bilinmemekle birlikte, TÜİK işgücü Anketi 2020 Şubat ayı verilerine göre tarımda çalışan 4 milyon 716 bin kişi vardır. Türkiye’de istatistiki veri paylaşımı kamuoyunda tartışmalı olan TÜİK verilerine göre dahi 2017 yılındaki tarımda çalışan 5 milyon 36 bin kişi olan tarımsal istihdam yaklaşık 300 bin işçi azalmıştır. Tarımda çalışanların yaklaşık %85 i kayıt dışı çalışmaktadır. Her ne kadar mevsimlik tarım işçiliğinin verileri tutulmamış olsa da tarımsal istihdamının en az %40’nı mevsimlik tarım işçilerinin oluşturduğu tahmin edilmektedir. Bu durumda Türkiye’de yaklaşık olarak 2 milyon civarında mevsimlik tarım işçisi varlığından söz edilebilmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin arazisi yoktur. Yetersiz istihdam olanakları, ekonomik dezavantajlar, güvensiz ulaşım ve konaklama, iş güvenliği ve gelir güvenliği gibi birçok hak ve hukukun olmadığı koşullarda çalışmaktadır. Mevsimlik ve geçici tarım işçileri 4857 sayılı Türk İş Kanunu, Borçlar Kanunu ve Sosyal Güvenlik Kanunu gibi çalışan ile işveren arasında iş durumunu yasal güvenceye alan herhangi bir kanuna tabi olmadığı için emeklerini, gündelik nakit ücret ile mübadele etmek zorunda kalmaktadır. Tek geçim kaynağı emeği olan mevsimlik tarım işçileri, düzenli ücrete sahip olan yurttaşların dahi geçimini sağlamadığı bir düzende düzensiz gündelik ücret ile herhangi bir sosyal güvenlik olmadan en dezavantajlı koşullarda çalışarak geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Herhangi bir yasal düzenlemeye ve düzenli ücrete tabi olmadığı için mevsimlik tarım işçileri üretim için beslenme, seyahat ve barınmasını kendi karşılamak zorundadır. Türkiye’de tarımsal üretimde emeği yüksek olmasına rağmen en az payı alması, tek başına mevsimlik tarım işçisi olmanın nasıl bir meslek olduğunu gözler önüne sermektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin insan onuruna yakışmayan biçimde üretimde çalışması

ve yaşamasının çok boyutlu sorunları vardır. Mevsimlik tarım işçilerinin içinde bulunduğu sorunlar şunlardır:

- Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ortamları insani koşullara uygunsuz biçimde, dinlenme mekânları (çoğunlukla çadır ve konteynerler), yemek yerleri, tuvaletler, sağlıklı içme ve kullanma suları, yetersizdir.
- Mevsimlik tarım işçilerinin yaklaşık %80'ni çadırlarda yaşamaktadır.
- Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları yerler, bulaşıcı ve salgın hastalık riskini arttırdığı gibi hiçbir sosyal güvencesi olmadığı için tedavi olanakları yoktur.
- Tarım işçilerinde en sık görülen mesleki hastalıklar, zoonotik enfeksiyonlar, işle ilgili akciğer hastalıkları, deri hastalıkları ve kimyasal kullanımı ve uzun süre güneşe maruz kalma ile ilişkili bazı kanserler, kas iskelet sistemi sorunlarıdır.
- Mevsimlik tarım işçilerine yönelik iş sağlığı ve güvenliği konusunda neredeyse hiçbir tedbir alınmamaktadır.
- Mevsimlik tarım işçileri, işin biçimine göre günde ortalama 10-11 saat çalışmaktadır.
- Mevsimlik tarım işçilerinin haklarını savunacak mekanizma olmadığı için çok düşük ücrete çalıştırılmaktadır. Türkiye genelinde ortalama tarım işçisinin günlük ücreti 2021 yılı için yaklaşık 100-120 TL arasındadır.
- Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan aileler yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.
- Mevsimlik tarım işçileri gittikleri illerde yaşam alanlarını kendileri oluşturmakla birlikte, elektrik kullanımı kısıtlı olduğu için güvenlik açısından herhangi bir aydınlatma aracına sahip değildir.
- Mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğunu Kürtler oluşturmakla birlikte çalışmaya gittikleri pek çok yerde Türkiye'deki kutuplaştırıcı atmosfere paralel olarak her türlü ırkçılığa maruz kalmaktadırlar.
- Mevsimlik tarım işçilerinin 4857 sayılı Türk İş Kanunu dâhil olmak üzere hiçbir yasal güvencesi yoktur.
- Mevsimlik tarım işçiliğinde ölü doğumların oranı, ülke ortalamasından 5 kat daha fazladır.
- Yaşam alanlarından çalıştıkları tarlalara çoğunlukla hane halkı biçiminde göç gerçekleştiği için çocuklar tarlalarda çalışmak zorunda kalmaktadır.

2019 yılı TÜİK verilerine Türkiye'de 6–17 yaş arasında ekonomik faaliyette bulunan 720.000 çocuğun %30,8'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Yaş grubuna göre incelendiğinde; 5-14 yaş

grubunda çalışan çocukların %64,1 tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu çocukların %34,3'ü eğitime devam edememekte ve haftada 40 saatten fazla çalışmaktadır.

1990'lı yıllarda bölge illerinde köy boşaltmalarının sonucu olarak mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk emeğini ortaya çıkarmıştır. Mevsimlik tarım işçiliğinin içinde bulunduğu elverişsiz koşullardan en çok etkilenenler çocuklardır. Sağlıksız koşullar çocukların gelişimini olumsuz etkilerken meydana gelen kazalarda çocuklar yaralanmakta hatta ölmektedir. Mevsimlik tarım göçünde çalışan çocuklar çoğu akranelarının aksine eğitimden mahrum kalmaktadır.

HDP olarak eşitlik olmazsa olmaz ilkelerimizden birisidir. Tarımda mevsimlik işçilerin emek yoğunluğunun görünmez olduğu üretim koşullarını, kabul etmenin parti ilkelerimiz açısından hiçbir dayanağı yoktur. Türkiye tarım sektöründeki sermaye birikiminin oluşmasında ciddi anlamda emeği olan mevsimlik tarım işçilerinin haklarının hiçbir yasal düzenlemeyle güvence altına alınmaması bir çelişki olarak eşitsizliğin göstergesidir.

Türkiye'de geçtiğimiz yaklaşık 30 yıl içerisinde tarımda yaygın üretim biçimi olarak görülen küçük köylülük, nüfus, istihdam ve mülkiyet özellikleri açısından büyük bir çözülme ve yabancılaşmaya paralel olarak, sayıları günümüze kadar hızlı biçimde artan mevsimlik tarım işçileri, tarımsal işgücü içinde daha yaygın ve görünür hale gelmiştir. Bugün büyük şehirlerin pazar ve marketlerinde satılan tarım ürünlerinin pek çoğunda sayıları milyonları bulan mevsimlik tarım işçilerinin emeği saklıdır. Ancak mevsimlik tarım işçilerinin sağlıksız, eğitimsiz, güvencesiz çalışma koşulları dikkate alındığında bırakın emeğinin karşılığını almayı, emeğin görünür olmadığı bir realitedir. Bu realiteden hareketle mevsimlik tarım işçilerinin eğitim sosyal ve çalışma durumunun tespit edilmesi, mevsimlik çocuk işçiliğinin kademeli olarak ortadan kaldırarak yapının kurulması, genel olarak yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve bu konudaki kanuni düzenlemenin uygulanabilir mekanizmaların oluşturulması açısından politikanın uygulanması tarım işçilerinin her sene sadece trafik kazalarıyla gündeme gelmesinin insanlık dramı olduğunu görmekteyiz. HDP olarak Mevsimlik tarım işçilerinin yaşanabilir koşullarda çalışması için önerilerimiz şunlardır:

1. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin sayısı, illere göre haritası başta olmak üzere haklarında bilgiler bir an önce derlenmelidir.
2. Mevsimlik tarım işçilerinin karşı sağlıklı koşullarda tarlaya gidebilmesi ve üretim yapabilmesi için ulaşımdan, konaklamaya, eğitimden sağlığa her türlü koşullar oluşturulmalıdır.

3. Mevsimlik tarım işçilerinin göç ettiği zamanlarda çalışma alanlarına her türlü hijyenik seyahat koşullarında ulaşması için seyahat izinleri verilmeli ve iller arasında koordinasyonu sağlayacak komisyonlar kurulmalıdır.
4. Tarımda kadın emeğinin görünür kılınması için kadınların emeği dikkate alınarak kadınların aldığı ücret erkek işçilerle eşit şekilde düzenlenmelidir.
5. Mevsimlik tarım işçisi olan Kürtlerin ve Arapların her türlü ayrımcılığa maruz kalması bir an önce önlenmelidir.
6. 18 yaşından küçük çocukların çalışmasının önüne geçilmeli çocukların eğitime devam etmesi için her türlü koşullar oluşturulmalıdır.
7. Mevsimlik tarım işçilerine üretim süreçlerinde her türlü sağlık denetim ve kontrolünü sağlayacak sağlık ekipleri kurulmalıdır.
8. Mevsimlik tarım işçilerinin seyahatlerinde kullanılan araçlar denetlenmeli ve trafik kazalarının önüne geçmek için her türlü önlem alınmalıdır.
9. Mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri ulusal ve uluslararası sendika ve kuruluşların belirlediği düzeyde olmalıdır.
10. Mevsimlik tarım işçilerinin hepsi SSK güvencesi altına alınarak, hem tarımda kayıt dışı istihdamın önüne geçmek hemde genç işsizleri çiftçiliğe teşvik edecek düzenlemeler yapılmalıdır.

3.2.11. Sığınmacı ve Mülteci Emeği

Göç, insanlık tarihi kadar eskiye giden bir olgudur. İnsanlar tarih boyunca savaşlardan, kıtlıklardan, iklim değişikliği ve daha birçok nedenlerden ötürü, bireysel veya kitlesel olarak farklı yerleşim yerlerine göç etmiştir. Modern dünyada, kitlesel göç hareketleri, savaş ile sömürgeci anlayışların yarattığı açlık ve yoksullukla birlikte öncesinden daha yaygın hale gelmiş durumda. Savaşlar ve savaşın getirdiği yerinden etmeler, toplum içindeki ideolojik, etnik ve dinsel çatışmalar, kıtlık, açlık, salgınlar ve doğal afetler gibi bireylerin yaşamını tehdit eden zorunlu nedenlerin yanı sıra daha iyi ekonomik koşullarda yaşama arayışı günümüzde göçün temel sebeplerini oluşturmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin başta Ortadoğu olmak üzere Afrika ve daha birçok ülkeye dönük askeri girişimleri, göçü ve istikrarsızlığı daha da derinleştirmiştir. Savaştan ve istikrarsızlıktan dolayı gelişmiş ülkelere göç eden insanlar ise sermaye için ucuz iş gücü olmaktan kaçamamaktadır.

Zygmunt Bauman'ın *Kapımızdaki Yabancılar* eserinde de ifade ettiği üzere “Kalkış noktasında bulunan mevcut kitle hareketlerinin ardındaki faktörler iki türlü; aynı zamanda bunların varış

noktalarında ve göç alan ülkelerdeki reaksiyonlar üzerindeki etkileri de öyle. Hem ekonomik göçmenlerin hem de mültecilerin sığınma aradığı kürenin ‘gelişmiş’ kısımlarında, iş dünyası çıkarları ucuz emeğe ve kâr vaat eden yeteneklere gözünü dikmiş durumda ve onları karşılıyor, toplumsal konum ve beklentilerinin zayıflığı ve kırılğanlığından zaten mustarip nüfusun büyük çoğunluğu içinse, bu akın emek piyasasında daha fazla rekabete, daha derin bir belirsizliğe ve zenginleşme şanslarında düşüşe işaret ediyor.” Bauman’a kulak verdiğimizde dahi göç etme nedenlerini kavramanın karmaşık bir matrisi anlamlandırmak kadar zor olduğunu görüyoruz.

Göçlere neden olan siyasi istikrarsızlığa, devlet şiddetine ve çatışmalara karşı uluslararası toplumun yapıcı ve ilkeli bir tutum sergilemesi gerekirken, devletler arasında yapılan pazarlıklar sonucu sığınmacı ve mültecilerin emekleri sömürülmekte, daha fazla eziyet çekmelerine göz yumulmaktadır. Devletler, göç olgusu üzerine köklü insani çözümler üretmekten imtina ederek çözümü tel örgüler, duvarlar, geri gönderme anlaşmaları ve göçmenlere yönelik işkenceye varan uygulamalarda bulmaktadır. Yapılan uluslararası anlaşmalar sonucunda sermaye hareketleri ve silahlar için gümrükler ve sınırlar serbestleşirken göçmenlere karşı sınırlar adeta çelikten duvarlarla örülmektedir. BM’nin ilgili anlaşmaları ve İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’ndeki ilke kararlarına rağmen, devletler ve sermaye tarafından göçmen ve mülteci statüsündeki insanların sığınma, yaşam hakkı ve artı değerleri görmezden gelinmektedir.

Göçmenleri şantaj ve pazarlık aracına getiren iktidarların başında AKP-MHP iktidarı gelmektedir. 3,5 milyondan fazla sığınmacıyı Türkiye sınırları içinde tutmanın karşılığında, bir yandan AB ülkelerinden maddi kaynak talep etmekte diğer yandan ise sığınmacılara insan onuruna yaraşır hakları uygun görmeyerek ucuz emek deposu olarak sömürmektedir. Oysa ki, hiçbir mülteci topraklarını kendi yarattığı koşullar sebebiyle terk etmemiş, kapitalizm ile ulus-devletlerin sürekli yoksulluk ve kriz üreten şartları nedeniyle yerinden olmuştur. Kuşkusuz ki bu krizler, Türkiye'nin de aktörlerinden biri olduğu uluslararası kapitalist sistemin ürünüdür.

Türkiye’de ise AKP-MHP ittifakının hukuk ve insan hakları tanımaz tutumu nedeniyle kapitalizm içinde dahi uçlarda görülebilecek örnekler yaşanmaktadır. Türkiye’de insan onuruna yakışır çalışmanın olmadığından hareketle mülteciler ucuz işgücü olarak, kayıtsız ve güvencesiz bir şekilde çalışma yaşamına dahil olmak zorunda bırakılmaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’de yaşayan mülteci ve sığınmacı emekçilerin yaşadığı temel problemler şu şekildedir:

- Kimlik sahibi mültecilerin “çalışma izni” olarak çalışmaları yabancılar yasasında tanımlı olmasına rağmen 2020 yılında sadece 37 bin mülteci çalışma izni alarak kayıtlı çalışmaktadır. Yani yaklaşık çalışan mülteci nüfusun %90’dan fazlası kayıtsızdır. Kayıtsızlığın temel nedeni ise zaten ucuz işgücü olarak çalıştırılan mültecilerin köle emeği statüsünde çalıştırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.
- Büyük çoğunluğu kayıtsız çalışan mülteci emekçiler, inşaat, tekstil, hayvancılık, atık toplama gibi sektörlerde, kötü çalışma koşullarında, düşük ücretlerle (Günlük 50-60 TL ya da aylık 2000-2500 TL) güvencesiz koşullarda iş bulabilmektedir.
- Mülteciler ya gündelik ya da 6 aylık gibi geçici işler bulmaktadır. Aynı işyerinde 1 yıl ve üzeri çalışan işçi sayısı oldukça azdır. Yapılan araştırmalar uzun süreli aynı işyerinde çalışma oranının yalnızca %27 olduğunu göstermektedir.
- En sık karşılaşılan problem, mültecilerinin ücretlerinin ödenmemesi ya da çok azının ödenmesidir. Güvencesizlik bu soruna yol açmaktadır.
- Güvencesiz ve kötü çalışma ortamı dolayısıyla mülteci işçilerde ölümlü ve yaralanmalı iş kazaları çok fazladır. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi’ne göre 2021 yılının ilk on ayında en az 80 mülteci emekçi iş cinayetlerinde hayatlarını kaybetmiştir.
- Sığınmacı emeğinde çocuk işçiliği oldukça yaygın ve yaş sınırı 8 ve hatta 7’ye kadar düşmektedir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi verilerine göre, sadece 2013 ile 2021 yılları arasında en az 513 çocuk çalışırken yaşamını yitirmiştir. Yaşamını yitiren bu çocuk işçilerin 58’i sığınmacı/mülteci çocuklardır.
- Kadın işçiler, erkek işçilerden daha az ücret almakta ve aynı zamanda daha uzun süreler çalışmaktadır.

Kısacası, iş yaşamında mülteci işçiler hiyerarşisinin en alt katmanında yer almaktadır. Sığınmacıların Türkiyeli işçilerle hem çalışma alanında hem de sosyal yaşamlarında ilişkileri yok denecek kadar azdır. Çünkü Türkiyeli işçiler mülteci emekçilere yönelik son derece ayrımcı bir tutuma sahiptir. Bu nedenle sığınmacı/mültecilerin çalıştığı iş yerleri mülteci ve sığınmacılar için oldukça güvensiz mekanlardır.

Halihazırda emekçilerin alabildiğine sömürüldüğü bu neoliberal düzende, mülteci ve sığınmacı emekçiler patronlara “köle emeği” olarak kârlarını arttırma fırsatı sağlarken, kriz koşullarında tazminatsız ve hiçbir hak talebinde bulunamadan işten atılmaları, bu emekçi kesime ve ailelerine çok daha ağır bedeller ödetmektedir. İşsizlik koşullarında göçmenlere yönelik nefret söyleminin bilinçli biçimde özellikle sosyal medyada artışını destekleyen söylemler üretilmekte, ayrımcılık ve ırkçılık her gün yeniden üretilerek derinleştirilmektedir. Bu insan

onuruna aykırı duruma dur demek için bölgede ve dünyada şiddeti dışlamak, mültecilerin haklarını tam ve etkin şekilde tesis etmek, ırkçılığa karşı caydırıcı önlemler almak ilk elden yapılması gerekenlerdir.

3.2.12.Kadın Emeği Sömürülüyor

En az 20 milyon kadının tamamen işgücü piyasasının dışında tutulduğu Türkiye’de, kadınların ancak %28-30 civarında istihdama katılabilmektedir. Türkiye bu oranla hem AB hem OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında kadın istihdamının en düşük olduğu ülkedir. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) verileri, cinsiyete göre işsizlik oranlarında kadın işsizliğinin tüm işsizlik türlerinde en yüksek kategori olmaya devam ettiğini ve mevsim etkisinden arındırılmış dar tanımlı işsizlik oranı erkeklerde %10 iken kadınlarda %14,6 olduğu göstermektedir. Yine geniş tanımlı işsizlik oranı erkeklerde yüzde 17,8 iken kadınlarda yüzde 29,7’dir. Geniş tanımlı kadın işsizliği ile geniş tanımlı erkek işsizliği arasındaki fark ise 12 puandır.

Öte taraftan istihdamda yer alabilen kadınlar ise çoğunlukla güvencesiz, esnek ve geçici işlerde çalışmaktadır. Bu da kadınların tam zamanlı ve sürekli işlerde çalışmanın sağladığı güvenceden yoksun bırakılmaları ve daima işsizlik riskiyle yüz yüze olmaları anlamına gelmektedir. Örneğin 2019 yılında 2 milyon 596 bin kadın çalıştığı geçici işin bitmesi nedeniyle işsiz kaldığını belirtmiştir. Yine 2020 yılında pandeminin de etkisiyle kadınların işgücüne katılımı yüzde 11, kadın istihdamı da yüzde 9 azalmıştır. Bu 2020 yılı için iş başında olmayan kadın sayısının bir yılda 5 katına çıktığını ve geniş tanımlı kadın işsizlik oranının yüzde 46’yı bulduğu gerçeğini açığa çıkarmıştır. Bu veriler sürekli olarak her yıl ortalama olarak 2,5 milyon kadının geçici işlerde çalıştığı ve bu geçici işler bittiğinde kadınların işsiz kaldığını gösteriyor. Dolayısıyla Türkiye’de kadın istihdamı yüzde 28-30 arası bir oranda olsa dahi çalışan kadınlar için süreklilik arz etmeyen, geçici, yevmiyeli işlerle değişen bir dinamik içerisinde. Özellikle kriz sebebiyle özel sektörde ve kamuda açığa çıkan ekonomik daralmanın ilk sonuçlarından biri olan işsizlik ve işten çıkarmalar çoğunlukla kadınların çalıştığı denetimsiz alanlarda hızlı biçimde gerçekleştiği için krizden ilk ve en fazla etkilenen kesim kadınlar olmakta ve kadın istihdamı oranları sabit bir veri olmaktan çıkmaktadır.

Bu durum sadece sosyal güvencesiz, geçici işlerde ve esnek çalışmada yer alan kadınlar için değil, ‘düzenli’ bir işi olan veya ‘beyaz yakalı işçiler’ olarak da kabul edilen kadınlar için de geçerlidir. Zira kırılgan ekonomi nedeniyle istihdam güvencesinin yasal dayanaklarının giderek zayıflaması, kırılgan istihdam biçimlerinin yaygın çalışma biçimi haline gelmesi ve işsizliğin yaygınlaşması ‘profesyonel meslek sahibi’ kadınları da yakından ilgilendirmekte ve

istihdamları üzerinde bir tehdit oluşturmaktadır. Erkeklerle aynı işyerinde, eşdeğer çalışmada yer alsa dahi çoğunlukla erkeklere oranla daha düşük ücretlerle çalışan kadınlar, çalıştıkları kurumlarda işten çıkarmalar yaşanacaksa ilk gözden çıkarılacaklar olarak görülmekte ve pratik süreç de bu biçimde işlemektedir. Bu düşük gelir düzeyinin yanı sıra gelirin sürekli ve düzenli sağlanamaması da ya da bunun tehdidi, 'profesyonel meslek sahibi' kadınların kötü çalışma koşulları altında yaşamak ve iş yerlerindeki cinsiyetçi iş bölümü ve uygulamaları çoğunlukla kabullenmek zorunda bırakmaktadır. Sözgeşi, Türkiye'de genç kadınlar yaşamını tek başına idame ettirecek kadar ücreti kazanamadıkları için aileleriyle yaşamaya mecbur kalmaktadır. Bunun sonucunda ise beyaz yakalı genç kadınlar üzerinde hem evde hem de işyerinde cinsiyetçi/patriarkal baskı artmaya devam etmektedir.

Cinsiyetçi önyargılar, ayrımcılık, erkek egemen cinsiyet rolleri, bakım ve ev içi emeği kadınların işgücüne katılmasının önündeki önemli engeller olmaya devam etmektedir. Ev içindeki rutin bakım işleri ve gündelik işleri kadınların 'görevi' gibi gören erkek egemen bakış açısı ev içindeki adil olmayan bu cinsiyetçi iş bölümünü tümüyle kadınların omuzuna bırakmaktadır. Sadece bir örnekle; 2019 yılında yapılan araştırmaya göre 12 milyona yakın kadının ev işleri nedeniyle çalışma hayatına katılmadığını, 500 bini aşkın kadının da ev işleri ve bakım hizmetlerini sağlamak için işinden ayrıldığını göstermiştir. Aynı sebeple işten ayrıldığını belirten erkek sayısı ise kadınların yalnızca yüzde 3'ü kadardır. Çocuklara ve ihtiyaç sahibi yetişkinlere bakmak için işten ayrılan kadın sayısı yıldan yıla artış gösterirken özellikle pandemi döneminde alınan tedbirlerin kadınları yok saydığı, kadınların iş yükünün en az yüzde 30 oranında arttığını ortaya koymuştur. Yine pandemi boyunca evden çalışmaya geçmiş olan ya da pandemiye rağmen işyerinde çalışmaya devam eden okul çağında çocuklu kadınların haftalık (ücretli+ücretsiz) mesailerinin 80 saatin üzerine yani iki katına çıktığı görülmüştür. Hükümetlerin, pandemi döneminde ev işlerinin tümüyle kadınların üzerine yıkılmasını önleyecek politika geliştirmemeleri kısa vadede ciddi sorunlar yaratmakla birlikte uzun vadede kadınların ekonomik özgürleşmeleri ve kazanımlarına karşı büyük bir tehdit oluşturmuştur.

Kadınların karşılığını alamadığı bu devasa emek, yani tarihteki en büyük emek sömürsü olan bu ücretsiz iş yükü kamusal alanda istihdam edilmeyen kadınların tüm zamanını alırken, istihdamda yer alan kadınlar için de bu süreç çifte sömürüye neden olmaktadır. Bu karşılıksız emek sonucu istihdamda yer alan kadınlar iki kere emek harcamak ve çifte mesai yapmak zorunda kalmaktadır. Kısacası, çalışan kadınlar iş ve iş dışı yaşamı uzlaştırma sorunsalı ile boğuşup iş ve yaşam dengesini sağlamaya çalışmak zorunda kalmaktadır.

İş ve yaşam dengesini sağlamaya dönük esnek çalışma biçimleri de bu soruna bir çözüm olmaktan ziyade, erkeklerin rollerinde bir dönüşümü hedeflemediği için cinsiyetçi iş bölümünü devam ettirmenin bir parçası olarak işlemektedir. Ev içi iş bölümünün ve duygusal/zihinsel emeğin eşit bölünmediği bu sistemde çalışma yaşamında kadın/erkek eşitliği sözde olmaktan öteye geçememektedir.

Sonuç olarak bölüşümü adil olmayan bu ev işleri/bakım yükünün artarak kadınlara bırakılması, kadınların ev içinde verdikleri emeğin karşılığını alamadıkları gibi yıpranma payını da artırmaktadır.

3.2.12.1. Kadın Emeğinin Örgütlenmesi Sorunu

Türkiye’de ve dünyanın her yerinde kadınların sadece istihdama katılmaları değil ayrıca tam zamanlı, sosyal güvencelere sahip, örgütlü ve insani koşullarda çalışmaları, toplumsal hayata katılmaları ve ekonomik özerkliğe sahip olmaları gerekir. Ancak mevcut örgütlenme araçları ve pratikleri bunu sağlamada son derece yetersiz kalmaktadır.

Emeğin örgütlenmesi noktasında sendikal örgütlenme son derece önemli noktada durmaktadır. Fakat Türkiye’de kayıt dışı istihdam dâhil edildiğinde dahi kadın işçilerin sendikalaşma oranının yüzde 6 olduğu DİSK tarafından açıklanmıştır. Bu rakam kadın işçilerin yüzde 92’sinin sendikasız olduğu gerçeğini önümüze sermektedir. Buna karşın erkek işçilerin sendikalaşma oranı yüzde 13,51 ile kadın işçilerin sendikalaşma oranının iki katından daha fazladır. Oysa kadınlar çalışma hayatında erkeklere göre daha düşük ücretlerle ve daha niteliksiz ve vasıfsız işlerde çalışmakta, cinsel taciz ve ayrımcılık gibi farklı şiddet biçimlerine maruz bırakılmakta, işten çıkarmalarda ilk akla gelen kişiler olmakta, ev içi cinsiyetçi işbölümü nedeniyle ağır bir sorumluluk üstlenmek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla sendikalaşma yani emeğin örgütlenmesi süreci de kadınlar için daha hayati bir yerde durmaktadır.

Kadın istihdamının düşük olması, mevcut istihdamın da ağırlıklı olarak küçük işletmelerde yoğunlaşması, kayıt dışı çalışma oranının yarıya yakın oluşu, ev içi iş yükü ve sendikaların önemli oranda erkek egemen yapılar olması kadınların sendikalaşma sürecine dahil olmasının yani emeklerinin örgütlenmesinin önündeki önemli engeller olarak durmaktadır. Öte taraftan, sendikaların da önemli oranda erkek egemen örgütler olması dolayısıyla sendikalaşan kadınlar da sendika yönetimlerinde çok az temsil hakkı bulabilmekte ve toplu sözleşmelerde kadınların özgül sorunlarının göz ardı edilmesi sorunsalı ile karşı karşıya kalmaktadır.

3.2.12.2. Katmerli ve Kayıtsız Kadın Emek Sömürüsü: Mevsimlik Tarım İşçiliği

Mevsimlik tarım işçileri günde ortalama 16-17 saat çok düşük ücretlerde kayıtsız ve güvencesiz şekilde çalışarak, sürekli göç ederek ve çadırlarda yaşamını sürdürmek zorunda kalmaya devam etmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sorunlar çalışma alanlarına giderken yolda meydana gelen trafik kazaları ile başlamakta, çalışma alanlarına ulaştıklarında ise sigortasız, güvencesiz çalışma koşulları, ekonomi, sağlık, barınma, eğitim gibi temel haklardan, çadır alanlarında mutfak, tuvalet, banyo, elektrik, içme ve kullanım suyu gibi temel ihtiyaçlardan yoksun bir şekilde çalışmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca gittikleri yerlerde ırkçı ve cinsiyetçi şiddete maruz kalmaları en temel sorun olmaya devam etmektedir.

Mevsimlik tarım işçileri arasında olumsuz yaşam koşullarından en çok ve en özgün biçimde etkilenenler ise yüzde 90'ından fazlasının kayıt dışı çalışmak zorunda kaldığı 2,5 milyonu aşkın tarım işçisi kadınlardır. Mevsimlik tarım işçiliğinde kadınların da erkeklerin de emeği aynı olmasına rağmen kadınlar tarımsal üretimin yanı sıra ailedeki bireylerin bakımı, ihtiyaçlarının karşılanması, günlük hayatın sürdürülmesi süreçlerinde de çift yönlü emek harcamaktadır. Ayrıca tarlalarda çalıştıkları süre zarfında erkeklerle aynı derecede emek ve zaman sarf etmelerine karşın genellikle erkeklerden daha düşük ücretle çalıştırılmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi kadınlar kayıtsız ve sosyal güvencesiz çalıştıkları için kendileri ve çocukları ve diğer aile bireyleri sağlık hizmetinden yararlanamamaktadır. Ancak bu nedenle kadınlar tüm aile bireylerinin sağlık ve bakım yükünü de omuzlayarak maddi ve duygusal emek harcamaktadır. Mevsimlik tarım işçisi kadınların yaşadığı bu çok boyutlu emek sömürüsünün sonlandırılması için mevsimlik/gezici/tarım işçiliğine yol açan neden ve koşulların ortadan kaldırılmasına yönelik bütünlüklü politikalar geliştirmek temel hedef olmalıdır.

3.2.12.3. “Görünmeyen” Görünmeyen Emeği: Mülteci/Sığınmacı Kadınlar

Mülteci/sığınmacı kadınlar denince akıllara ilk olarak şiddet, sömürü ve ayrımcılığın gelmesi tesadüf değil mülteci kadınların maruz kaldığı sürecin özetidir. Çünkü mülteci kadınların yaşadığı ağır sorunlar ülkelerinden ayrılmalarıyla başlamakta fakat gittikleri Türkiye gibi ülkelerde de son bulmak bir yana bu sorunlar boyut olarak devam etmektedir. Nitekim bugün Türkiye’de toplumun en bağımlı kesimi olarak görülen mülteci kadınlara her türlü cinsel, fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kalmaktadır. Mülteci/sığınmacı kadınlara böylece çok yönlü şiddet, saldırı ve tehdit kısılacında bir yaşam dayatılmaktadır.

Türkiye, Avrupa Birliği'nden sağlanan fonlar ile finanse edilen acil geçici yardım uygulamasıyla zor durumdaki mülteci ve sığınmacı hanelere kişi başı aylık belirli bir miktar ödenmektedir. Fakat evrensel hakedişe dayalı sistem yerine yoksulluk testine dayanan ve geçici bir süreyi kapsayan bu sosyal yardımlar, mültecilerin insani koşullarda yaşamalarını sağlamaktan oldukça uzaktır. Ayrıca bu sosyal yardım süresi bittikten sonra yaşamlarını idame ettirecek çalışma koşullarının sağlanması iktidarın gündeminde dahi değildir. Aksine genel olarak mülteci/sığınmacılar, özel olarak da mülteci kadınlar ucuz iş gücü piyasasına dönüştürülmüş Türkiye'de en dezavantajlı kesim olarak emek hiyerarşisinde sömürünün de sömürsünü yaşayarak insanlık dışı koşullarda çalışmak zorunda bırakılmaktadır.

Toplumsal yaşamda kadınların yaşadığı her türlü sosyal, psikolojik, cinsel soruna ek olarak 'mülteci/sığınmacı kadın' sorunsalı ile da boğuşan, bulabilirse kayıt dışı, son derece ucuz ve güvencesiz işlerde çalışan mülteci/sığınmacı kadınların yaşadığı bu emek sömürüsüyle sessizleştirilmesi ve failliklerinin inkârı asla kabul edilmez. Bu nedenle mülteci/sığınmacı kadınların emek sürecine katılımları diğer yurttaşların sahip olduğu haklar çerçevesinde düzenlenmelidir. Bu amaçla gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi için bütünlüklü politikalar bir an önce hayata geçirilmelidir.

3.2.12.4.Kadın İradesinin Gaspı ve Kadın Emeğinin Düşmanı Kayyım Rejimi

Kadınların bedeller ödeyerek kazandığı ve hayata geçirdiği, toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçek anlamda sağlamaya dönük en büyük hamle olan ve tüm dünyada takdir ile takip edilen eşbaşkanlık sistemine kayyımlar eliyle büyük bir saldırı gerçekleştirilmiştir. Kadın eşbaşkanların görevden alınarak yerine kadın karşıtı zihniyetleriyle ödüllendirilmiş kayyımların atanması, kadınların yereldeki iradesinin gasp edilmesinde olduğu kadar kadın emeğinin yok sayılmasına ve sömürülmesine de neden olmaya devam etmektedir.

Eşbaşkanlık düzeyinde belediye kadın eşbaşkanlarına yönelik gerçekleştirilen görevden alma ve tutuklamaların bir sonraki aşaması olarak kadın politikalarına yönelik cinsiyet eşitsizliğini büyütecek ideolojik ve politik bir müdahale başlatılmıştır. Kayyımlar eliyle, kadın mücadelesinin ve kazanımlarının yerel yönetimlerle ilişkisi doğrudan yok edilmeye çalışılmıştır. Bu müdahale kapsamında 43 kadın merkezinin bulunduğu il ve ilçelerde kadına yönelik her türlü şiddetle mücadele çalışmaları, kadın mücadelesi ekseninde HDP'li belediyelerce geliştirilen farkındalık ve hizmetler illegalize edilerek durdurulmuştur.

HDP'li Belediyeler bünyesindeki kadın birimlerinin tasfiyesini izleyen süreçte kayyımlar AKP zihniyetinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini inşaya geçmişlerdir. "Kadın" kelimesinin yerine

“aile”, “hanım”, “bayan” ve “anne” gibi kelimeler kullanılmaya başlanmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı hedefleyen kadın özgürlükçü yaklaşımın yerine, kadını aile içine konumlandıran, geleneksel cinsiyet rollerini pekiştiren ve muhafazakâr bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca eşbaşkanlık Sistemine dayanarak kadın belediyeciliğinin uygulandığı bütün kentlerde yerel yönetimlerde bütçenin kadınlardan yana cinsiyetçi temelden arındırılması amacıyla uygulanan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye kayımlarca son verilmiştir.

Bu süreçte HDP’li belediyelerde ve bağlı kurumlarda çalışan yüzlerce kadın işinden edilmiş, ağır baskı ve soruşturmalara tabi tutulmuş, kurumsallaşmış kadın mücadelesi ve kazanımları yok edilmeye çalışılmıştır. Yerel yönetimlerde yereldeki kadınlar için yaratılan istihdam alanları kriminalize edilerek adeta yok edilmeye çalışılmıştır. Mor marketler, kadın semt pazarları, mor kartla ücretsiz ulaşım, kadın kooperatifleri gibi çok sayıda kadın emeğini görünür ve ücretli kılan kurumlar kapatılarak kadınların hem yaşam birikimi hem de emekleri gasp edilmeye çalışılmıştır.

3.2.12.5.OHAL ve KHK’lerle Kadın Emeğinin Gasp Edilmesi

İktidar tarafından “Allah’ın bir lütfü” olarak tanımlanan 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası, darbeye karşı ilan edildiği açıklanan OHAL rejimi ile yüzbinlerce emekçi KHK denilen fermanlarla emeklerine el konularak özgürleştirici etkisi bulunan çalışma alanlarından uzaklaştırılmışlardır. İhraç edilen kamu emekçilerinin en az yüzde 25’si kadınlardan oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet boyutuyla değerlendirildiğinde, kadın varlığına ve emeğine yönelik bir saldırı rejimi olan OHAL ve KHK’lerle, ekonomik özgürlüğü elinden alınan kadınlara güvencesiz bir yaşam dayatılmış, kadınlar daha fazla eş, aile ve toplumsal baskıya maruz bırakılmak istenmiştir.

Fiilen iş güvencesinin ortadan kaldırılması olan KHK’ler muhalif, kadın mücadelesi yürüten ve emek savunusu yapan kadınları tasfiye aracına dönüştürülerek iktidarın kadın karşıtı politikalarının bir parçası olarak işletilmiş ve etkileri on yıllar boyunca devam edecek bir sivil ölüm fermanı olmaya devam etmektedir.

3.2.12.6. Ekonomik Kriz ve Pandemi: Kadın İşsizliğinin, Kadın Yoksulluğunun ve Kadın Emeğinin Sömürülmesinin Derinleşmesi

2018’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte ülkenin içerisinde olduğu ekonomik kriz iyice derinleşerek ekonomik bir çöküş halini almıştır. Buna ek olarak covid-19

pandemisinin açığa çıktığı ve bir sağlık krizine dönüşen sürecin yönetilmesi ile iş, gelir ve güvence açısından mevcut olan eşitsizlikler iyice derinleşmiştir.

Ekonomik krizlerin sınıf odaklı değerlendirmeleri yaygın olarak yapılmaktadır. Fakat cinsiyet temelli değerlendirmeler çok sınırlı olmakta ve kadınlar üzerindeki etkileri çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Oysaki krizin yükü sınıfsal olarak eşit çekilmediği gibi cinsiyet bağlamında da eşit çekilmemektedir.

HDP, içerisinde bulunduğumuz mevcut ekonomik krizi, erkek egemen kapitalist modernitenin krizi olarak tanımlamaktadır. Kadın emeğinin değersizleştirilmesine ve sömürüsüne dayanan bir sistem olarak neoliberalizm; esnek, güvencesiz, ucuz işgücünü yaygınlaştırması ve sosyal devlet yapısını tasfiye ederek kamusal hizmetlerin özelleştirilmesini temel alan yapısıyla hem ücretli ve hem ücretsiz kadın emeğinin çifte sömürüsüne dayanmaktadır. Özelleştirilen kamusal hizmetler, kadınların ücretsiz olarak gerçekleştirdiği ev içi emek ve bakım emeği ile ikame edilmektedir. Bu durum kapitalizmin yarattığı sınıfsal eşitsizliklerle patriyarkanın yarattığı cinsiyet eşitsizliğinin iç içe geçmesinin özetidir.

Bu sistemin krizi kadınlara daha da artan ekonomik adaletsizlik, yüzbinlerce kadınların işsiz kalması, milyonlarcasının kayıt dışı, sigortasız, sosyal güvencesiz çalışarak yoksullaşmasına ve daha da kırılganlaşmasına neden olmaktadır. Pandemi sürecinin de eklenmesiyle toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü nedeniyle kadınların omzuna yüklenen ev işleri ve bakım hizmetlerinin artmasıyla kadın emeğinin görünmezliği ve sömürüsü de katlanarak artmaktadır. Kadınlar ev içinde verdikleri emeğin karşılığını alamadıkları gibi artan ücretsiz iş yükü, işgücüne katılımlarını daha fazla engellemektedir.

Yine krizle beraber yükselen enflasyon alım gücünü düşürerek hane tüketimini ciddi biçimde etkilemiştir. Sabit ücretle çalışan açısından doğrudan işten çıkarma yahut ücret düşüşü yaşanmasa dahi alım gücünün ve hane içi harcamaların düşmesine neden olmaktadır. Geliri daralan haneler temel ihtiyaç ve hizmetler pahalılaştığından, ev içi alternatiflere yönelmektedir. Kadınlar elektrikten suya, doğalgazdan yiyeceğe, giyeceğe, çocukların okul masrafından her türlü sosyal ihtiyaçtan tasarruf edebilmenin yollarını arıyor ama öncelikle kendi harcamalarından kısmaktadır. Buradaki tasarruf-açlık-yoksulluk denklemiyle boğuşmak en çok kadınların payına düşmektedir. Örneğin kriz dönemlerinde pazarlardaki düşük ücretleri takip etme, market market gezerek ucuz ürün bulma ve konserve gibi yiyeceklerin yapımı artmakta, dışarıdan temin edilecek birçok hizmet kadınlar tarafından evde görülmektedir. Bu da kadınların mevcut ev içi ve bakım işlerine ek olarak daha fazla görünmeyen emek harcamasına neden olmaktadır. Yaşanan bu yoksullaşma arttıkça kadınların dışarıda geçirdiği zaman

azalıyor, hane içerisinde geçirdiği zaman artmaktadır. Tüm bunları gerçekleştirmek adına sarf edilen duygusal emek kadınların sosyal ve psikolojik yaşamını derinden etkileyecek şekilde artmaktadır. Sonuç olarak kadının ev içerisindeki görünmeyen, ücretsiz, güvencesiz emeği pahalılıkla orantılı artış gösteriyor ve kriz kadın ve erkekler tarafından farklı şekilde tecrübe edilerek kadın emeği sömürsünü ve kadın yoksulluğunu derinleştirmektedir. Kadın işsizliğinin artmasının yanı sıra pandemi ve ekonomik kriz sürecinde kadınların ev içi iş ve bakım yükünün en az dört katına çıktığını yapılan araştırmalar da açıkça göstermiştir.

Çünkü kadın yoksulluğu, kadınların toplam gelirden aldığı payın düşük olması, eşitsizliğe dayalı ve hizmetlere erişimdeki farklılaşmalardan dolayı uygulanan piyasacı politikaların bir sonucudur ve kriz zamanlarında çok daha derinleşmektedir. Dolayısıyla pandeminin ve derin ekonomik krizin kadınlar üzerindeki özgün ve ağır etkisi, derinleşen yoksulluğun toplumsal cinsiyete göre ağırlaşarak farklılaşması “yoksulluğun kadınlaştığı” tespitini haklı kılmaktadır. Zira krizlerin toplumsal cinsiyet odaklı değerlendirmesi yapılmadığı, kadın emeğinin ücretli ve ücretsiz çalışmadaki yeri, sömürü boyutu tariflenmediğinde ataerkil kapitalizme karşı mücadele de eksik tariflenmiş olacaktır. Ötesi, ekonomik krize karşı verilecek hiçbir mücadele kadın emeğinin, bedeninin, iradesinin ve özgürlüğünün savunusunu içermeden başarılı olamayacaktır.

3.2.12.7. Sonuç ve Çözüm Önerileri

- Evde ev işleri, işyerinde uzun mesai, güvencesizlik, düşük ücretlerle kadınlar dünyanın yükünü sırtında taşımaktadır. Fakat yine en yoksul kesim kadınlardır.
- Dünya genelindeki işlerin yüzde 66’sını kadınlar yapmaktadır. Fakat kadınların gelirden aldıkları pay çok düşük. Dünyada mülkiyetin yalnızca yüzde 1’i kadınlara aittir.
- Türkiye’de 10 kadından yalnızca 3’ü bir işte çalışmaktadır. Çalışmak isteyen kadınlar ya iş bulamamakta ya da düşük ücretli güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Tüm toplumsal önyargılara, engellere rağmen okuyup üniversite mezunu olan genç kadınlar ise işsizdir. Yetişmiş genç kadınlar mesleklerinde kendilerini geliştirmek yerine iş bulamadıkları için geçici işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.
- Asgari ücret bir ülkede yasal en düşük ücrettir. Buna rağmen Türkiye’de çalışan kadınların da 5’te 1’i asgari ücretten az maaş almaktadır. Kadınlar eğitimde eşit olmak, işyerinde eşit olmak, aynı işte bir ay çalıştığı erkeklerle maaş günü de eşit olmak istemektedir.

- Kadınların yüzde 44'ü kayıtdışı çalışmaktadır. Kayıtdışı çalışmak demek emeklilik hakkının olmaması demek, bir ömür çalışıp yaşlandığında yoksullukla baş başa kalmak demek, bir emekli maaşının bile olmaması demektir.
- Çalışan kadınlar da işyerlerinde ayrımcılıkla, şiddet ve tacizle karşılaşmaktadır. Çünkü işyerlerinde kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek için ayakları yere basan hiçbir politika yoktur.
- En ağır iş koşullarında çalışan gruplardan biri ise mevsimlik tarım işçisi kadınlardır! Her yıl onlarca mevsimlik tarım işçisi kadın, yaşadıkları yerde doyamadıklarından Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı illerden batıya çalışmaya gelmektedirler. Suriye'den göç eden aileler için de zaruri ekmek kapısı mevsimlik işlerdir. İşçiler güvensiz koşullarda seyahat ettikleri için kazalarda yaşamını kaybetmektedir. Kadınlar burada da çifte mesai yapmaktadır. Mesaisi bittikten sonra yemek yapma, su taşıma, odun toplama, ateş yakma, çadır temizliği gibi ev işleri sebebiyle günde neredeyse 12-18 saat çalışmaktadırlar. Hem erkeklerden daha az ücret alıyorlar hem de aldıkları para erkeklere ödenmektedir.
- Mevsimlik tarım işçisi kadınlar için buldukları yerlerde istihdam yaratılmalıdır! Fakat bu politikalar hayata geçene kadar da kadınlar için sağlıklı koşullar sağlanmalı ve mevsimlik işçilerin ücret, barınma ve ulaşım koşulları iyileştirilmelidir.
- Kadınlar için yoksulluk demek, şiddete karşı korunmasız kalmak demek, yoksulluk demek baskı gördüğün, şiddet gördüğün bir ortamdan ayrılıp kendi ayaklarının üstünde duramamak demektir. Bugün kadınların şiddet gördükleri evlerden çıkmalarını engelleyen en büyük faktör yoksulluktur. Kadınlar bu yaşta nasıl iş bulurum, iş bulsam kreş yoktur, çocukları nereye bırakırım diye düşünerek şiddet ortamını terk edememektedir. Çünkü hükümetin kadınları güçlendirmek, kadınların eğitimde, iş hayatında eşit biçimde yer almasını sağlamak için tek bir planı yoktur.
- KHK'larla 25.000'in üstünde kadın işten atılmıştır. KESK üyesi olmak, demokrat olmak, barıştan yana olmak ve hatta Kürt olmak işten atılmak için yeterli bir gerekçe olmuştur. Yıllarca darbelere karşı olan, kadın mücadelesi veren kadınlar işlerinden edilmiştir. Yıllarca mücadeleyle okuyan, mücadeleyle mesleklerini kazanan kadınlar mesleklerinden edilmiştir. Eğitim düzeyi ve mesleği ne olursa olsun işsiz kalmak, kadınları benzer biçimde etkilemektedir. Kadınlar, işlerini kaybettikleri için kötü giden evlilikleri sonlandıramamaktadır. İşsizlik nedeniyle bireysel yaşantılardan, tercihlerden,

alışkanlıklardan feragat etmek, aile içindeki hiyerarşik ilişkileri tekrar kabul etmek zorunda kalmaktadır.

- Kadınların ihtiyacı olan çalışma saatlerinin kısaltılması, bakım ve ev emeğinin kreşler, sosyal hizmetlerle kamulaştırılması ve herkes için insanca ve güvenceli iş koşullarının sağlanmasıdır.
- Kadınların iş hayatında karşılaştıkları ücret eşitsizliği, terfi sürecinde etkili olan ayrımcı ve cinsiyetçi politikalardan vazgeçilmelidir.
- Ücrette kesinti olmadan kadın ve erkek eşit bir şekilde ebeveyn izni kullanılmalıdır.
- Kadınların evdeki görünmeyen emeği görünür kılınmalıdır. Evde ücretsiz ev içi emek harcayan kadınlar için babaya, kocaya bağlı olmadan sağlık ve emeklilik hakkı tanınmalıdır.
- İşyerlerinde kadınlara yönelik şiddet ve tacizde kadının beyanı esas alınmalı, denetim ve ceza mekanizmaları işletilmelidir.
- Kadınlara yönelik meslek edindirme ve istihdam politikalarının yetersizliği ortadayken ve kadın yoksulluğu çok ağır biçimde yaşanmaktayken bu sorunlara çözüm geliştirmeden, kadınların insanca işlerde çalışmasını temin etmeden yoksulluk nafakasına kısıtlamalar getirmek, başka deyişle kadınların nafaka hakkına göz dikmek kadınları çok daha derin bir yoksulluğa sürüklemeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla bugün Türkiye’de tartışılması gereken, yoksulluk nafakasının kısıtlanması değil; kadın istihdamı, yoksulluğu, kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikler ve kadına yönelik şiddettir.
- İşsizlik sigortasının hak ediş koşulları gözden geçirilmeli, işsizlik ödemeleri erişilebilir kılınmalı ve sigorta ödemeleri tabana yayılmalıdır.
- Kadın kooperatifleri, kadın yoksulluğunu azaltma, kadın istihdamını artırma, çeşitli sebeplerle ulaşılması güç kadınları sosyoekonomik hayata dâhil etme noktasında önemli yapılanmalardır. Kadın kooperatiflerini geliştirme ve yaygınlaştırmak için ayrıca ekonomik destek ve teşvikler sunulmalıdır.
- ILO'nun önerdiği, sadece istihdam olanaklarına erişim değil aynı zamanda iş kalitesi ve çalışma koşulları da herkes için insana yakışır küresel iş hedefi temel alınarak düzenlemeler yapılmalıdır.
- Her yaş döneminde tespit edilecek ihtiyaçların karşılanması için insanların farklılıklarını da kapsayan bir hizmet modeli geliştirilmelidir. Örneğin mahpuslar, barınma imkânına sahip olamadığı için sokaklarda yaşamak zorunda kalan kesimler için yaşlılıkta bakım ihtiyacının karşılanması için bir model oluşturulmalıdır.

3.2.13.Tarım ve Hayvancılık Bitirildi

Türkiye’de 2020 yılı itibarıyla 23,1 milyon hektar tarım arazisi bulunmaktadır. Bunun 15,6 milyon hektarını ekilen 2020 yılı itibarıyla 23,1 milyon hektar tarım arazisi bulunmaktadır. Bunun 15,6 milyon hektarını ekilen, 3,2 milyon hektarını nadasa bırakılan, 779 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,6 milyon hektarını ise meyve, zeytin ağaçları ve bağcılık için ayrılan alanlar oluşturmaktadır, 3,2 milyon hektarını nadasa bırakılan, 779 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,6 milyon hektarını ise meyve, zeytin ağaçları ve bağcılık için ayrılan alanlar oluşturmaktadır. TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim ikinci tahminlerine göre 2021 yılında üretim miktarları, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde %12, sebzelerde yüzde 0,2 azalırken meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde ise %4,6 oranında artması beklenmektedir. Tahıl ürünleri üretim miktarlarının 2021 yılında bir önceki yıla göre %15 oranında azalarak yaklaşık 31,6 milyon ton olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Çay

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde 214 bin üretici ile 835 bin dekar alanda çay tarımı yapılmaktadır. Çaylık alanların yüzde 66,5’i Rize, yüzde 19,5’i Trabzon, yüzde 11,5’i Artvin, yüzde 2,5’i ise Giresun ve Ordu illerinde bulunmaktadır.

Çay üreticileri, ÇAYKUR’un 2021 yılı yaş çay alım fiyatının düşük olması ve kota sınırlaması getirilmesinden dolayı tepkilerini dile getirmiştir. ÇAYKUR 2021 yılı için yaş çay alım fiyatını kilo başına 3,87 TL olarak belirlerken desteklemelerle birlikte çay alım fiyatı toplamda kilo başına 4 TL olarak belirlenmiştir. Bu fiyat AKP hükümeti tarafından taban fiyatı olarak her ne kadar müjde olarak verilse de özel sektör yaş çay alım fiyatları ortalama 2,80 TL’ye kadar düşmektedir. AKP’nin yaş alım fiyatına karşılık çay üreticileri ise yaş çay alım fiyatının kg başına en az 4,5- 5 TL olması halinde emeklerinin karşılığını alabileceğini ifade etmektedir.

2021 yaş çay alım fiyatı bir önceki seneye göre %17,63 oranla artış gösterirken, gübre, çay makası, çay bezi çuval gibi girdi maliyetleri ve işçi maliyetlerinin artış oranıyla kıyaslandığında bu artışın çiftçilerin maliyetlerini bile kurtarmaktan uzak bir fiyat olduğu ortadadır.

Pamukta Ekim Alanları Azalıyor, İthalata Bağımlılık Artıyor!

Ulusal Pamuk Konseyi (UPK), 2020 yılı değerlendirmesi ve 2021 beklentilerini kapsayan Pamuk Sektör Raporuna göre; 2020 sezonunda pamuk ekim alanları, yüzde 40 azalmıştır. Pamuk üretim alanları son 30 yılın en düşük değeri olan, 353 bin hektara (3 milyon 530 milyon dekar) gerilemiştir.

Türkiye bugün dünya pamuk üretiminin neredeyse tamamını (%99,5) karşılayan 10 büyük pamuk üreticisi ülke arasında 6'ncı sırada yer almaktadır. Diğer taraftan Türkiye, dünya pamuk tüketiminin yüzde 85'ini gerçekleştiren ilk 8 ülke arasında da 4'üncü sırada yer almaktadır. Pamuk ekim alanlarının giderek azalması ve pamukta uluslararası şirketlerin söz sahibi olmasından dolayı ülkemizde üretmemiz gereken pamuğu ithal eder duruma düştük buna göre Türkiye, dünya pamuk ithalatının yüzde 71'ini gerçekleştiren 5 büyük ithalatçı ülke arasında Türkiye 4'üncü sırada yer almıştır.

Türkiye'nin pamuk üretiminin önemli bir kısmını sağlayan Aydın'ın Koçarlı ilçesinde faaliyet yürüten 47 No'lu Koçarlı Pamuk Tarım Satış Kooperatifi son bir yılda 16 milyon 205 bin 342 TL zarar etmiştir.

Geçen yıl 1,6 milyon ton olan pamuk talebinin arzdan daha hızlı artması ithalatın yükselmesine yol açmıştır. 2020'de 1.7 milyar dolar olan pamuk ithalatının bu yıl sonunda 2.3 milyar dolara ulaşarak tüm zamanların rekorunu kırmaya beklenmektedir.

Tütün Üreticileri, AKP İktidarı Tarafından Tasfiye Edilmektedir

2002 yılında çıkarılan "Tütün Mamülleri ve Alkol Piyasasının Düzenlenmesine Dair Kanun" ile birlikte tütün üretiminde devlet desteği kaldırılmış ve tütün alım kotası konularak tütün üretimi çok uluslu şirketlerin denetimine bırakılmıştır. 2017'de ise Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nda yapılan değişikliğe göre 2021 Temmuz ayından itibaren yetki belgesi olmadan tütün ticareti yapan üreticilere 3 ile 6 yıl arasında hapis cezası verilecektir. Bu düzenlemeler tütün üretimini ciddi biçimde olumsuz etkilemiştir:

- Tütün üreticilerinin sayısı, son 18 yılda 405 binden 57 bine gerilemiştir.
- 2008'de TEKEL'in özelleşmesiyle birlikte Türkiye'de yaklaşık 20 milyon kişinin tütün kullandığı piyasanın%90'ı yabancı şirketlerin tekeline geçmiştir.
- Tütünün tasfiyesi sonucunda sadece 2020'de 562 milyon dolar tütün ithalatı gerçekleşmiştir.

- AKP öncesi sigara fabrikalarında yerli tütün alım kotası %50 iken AKP sonrası bu rakam %11 seviyelerine gerilemiştir.
- Sigaradan alınan vergi 2010'da %78,25'e çıkartılırken 2011'de ise bu oran %84,25 olmuştur. Bir paketin içinde bulunan 20 adet sigaranın 16 tanesi vergi alımına denk düşmektedir.

Fındık

Öte taraftan fındık üreticileri TMO'nun Giresun Kalite fındık için kg 27 TL Levan Kalite fındık için 26,5 TL olarak duyurduğu alım fiyatını yeterli bulmamıştır. Fındık üreticileri, fındık üretiminden kar elde edebilmeleri için fındık alım fiyatlarının en az 30 TL olması gerektiğini ifade etmektedir.

Tahıllar

2020 yılında 20 milyon 500 bin ton olan buğday üretimi 2021 yılında 17 milyon 650 bin ton olması beklenmektedir. Amerika Tarım Bakanlığı, Türkiye'nin buğday üretiminin 16.5 milyon ton olarak tahmin ettiğini aylar önce açıklamıştı. Geriye dönük bakıldığında Türkiye'nin son olarak 2007 ve 2008 yıllarında yaşanan büyük kuraklıktan sonra buğday üretimi 18 milyon tonun altına düşmüştür. Bundan 14 yıl önce 2007 yılında Türkiye'nin buğday üretimi 17 milyon 234 bin ton, 2008'de ise 17 milyon 782 bin tona düşmüştür. Geçen 14 yılda artan nüfusa rağmen buğday üretiminin 17 milyon 650 bin tona gerilemesi buğday ithalatını artıracaktır. Nitekim daha hasat devam ederken buğday ithalatı için peş peşe ihaleler yapan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), 30 Haziran'dan bugüne kadar 5 kez buğday ithalat ihalesi yapmıştır. İlk ihalede tonu ortalama 260 dolar olan buğday ithalatında son olarak 21 Ekim'de yapılan ihalede fiyat ortalama 343-350 dolara ulaşmıştır.

Arpa üretiminde de çok büyük düşüş olacağı tahmin edilmektedir. Arpa üretimi geçen yıla göre yüzde 30,7 oranında düşerek 8 milyon 300 bin tondan 5 milyon 750 bin tona gerilemesi beklenmektedir. Amerika Tarım Bakanlığı ise Türkiye'nin arpa üretimini 4.5 milyon ton olarak tahmin edilmektedir.

3.2.13.1.Girdi Maliyetleri Her Gün Artıyor

Türkiye'de çiftçiler bu yıl tüm zamanların en yüksek seviyesini gören tarımsal girdi maliyetleriyle mücadele ederek üretim yapmaya çalışmaktadır. İklim değişikliği ve kuraklığın

yanı sıra dövizdeki dalgalanmayla birlikte artan maliyetlerin altında ezildiklerini söyleyen çiftçiler, her geçen gün daha fazla çiftçinin tarımsal üretimden vazgeçtiğini belirtmektedir.

TÜİK verilerine göre Türkiye’de tarım sektörü, 2020 yılının ilk çeyreğinde %1,8 ikinci çeyrekte %3,7 üçüncü çeyrek %6 ve son çeyrekte %4 büyümeye gerçekleştirmiştir. Covid 19 salgını sürecinde neredeyse hiçbir şekilde destekleme almayan çiftçiler ve tarım işçileri, tarımdaki büyümenin asıl sahipleri olmasına rağmen 2020 yılındaki tarımdaki büyümeden maalesef haklarını alamamıştır. Tarım sektöründe çalışan işçiler, emekçiler, çiftçiler covid 19 salgınına rağmen büyük fedakarlıklarla tarımsal faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Çiftçiler mazot, gübre, tohum ve tarım zehirleri gibi girdi maliyetlerinin %100 artmasına rağmen zararına da olsa üretmeye devam etmiştir.

Çiftçi, geçen yıl bu dönemde üre gübresinin tonunu 1650 liradan alırken bu yıl 3000 liradan alınmaktadır. DAP gübresi 1850 liradan 3 bin 450 liraya yükselmiştir. Amonyum sülfat 950 liradan 1650 liraya çıkmıştır. Cumhurbaşkanı tarafından açıklanan gübre desteğindeki %100’lük artış çiftçinin sorunlarını çözmekten uzaktır. Çünkü gübre desteği destek 80 kiloda 1.5 kilodur.

2020 yılının yaz aylarından itibaren Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Batman’daki çiftçilerin elektrikleri DEDAŞ tarafından kesilmiş ve yüzlerce çiftçi büyük oranda zarara uğramıştır. AKP iktidarı pandemi nedeniyle çiftçilere yardım etmek yerine çiftçinin elektriğini kesen elektrik üreten şirketlere 2021 yılı için 3 milyar TL yardım etmeyi planlamaktadır. Elektrik şirketlerine yapılacak yardım yurttaşların elektrik faturalarına yansıtılarak karşılanacaktır. AKP iktidarı 2018 yılından itibaren elektrik üreten şirketlere yardım etmektedir. Elektrik üreten şirketlere 2018 yılında 1,4 milyar TL, 2019 yılında 2 milyar TL, 2020 yılında 2,2 milyar TL şirketlere destek sağlanmıştır.

Dicle EPSAŞ Batman’da borçların ödenmediğini gerekçe göstererek Yeniçağlar (Zilan) köyü ve Bacak (Bacaxê) mezarası ile Karpuzlu (Selîvê), Samanyolu (Kanîkê), Dövecik (Malê Gir), Parmakkapı (Hiskut), Taşlıdere (Holê) ve Eskice (Xoxê) köylerinin suyunu kesmiştir.

Yine, Şanlıurfa’nın Ceylanpınar ilçesinde TİGEM’e bağlı arazide geçtiğimiz yıl dekarı 45 TL olan samanın bu yılki fiyatı 157 TL’ye çıkmıştır. Bir dekarda ortalama 150 kg saman çıkarken samanın kg fiyatı daha haziran ayında 1 TL’yi geçmiştir.

3.2.13.2 Tarımsal Büyüme Düşmeye Devam Etmektedir

2020 yılında tarımsal üretimde büyüme oranı %5,9 olarak gerçekleşirken, 2021 yılında ise %2,9 olacağı tahmin edilmektedir. Tarımsal katma değerın GSYH içindeki payı 2020 yılında %6,6 iken 2021 yılında ise %6,4 olması tahmin edilmektedir. Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı 2020 yılında bir önceki yıla kıyasla %17,7 oranla 4,7 milyon kişi olarak kaydedilmiştir. Temmuz 2021 yılı itibariyle tarımsal istihdam %17,4 gerçekleşmiş olup yıl sonunda bu oranın %17,2 olması beklenmektedir.

IMF'ye göre gelişmekte olan 25 ülke arasında kendi halkına destek veren ülkeler sıralamasında Türkiye 23. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz ve pandemi nedeniyle çiftçiler adeta unutulmuş durumdadır. Her geçen gün döviz artışına bağlı olarak artan girdi maliyetleri, bu maliyetleri karşılamayan tarımsal ürün fiyatları ve üstüne bir de kuraklığın olması çiftçilerin mağduriyetlerini derinleştirmiştir.

3.2.13.3.Gıda Fiyatları

Kapitalist hegemonyanın en güncel tezahürü olan neoliberalizmde, tarımsal fiyat kontrolü uluslararası şirketlerin denetimindedir. Neoliberalizm kıskacındaki tarım, üretimden tüketime bütün aşamalarda girdiler yoluyla çok uluslu şirketlerin denetiminde belirlenmektedir. Türkiye gibi ekonomisi zayıf olan ülkeler girdiler aracılığıyla dışa bağımlı bir üretimin sonunda, gıda fiyatları girdilerin yüksek fiyatlarına paralel olarak artmaktadır.

Türkiye'de 2020 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünler üretim değeri %22,99 artışla 97,77 milyar TL ve sebzelerin üretim değeri bir önceki yıla 9,59 artışla 55,28 milyar TL olmuştur. Türkiye 2020 toplam bitkisel üretim 245,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ancak verilere dolar bazında bakıldığında maalesef TL bazındaki gibi bir artış söz konusu değildir. 2019'da 34,8 milyar dolar olan bitkisel üretim değeri, 2020 yılında 34,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2019 yılında yandaş medya tarafından "terörist" ilan edilen ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2019 seçimlerinde birçok ilde yaptığı mitingde: "Domatese, bibere sarılmış durumdalar. Bunları konuşarak oy toplayacaklarını sanıyorlar. Ben buradan patlıcancılara, bibercilere, patatesçilere sesleniyorum: Siz bir merminin fiyatını biliyor musunuz?" dedi. 10 Nisan 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, çiftçilerin elinde olan patates, soğan ve çeltikin TMO tarafından alınarak ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtılacağını müjde olarak vermiştir. Yandaş medya, çiftçinin elinde kalan 1 milyon 200 bin ton patates, 250 bin ton soğan ve 750 bin ton çeltik

TMO tarafından alınarak dağıtılacağı propagandasını günlerce yapmıştır. Ancak yandaş medyanın algı yönetimine karşı olarak yaklaşık 300 bin ton patates, 50 bin ton soğan ve 40 bin ton çeltik dağıtılmıştır. TMO, patatesin kilosunu 90 kuruştan alarak toplamda patates için 27 milyon TL, soğanın kilosunu 85 kuruştan alarak toplamda soğan için 4 milyon 250 bin TL çiftçiye ödeme yapmıştır.

Son Bir Yılda Ayçiçeği Yağındaki Fiyat Artışı %120'dir

2021 yılında gıda fiyatlarındaki artışta en dikkat çeken ürün Ayçiçek yağı olmuştur. TÜİK verilerine göre, Ayçiçek yağının bir kilogramı, Aralık 2019 ile Aralık 2020 arasında tam %48 artışla 16 TL'yi Aralık 2019'a göre 2021 Şubat ayında ise % 120 artışla 22 TL'yi aşmıştır.

ABD Ziraat Dairesi (USDA) verilerine göre Türkiye dünyada en çok ayçiçeği ithal eden ülkedir. Türkiye 1 milyon 950 bin tonluk ayçiçeği üretimine karşılık 1 milyon 132 bin ton ayçiçeği ithal etmektedir. USDA'nın 2019/2020 verilerine göre dünyadaki ayçiçeği ithalatının yüzde 30,6'sını Türkiye gerçekleştirmiştir.

3.2.13.4. İthalat ve İhracata İlişkin Bazı Veriler

- Türkiye'nin tohum ihracatı, 2018 yılında 152 milyon dolar civarında iken, 2019'da yaklaşık 155 milyon dolara yükselmiştir. İhracat, değer bazında yaklaşık %2,5 artarak, rekor kırmıştır. Türkiye, 2016'da 76, 2017'de 79, 2018'de 85 ve 2019 yılında 86 farklı ülkeye tohum ihracatı gerçekleştirmiştir.
- Toplam tohum ithalatı, 2019'da yaklaşık %1 azalarak 177 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Türkiye, 2019 yılında 56 ülkeden tohum ithal etmiştir. İthalatın önemli bir kısmı sebze tohumlarından oluşmuştur.
- Toprak Mahsulleri Ofisi ithalat ihalelerine devam ederek 18 Mart 2021'de 115 bin ton ithal yemlik mısır alımı için ihale açmıştır.
- Doların TL karşısında her geçen gün değer kazanması ve girdi fiyatlarının büyük çoğunluğunun dolar endeksli yükselmesi ithalat gelirlerinde düşüşe neden olmaktadır. Dışa bağımlı bir üretimin sonucu girdi fiyatları durmaksızın yükselmekte ve ihraç edilen yaş sebze ve meyvede elde edilen gelirden düşüşe neden olmaktadır. Örneğin Türkiye'nin kayısı ihracatındaki ton başına geliri 860 dolar iken İtalya'da ise bu rakam ton başına 2086 dolardır.
- 2020 yılında tarım, gıda ve içecek sektörü 20,7 milyar dolarlık ihracat, 16,1 milyar dolarlık ithalat gerçekleşmiştir.

- 2021'in ilk 8 ayında tarım, gıda ve içecek sektöründe ihracat, önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 18,8 artarak 13,8 milyar dolara, ithalat yüzde 14,6 artarak 10,6 milyar dolara ulaşmıştır.
- 2021'nin ilk 8 ayında ihracatta öne çıkan ürünler sırasıyla un, fındık içi ve makarna olurken bu ürünler toplam ihracatın yaklaşık yüzde 13,7'sini oluşturmuştur. Aynı dönemde en çok ithal edilen ürünler ise sırasıyla soya fasulyesi, buğday ve ham ayçiçeği yağı oldu. Bu 3 ürün, toplam ithalatın yaklaşık yüzde 28,2'sini oluşturmaktadır.
- Türkiye sadece 2020'de 22 bin 500 ton çay da ithal ederek 45 milyon 636 bin dolar 1 506 bin ton kırmızı mercimek için ise 241 milyon 556 bin dolar ödemiştir.

3.2.13.5.Hayvancılık

Türkiye’de hayvancılık ile geçimini sağlayanların çoğunluğu küçük ölçekli çiftçilik grubunda yer almaktadır. AKP’nin tarım politikaları sonucunda küçük ölçekli çiftçilikte önemli oranda azalma ve orta ve büyük ölçekli çiftçilikte ise önemli oranda artış olmuştur. Orta ve büyük ölçekli çiftçilik oranının artmasının temel nedeni AKP’nin Türkiye’de hayvancılık uğraşını mera ve yaylalardan kapalı mekanlarda taşınması yönünde teşvik ve destekler politikalarıdır. Hayvancılık faaliyetinin mera ve yaylalardan kapalı alanlara taşınması, daha önce doğanın kendisine sunduğu imkanlarla hayvancılık faaliyeti sürdüren çiftçiliği, sermayenin kendisine sunduğu imkanlarla sürdürmesi eğilimini artırmıştır. Daha önce yayla ve meralarda geniş çayırarda hayvanlarını otlatan çiftçiler, kapalı alanlarda ulusal ve uluslararası şirketlerin sattığı yemler ile hayvanlarını beslemektedir. Kapalı mekanda yapılan hayvancılık faaliyetinde hayvan hastalıkları, dışarıdaki hayvancılık faaliyeti ile kıyaslandığında daha yüksek olmaktadır. Dolayısıyla kapalı mekanlarda hayvancılık faaliyeti sürdüren çiftçilerde girdi maliyetleri ortaya çıkmıştır. Türkiye’de çiftçiler, girdi maliyetlerinin özellikle TL’nin döviz karşısındaki son değer kaybı sonucunda artık maliyetlerin üretimi karşılamadığı bir sürece evrilmiştir.

AKP’nin 18 yıllık iktidarı süresince özellikle bölgede yaşayan ve çoğunluğunu küçük ölçekli çiftçiliğin oluşturduğu sınıfın hayvancılık faaliyetlerini mera ve yaylaların yasaklanmasıyla engellemesi, bir bütün olarak bölgedeki hayvancılık faaliyetlerinin geri dönülemez biçimde azalmasına neden olmuştur. Bunun temel nedeni bölgedeki hayvancılığı geriletken güvenlikçi politikalar ve uygulamalardır. AKP iktidarı bölgede azalan hayvancılık faaliyetini, Türkiye’nin genelinde hayvan sayılarının artmasını öne sürerek görünmez kılmaktadır. AKP’nin hayvancılık politikaları bağlamında hayvan sayılarının artması, tek başına hayvancılık sektörünün iyi olduğunu gösteren bir unsur değildir. Çünkü önemli olan hayvan sayılarının

artması değil, hayvancılık faaliyetinde üretimin niteliğidir. AKP iktidarının neoliberal politikaları sonucunda hayvancılıkla geçimini sağlayan çiftçilerin üretim maliyetini karşılayamadığı, süt ineklerini sattığı ya da kestiği bir süreçte artık üretim azalmaya başlar. AKP hayvancılıkla geçimini sağlayan küçük ölçekli çiftçiliği üretimden düşürerek adım adım tasfiye etmiştir. Bir üretim biçiminde üretim özneleri zarar ediyorsa ve tasfiye oluyorsa bunun tek bir anlamı vardır. AKP'nin hayvancılık politikaları iflas etmiştir. Bu durumun en önemli göstergesi süt besiciliği yapan bir çiftçinin 1 kg süt ile 1 kg yem alamayacak duruma gelmesidir. Artan girdi maliyetleri karşısında üretilen ürünün fiyatının düşük kalasıyla zarar eden çiftçiler süt ineklerini kesmek zorunda kalmaktadır.

AKP iktidarı iflas eden hayvancılığı deyim yerindeyse ithalat politikasıyla ayakta tutmaya çalışmaktadır. Bunun en önemli göstergesi elbette ithalat rakamlarıdır. AKP iktidarı, hayvancılık faaliyeti için verimli bir coğrafyada küçük ölçekli çiftçiliğin üretim yapması gereken hayvansal üretimi, maalesef yandaşlarına verilen ihalelerle ithal etme yolunu bir teamül haline getirmiştir.

AKP'nin iflas eden hayvancılık politikaları karşısında gelecekte gıda egemenliği, gıda güvenliği ve gıda güvencesini tamamen ortadan kaldıracak bir kıtlıkla karşı karşıya kalmamak için acil politikalar uygulanmalıdır.

Özellikle küçük ölçekli çiftçiliğin tasfiyesine neden olan uygulamalar terk edilmeli ve küçük ölçekli çiftçiler üretime kazandırılması için doğrudan desteklenmelidir.

AKP iktidarı süresince Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentlerde uygulanan yayla ve mera yasaklama uygulamalarına son verilmeli ve bölgede geçimini hayvancılıkla sağlayan çiftçiler doğrudan desteklenmelidir.

Çiftçilerin kapalı mekanlarda hayvancılık faaliyeti yapmak yerine yayla ve meralarda yapmaları teşvik edilmelidir.

Canlı hayvan ve karkas et gibi hayvancılık alanında yapılan ithalat politikalarına kademeli olarak son verilmelidir.

3.3.Yoksulluk, İşsizlik ve Gelir Adaletsizliği

3.3.1. Yoksulluk

AKP iktidarı yönetimi devraldıktan sonra sosyal yardımlar üzerinden yoksulluğu yeniden üreten politikaları esas almış, Türkiye’de nüfusun büyük çoğunluğunun tabi olduğu bu durumu çözmek yerine yoksulluğu iktidarını sürekli kılmak için bir yönetme aracı olarak kullanmayı tercih etmiştir. Son yıllarda AKP’nin ekonomik tercihleri ve pandeminin de etkisiyle ekonomik kriz derinleşmiş, yoksulluk artmış, artık ‘yönetilemez’ noktaya gelmiştir. Geline nokta ve yoksulluğa ilişkin rakamlar AKP iktidarının yoksulluğu bitirmeye yönelik herhangi bir niyetinin ve politikasının olmadığını bize göstermektedir.

Günümüz dünyasında yoksulluk modern dünyanın eşitsiz ekonomik ilişkilerinin ortaya çıkardığı en önemli sosyo-ekonomik sorunlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün itibariyle yoksulluk, bütün dünyanın ortak çözüm üretmesi gereken önemli bir alan olarak güncelliğini korumaktadır. Günümüzde küreselleşmeyle beraber mal ve hizmetlere ulaşmanın ‘kolaylaşmış’ olmasına ve bazı insanların gelir düzeylerinde nispi iyileşmelerin gerçekleşmiş olmasına rağmen dünya genelinde hala bir çok insanın en temel ihtiyaçlarını karşılayamaması yakıcı bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Kaldı ki sorun sadece en temel ihtiyaçları karşılayamama olarak ortaya çıkmamakta aynı zamanda sosyo-kültürel hizmetlere ulaşma konusunda da ciddi sorunların ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir.

Yoksulluğun birtakım yapısal sebepleri vardır fakat en temel sebep, dünyada üretilen katma değer eşitsiz dağılımına sebep olan kapitalist ekonomik düzendir. Bunun yanı sıra ülkelerin ekonomik kapasiteleri, sosyal güvenlik sistemleri, bölgesel gelişmişlik farklılıkları ve teknolojik gelişmişlik düzeyleri gibi yapısal nedenler ile sosyal sermayenin yetersiz olması ve umutsuzluk gibi bireysel nedenlerde yoksulluğun sebepleri arasında sayılmaktadır. Yoksulluk, temelde ekonomik nedenlerle ilişkilendirilip ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak açıklansa da yoksulluğun geniş bir çerçevede ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Günümüzde yaşanan yoksulluk sorununun boyutu, insani açıdan yoksulların yeme, içme, giyinme, barınma, güvenlik, eğitim, sağlık, sosyalleşme vb. zorunlu ihtiyaçların bir bütün halinde ele alınmasını zaruri olarak karşımıza çıkarmaktadır. Günümüz ekonomik sisteminde yoksulluk, kapitalizmin mevcut sömürsünü kamufle etmek için kabul edilebilir ve olağan bir olgu, özel olarak ise sınıfsal eşitsizliğin derinleşmesinin bir belirtisi olarak da değerlendirilebilir. Yoksulluğun bir diğer önemli nedeni ise yönetimdeki kadroların yaptığı yolsuzluklardır. Araştırmalar, yolsuzluk ve yoksulluk arasında önemli bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle vatandaşın alacağı hizmet ve temel görevler konusunda gelişmiş ülkelerdeki yolsuzluğun minimum

düzeyde olduğu buna karşın yoksulluğun yaygın olduğu ülkelerde ise yolsuzluğun en çok bu alanlarda olduğu bilinmektedir. AKP döneminde yaşanan yolsuzluk, talan, kayırma politikaları Türkiye'yi dünyanın en güvenilmez ekonomilerinden biri haline getirmiştir.

Ayrıca kapitalist dünyada yoksulluk gelir elde etmekten çok gelirin dağıtımıyla ilişkili bir sorundur. Bu sebeple gelir dağılımı adaletinin nasıl sağlandığı, otorite tarafından kaynakların nasıl dağıtıldığı da önem taşıyan başkaca hususlardır.

Gelirin bölüşümünü etkileyen nedenler piyasa, sanayileşme ve kentleşme ile sınırlı değildir. Devlet politikalarının ve kurumların da gelirin bölüşüm üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Örneğin yerli sanayinin gümrük vergileri ile korunması veya tarım kesiminin desteklenmesi veya vergilendirme politikaları gelir bölüşümünü yakından etkilemektedir. Bunların yanında sağlık ve eğitim politikalarının, yoksullukla veya bölgelerarası eşitsizliklerle ilgili politikaların, bu konularda yapılanlar ve yapılmayanların da gelir bölüşüm üzerindeki doğrudan etkisi olmaktadır. Ayrıca, sadece iktisadi kurumların değil, siyasi kurumların da gelirim görüşme üzerinde hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkileri vardır. Örneğin vatandaşların oy hakkının olup olmaması, oy hakkının ölçüde gerçek güce dönüştüğü, yargının işleyiş biçimi, sendikaların örgütlenebilmesine olanak sağlayan yasaların varlığı gelir bölüşümünü yakından etkileyen kurumlardır. Siyasi ve iktisadi kurumların gücü ve süreklilikleri, eşitsizliklerin de bir dönemden diğerine kolay kolay değişmeyebileceklerini bize hatırlatmaktadır. Çünkü bir dönemin güç dengeleri ve eşitsizlikleri sadece geliri değil, siyasi ve iktisadi gücü de eşitsiz dağıtarak hem bir sonraki dönemin kurumlarını hem de gelir bölüşümünü etkileyecektir.

Türkiye'de ekonomik kriz derinleşirken yaşanan büyük yoksullaşma halkların yüzde 99'u için tehdit haline gelmiştir. TÜİK tarafından, 2019 yılı referans alınarak hazırlanan, 2020 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına göre, Gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,015 puan artış ile 0,410 olarak hesaplanmıştır. Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı, sifıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre; en yüksek eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, bir önceki yıla göre 1,2 puan artarak yüzde 47,5'e yükselmiştir. En düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun aldığı pay ise 0,3 puan azalarak yüzde 5,9 seviyesine düşmüştür. Resmi veriler dahi AKP iktidarının uyguladığı ekonomi politikalarının toplumsal eşitsizliği derinleştirdiğini gizleyememektedir.

Yoksulluk ve yönetemeyen iktidarın sebep olduğu ekonomik çöküş Türkiye'nin gençlerine, kadınlarına, işsizlerine, işçilerine yaşattığı bir zulüm haline gelmiş, ekonomik krizin derinleşmesi ve pandemi sürecinin iktidar tarafından iyi yönetilememesi yoksulluğu arttırmış,

sefaleti derinleştirmiş ve vatandaşları intihar noktasına getirmiştir. Bu konuda çalışma yapan farklı kurumlar farklı rakamlar ortaya koysa da değişmeyen gerçek yoksulluğun toplumun önemli bir kesimi için artık kritik bir hal aldığıdır.

- Tüketici Hakları Derneği (THD), TÜİK ve Türk-İş'in verilerini kullanarak Türkiye'deki aç ve yoksul sayısını ortaya çıkarmıştır. THD'nin hesaplamalarına göre, 2021 yılı Haziran ayı itibariyle Türkiye'de 16 milyon insan açlık sınırında, 50 milyon insan da yoksulluk sınırında yaşamaktadır.
- TÜİK verilerine göre; yoksul sayısı 2017 yılında 10 milyon 622 bin kişi iken 2018 yılında, nüfus artışından daha hızlı yüzde 4,4 oranında artarak 11 milyon 91 bin kişiye çıkmıştır. Bugün ise 50 milyon insan yoksulluk ve açlık riski altındadır. Dünya Bankası, Türkiye'de son iki yılda kur krizi ve pandemi nedeniyle mutlak yoksul sayısının 3,2 milyon kişi arttığını açıklamıştır.
- Derin Yoksulluk Ağı tarafından yapılan çalışmaya göre; hanelerin düzenli giderleri içerisinde kiranın hanelerin yüzde 64'ü için, gıdanın hanelerin yüzde 99'u için, bebek ihtiyaçlarının hanelerin yüzde 49'u için, fatura ödemelerinin hanelerin yüzde 93'ü için, kredi borcu/borçlarının ise yüzde 27'si için düzenli gider olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışan kişilerin ise yalnızca yüzde 17,9'u düzenli bir işe sahip olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmaya göre pandemi döneminde gıdaya erişim ile ilgili yurttaşların yüzde 7'si bir şeyin değişmediğini, yüzde 53'ü daha fazla öğün atladığını, yüzde 49'u bazı besin gruplarına hiç ulaşamadığını, yüzde 14'ü hiç gıdaya erişemediğini belirtmiştir.
- TÜİK'in 11 Eylül 2020 tarihinde yayınladığı Türkiye Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları Araştırmasına göre; Türkiye'de Gini Katsayısı 2018 yılında 0,408 iken, 2019'da 0,013 azalarak 0,395 olmuştur.
- Türkiye'nin 2020 Yılı Dünya Sefalet Endeksi'ndeki performansına bakıldığında ise 2014 yılından bu yana sıralamada gerileme yaşadığı gözlemlenmektedir. Rapora göre, Türkiye 2013 yılında 32,7 puan ile 108 ülke içerisinde 13. sırada yer alırken, 2020 yılında Avrupa ülkeleri içinde sefalet endeksinin en yüksek olduğu ülke sayıldı.
- Türkiye 2020 yılında sefalet endeksinde yüzde 41,2 puan ile 21. sırada yer almıştır. Ayrıca Oxford Economics'in raporunda Türkiye, enflasyon ve işsizliğin baz alındığı Sefalet Endeksi'nde gelişmekte olan ülkeler arasında Güney Afrika'nın arkasından ikinci olmuştur.

BİSAM tarafından yapılan araştırmaya göre, Ekim 2021’de, dört kişilik bir ailenin sağlıklı beslenmesi için aylık yapılması gereken harcama tutarı 2 bin 988 TL’dir. Bu harcama tutarı, sadece gıda için yapılması gereken minimum tutarı ifade etmektedir. Açlık sınırı üzerinden hanehalkı tüketim harcamaları esas alınarak yapılan hesaplama sonuçlarına göre ise yoksulluk sınırı 10 bin 335 TL olarak gerçekleşmiştir. BİSAM tarafından hazırlanan Açlık ve Yoksulluk Sınırı Raporuna göre, 2003 yılının ekim ayında 4 kişilik bir aile, günlük minimum 15,4 liraya sağlıklı beslenebilirken, bugün ancak 99,60 liraya sağlıklı beslenebilmektedir. Buna göre 18 yıllık zaman zarfında açlık sınırı 6,5 katına çıkmıştır. Aynı dönemde enflasyon 5,63 katına yükselmiş, açlık sınırındaki artış genel enflasyonda yaşanan artışın üzerinde gerçekleşmiştir.

3.3.2. İşsizlik

Türkiye’de işsizlik son zamanlarda tarihi rekorlar kırmıştır. Türkiye’de gerçek işsizlik açıklanan resmi işsizlik rakamlarının en az iki katı olduğu bilinmektedir. TÜİK tarafından açıklanan işsizlik sayılarına dâhil olmanın belirli şartları vardır ve bu şartları yerine getirmeyenler resmi işsiz sayılarına dâhil edilmemektedir. Kişinin istihdamda olmaması ve iş araması, işsiz olması için yeterli değildir. TÜİK bir kişiyi ancak, hanehalkı işgücü anketinin referans dönemi olarak ele aldığı; ‘son dört hafta içinde’, ‘çalışma çağında olması’, ‘1 saat bile olsa istihdamda olmaması’, ‘iş araması’ ve ‘15 gün içinde işbaşı yapmaya hazır olması’ şartlarının tümünün bir arada olması halinde işsiz saymaktadır. Eğer kişi son 1 ay içerisinde 1 saat bile olsa (ücretli olsun veya olmasın) bir işte çalışmışsa TÜİK tarafından işsiz sayılmamaktadır. Kişi işsiz değilse, istihdamda da değilse ‘işgücüne dâhil olmayan nüfusa’ dâhil edilmektedir. Bu kısıtlara rağmen 2018 yılının başından bu yana Türkiye’de resmi ortalama işsiz sayısı 4 milyonun üzerine çıkmıştır. Ancak TÜİK’in açıkladığı bu verinin söz konusu kısıtlar nedeniyle gerçek işsizlik düzeyini göstermediği birçok araştırmacı ve sendikalar tarafından ifade edilmektedir. Bu kapsamda resmi veriye karşı ‘gerçek işsizlik’ veya ‘geniş tanımlı işsizlik’ olarak ifade edilen işsizlik verileri de hesaplanmaktadır.

TÜİK’e göre Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştaki kişilerde işsiz sayısı (mevsim etkisinden arındırılmış) 2021 Eylül ayında bir önceki aya göre 70 bin kişi azalarak 3 milyon 794 bin kişi olmuştur. DİSK-AR tarafından hesaplamaya göre mevsim etkisinden arındırılmış geniş tanımlı işsiz sayısı ise Eylül 2021’de 7 milyon 870 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Oysa DİSK-AR’a göre, TÜİK verilerinden yola çıkarak yapılan hesaplamaya göre, mevsim etkisinden arındırılmış dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 11,5, mevsim etkisinden arındırılmış geniş tanımlı işsizlik oranı, âtil işgücü, yüzde 21,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca TÜİK ve İŞKUR’un işsiz sayıları arasında uçurum vardır. İşsiz sayılmak için TÜİK tarafından

kullanılan en önemli kriter aktif iş arama kanallarından birini kullanmaktır. İŞKUR en yaygın kullanılan iş arama kanalıdır. Ancak İŞKUR'a kayıtlı işsiz sayısı artarken TÜİK işsiz sayısını azalmış olarak açıklamıştır. İŞKUR'a göre Eylül 2021'de kayıtlı işsiz sayısı bir yılda 219 kişi artarken TÜİK'e göre 160 bin azalmıştır. İŞKUR ve TÜİK verileri arasındaki yıllık fark 379 bin kişidir.

TÜİK'in istihdam verilerinde Temmuz, Ağustos ve Eylül 2021 aylarında büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Eylül 2021'de istihdam edilenlerin sayısı bir önceki aya göre toplam olarak 426 bin kişi artmış; istihdamda tarım sektöründe 21 bin kişi, sanayi sektöründe 218 bin kişi, inşaat sektöründe 13 bin kişi ve hizmet sektöründe ise 175 bin kişilik artış yaşanmıştır. Temmuz 2021'de 160 bin artan istihdamın Ağustos 2021'de 15 bin azalması ve Eylül 2021'de 426 bin artması; Temmuz 2021'de 278 bin azalan sanayi istihdamının Ağustos 2021'de 221 bin ve Eylül 2021'de 218 bin artması; Temmuz 2021'de 480 bin artan hizmetler istihdamının Ağustos 2021'de 341 bin kişi azalış yaşayıp Eylül 2021'de 175 bin kişi artması izahı zor bir dalgalanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca TÜİK'in 3. çeyreğe ilişkin işgücü istatistiklerine göre, çalışabilecekken iş aramayanların sayısı 292 bin, eğitimde olduğu için iş aramayanlar sayısı ise 369 bin azalmıştır. 15-24 yaş arasındaki, bu gruptaki nüfusun üçüncü çeyrek itibarıyla sayısı 12 milyon, gençlerin yüzde 26'sı yani 3,1 milyonu ne eğitimde ne de istihdamdadır. Yani her 100 gencin 26'sı ne okumakta ne de çalışmaktadır. 3,9 milyon işsiz ise 1,2 milyonu 1 yıldan uzun süredir iş aramakta, 3 yıldan daha fazla zamandır işsiz olanların sayısı ise 145 bindir.

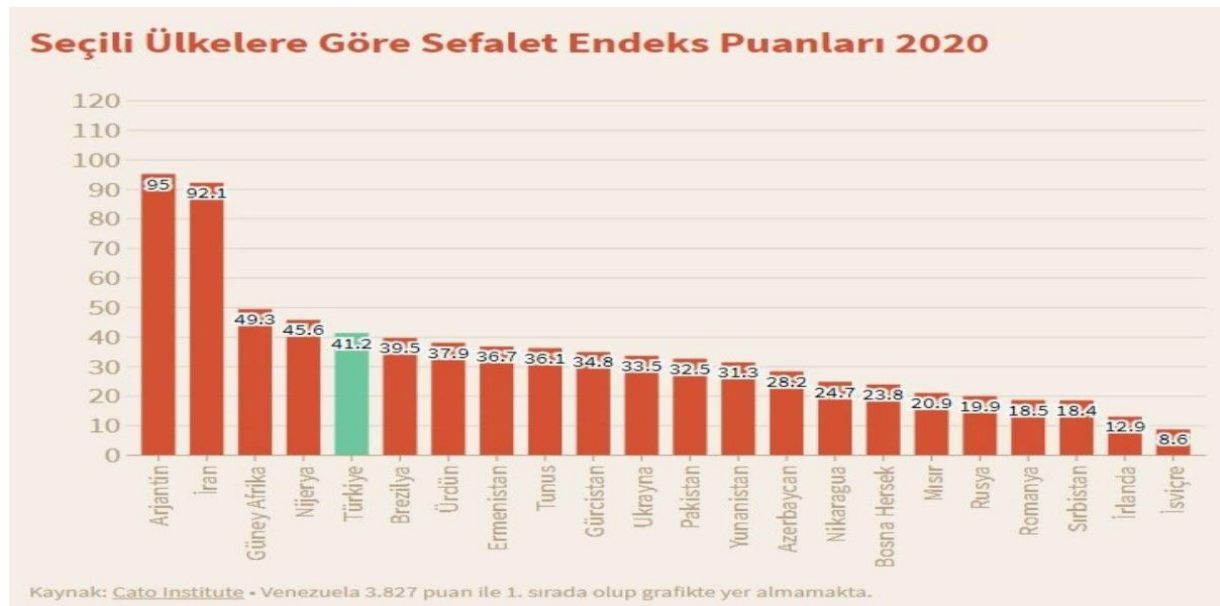
Türkiye'de işsizlik diğer ülkelere göre, dünya ortalamasından daha yüksektir. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre (ILO) 2021 yılı Dünya İşsizlik Tahmini ortalaması yüzde 6,3 iken Türkiye'de bu oran iki katıdır. Açıklanan istihdam oranı yüzde 51,7'dir. Oysa ki; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) raporuna göre; üye ülkeler ortalama istihdam oranı yüzde 68,3'tür. Türkiye, yüzde 51,7 istihdam oranı ile son sıralarda yer almaktadır.

3.3.3. Gelir Adaletsizliği

Gelir dağılımı adaletsizliği günümüzde hem ulusal hem bölgesel hem de küresel düzeyde önemli bir sorun haline gelmeye devam etmektedir. Bu sorun özellikle son zamanlarda artarak devam etmektedir. Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk oldukça fazladır. AKP döneminde gelir dağılımı adaleti ve yoksulluk artmaya devam etmiştir. Her ne kadar son 10-15 yıl içinde sosyal yardım kalemlerinde çeşitlilik ve sosyal harcamalara ayrılan bütçelerde düzenli bir artış meydana gelmiş olsa da Türkiye'de milli gelirin %20'lik gruplar arasındaki dağılımındaki büyük uçurum dikkat çekmektedir. Ayrıca ülke genelinde sosyal yardımların artmış olması ve yapılan yardımların niteliği muhtaç sayısının artmış olduğunu görmemiz

açısından bize önemli ipuçları vermektedir. Sadece sınıflar arasındaki gelir uçurumu dahi Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi olan yoksulluğun önemini hala koruduğunu bize göstermektedir. Türkiye'de sınıfsal eşitsizliğin artışı, servetin ve refahın 'tekelleşmesinden' anlaşılacağı üzere küresel kapitalist sistemden ve çelişkilerinden bağımsız bir süreç değildir. Dünyadaki ezilen ve bağımlı sınıflara her geçen gün yenileri eklenirken yoksul kişilerin sayısı artmaktadır. Bu anlamda asgari ücret sosyal devletin en önemli göstergelerinden biridir. Asgari ücretin genel ücret seviyesini etkilediği için, emekli aylıklarından sağlık hakkına kadar, asgari ücretli çalışanlardan çok daha geniş bir kesimi ilgilendirmektedir. AKP döneminde asgari ücretle çalışanlar ekonomik büyümeden çok fazla pay alamamışlardır.

Türkiye'nin Dünya Sefalet Endeksi'ndeki performansına bakıldığında ise burada da gerileme, 2014 yılından bu yana sıralamada gerileme yaşadığı gözlemlenmekte, görülmektedir. Raporlara göre, Türkiye 2013 yılında 32,7 puan ile 108 ülke içerisinde 13. sırada yer alırken, 2020 yılında ise 41,2 puan ile 156 ülke arasında 21. sırada yer almıştır.

Diğer yandan Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yayımladığı bir rapora göre, Covid-19 krizi dünya genelinde yoksul kadınların oranını çarpıcı bir şekilde artırarak, yoksulluk içinde yaşayan kadın ve erkekler arasındaki uçurumun derinleşeceği öngörüsünde bulunulmuştur. Kadınlar için yoksulluk oranının, 2019 ve 2021 yılları arasında, yüzde 2,7 oranında düşmesi beklenirken salgın ve etkileri dolayısıyla bu oranın yüzde 9,1 oranında artış yaşayacağı öngörülmektedir. Ayrıca 2021 yılında 25- 34 yaş arasında aşırı yoksulluk içinde yaşayan her 100 erkeğe karşılık, 118 kadının

yoksul olacağı öngörülmektedir. Bu rakamın 2030 yılında ise 121'e çıkması beklenmektedir. Kadın işsizliğinin ve yoksulluğunun en önemli sebepleri arasında cinsiyetçi politikalar yer almaktadır. Bu nedenle diğer pek çok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla kadın istihdamının önündeki engellerin kaldırılması elzemdir. Bunun en etkin yolu ise cinsiyetçilikle mücadele ve bu alanda etkin politikalar hayata geçirmektir.

Yoksulluk ve işsizlik kader değil, siyasi iktidarların tercihlerinin sonucudur. Bu bağlamda AKP iktidarının kötü yönetimi, yolsuzlukları, gelir dağılımındaki adaletsizliği arttıran uygulamaları, yoksullar yerine işverenlere yaptığı teşvikler ve vergi adaletsizliğinin derinleştirmeleri gibi sebepler yoksulluğun ve işsizliğin başlıca nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2022 Bütçe Teklifi bu sorunlara çözüm getirmemekle beraber aksine mevcut sorunları derinleştireceğini göstermektedir. Bu sorunlara kalıcı çözümler bulunabilmesi için 2022 Bütçe Teklifinin kadınların, yoksulların, işsizlerin ve diğer bütün dezavantajlı grupların çıkarlarını gözetilen bir yerden yeniden ele alınması toplumsal barış, adaletsizlik ve yoksulluk için elzemdir.

3.3.3.1.Enflasyon ve Zamlar Yurttaşın Sırtındaki Kamburu Büyütüyor

Enflasyon, literatürde, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış ve mal veya hizmet fiyatlarının zaman içerisinde paranın değerine bağlı olarak artması ya da azalması olarak ifade edilmektedir. Enflasyon oranı, ülkelerin ekonomik durumları ve gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Enflasyonun düşmesi, fiyatların artış hızının düşmesi, reel gelirin yükselmesi sonucunda alım gücünün artması, üretimin artması ve istihdamın artması anlamına gelirken; enflasyonun artması ise fiyatların yükselmesi ve insanların alım gücünün azalması anlamına gelmektedir. Enflasyon aynı zamanda talebin arzdan daha fazla olduğu durumu ifade etmektedir. Enflasyon ortamında üretilen malların maliyeti artarken bunun sonucunda da ithalat edilecek ürünlerin ücreti, vergisi artacak bunun yanı sıra politika faiz oranında artış kaçınılmaz olacaktır. İktisadi teorinin gereklerinin ortaya çıkardığı sebeplerin yanı sıra bunların uygulanmasında karar merci konumunda olan yönetici erkin politik tercihleri de enflasyon oranını belirleyen en önemli faktörlerden arasındadır.

Türkiye son 40 yılda, bazı yıllar hariç, yüksek oranlı enflasyon ortamı hâkim olmuştur. Bu durum Türkiye'de bir taraftan gelir dağılımının bozulmasına neden olurken diğer taraftan yapısal zorunluluklarla birlikte dış ticaret açıklarını arttırmış, fiyat mekanizması aracılığıyla ise malların görece kıtlığını yansıtmaya yolculuğuyla da kaynak dağılımında adaletin bozulmasına sebep olmuştur. Ayrıca yüksek enflasyon ortamlarında spekülasyon faaliyetlerinin ve rantın daha cazip

hale gelmesinden dolayı reel yatırım ve üretim artışında sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Nitekim Türkiye ekonomisinde bunlar yaşanmıştır.

Ekonomide üretim, bölüşüm ve tüketim faaliyetleri aşamalarının nasıl olacağı iktidarın/devletin yapısı ve sınıfsal konumlanışı belirlemektedir. Bu konumlanış ise ortaya çıkan toplumsal artı değerden hangi sınıfın ne kadar pay alacağını belirlemektedir. 2002 yılında iktidara gelen AKP sınıfsal tercihini sermaye sınıfından yana kullanmış ve neredeyse bütün ekonomik kararlarını sermaye sınıfının çıkarlarını gözetir şekilde almıştır. Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte ekonomideki göstergeler kötüleşmiş; enflasyon, işsizlik, kur artışları, cari açık, borçluluk ve yoksulluk artarak derinleşmiştir. Türkiye ekonomisinin sorunları bu süre içerisinde hem iktidar bloğunun tercihleriyle hem de ekonomide var olan yapısal sorunlar sebebiyle daha da büyümüştür. Son zamanlarda ekonominin öne çıkan temel başlıkları; tarihi rekor kıran işsizlik, yüksek döviz kurları ve yüksek enflasyon olmuştur. Özellikle 2018 yılının ikinci yarısında makroekonomik göstergelerde yaşanan olumsuzluklar sonrası ciddi bir artış gösteren enflasyon 2020 yılında tekrardan çift hanelere çıkmış, 2021 yılında ise yükselmeye devam etmiştir. Erdoğan’ın “*faiz sebep enflasyon sonuç*” tezi ile sık sık gündeme getirdiği faiz indirimi talebi, Merkez Bankası tarafından ‘enflasyonda bir düşüş gerçekleşene kadar ertelenmiş’ olsa da 2021 yılı ağustos ayı başında Erdoğan’ın yaptığı, ‘*Buradan ben de herhalde sinyalimi belli yerlere vermiş oluyorum. Bundan böyle enflasyonun daha yukarı çıkması mümkün değil, zira faiz oranlarında da düşüşe geçiyoruz. Yüksek faiz yok. Çünkü yüksek faiz bize yüksek enflasyonu getirecektir*’ açıklama sonrası Merkez Bankası ‘gerekli talimatı’ almış ve ekonominin ihtiyaçlarından çok iktidarın siyasi çıkarları doğrultusunda hareket eden bir karar vererek Eylül 2021 ayındaki Para Politikaları Kurulunda faizleri indirmiştir. Alınan bu karar sonrası hem dolar tarihi rekorlar kırmış hem üretim maliyetleri artmış hem de enflasyon yeniden tetiklenmiştir. Rasyonellikten uzak alınan bu kararlar yeterli üretim altyapısına sahip olmayan ve dışa bağımlı üretim yapan Türkiye ekonomisini kısır döngüye sokmuş ve artan kur maliyet enflasyonun yeniden tetiklenmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte iktidarın, özellikle, kur artışlarına müdahale etmemesi/edememesi veya bilinçli tercihle sessiz kalması önemli bir kısmı ara mal ithalatına bağlı olan üretimde maliyet artışlarını tetiklemiş ve en nihayetinde enflasyonist artışlara sebep olmuştur. İhracatı arttırmaya odaklı bu politikalar halkın büyük bir kısmının enflasyon altında ezilmesine göz yumulduğunu, yoksulların gözden çıkarıldığını göstermektedir. Zira bir ekonomide fiyat istikrarının olmaması, enflasyonist ortamın varlığı toplumsal refahı azaltan en önemli etkenlerden birisidir.

Covid-19 salgını ve bu salgına dair alınan önlemler, artan işsizlik ve yükselen döviz kurlarıyla beraber Türkiye'nin son aylarda en önemli sorunlarından birisi enflasyon olmuştur. Enflasyon oranının bu seviyelerde seyretmesi hem alt gelir grupları aleyhine gelir dağılımının bozulmasına sebep olmuş hem de yoksulluğu derinleştirmiştir. Sermaye sınıfının çıkarlarını en temel önceliği haline getiren AKP'nin ekonomide rasyonel politikalar uygulamaması faturayı gün geçtikçe ağırlaştırmakta, emekçi sınıf aleyhine ekonomik dengeleri bozmaktadır. Geçmiş senelerde ekonomide düşük faiz oranı artan kredi genişlemesine yol açmış, artan talep fiyatlar genel düzeyini yükseltmiş, tasarruf-faiz oranı arasındaki ters orantılı ilişki nedeniyle değeri düşen TL'ye talep olmamış ve tasarruf oranı azalmış, TL'nin değer kaybı yatırımcılar tarafından olumsuz algılanmış ve sermaye çıkışı finansman sorunu yaratarak ekonomiyi düşük faiz yüksek kur döngüsüne sokmuştur. Ayrıca kendi içerisinde dahi tutarlılığa sahip olmayan, bir kişinin kararına bağlanmış ekonomi politikaları da sermaye çıkışını hızlandırmış, yatırımları azaltmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin para birimleri dolara karşı değer kazanırken TL değer kaybetmiş, yatırım-faiz oranı arasında doğru orantılı ilişki olmasına rağmen düşük faizli krediler yatırımları finanse etmekten çok yurt içi tüketimi, ucuz paranın bollaştığı bu ortamda döviz ve hisse senedi piyasasına rağbet artmış, kurun yükselişi değersiz TL'den kaçan paraların dövize yönelmesine sebep olmuş ve kur daha da yükselmiştir. Kurdaki artış da geçişkenlik etkisinden dolayı hem enflasyona sebep olmuş hem de alt gelir gruplarının yoksulluğunu arttırmıştır.

Çalışanların önemli bir kısmının asgari ücret aldığı ve bu gelirin önemli bir kısmını gıda, konut ve ulaşım gibi temel harcamalara aktarmak zorunda kaldığı Türkiye'de resmi enflasyon oranı, Ekim/2021'de, yüzde 19,89 olarak açıklanmıştır. Oysa bu süreçte sadece ara malı fiyatları Ekim ayında yüzde 5,34 artmış, bir önceki yılın aynı ayına göre ara malı fiyatlarındaki artış yüzde 53,20 oranında gerçekleşmiştir. Enflasyon 2019 yılının Nisan ayından bu yana en yüksek seviyesine çıksa da üretici fiyatlarıyla TÜFE arasında açılan makas, bize, ilerleyen günlerde yükselişin daha da artacağına işaretlerini vermektedir. Düşük gelirin önemli bir kısmını sadece gıdaya ayırmak zorunda kalan yurttaşlar ise en fazla gıda fiyatlarındaki artışlardan etkilenmekte, alışveriş sepeti her alışverişte biraz daha hafiflerken pahada ağırlaşmaktadır. Enflasyon rakamları harcama grupları itibarıyla incelendiğinde ise ulaşım, konut, gıda ve sağlık fiyatlarındaki artış çok fazla olmuştur. Bu kalemlerdeki artış, bir önceki yılın aynı ayına göre artışın yüksek olduğu ana gruplar, oranları şu şekilde gerçekleşmiştir: %27,41 ile gıda ve alkolsüz içecekler, %25,23 ile lokanta ve oteller ve %23,03 ile ev eşyası olmuştur. Ekim 2020'ye göre fiyat düzeylerindeki değişim yüzde 19,89 olmuştur. Enflasyon

oranı yüzde 19,89 olarak açıklanırken devletin alacaklarına yapılan zam olarak da telaffuz edilen Yeniden Değerleme Oranı, 2022 için, yüzde 36,2 olarak belirlenmiştir. Yeniden Değerleme Oranına yapılan bu zam açıklanan enflasyon oranına iktidarın kendisinin de inanmadığını bize göstermektedir. Emekçi ve memur maaşları söz konusu olduğunda enflasyonu düşük gösteren ve düşük zam yapan iktidar söz konusu devletin alacakları olunca ‘gerçek enflasyon’ oranında zam yapmaktadır. 2005’ten bu yana bir önceki yılın aynı ayına göre enflasyon oranlarına bakıldığında, Ekim 2021 dönemi bu süre zarfındaki en yüksek 10. enflasyon oranı olarak gerçekleşmiştir.

Özellikle 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişle birlikte enflasyon, işsizlik, döviz kuru, cari açık, borçluluk ve yoksullukta tarihi rekorlar kırılmıştır. Bu süreçte TÜİK, Ekim 2021, oranını her ne kadar yüzde 19,89 olarak açıklasa da piyasadaki fiyatlar ve bağımsız araştırma kurumlarının yaptıkları çalışmalar gerçek enflasyonun oranının %40-50 bandında olduğunu göstermektedir. Son zamanlarda TÜİK’in açıkladığı verilerin aksine pek çok ürün ve hizmet fahiş biçimde zamlanmıştır. Son bir yıl içerisinde elektrik, doğalgaz, ev kiralari, temel ihtiyaç malzemeleri, gıda, giyim başta olmak üzere birçok maddede yapılan fahiş artışlar yoksulluğu derinleştirmiş ve bu süreçte insanlar en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz noktaya getirmiştir. Hatta yapılan zamlar o boyutlara varmıştır ki marketlerde bebek mamaları ve bazı ürünlere ‘hırsızlığa karşı’ alarm aparatları takılmış, bazı ürünler için kuyruklar oluşmuştur. Bu süreçte dolar kurundaki ve dünya genelinde doğalgaz ve diğer enerji kalemlerinde meydana gelen artışlar zincirleme bir etkiyle yeni zam dalgasını/enflasyonu tetikleyecektir. Türkiye şu an itibariyle enflasyon sıralamasında, Avrupa ülkeleri arasında, en yüksek enflasyona sahip ülke konumundadır.

Pandemi döneminde birçok ülke vatandaşlarını hayat pahalılığı karşısında korumaya yönelik tedbirler alırken AKP iktidarı ise vatandaşı borçlandırarak ‘tedbir’ alma yoluna gitmiş, bu da en temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlanan sosyal kesimlerin yoksulluğunu daha da derinleştirmiştir. Son yıllarda hane halkı borçluluğu, kredi borçluluğu ve haciz dosyaları rekor artışlar göstermiştir. BDDK tarafından açıklanan son verilere göre; tüketici kredileri 874 milyar TL, Haziran 2021 döneminde konut kredileri 280 milyar TL, bireysel kredi kartlarının tutarı 167 milyar TL, ihtiyaç kredileri tutarı 415 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Kısa sürede meydana gelen bu büyük artışlar toplumun büyük bir kısmının yaşamlarını borçla idame etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Türkiye’de çalışanların önemli bir kısmı, son açıklanan açlık sınırının da altında olan, asgari ücret veya altında rakamlara çalışmak zorunda kalmaktadırlar. BİSAM’ın TÜİK verilerini esas

olarak yaptığı hesaplamaya göre, dar gelirlilerin ve emeklilerin gıda enflasyonu yüzde 40'ın üzerindedir. Gelir gruplarına göre emeklilerin gıda enflasyonu yüzde 36,9, en düşük gelirli yüzde 20'lik kesimin gıda enflasyonu ise 42,8 civarındadır. Asgari ücretlinin geçtiğimiz yılki kadar katı ve sıvı yağ alabilmesi için asgari ücretin 3 bin 422 lira, sebze alabilmek için 3 bin 150 lira, süt ve süt ürünleri alabilmek için 3 bin 96 lira, et alabilmek için 3 bin 14 TL lira olması gerekmektedir. Önceki yıla göre yüzde 21,5 artışla 2.826 lira olan asgari ücret, resmi verilere göre dahi gıda fiyatları karşısında alım gücünü ciddi oranlarda yitirmiştir. Asgari ücretle çalışan emekçiler geçtiğimiz yılın aynı ayına göre, gıda karşısında, alım gücünü reel olarak yaklaşık yüzde 6,2 oranında kaybetmiştir. Son bir yılda bazı ürünlere yapılan zam oranları dikkate alındığında TÜİK tarafından açıklanan resmi rakamların gerçeklikten çok iktidarın talepleri doğrultusunda biçimlendiğini net olarak ortaya koymaktadır. Örneğin, son bir yılda tavuk eti yüzde 64, ayçiçek yağı yüzde 60,8, margarin yüzde 53,8, yumurta yüzde 49,3, mısır özü yağı yüzde 47,3, mercimek yüzde 41,8, zeytinyağı yüzde 39,4, süt yüzde 35, yoğurt yüzde 35, nohut yüzde 34,4, balık yüzde 34, bal yüzde 27, ekmek yüzde 26,4 oranında zamlanmıştır.

Asgari ücret ve altında maaş alan yaklaşık 7,5 milyon ücretlinin geliri; konut, gıda, ulaşım ve sağlık harcamalarında tükenmektedir. 4 milyondan fazla kişinin iş aradığı halde bulamadığı, 1 milyonun üzerinde kişinin ise iş bulma ümidini kaybettiği ülkede yurttaşlar hem işsizlikle hem de yüksek enflasyonla mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar.

Enflasyona sebep olan yapısal sorunları çözmeyen iktidar milyonlarca yurttaşın yoksullaşmasına seyirci kalmaktadır. İktidar soruna çözüm bulmak yerine marketleri, üreticileri, kebabçıları ekonomideki kötü gidişin sebebi olarak göstermekte, yoksul ve açlıkla mücadele eden halka ise zaten yeterince küçük olan porsiyonlarını küçültmeyi çözüm olarak sunmaktadır.

Ekonomideki yapısal sorunların çözülmesi, AKP'nin çoğunluğun yararını gözetken kararlar alması politik tercihlerin değiştirilmesi ile mümkündür. Bunun için atılması gereken ilk adım ise kaynak aktarımında önemli bir enstrüman olan bütçenin tercihlerinin, 2022 yılından başlayarak, doğru bir şekilde yapılmasıdır.

3.3.3.2.Kur Artışının Ekonomiye/Yoksulluğa Etkileri

- Dövizdeki artış, TL'ye olan güveni daha da azaltır, vatandaşın ve şirketlerin işlemlerini döviz kurlarını baz alarak fiyatlandırmasına neden olur.
- Kurlar hızlı arttıkça bankada tutulan mevduatın TL olarak değil, döviz olarak tutulması eğilimi güçlenir.

- İthal edilen tüketim mallarının yurt içi satış fiyatının doğrudan artmasına neden olur. Örneğin otomobil ve elektronik ürün fiyatları anında artar.
- İthal edilen hammadde ve ara malların TL cinsinden fiyatları yükselince, katma değer büyük kısmı yurtiçinde yaratılsa dahi üretim maliyetlerinde artış olur.
- Kur artışı, maliyetleri ve fiyatları yukarı çeker. Enflasyon yüksekken kur artışının enflasyonu kışkırtıcı etkisi daha da artar.
- Hayat pahalılaştınca, üretimde neredeyse hiç ithal mal kullanmayan işletmeler bile fiyatlarını yukarı çekmek zorunda kalır. Çünkü mevcut gelirleri ile mevcut harcamalarını finanse etmekte zorlanmaya başlarlar.
- İçeriğinde hiç ithal mal olmadığını düşündüğünüz ama aslında dolaylı olarak ithal ara malı kullanılan alanlar söz konusudur. Örneğin domates, salatalık gibi tarla ürünlerinde kullanılan elektrik, gübre, sulama boru ve sistemleri, ilaç, taşımada kullanılan kamyon, motorin vb. ürünlerin fiyatı döviz kurundan etkilenen çok sayıda dolaylı girdinin maliyeti kur artışıyla yükselir. Ücretlilerin geçim maliyetleri yükseldiği için zam beklentileri artar.
- Ücret artışları yılda bir kimi yerlerde ise yılda iki kez ve genellikle gerçekleşen enflasyonun oldukça altında bir oranda yapılır. Bu da ücretlerin erimesine neden olur. Yani yüksek enflasyon dönemlerinde ücretli çalışanların refahında azalma görülür.
- Kurlar yükseldikçe, döviz ve altın cinsi borcu olanların borcu TL cinsinden yükselir.
- Kurlardaki sıçrama benzin, motorin, doğalgaz, kömür gibi enerji kalemlerinin maliyetlerini artırır. Devlet çoğu zaman bunu dengeleyecek adımlar attığı için nihai satış fiyatını sübvanses etse de verilen destekler, kamu borçlanması, zam ve vergi artışları ile telafi edilir.

3.3.3.3. Türkiye'nin 2021 Zam Tablosu

- Birçok ilde ekmeğe zam geldi. Son olarak Ankara'da 1,75 TL'den 2,25 TL'ye çıktı.
- Benzine 29 kuruş, LPG'ye 71 kuruş, aynı gün doğalgaza ise (sanayi ve elektrik tüketimi amaçlı) yüzde 15 zamlandı.
- İki ayda kömür %72, odun %33 zamlandı. Soba fiyatlarına %30'un üzerinde zam yapıldı.
- Yurt içi aramalarda azami ücret 7 kuruş zamlandı. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun (BTK) internet sitesinde yer alan karara göre mobil şebekelerden yapılan yurtiçi aramalarda azami ücret 80,64 kuruştan 87,53 kuruşa yükseldi.

- Sigaraya, paket başına ortalama 1 lira zam yapıldı. Türkiye Tekel Bayiler Başkanı Özgür Aybaş'ın paylaştığı listeye göre 16 TL olan sigaralar 17 TL, 17 TL olan sigaralar 18 TL, 18 TL olan sigaralar 19 TL oldu.
- Benzine 35 kuruş, gaz yağına 70 kuruş, motorine ise 41 kuruş zam geldi. Buna göre 7,35 liradan satılan 95 oktan kurşunsuz benzin 7,84 lira, 7,50 liradan satılan 98 oktan kurşunsuz benzin 7,99 lira oldu. 6,81 liradan satılan Euro Dizel 7,30 lira olurken; 6,57 liradan satılan gaz yağı ise 7,27 lira oldu.
- Bazı sebze ve meyvenin son 1 yıldaki fiyat artışları Karnabahar %124, K. Lahana %78, Patates %70, Patlıcan %67, Marul %64, Domates %62, Kabak %54, Turp %53, Biber %51, Havuç %50, Pırasa %46, Salatalık %43, Ispanak %41, B. Lahana %39, Armut %35, Üzüm %31, Fasulye %30 (TÜİK, Ekim 2021).
- Benzine 17 kuruş zam geldi. Benzinin litre fiyatı yaklaşık olarak İstanbul'da 7,78'den 7,95'e, Ankara'da 7,84'ten 8,01'e, İzmir'de 7,85'ten 8,02 liraya yükseldi. Motorin ise 41 kuruş zamlandı.
- 15 Ekim'de 41 kuruş zamlanan motorin 19 Ekim'de ise 23 kuruş zamlandı. Böylelikle motorinin litresi İstanbul 'da 7,96 liradan 8,19 liraya, Ankara'da 7,99'dan 8,22 liraya, İzmir'de 8,01'den 8,24 liraya yükselmiş oldu.
- 71 kuruş zamlanan LPG'ye 20 Ekim'de 20 kuruş daha zam geldi. Zam kararının ardından otogazın litre satış fiyatı İstanbul'da ortalama 5,95 liradan 6,17 liraya, Ankara'da 6,03 liradan 6,25 liraya, İzmir'de ise 6,05 liradan 6,27 liraya yükseldi.
- Fiyat artışından en çok nasibini alan ürünlerden olan benzin 25 Ekim'de 44 kuruş daha zamlandı. Buna göre benzinin litre satış fiyatı İstanbul'da ortalama 7,92 liradan 8,36 liraya, Ankara'da 8,03 liradan 8,47 liraya, İzmir'de ise 8,03 liradan 8,47 liraya yükseldi. Ayrıca benzinin fiyatı iki günde ikinci kez arttı ve 28 kuruş daha zamlandı. Bunun ardından benzinin fiyatı, İstanbul'da 8,39 liradan 8,67 liraya, İzmir'de 8,47 liradan 8,75 liraya çıkmış oldu.
- Fırıncıların İstanbul Valiliği ve İstanbul Ticaret Odası'na başvurusu sonrası bir zam da ekmeğe geldi. İstanbul'da ekmek yüzde 25 zamlanarak 2 buçuk lira oldu.
- Elektrik üreten santrallerin kullandığı doğalgaza yüzde 47, sanayide kullanılan doğalgaza yüzde 48 zam geldi. Sanayi aboneleri için geçerli olacak tarife 3 bin 500 lira, elektrik üretim santrallerinin kullandığı bin metreküp doğalgaz fiyatı 4 bin lira oldu.
- Yem fiyatlarındaki artışa bu yıl kuraklık da eklenince ciğer fiyatları bir ayda üç kez zamlandı. Geçen yıl 30 liraya kadar bulunabilen ciğer, bu yıl toptanda 90 lira perakende de ise 120 liraya satıldı.

- Gübre fiyatlarına 16 ayda 31 kere zam geldi.
- 11 Ekim itibarıyla PTT'nin yurt içi gönderimlerine %30-40 arasında, yurt dışı gönderimlerine ise %300'e yaklaşan zam yapıldı.
- Büyük marketlerde daha önce 68,50 TL'ye satılan 4 litre ayçiçek yağı fiyatları %9,34 zamlanarak 74,90 TL'ye yükseldi.
- Şeker'e %25 zam yapıldı.
- Trafik cezalarına %36,2 zam geldi. Hız limitini %50 aşmanın cezası 1823 TL oldu.

3.3.4.Bölgesel Eşitsizlikler

Türkiye ekonomisi yüksek kur, faiz, işsizlik, enflasyon, cari açık gibi yapısal hal almış birçok problemin yanı sıra bölgesel eşitsizliklerinde derin bir şekilde yaşandığı bir yapıya sahiptir. Politik tercihlere bağlı olarak biçimlenen ve bölgeler arası eşitsizlikleri arttıran uygulamalar Türkiye'nin ekonomi politik hayatında sıklıkla karşımıza önemli sorunların çıkmasına sebep olmaktadır. Bu eşitsizlikler özellikle ekonomi başta olmak üzere hayatın her noktasına ayyuka çıkmaktadırlar. Türkiye'de Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentler ekonomik gelişmişlik/veriler açısından her zaman için en geride yer almıştır. Bu durum bugün itibarıyla de devam etmektedir. Özellikle bölgedeki kentlerin büyük bir kısmında yatırımların ve ticari faaliyetlerin kısıtlı olması, merkezi idari yatırımlarının yetersiz olması, kaynak tahsisinde eksiklikler ve Türkiye ortalamasının çok üzerinde olan işsizlik gibi temel problemlere sahiptir. Türkiye'nin bölgede özelinde barış yerine güvenlikçi politikaları tercih etmesi, siyasi maliyetlerin yanında iktisadi maliyetleri de beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin içeride ve dışarıda güvenlikçi politikaları tercih etmesi silahlanma ve güvenlik için ayrılan kaynakların miktarını arttırmış, bu da sosyal harcamalar için ayırması gereken bütçenin küçülmesini beraberinde getirmiştir. Bütün bu iktisadi ve sosyal maliyetlere rağmen, ne var ki, AKP güvenlikçi politikalarında ısrarcı olmaya devam etmektedir. AKP-MHP ittifakının başladığı 2015 yılından bu yana, özellikle de tek adam rejimine geçilen 2018 yılından bu yana, ülkedeki makro ekonomik göstergeler ciddi anlamda kötüleşmiş, Türkiye başta ekonomik güvenilirlik olmak üzere neredeyse her konuda uluslararası alanda itibar kaybına uğramıştır. Barış, toplumsal huzuru ve refahı arttırırken savaş ve çatışma ise yoksulluk, işsizlik, sefalet, yolsuzluk, ekonomik yıkımları beraberinde getiren ortamlara sebep olmaktadır. Son yıllarda yaşananlar bunu bir kez daha ispatlamıştır.

Bölgede işsizlik ve yoksulluk gün geçtikçe daha da artmaktadır. Türkiye'de olağanüstü hâl, köy boşaltmalar, kayyım gibi bölgeye yönelik özel uygulamalar bölge ekonomisini süreç içerisinde çökme noktasına getirmiştir. Son zamanlarda güvenlik gerekçesiyle uygulanan yayla yasakları,

sınır kapılarının kapatılarak sınır ticaretinin durma noktasına gelmesi, yatırım için gerekli güvenli ortamının tesis edilmemesi, yerinden etme politikaları vb. çok sayıda uygulama Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentlerdeki işsizlik ve yoksulluğun derinleşmesini tetiklemiştir. Bölgenin dışında kalan yerlerde yapısal sorunlar yaşanırken Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentlerde yapısal sorunların yanı sıra çatışmalı ortamın getirdiği sorunlar ekonomik sorunların daha derinlikli yaşanmasına sebep olmaktadır. Bölgenin iktisadi sömürüye maruz kaldığı makro/mikro ekonomik veriler açısından, geriye kalan diğer bölgelere nazaran, bariz bir şekilde görülmektedir. Örneğin, 2008-2019 yılları arasında bölgeden batıya 1 milyon 468 bin kişinin göç etmesine rağmen bu kentlerdeki işsizlik rakamları diğer kentlere göre her zaman daha yüksek olmaktadır. Batıya göç etmek zorunda bırakılan Kürtler metropollerde çoğunlukla ucuz, kayıt dışı ve güvencesiz işgücü olarak kullanılmaktadır. Bu şekilde rantçı ve sömürücü sermayeye ucuz işgücü sağlanmaktadır. Bölgede yaşanan ‘zorunlu’ göçle birlikte sanayi, tarım ve hayvancılık altyapısı yok edilmiş, bölge illeri istihdam oranlarının en düşük, işsizlik oranları en yüksek olduğu iller olmuştur.. Özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı kentlerdeki belediyelerde son zamanlarda uygulanan ve halk iradesinin gaspı olan kayyım sistemi; ihaleler aracılığıyla hırsızlığı, talanı, hukuksuzluğu, işçi kırımını, emek düşmanlığını, liyakatsiz, vasıfsız istihdam politikalarını dayatmıştır. ‘Atanmış kayyımlar’ bu süreçte büyük yolsuzluklar ve usulsüz harcamaların altına imza atmış, bölge halkının sırtına yeni borç yükleri ve sefalet garantili bir gelecek bırakmıştır.

Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentlere dair iktidarın güvenlikçi politikaları tercih olarak belirlemesi krizin derinleşmesine sebep olan en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışmaların tekrar başladığı 2015 yılından bu yana binlerce esnafın kepenk indirdiği bilinmekle beraber TESK Ekim/2021 verilerine göre, Türkiye’de 2.069.648 esnaf varken bölgede sadece 240 bin civarında esnaf vardır. Bu rakam toplam esnaf sayısının yalnızca %11,5’ine tekabül etmektedir. Sadece bu rakamlar dahi bölgedeki iktisadi etkinliğin ne kadar kısıtlı olduğu hakkında bize yeterli doneyi vermektedir. Sadece bu rakamlar değil, sosyal yardım verileri de bölge kentlerindeki yoksulluk hakkında bize yeterli veriyi sunmaktadır.

Türkiye’de 2020 yılında, TÜİK’in yayınladığı verilere göre, yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri 33 bin 428 TL iken İBBS 1. Düzey bölgeleri itibariyle en yüksek olduğu bölge 49 bin 239 TL ile İstanbul Bölgesi olmuş, bu bölgeyi 38 bin 022 TL ile Batı Anadolu Bölgesi ve 35 bin 785 TL ile Ege Bölgesi izlemiştir. Ne var ki en düşük gelire sahip bölge ise 15 bin 198 TL ile Van, Muş, Bitlis, Hakkâri illerini kapsayan Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı kentler olmuştur. En düşük gelire sahip iller sıralamasını 2019 yılında ise Mardin, Batman,

Şırnak, Siirt gibi yine Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı kentler oluşturmaktadır (TÜİK, Haziran 2021). İller arası yaşam endeksi sıralamalarında bölge kentleri genellikle son sıralarda yer almaktadır. Sadece son iki döneme ait veriler dahi bize yoksulluğun dönemsel olmadığını, bölge illeri için kronik bir hal aldığını ve bu iller arasında el değiştirdiğini göstermektedir. Ayrıca Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri bölgesi harcama türleri içinde en düşük payı %0,6 ile eğitim harcamalarına ayırmaktadır. Bunu %1,1 ile sağlık harcamaları, %1,7 ile eğlence ve kültür harcamaları izlemektedir. Van, Muş, Bitlis, Hakkâri bölgesi harcama türleri içinde en fazla payı %34,4 ile gıda ve alkolsüz içecek harcamalarına ayırmakta konut ve kira harcamalarına %21,8, ulaştırma harcamalarına ise %10,5 pay ayırmaktadır.

Ekonomi literatüründe gelirin önemli bir kısmının gıdaya ayrılması yoksulluk ve düşük gelire sahip olmanın göstergesidir. Gelirden en fazla pay gıdaya ayrılıyorsa gelir az, yoksulluk derin demektir. Yine Türkiye geneli işsizliğin en yüksek olduğu bölge, %33,5 oranıyla, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt illeridir. İşgücüne katılma oranı en düşük iller ise %38,4 oranıyla Şanlıurfa, Diyarbakır olmuştur. Son zamanlarda TÜİK tarafından açıklanan bir diğer veri ise Kişi Başı Gayri Safi Hasıla'dır. Kişi Başı Gayri Safi Hasılaya göre, İstanbul kişi başına GSYH'de 2019 yılında 86 bin 798 TL ile ilk sırada yer alırken İstanbul'u 81 bin 228 TL ile Kocaeli, 71 bin 27 TL ile Ankara illeri izlemiştir. İl düzeyinde kişi başına GSYH hesaplamalarında 18 bin 708 TL ile Van, 17 bin 465 TL ile Şanlıurfa ve 16 bin 727 TL ile Ağrı son üç sırada yer alan kentler olmuşlardır (TÜİK, Ocak 2021). Bu kentlerin de Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı kentler olması bölgeleseşitsizliğin tesadüf olmadığını aksine tercihler sonucu biçimlendiğini göstermektedir.

Bu kentlerde yaşayan nüfus, toplam nüfusun yüzde 18'ini (15 Milyon 89 bin) oluşturmaktadır. İstihdamın yüzde 13'ü, sigortalı çalışanların yüzde 12'si aynı kentlerdedir. Sigortasız çalışanların yüzde 20'si ve işsizlerin yüzde 20'si bu kentlerdedir. Yoğun kayıt dışılık, ücretsiz aile işçiliği ve mevsimlik işçiliğe rağmen Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentlerde istihdam oranları düşük, işsizlik oranları ise çok yüksektir. Bu kentlerde yaşayan insanlar hem tarihsel sömürü hem de güncel politik tercihler nedeniyle ekonomik krizi derin bir şekilde yaşamaktadır. Özellikle son zamanlarda yaşanmaya devam eden pandemi nedeniyle, bölge kentlerinin nüfusunun ve iş yerlerinin büyük çoğunluğunu kapsayan, Mardin, Urfa, Diyarbakır, Antep, Erzurum ve Van başta olmak üzere bütün kentlerde var olan yoksulluk ve işsizlik derinleşmiştir. Benzer şekilde bu kentlerdeki iktisadi etkinlikler de diğer bölgelere göre oldukça zayıftır.

Son dönemin en önemli belirleyicisi olan Covid 19 Pandemisinin ekonomik krize etkileri artık net bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplum, muhtemelen de uzun süreli etkileri olacak olan, yoksulluk, enflasyon ve işsizlik sorunları beklemektedir. Bölgede, çok sınırlı olmak üzere, devlet eliyle kurulan fabrikalar, kurumlar AKP iktidarları döneminde özelleştirilmiş, ekonomik sorunlar ve işsizlik bu şekilde daha da derinleşmiştir. Ekonomik faaliyetlerin giderek azaldığı bölgede 2015-2016'da kentlerin ablukaya alınarak süresiz sokağa çıkma yasaklarının uygulanması da ticaret yaşamını yok etmiş ve bu ekonomik yaşamın en önemli aktörlerinden esnafın faaliyetleri durma noktasına gelmiştir.

İller arası yaşam endeksi sıralamasında bölge kentleri genellikle son sıralardadır. Bu kentlerde yaşayan nüfus, toplam nüfusun yüzde 18'i iken (15 Milyon 106 bin) 15 üzeri nüfus içerisinde bu oran yüzde 16'ya düşmektedir (9 Milyon 842 bin). Bu kentlerde nüfus oranlarına rağmen işyeri sayılarında oran yüzde 8'e kadar düşmektedir (155 bin, Ağustos 2021 SGK).

Yaklaşık olarak Türkiye'nin işgücünün yüzde 14'ü bölge kentlerindeyken istihdamın yüzde 13'ü, sigortalı çalışanların yüzde 12'si aynı kentlerdeki. Türkiye geneli 4a kapsamında çalışan sigortalı sayısı 17.735.560 kişiyken bölgede bu rakam, yaklaşık olarak, 1.445.503 kişidir. Bu rakam Türkiye genelinde 4a kapsamında çalışanların sadece yüzde 8,1'ine denk gelmektedir (Ağustos 2021, SGK). Bu oranlar bölgede yaşayan nüfusun yoğunluğuna rağmen işsizliğin geldiği boyutlar hakkında fikir vermektedir.

Bölgesel eşitsizlikleri hesaba katmayan sanayileşme mantığıyla hareket eden, kendinden önceki bütün iktidarlar gibi, AKP-MHP koalisyonu siyasal söylemde her ne kadar Türkiye'yi bir bütün olarak gördüğünü ifade etse de gerçeklikle kurulan politik söylem arasında büyük uçurumlar olduğunu rakamlar bize açıklıkla göstermektedir. Bunları sadece pratikteki uygulamalarında değil, devletin resmi istatistik kurumunun rakamlarında da görmek mümkün olmaktadır. Bölge, yatırımdan, istihdama, harcanabilir gelirden işsizliğe kadar pek çok kalemde Türkiye ortalamasının çok gerisinde yer almaktadır. Bunun için bölge başta olmak üzere Türkiye'deki bölgesel eşitsizliklerde iyileştirmeler sağlamak için vergi politikaları başta olmak üzere doğrudan sübvansiyonlar, parafiskal ödemelerde muafiyetler, tercihli faiz oranları uygun borçlanma teminatları, bazı mali ya da sosyal yükümlülüklerin ertelenmesi, sosyal ödemelerde indirimler, bazı borçların silinmesi bazı borçların yeniden yapılandırılması gibi uygulamaları devreye sokmak gerekmektedir. Bu şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki bazı eşitsizlikleri kısmen de olsa iyileştirmek mümkün olabilmektedir.

İktidarların ideolojik tercihlerinin 'mali belgesi' niteliğinde olan bütçeler kaynak aktarımının, dönemselsel olarak, nasıl ve kimlere yapılacağına göstermektedir. Bölgeye ilişkin bütün bu

olumsuz verilere rağmen 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Teklifi ne üretimi ne istihdamı ne yatırımları ne de bölgesel eşitsizliğe sebep olan diğer alanlardaki etkileri azaltacak bütçe kalemlerine kaynak aktarmamıştır. 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Teklifinde yerel yönetimlere bütçeden ayrılan pay yalnızca yüzde 8,4'tür. Bu da hem bölgesel eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına hem de demokrasi için önemli bir parametre sayılan ademi merkeziyetçiliği destekleyecek kaynak tahsisine yeterli kaynak ayrılmadığını göstermiştir.

Aşağıdaki haritalarda bölgesel eşitsizlikler, tarihten bugüne bütün yönleriyle apaçık görülmektedir. Siyasi ve ekonomik göstergelere baktığımızda aynı bölgenin her tür ayrımcılık, siyasi baskı, iktisadi şiddet ile karşılaştığını görüyoruz. Bu haritalar bölgenin yoksullaşmasına, ekonomik olarak geri bırakılmasına, siyasi olarak baskılanmasına dönük devlet politikasının istikrarlı bir biçimde süregeldiğini açıkça göstermektedir. Kayyım rejimi bu siyasi ayrımcılığın son dalgası olmuştur.

ŞARK ISLAHAT PLANI

UMUMİ MÜFETTİŞLİK

- 1. UMUMİ MÜFETTİŞLİK
- 4. UMUMİ MÜFETTİŞLİK
- 3. UMUMİ MÜFETTİŞLİK

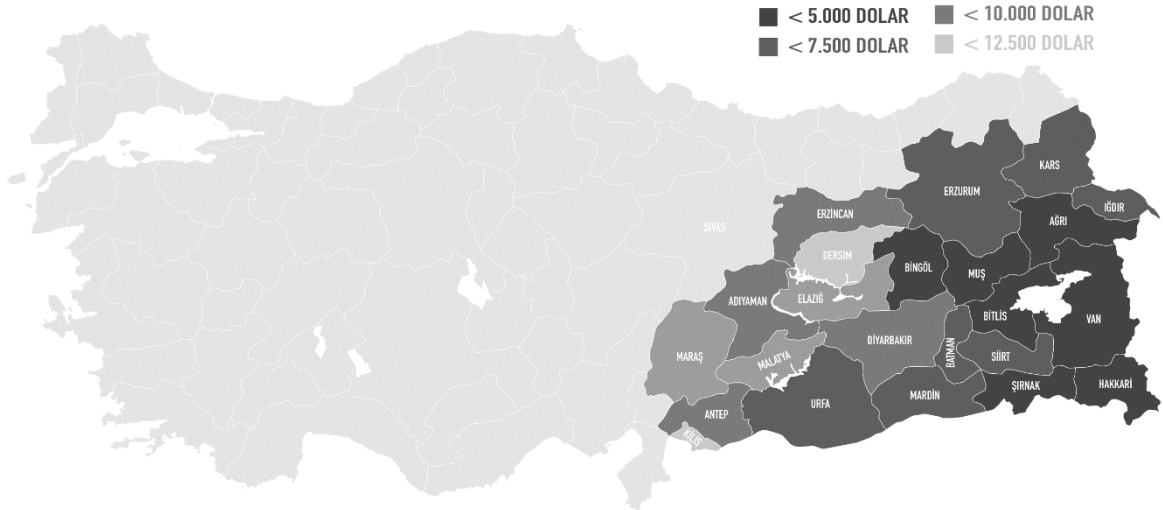
OHAL BÖLGESİ

KAYYIM ATANAN BELEDİYELER 2019 SEÇİMLERİ

KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİRİN EN DÜŞÜK OLDUĞU İLLER

İŞSİZLİĞİN EN YÜKSEK OLDUĞU İLLER

MART 2021

3.3.5. Vergi Adaleti/sizliği

Vergi, devletin ekonomik birimlerden siyasi cebirle karşılıksız olarak aldığı para ve para şeklindeki ödemeler olarak tanımlanır. Kamu hizmetleri üretmekle yükümlü olan devlet bunları yapabilmek için mal ve hizmet üretiminde bulunurlar ve mal ve hizmetleri üretebilmek için gerekli üretim faktörlerini bir araya getirirler. Bunun için de bazı kamu fonlarını kullanırlar. Bu fonlar içerisinde en önemli kalemi ise vergi gelirleri oluşturur. Vergiler devletler için sadece önemli bir gelir kalemi değildirler, aynı zamanda makro ekonomi politikaları uygulamak için önemli bir ekonomi-politik araç işlevi de görürler.

Vergi oranlarının ve miktarlarının ne olacağı, hangi toplumsal kesimlerden alınacağı iktidarların sınıfsal tercihlerine bağlıdır. Vergiye ilişkin alınan herhangi bir karar makro ekonomide olumlu veya olumsuz bir etkiye sahip olabileceği gibi, makro ekonomide meydana gelen herhangi değişiklikte vergi politikaları üzerinde belirleyici olurlar. Bu sebeple vergiye ilişkin politikalar hem yaşam kalitemizin yönünü hem de ekonomik ve ona bağlı olarak biçimlenen sosyal yaşamımızın önemli belirleyici unsurları arasında yer alırlar. Bir maliye politikası aracı olarak vergilere, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik durgunluğun derinleştiği kriz zamanlarında krizden çıkmak ve ekonomik canlılığı sağlamak için sıklıkla başvurulur. Bu sadece gelişmekte olan ülkelere değil, bütün devletler tarafından ekonomi politikaları uygunırken vergi etkin bir müdahale aracı olarak kullanılır.

Son zamanlarda dünya genelinde ekonomik gelişmelerin ivme kazanmasıyla birlikte vergilerin politik bir araç olarak ekonomideki payları ve önemleri de artmaya başlamıştır. Bir ekonomide verginin milli gelir içerisinde ağırlığının değişmesi verginin yapısında da bazı değişiklikleri

beraberinde getirir. Vergi yapısı kavramı ise merkezi yönetim tarafından toplanan vergi toplamı içerisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin oranlarını ne olduğunu ifade eder. Az Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tüketim vergilerinin bileşenlerinden oluşan dolaylı vergiler vergi gelirleri içerisinde önemli bir payı oluştururken gelişmiş ülkelerde gelir, kurumlar ve servet vergilerinden oluşan dolaysız vergilerin vergi gelirleri içerisindeki en fazla payları oluştururlar.

Her ülkenin kendine özgü ekonomik, siyasal ve sosyal yapısını yansıtan vergi sistemleri vardır. Vergiler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de uluslararası hukuktan kaynaklı ortak noktaları da bulunmaktadır. Bir ekonomide optimal bir vergi sistemi için gerekli olan ilkeler; adalet, eşitlik, genellik, tarafsızlık, etkinlik ve basitliktir. Bunların oluşturulabilmesi/uygulanabilmesi için vergi tabanının genişletilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması ve vergi bilincinin oluşturulması büyük bir öneme sahiptir. Vergilemede adalet için önemli olan bu ilkeler kadar önemli diğer hususlar ise vergiyi toplama güç ve yetkisini elinde bulunduran erkin sınıfsal konumlanışı, vergi yükünün en çok hangi sınıflara yüklenildiği, kamusal harcamaların sınıfsal niteliği ve bu harcamalardan en çok hangi sosyal kesimlerin fayda sağladığı durumudur.

Vergilerin dolaylı ve dolaysız yapısı; ekonomide kayıt dışının büyüklüğünü, vergiye karşı mükellef tepkilerini, gelirlerin ve servetin adil dağılımını, tüketim ve üretimin yapısını, karlılık oranları gibi birçok faktörü çok yakından ilgilendirir. Günümüz ekonomileri yaşanan hem ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler hem de Covid-19 pandemisinin etkisiyle kamu harcamalarını artırmak zorunda kalmışlardır. Toplumsal yapılar dinamik/değişken özellikler gösterdikleri için bir alanda meydana gelen değişim bir bütün olarak toplumdaki diğer yapıları da doğalında etkisi altına alırlar. Bu sebeple ekonomik ve toplumsal yaşamda meydana gelen sosyal/politik değişiklikler ve çeşitlilikler toplumların ekonomik, sosyal ve politik yapılarında da bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir; bu süreçte vergi yapısı başta olmak üzere ekonomide önem taşıyan birçok alanda bazı değişiklikler meydana gelmiştir.

Alt başlıklarda birçok vergi kalemi olsa da bu vergiler dahil oldukları gruba göre dolaylı ve dolaysız vergiler olarak sınıflandırılırlar. Dolaylı vergiler; yansıtılması kolay, yükümlüsü belli olmayan ne zaman ve tahsilinin ne kadar olacağı kestirilemeyen vergilerdir. Bunların yanı sıra bu tür vergilerde vergi kaçırma olasılığı oldukça daha düşüktür. Katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi (ÖTV), gümrük vergileri, banka ve sigorta muameleleri vergisi (BSMV) dolaylı vergiler içerisinde yer alırlar. Dolaysız vergiler ise yansıtılması kolay olmayan, mükellefi ve tahsil zamanı belli olan, 'vergi kaçırma olasılığı mümkün' olan vergiler olarak tanımlanmışlardır. Bu vergiler içerisinde gelir ve kurumlar vergisi, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi yer almaktadır. Dolaylı vergilerin yükümlülükleri, her ne kadar, herkes için eşit

olsa da bu vergileri tersine artan oranlı olarak ödeyen düşük ve orta gelirli kesimler açısından mali yükü daha fazladır ve bu kesimler bundan daha çok etkilenmektedir. Emeğiyle geçinen alt gelir gruplarının büyük çoğunluğu ücret geliri elde ettikleri düşünülürse maaşlarından stopaj yöntemiyle gelir vergisi kesilmekte ve ödenen vergi bununla sınırları kalmamakta tüketilen her ürün üzerinden de dolaylı olarak bir çok vergi ödemektedirler. Bu durum ise alt gelir gruplarının reel gelirlerini, yaşam standartlarını, düşürmektedir. Vergileme politikalarında, genel olarak, dolaysız vergilerin dolaylı vergilere kıyasla daha adil oldukları kabul edilir. Sebebi ise dolaysız vergileri yükümlünün ekonomik iktidarına uydurulabilme olanağı daha fazladır ve ayrıca bu vergilerin yükümlüsü anonim olduğu için bu vergilerin şahsileştirilebilmeleri de mümkün değildir.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere verginin karar vericisi konumundaki iktidarların sınıfsal konumu vergi yapısı, verginin hangi toplumsal kesimlerden alınacağı, kişiler üzerindeki vergi yükünün artan oranlı veya adil olup olmadığı gibi konularda bize ön fikir verirler. Kapitalizmin sınıfsal/eşitsiz gelişim karakterinin yansıması olarak karşımıza çıkan gelişmişlik, az gelişmişlik ve gelişmekte olan ülkeler gibi tanımlamalar da vergi yapısının ne olacağı, vergi yükünün hangi sosyal sınıfların sırtında olacağını belirleyen diğer faktörlerdir. Genellikle gelişmiş ülkelerin vergi sistemlerinde dolaysız vergiler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ise dolaylı vergiler ağırlıkta olmaktadır. Vergi yapısından hareketle Türkiye'nin bulunduğu grubu tanımlamak gerekirse, dolaylı vergiler oransal olarak toplam vergiler içerisinde, yüzde 65-70 civarı, büyük bir ağırlığa sahip olduğu için Türkiye az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler statüsünde kabul edilir.

3.3.5.1. Dolaylı Vergiler ve Kayıtdışı Ekonomi Arasındaki İlişki

Dolaysız vergilerin vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturduğu ülkelerde ekonomik gelişmenin büyük ölçüde tamamlandığı, kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu, gelir dağılımının, görece olarak, adil olduğu kabul edilir. Vergi gelirleri içerisindeki dolaysız vergilerin payının yüksek olduğu ülkelerin diğer bir özelliği ise kayıtdışılık oranının oldukça düşük olmasıdır. Dolaylı vergi oranının %65-70 dolaylarında olduğu Türkiye'de, kayıtdışı ekonominin büyüklüğü konusunda farklı hesaplamalar olsa da yaklaşık olarak %30-40 aralığında olduğu hesaplanmaktadır. Türkiye'de kayıtdışı ekonominin varlığı hem vergilerin daha az toplanmasına sebep olmakta hem de tüketim harcamaları üzerinden alınan dolaylı vergilerin fazla olması sebebiyle üretici ve tüketicilerin bir bölümünün çok daha cazip olan kayıtdışı alana kaymasına sebep olmaktadır.

2015 yılında çözüm sürecinin iktidar tarafından sona erdirilmesiyle birlikte ortaya çıkan silahlanma harcamaları ve güvenlikçi politikalar, AKP döneminde yaklaşık iki yüz kez değiştirilen Kamu İhale Kanunu'nun getirdiği ek mali yükler ve bu kanunda olağanüstü hallerde kullanılmak için tasarlanan fakat neredeyse rutin ihale usulüne dönen 21-b maddesi kapsamında yapılan ve kamu bütçesine büyük yükler getiren ihaleler, döviz bazlı garanti ödemeleri, denetim dışı olan, şeffaflıktan uzak örtülü ödenek harcamaları gibi bütçede önemli bir yekün tutan kalemlerde kamunun finansman gereksinimini arttıran diğer önemli faktörler olmuşlardır. Çoğunlukla yanlış politik tercihler, savurganlık ve keyfiyete bağlı olarak ortaya çıkan bu büyük finansman ihtiyacını/açığı AKP-MHP koalisyonu TBMM'ye getirdiği torba kanunlar aracılığıyla, ki bu ihalelerden büyük kazançlar sağlayan sermayedarlar yerine, emekçi-yoksul sınıfın sırtına bindirmektedir. Vergi oranlarında yapılan artışlar veya tahsis edilen yeni vergiler hem alım gücü zaten düşük olan emekçi sınıfının yükünü arttırmakta hem de vergide adalet ilkesine aykırı bir şekilde yüksek gelir grubuyla aynı düzeyde vergi ödemesine sebep olmaktadır. Bu da gelirin önemli bir kısmını zorunlu tüketim/gıda ayırmak zorunda kalan alt gelir gruplarının tüketim tercihleri ve tüketim kalitelerinde önemli ölçüde olumsuzluğa sebep olmaktadır.

2020 Yılı Tahsil Edilen Vergilerin Dağılımı (Milyar TL)

Gelir Vergisi	158.814.000.000 TL
Kurumlar Vergisi	105.047.000.000 TL
ÖTV	207.283.000.000 TL
MTV	15.979.000.000 TL

2020 yılı vergi geliri kalemlerine baktığımızda tahsil edilen 158,8 milyar TL olan gelir vergisinin 85 milyar TL'si emekçi sınıfın stopaj usulüyle ödediği vergidir. Beyan usulü vergi ödeyenlerin gelir vergisi geliri içerisindeki payı ise sadece %5'tir. Sadece bu rakamlar dahi Türkiye'de vergi yükünün hangi sınıflar tarafından karşılandığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

3.3.5.2.Vergi Afları Kimlere Hizmet Ediyor?

Türkiye'de vergi afları, iktidarlar tarafından genellikle, 'halkın parasıyla' oy devşirmeye ihtiyaç olunan seçim dönemlerinde veya hazinede en asgari kamusal ihtiyaçları dahi karşılayacak para

kalmadığı zamanlarda söz konusu olurlar. Türkiye gibi vergi adaletinin olmadığı ülkelerde vergi aflarını çıkarmadaki temel amaç, mükellefi sübvansede etmekten çok, siyasi iktidara siyaseten iltimas/rant sağlayacak olanakları sağlamaktır. Afların özellikle seçim dönemlerinde ortaya çıkarılmasının sebebi ise ‘ihtiyaç sahibi veya muhtaç edilmiş’ milyonlara sosyal desteği artırıcı harcamalar için kaynak bulmak ve bu harcamalar aracılığıyla da seçimlerde oy devşirerek yeniden iktidar olmayı sağlamaktır. AKP döneminde de vergi afları genellikle ya seçim arifelerine ya da hazinenin boşaldığı ve kaynak ihtiyacının hasıl olduğu zamanlara denk gelmiştir.

Ancak vergi aflarının; vergi adaletini bozma, vergi gayretini zedeleme, idarenin tahsil gücünü zayıflatma, vergi yargısının iş yükünü artırma ve vergi ahlakında erozyona sebep olma gibi negatif etkileri de söz konusudur. Vergi aflarının sıklıkla uygulanması, vergisini zamanında ödeyen veya stopaj usulü vergi ödeyen emekçi sınıfı açısından adaletsizliğe sebep olmakta, gelir dağılımını bozmaktadır. Vergi aflarının yanı sıra Gelir İdaresi Başkanlığının bünyesinde kurulan ve uzlaşma komisyonları aracılığıyla genellikle büyük ve yandaş şirketlere ait vergi borçlarının, ki çoğunlukla neredeyse tamamının, silinmesi vergisini düzenli ödeyen mükelleflerin vergi idaresine olan güvenlerini zedelemekte ve aynı zamanda vergisini zamanında ödeyen mükellefleri cezalandırmak anlamına gelmektedir. Halihazırda sermayeden yana politik tutum belirlemiş olan AKP’nin sermaye sınıfına ait vergi borçlarının büyük bir kısmını silinmiştir. Ki bu borçların yoksul halka/çoğunluğa mal etmek anlamına gelmektedir. AKP iktidarı yönetime geldiği ilk günden itibaren sermaye sınıfına büyük ayrıcalıklar (ihaleler, özelleştirmeler, vergi indirimleri ve istisnaları vs.) tanırken, yoksul ve emekçi sınıfın ürettiği artı değere el koymuş ve bunu kamu ihaleleri aracılığıyla ‘kendine bağlı’ yandaş sermaye sınıfına aktarmıştır.

Türkiye’de yaşayan emekçilerin, yapılan ortalama hesaplamalara göre, gelir vergisi de dâhil maaşlarının yarısından fazlası vergilere gitmektedir. Gün geçtikçe emekçilerin sırtındaki vergi kamburunu büyüten AKP iktidarı milyar dolarlık kamu ihaleleriyle büyüttüğü yandaşlarının borçlarını, tek kalemde silmekte beis görmemektedir. Uygulanan bu politikalarla emekçi sınıfının emeğinin ürünü olan katma değer, artı değer, sermaye sınıfına peşkeş çekilmektedir.

3.3.5.3. Türkiye’nin Vergi Politikası

Türkiye’de son yıllarda vergi payları içerisinde dolaylı vergilerin payı sürekli olarak artmıştır. Son zamanlarda kurumlar vergisi toplam vergi gelirleri içerisindeki ağırlığını kaybederken, KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin vergi gelirleri toplamı içerisinde payının artmıştır. KDV

ve ÖTV gibi vergilerin oranlarının yüksek olması da düşük gelir grupları aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Türkiye’de ortaya çıkan bu vergi adaletsizliğin gidermek için harcama vergilerini lüks, normal ve düşük mallar şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutmak ve düşük mallar dışında uygun bir şekilde artan oranlı bir tarife uygulamak gerekmektedir. Fakat bu uygulamayı, bugün itibariyle, Türkiye’de görebilmek çok mümkün değildir. Bunun altında yatan temel sebep ise devletin politik konumlanmasıyla ilgilidir. Türkiye’deki iktidar/lar genellikle ekonomi politikalarını sadece sermaye sınıfına fayda sağlayacak bir şekilde dizayn etmişler, yoksul emekçi sınıfını ise sistemin devamlılığı için gerekli olan bir unsurlar olarak görmüşlerdir. AKP-MHP koalisyonunda da bu durum pek farklı değildir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Türkiye’de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüksek olması vergilendirmede adalet ilkesini zedelemektedir. Vergi yükündeki artışın dolaylı vergiler ile gerçekleştirilmesi, gelirin tamamını veya büyük bir kısmını tüketime ayırmak zorunda kalan alt ve orta gelir grupları üzerindeki vergi baskısını arttırmaktadır. Başta enerji olmak üzere birçok girdi üzerindeki vergi yükü hızla artmaktadır. Bunun yanı sıra bu vergi artışları üretimde de maliyetlerin artmasına sebep olmakta, bu da hem enflasyonist baskıyı arttırarak gelirin büyük bir kısmını tüketime ayıran alt gelir gruplarının reel gelirin erimesine neden olmakta hem de işsizliği tetiklemektedir.

Kayıt dışı ekonomi genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin önemli problemidir. Kayıt dışı ekonominin azaltılması, orta ve uzun dönemde ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve istihdam gibi birçok makroekonomik unsurun iyileşmesine, ayrıca kamu gelirlerinin artmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca kayıtdışı ekonomi, meydana çıkardığı vergi kaybıyla, kamu kesimindeki mali konsolidasyonun bozulmasının temel nedenlerinden biri olmakta ve bunun yanı sıra vergi yükünün hızla artmasına kaçakçılık ve kayıtdışı çıkma eğilimini artırarak kendi kendini besleyen bir sürece dönüşmektedir. Kayıt dışı ekonominin ulaştığı boyutun bu denli yüksek oluşunun ardındaki en önemli neden ise çok yüksek vergi oranları ve buna bağlı olarak adil ve dengeli olarak oluşmayan vergi yüküdür. Yüksek vergi oranları yıllardır kayıtdışı ekonominin hem en önemli sebebi hem de sonucu olmuşlardır. Bu benzeri gerekçelerin yanı sıra vergi incelemelerinin etkin olmaması, incelemelerin daha çok vergi ödeyen mükellefler üzerinde yoğunlaşması, yakalanma ve tespit edilme riskinin düşük olması ve ayrıca vergi bilincinin düşük olması da kayıtlı mükellefin kayıt dışı faaliyetlerinin artmasının diğer önemli nedenleri arasında yer alırlar.

Türkiye’de vergi yükü ile ilgili temel sorun, vergi dağılımındaki dengesizliktir. Türkiye’de ücretler üzerinden yapılan kesintilerin yüksek olmasının yanında ücret gelirlerinin düşük

olması, ücret dengesizlikleri, ücret üzerinde adil olmayan ağır vergi yükünün bulunması ve ücretlilerin milli gelirden yeterli pay alamaması, vergi yükünün büyük çoğunluğunun ücretlilere yüklenmesi gibi sebepler vergi adaletini yoksul ve emekçiler aleyhine bozmaktadır. Gelişmiş ülkelerde dolaysız vergiler toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %60-65'ını oluştururken, Türkiye'de bu oran son on yılda sürekli ve hızlı bir biçimde düşme eğilimi içerisinde.

AKP hükümetlerinin verimsiz, üretimi ve istihdamı arttırmayan itibar harcamalarının yanı sıra büyük karlar elde eden sermaye sınıfını vergilendirmekten çok vergi aflarıyla -ki AKP döneminde toplamda 10 kez vergi affı getirildi- borçlarını silmesi ve bu şekilde sermayeye kaynak aktarması sıklıkla söz konusu olmaktadır. İktidar, dolaylı vergileri 'enflasyonu kontrol altına almak için' kullanmaya çalışırken bir taraftan da ekonomide adaletin varlığı konusunda önemli bir gösterge olan gelir dağılımını da bozmaktadır. Dolaylı vergiler adaletsiz olan vergiler olarak kabul edilmesine rağmen Türkiye'de dolaylı vergilere ağırlık verilmektedir. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin en önemlileri şu şekilde sıralanabilir:

- Sermaye sınıfını koruyan/kollayan bir politik anlayışa sahip olması,
- Bu vergilerin tahsilinin kolay ve çabuk olması,
- Mali anesteziye uygun olması,
- Vergi erozyonuna neden olmaması ve benzeri sebeplerdir.

İktidarın dolaylı vergileri tercih etmesinin bir diğer nedeni ise bu vergiye karşı sosyal tepkinin yüksek olmamasıdır. Çünkü dolaylı vergiler fiyat içerisine gizlenebildikleri ve mali anestezi özelliğine sahip oldukları için yükümlülükler tarafından çok fazla hissedilmemektedirler. 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi de toplamayı öngördüğü vergiler açısından geçmiş yıllar bütçe düzenlemelerinden pek de bir farklı bir yerde değildir. AKP toplamayı öngördüğü vergilerin büyük bir kısmını yine dolaylı vergilerden sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde kurulan, ki genellikle büyük gelir kazanç sağlayana mükelleflere ait borçların görüşüldüğü, uzlaşma komisyonlarında şirketlere ait borçların önemli bir kısmı silinmekte, bu da borcunu zamanında ödeyen mükellefler için hem vergi adaletini bozmakta hem de vergisini zamanında ödeyenler için caydırıcı bir nitelik taşımaktadır.

Merkezi Uzlaşma Komisyonu ile Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu Sonuçları

Yıllar	Dosya Adedi			Vergi Tutarı* (TL)				Ceza Tutarı* (TL)			
	Başvuru Sayısı	Uzlaşılabilir Dosya Sayısı	Uzlaşılabilir Dosya Sayısı	Uzlaşma Başvurusuna Konu Olan Vergi Tutarı	Uzlaşılabilir Vergi	Uzlaşmaya Konu Olan Vergi	Uzlaşma Sonucu Vergi	Uzlaşma Başvurusuna Konu Olan Ceza Tutarı	Uzlaşılabilir Ceza	Uzlaşmaya Konu Olan Ceza	Uzlaşma Sonucu Ceza
MERKEZİ UZLAŞMA KOMİSYONU											
2015	22	16	6	1.536.207.290	258.106.296	1.278.100.994	403.600.579	1.874.076.087	396.223.807	1.477.852.281	6.993.907
2016	8	6	2	288.860.333	20.093.888	268.766.445	58.960.357	376.720.584	35.145.151	341.575.433	0
2017	18	3	15	296.926.510	293.714.050	3.212.460	3.212.460	386.220.437	375.092.048	11.128.389	1.904.432
2018	6	3	3	148.112.182	62.776.029	85.336.153	66.040.560	192.715.550	78.020.442	114.695.107	17.067.230
2019	12	6	6	277.279.084	119.413.440	157.865.644	114.550.000	405.442.722	152.347.869	253.094.853	11.760.121
2020	23	15	8	928.312.501	442.424.528	485.887.973	281.055.200	1.202.938.555	493.617.450	709.321.105	36.432.927
VERGİ DAİRELERİ KOORDİNASYON UZLAŞMA KOMİSYONU											
2015	191	143	48	189.077.422	101.854.353	87.223.068	51.457.065	247.413.099	120.526.059	126.887.041	3.892.464
2016	167	88	79	356.833.610	164.987.636	191.845.974	50.963.086	464.180.846	198.361.405	265.819.441	12.913.434
2017	110	69	41	78.900.887	57.908.295	20.992.593	16.649.442	107.341.998	68.815.304	38.526.694	6.733.494
2018	86	53	33	90.328.296	78.082.996	12.245.299	9.858.621	120.696.805	88.456.707	32.240.098	5.834.969
2019	136	114	22	41.375.894	27.788.655	13.587.238	12.931.938	82.565.236	29.794.186	52.771.049	8.608.934
2020	193	147	46	239.473.356	39.341.670	200.131.686	68.397.315	347.192.291	51.309.207	295.883.084	9.267.122

*Uzlaşmaya konu vergi ve ceza tutana, geçici vergi aslı ve buna ilişkin ceza dahildir. Ancak, uzlaşılabilir tutarlara; normal vade tarihinden uzlaşma tutanağının imzalandığı tarihe kadar geçen süre için hesaplanan gecikme faizi tutarları dahil değildir.

Türkiye’de toplam vergi yükü diğer orta gelirli OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ortalamanın çok üzerindedir. Özellikle tek adam rejimine geçilen 2018 yılından bu yana hızlanarak artan ve kronik bir hal almaya başlayan enflasyon, yüksek kur, işsizlik, cari açık ve makro ekonomide meydana gelen yıkımlar vergi sistemini adil, şeffaf ve istikrarlı olma hedefinden uzaklaştırmaktadır.

Yaşanan ekonomik krizler sonucunda çözüm adına ortaya çıkan arayışlar vergi kanunlarında sık sık değişikliklere sebep olmuş, bu değişikliklerde vergi sisteminin daha karmaşık bir yapıya dönüşmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Son zamanlarda özellikle ekonomi ve vergi alanına ilişkin yapılan birçok düzenlemenin torba kanunlarla yapılması, etki analizlerinin dahi hazırlanmadan komisyonda görüşülüp kanunlaştırılmaları vergi sisteminin gün geçtikçe daha karmaşık bir hal almasına sebep olmaktadır.

Türkiye’de vergi gelirlerini artırmak, vergi yükünün dağılımında adaleti sağlamak ve herkesin vergiye katılımını sağlamak için vergi tabanını genişletmek gerekmektedir. Ayrıca az kazananlardan çok kazananlara çok vergi alınması politikalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Vergi tabanının genişletilmesi için vergi oranlarının makul seviyelere çekilmesi, mali yükümlülüklerin katlanabilir, üretimi, istihdamı ve ihracatı artırıcı bir noktada olması gerekir.

Vergilerin yapısının bir diğer sonucu gelir dağılımıyla ilgilidir. Gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi, sosyal devlet anlayışının bir sonucudur ve bunun sağlanabilmesi için belli ekonomik, sosyal ve mali politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu sebeple kapitalist ekonomik sistemin benimsendiği iktisadi/politik anlayış yerine daha demokratik,

sömürsüz, paylaşımcı, adil ve eşitlikçi bir ekonomi modeli inşa etmek gereklidir. Ancak ne yazık ki 2022 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Teklifinde ne vergi tabanını genişletmeye ne de vergi adaletini sağlamaya dönük bir çaba söz konusu değildir. Bilakis bütçe teklifinde adaletsizliği derinleştiren geleneksel/ezber politikaların uygulanmasına devam edilmektedir.

3.3.5.4. 2022 Bütçesi ve Pandora Papers Belgeleri

2022 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi, öngördüğü harcama kalemleri ile faiz giderlerine, içeride ve dışarıda güvenlikçi politikalar ve yandaşa aktarılan kaynaklarla dolu şekilde Saray rejimi tarafından hazırlanarak TBMM'ye sunulmuştur. Bu teklif, sadece harcama tercihleri açısından değil, dövizdeki artışla Türk Lirasında yaşanan 'devalüasyon' itibarıyla de kadük bir hale gelmiştir.

Üretiminin önemli bir kısmı ithalata bağımlı olan Türkiye'nin ekonomiye dair tüm parametrelerini döviz üzerinden değerlendirmek/okumak gerekmektedir. Bu sebeplerle de döviz karşısında değer kaybeden TL'nin bütçe özelinde yeniden değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Çünkü büyüklüğü 1 trilyon 751 milyar TL olan Bütçenin Meclise sunulduğu 16 Ekim 2021 günü dolar kuru 9,27 TL'den işlem görürken 26 Kasım 2021 günü dolar 12,01 TL olarak işlem görmektedir. Yani 16 Ekim günü dolar bazında bütçe büyüklüğü 188 milyar 880 milyon dolar iken bugün, yani 26 Kasım günü, dolar bazında bütçe büyüklüğü ise 145 milyar 795 milyon dolara inmiştir. Yani aradan geçen bir aylık sürede, dolar bazında, bütçe 43 milyar 085 milyon dolar küçülmüştür.

Ayrıca saray tarafından hazırlanan 2022 Bütçe Teklifi, daha önceki bütçelerde de olduğu gibi, adaletsizlikleriyle ve vergi yükünü yoksullara bırakma 'hassasiyetiyle' maalesef istikrarını korumaya devam etmektedir. Vergi konusunda tanınan muafiyet ve istisnalar bütçede 'vergi harcaması' başlığı altında ele alınırlar ve bunların 2022 Bütçesindeki toplamı 336 milyar TL'dir. Bu rakam bütçede toplanması öngörülen toplam vergilerin, 1.430.041.337.000 TL, dörtte birine tekabül etmektedir. Kaldı ki bu muafiyet ve istisnalardan genellikle firmalar, kurumsal yapılar ve zenginler yararlanmaktadır.

2022 yılında tahsil edilmesi planlanan vergilerin üçte ikisi tüketim vergilerinden yani dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Toplam vergi gelirleri içinde yüzde 18,5 paya sahip olan gelir vergisinin önemli bir kısmı stopaj yoluyla ücretlilerden elde edilmektedir. Ancak ne var ki gelirin önemli bir kısmını elde eden ve büyük kazançlara sahip olan şirketlerin ödedikleri kurumlar vergisinin toplam bütçe içerisindeki payı ise yalnızca yüzde 15,1'tir. Şirketlere vergi iadeleri, istisnalar, muafiyetler, vergiden kaçınma, uzlaşma adı altında vergi kaçırma imkanları

tanınırken emekçilerin vergileri kaynakta kesilmekte, maaşları henüz ellerine geçmeden vergileri alınmaktadır. Asgari ücretten dahi net ücretin yüzde 10’u kadar vergi alan iktidar bu ücretlerden önemli bir miktarda gelir vergisi elde etmektedir.

2021 Ocak-Eylül döneminde 808,5 milyar TL’lik vergi geliri elde edilirken bunun yüzde 66,4’ü yani üçte ikisi dolaylı vergilerden, yani tüketim vergilerinden oluşmuştur. Bu, ağırlıklı kısmı alt-orta sınıflardan oluşan kesimlerin tüm tüketimlerinin vergilendirilmesi anlamına gelmekte, Türkiye’deki vergi adaletsizliğini yansıtmaktadır.

Tablo 2. 2021 İlk 9 ayda Vergi Tahsilatı ve Paylar, Bin TL (%)

I-Vergi Gelirleri	808.427.888	100
a) Gelir Vergisi	149.947.214	18,5
Beyana Dayanan Gelir Vergisi	11.465.258	1,4
Basit Usulde Gelir Vergisi	194.070	0,0
Gelir Vergisi Tevkifatı	135.393.617	16,7
Gelir Geçici Vergisi	2.894.269	0,4
b) Kurumlar Vergisi	121.683.875	15,1
Dolaylı vergiler ve diğer	536.796.799	66,4

Kaynak: Muhasebat GM

Dolaylı vergiler grubunda yer alan KDV 2021’in ilk dokuz ayında 263 milyar TL olarak tahsil edilmiş ve bu toplam dolaylı vergilerin yüzde 51’ini oluşturmuştur. Dayanıklı tüketim malları, otomobil, akaryakıt ve içki ve tütün gruplarından alınan ÖTV ise 2021’in dokuz aylık süreçte yaklaşık olarak 150 milyar TL tahsil edilmiştir. ÖTV’nin toplam dolaylı vergiler içerisindeki yapı yüzde 29 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılının ilk dokuz ayında dolaylı vergilerin yüzde 80’i sadece KDV ve ÖTV vergilerinden tahsil edilmiştir. Kalan yüzde 20’lik dolaylı vergi payını ise özel iletişim vergisi, damga vergisi, harçlar, gümrük vergileri ve diğer vergilerden oluşturmuştur.

Yakın zamanda 117 ülkeden 600’den fazla gazetecinin 12 milyon belgeyi inceleyerek kamuoyuna açıkladığı Pandora Belgeleri, vergi cennetlerinde saklanan ve dünyanın en zengin kişilerinin de yer aldığı bir grup insanın servetlerini nasıl gizlediğini ve bunların nasıl ‘vergi kaçırıklarını’ ortaya koymuştur. 2017’de Süddeutsche Zeitung Gazetesi tarafından elde edilen Paradise Papers belgeleriyle dünyanın dört bir yanındaki çok sayıda politikacının ve iş insanının off-shore bağlantıları ortaya çıkmıştır. Belgeler aracılığıyla Türkiye’nin yeni zenginlerinden köklü holding sahiplerine iş dünyasının önde gelen temsilcilerinin yanı sıra sanat ve spor dünyasından 220’den fazla isim yer almış ve bunların ‘vergi sırları’ ortaya çıkmıştır.

“Vergi Cennetleri” ifadesi yabancıların şirket kurma işlemlerini kolaylaştıran, çok sınırlı oranda vergi alan, firmaların kendi ülkelerinde kazandıkları servetleri vergiden kaçınmak ve kaçırmak için gerekli altyapıyı oluşturan bölgeler için kullanılmaktadır. Bu bölgelerde yapılan para transferlerinde, kurulan tabela şirketler aracılığıyla, fatura oyunları yapılarak milyarlarca dolar para vergilendirilmeden vergi cennetlerine transfer edilmektedir. Şirketler ve zenginler bu şekilde vergiden kaçınma ve ‘vergi kaçırma’ yollarıyla ödemeleri gereken vergileri ödememektedirler. Son zamanlarda birçok ülke ve uluslararası kuruluş sağlık, eğitim, sosyal yardıma aktarılabilecek bu vergilerin kaçırılmasına neden olan bu uygulamaları denetleme yoluna gitmiştir. Özellikle OECD ve Avrupa Birliği haksız rekabete sebep olan, şeffaflığı gölgeleyen bu vergi cennetlerine yaptırımlar uygulanmıştır.

Türkiye’nin vergi cennetlerine ilişkin ilk vergi tevkifatı uygulaması 2006 yılında başlamıştır. 13.06.2006 tarihli 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 30’uncu maddesiyle yurtdışına çıkan gelirin yüzde 30’u kadar tevkifat kesintisi yapılması düzenlenmiştir. Türkiye’deki şirketlerin iş yaptığı, TCMB verilerine göre, 2001 yılında Malta’da kurulu şirket sayısı 24 iken 2020 yılında 1956, Cayman Adaları’nda 2006’da 1 Türkiyeli şirketi varken 2017’de 265’e çıkmıştır. Virgin Adaları’nda 2017’de 650 Türk şirketi varken bu sayı izleyen yıllarda azalmıştır. Bahreyn’de 2013’de 18 olan Türk şirketi sayısı 2020’de 402’ye kadar çıkmıştır. Umman’daki Türkiyeli şirketi sayısı ise 145’tir.

Gizli off-shore varlıklara sahip olmak illegal olmasa da gizli şirketlerden oluşan karmaşık bir ağı kullanarak para transferleri yapmak yasa dışı yollardan elde edilen gelirleri gizlemenin en etkili yolu olarak görülmektedir. Vergi cennetlerindeki para miktarı hakkında net bir bilgi olmasa da Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumunun (ICIJ) tahminlerine göre 5,6-32 trilyon dolar arası bir miktardır. Uluslararası Para Fonu (IMF) vergi cennetleri nedeniyle hükümetlerin yıllık vergi kaybının yaklaşık 600 milyar dolar olduğunu hesaplamaktadır. Pandora Papers belgelerine göre, Türkiye’den 200 milyar dolar civarı para vergi cennetlerine transfer edilmiş, yani yaklaşık 60 milyar dolar vergi ödenmemiş, ülke ekonomisinden kaçırılmıştır. Bu rakam, bugünkü kurla 720 milyar TL’ye yani 2022 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin yaklaşık yarısına tekabül etmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi dolaylı vergiler aracılığıyla ülkenin vergi yükü yoksulların sırtına bindirilirken, zenginlere ise milyar dolarları bulan kazançlarının vergilendirilmemesi ‘vergi kaçırma’ fırsatı sunulmaktadır. Bu yolla da zenginlerin servetlerine servet katma imkânı sağlanmaktadır.

Vatandaşın Vergi Yüküne Dair Bazı Örnekler

- 2000'li yıllarda %91 civarında olan tahsilat/tahakkuk oranı 2020 yılında %77'lere kadar düşmüştür. 2020 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi toplam vergi gelirleri tahsilatı 833 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Bunun anlamı, pandemi şartlarına rağmen bütçe hedefinin %6,2 üzerinde vergi ödenmiştir.
- 2020 yılında tahsil edilen 158,8 milyar liralık gelir vergisinin yaklaşık 85 milyar lirasını maaşları henüz ellerine geçmeden vergisini ödeyen bordrolu emekçi ve işçiler ödedi. Tahsil edilen gelir vergisinin sadece %5'i beyan edilen kazançlardan elde edilmiştir.
- Şirketlerin ödediği kurumlar vergisi tahsilat/tahakkuk oranı %76,3'lerde kalmıştır. 2020 yılında 918 bin kurumdan elde edilen kurumlar vergisi tahsilatı 105 milyar lira olarak gerçekleşmiştir.
- Dahilde alınan KDV'den 2020 yılında 71,5 milyar lira olarak tahsil edildi. Bütçe hedefinin %23,8 üzerinde bir gerçekleşme söz konusudur. Ancak bu, dolaylı vergi ağırlıklı adaletsiz vergi sisteminin katmerlenerek devam ettiğini göstermektedir.
- Gelir ve kazanç üzerinden alınan vergilerin toplam gelirlere oranı %31,7 olarak gerçekleşti. 2020 yılında da dolaylı vergi ağırlıklı vergi sisteminin adaletsiz rengi koyulaşmaya devam etmiştir.
- Sadece iki dolaylı vergi olan KDV ve ÖTV'den elde edilen toplam gelir 2020 yılında 437,8 milyar TL ile toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %52,6'sını oluşturdu. Bu, halkın dolaylı vergiler altında nasıl ezildiğini bize göstermektedir.
- Ekmeğe, içeriğindeki katkı maddesine göre 3 farklı KDV ödenmektedir.
- Vergisiz fiyatı 403 bin TL olan 1600 motor aracın satış fiyatı ortalama 857.000 TL olmaktadır. Devlet, vergiler yoluyla üretenden 3 kat daha fazla para kazanmaktadır.
- Cep telefonlarında yer alan TRT payımı (%10) matraha ekleyip ÖTV'sini hesaplanmaktadır. Daha sonra bu üç kalemin ara toplamı alınarak KDV hesaplaması yapılmaktadır. Bu şekilde vatandaşa verginin de vergisi ödetilmektedir.
- Toplanan her 100 Liralık verginin yaklaşık 55 Lirası ÖTV ve KDV'den tahsil edilmektedir.
- Çiftçilere verilen tarımsal desteklemelerden dahi %4 stopaj kesilmektedir.
- Sadece sabah yüzünüzü yıkamak için musluğu açtığınızda dahi 5 çeşit vergi (KDV, Çevre Temizlik Vergisi, Atık Su Bedeli, Katı Atık Bertaraf Bedeli ve Katı Atık Toplama Bedeli) ödenmektedir.

- Aylık 6000 TL brüt maaş alan bir çalışan 365 günün, yaklaşık, 205 gününü vergiye çalışmaktadır.
- En zengin yüzde 20'sinin milli gelirden aldığı pay 47,4 iken, en yoksul yüzde 20'sinin aldığı pay sadece 6,3'tür.
- Radyolu duşakabinde, akıllı kol saatinde ve mini fırında dahi TRT payı ödenmektedir.
- Kotradan, yattan, gemiden, elmastan, pırlantadan alınmayan ÖTV doğalgazdan, akaryakıttan alınmaktadır.
- Son 5 yılda 5 kez, son 16 yılda 10 kez vergi affı getirilmiştir. Bu aflar düzenli vergi ödeyen cezalandırma anlamına gelmektedir.
- Türkiye'de toplam vergilerin; %65-70'si dolaylı vergilerden %30-35'i dolaysız vergilerden oluşmaktayken, AB ve OECD ülkelerinde bu oran %35'i dolaylı %65'i dolaysız vergilerden oluşmaktadır.
- Türkiye'de kayıt dışılık oranı %40'lar civarındadır ve bu oran OECD ülkeleri içerisindeki en yüksek oranlardan birisidir.
- Televizyon alırken, televizyon fiyatı üzerinden önce ÖTV, televizyon fiyatı ve ÖTV toplamı üzerinden KDV ve son olarak da bütün bunların toplamı üzerinden TRT Bandrolü hesaplanarak verginin vergisinin vergisini ödemekteyiz. Vergilemede bu tarz bir hesaplama sadece Türkiye'ye özgü bir hesaplama yöntemidir.
- Akaryakıtta ödenen vergi %55 (ÖTV, KDV, EPDK Payı) civarındadır. Türkiye dünyanın en yüksek fiyatlarla enerji tüketen ülkelerin başında gelmektedir.
- 2002 yılında deprem vergisi, geçici olarak, adı altında getirilen ÖİV kalıcı bir hale getirilmiştir.
- Özel tüketim vergisi yine dolaylı vergiler içerisinde en yüksek gelirin elde edildiği ikinci vergi kalemi olmaya devam etmektedir. 2018 yılında 133,9 milyar TL, 2019 yılında 147,1 milyar TL ÖTV tahsilatı var iken bu tutar 2020 yılında 207,2 Milyar TL olmuştur.
- Yurtdışına çıkış harcında %300 artış yapılarak 15 TL'den 50 TL'ye çıkarılmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı bu oranı 3 katına kadar artırma yetkisi verilmiştir.
- Yurtdışından getirilen cep telefonlarının harç tutarı; Kasım 2018'de 170,70 TL'den 500 TL'ye, Haziran 2019'da 618 TL'ye, Temmuz 2019'da ise 1500 TL'ye çıkarılmıştı. Yüzde 22,58'lik zammın yansıtılmasının ardından bu ücret 2020 yılında 1838 TL'ye 2021 yılında 2006 TL'ye çıkarılırken 2022 yılında yeniden değerlendirilme oranıyla 2732 TL olması öngörülmektedir.

- Savunmaya ayrılan bütçe, ek ve örtülü ödenek ve fonlarla beraber, bütçenin yaklaşık %15-20'sine denk geldiği hesaplanmaktadır. Devlet silahlanma harcamalarını ve güvenlikçi politikalarının maliyetini halka yüklemektedir.

3.3.5.5.Vergi ve Gelir Adaletini Sağlamak için HDP Olarak Önerilerimiz

- Vergi sistemi; tarafsız, adil ve uygulanabilir ve kimseye ayrıcalık sağlamayan bir nitelik taşımalıdır. Vergi sadece mali amacı değil, ekonomik, sosyal ve siyasi amaçların da gerçekleştirilmesine uygun olmalıdır.
- Vergi kanunlarının adaleti sağlamaya yönelik, basit, sade ve anlaşılır bir metne dönüştürülmesi gerekmektedir. Çağdaş hukuk normlarına uygun, mükellef haklarına saygılı, vergi tabanını genişleten ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele eden bir nitelik taşıması gerekir. Türkiye’de vergi adaletini bozan temel olaylardan birisi de kayıt dışı ekonomidir. Kayıt dışı ekonomi vergi adaletini bozmaktadır. Ücretli çalışanlardan stopaj usulüyle kesinti yapılırken, ticari ve farklı kazanç kalemlerinden yüksek gelir elde edenler kayıt dışılığa kaçarak daha az vergi veya hiç vergi ödememektedirler.
- Genellik ilkesi, vergi adaletinin temel ve vazgeçilmez bir ilkesidir. Türkiye’de vergi vermesi gereken fakat vergi vermeyen vatandaşları da vergi mükellefi yapmak ve herkesi beyanname vermeye yöneltten bir vergi bilinci oluşturmak gerekir. Bu şekilde verginin tabanının genişletilmesi mümkün olabilecektir.
- Kaynak teorisinden net artış teorisine geçmek gerekir. Net artış teorisi hem ödeme gücünü dikkate almakta hem de gerçekleşen her türlü geliri, devamlılığı olsun olmasın, gelir kabul ettiği için vergi adaletini sağlama konusunda daha yetkin bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Gelir vergisinin büyük bir kısmı ücretli kesim tarafından ödenmektedir. Türkiye’de asgari ücretliler oldukça yüksek vergi ödemektedir. Temel gıda maddelerindeki yüksek KDV oranları dar gelirli kesimler için ağır yük getirmektedir. Temel gıdadaki vergiler kaldırılmalı veya düşürülmelidir.
- Asgari ücret vergiden muaf tutulmalıdır.
- Gelir dağılımında adaleti sağlayacak iktisadi ve vergileme politikaları uygulanmalı, emekçi ve yoksul sınıf üzerinde vergi yükü azaltılmalıdır.
- Gelir ve servet vergilerine ağırlık verilerek tüketim üzerinden alınan vergilerin toplam vergiler içindeki payı azaltılmalıdır.
- Vergilendirmede beyan esası uygulandığından vergi matrahı mükellefler tarafından belirlenmektedir. Vergi kaçakçılığının önlenmesi ve gerçek tutarların beyan edilmesi

için vergi güvenlik önlemleri alınmalı, servet artışları ile matrah ilişkisi kurulmalıdır. Servet artışlarının kaynağı, nereden buldun, sorulmalıdır.

- Muafiyet ve istisnalar kaldırılmalıdır. Bu rakam 2022 Bütçe Teklifinde 336 milyar TL'dir. Asgari ücretle çalışanlardan stopaj (kaynakta) usulü kesinti yapılırken, ticari ve diğer kazançları elde edenlere muafiyet ve istisnalar uygulanmakta, bu vergilemede adalet ilkesi zedelenmektedir.
- En az geçim indirimi tutarları sembolik olmaktan çıkarılmalı, modern ve sosyal amaca hizmet eden bir nitelik kazandırılmalıdır. Ücret gelirleri üzerindeki vergi yükü azaltılmalı, servet ve sermaye gelirinden emek gelirine göre (Ayrırma Kuramı) daha çok vergi alınmalıdır.
- Vergi sisteminde dolaylı vergiler ağır basmaktadır. Türk vergi sisteminde genel eğilim, dolaylı vergilerin, toplam vergi hasılatı içinde ağır basması yönündedir. Son verilere göre, yaklaşık, vergi hasılatının %65'i dolaylı vergilerden ve %35'i dolaysız vergilerden kaynaklanmaktadır. Dolaylı vergiler, vergi adaleti açısından yeterli ve uygun vergi türü sayılmazlar. Çünkü bu tür vergiler gerileyici etkileri yüzünden düşük gelirli sınıflar üzerinde yoğunlaşır ve üst gelir grupları ile alt gelir grupları aynı oranda vergi öderler. Bu olumsuz etkiyi gidermek için dolaysız vergilerin vergi hasılatı içinde payını yükseltmek gerekmektedir.
- Kamu harcamalarında şeffaflık ve hesap verilebilirlik sağlanmalıdır.
- Rant gelirleri vergilendirilmelidir.
- Vergi adaletini bozan ve gelir dağılımını adaletini olumsuz etkileyen vergi aflarına son verilmelidir veya vergi afları, yapılması zaruret taşıyan hallerde rasyonel temelde ve düzenli vergi ödeyen mükellefi cezalandırmayan bir şekilde yapılmalıdır. Cumhuriyet tarihi boyunca yapılan 36 adet vergi affının 10 tanesi son 16 yılda yapılmıştır. Vergi affı, vergiye gönüllü uyumu zedelemekle beraber düzenli vergi ödeyen mükellefin cezalandırılması anlamına gelmektedir. Büyük kazançlar elde eden sermaye sınıfının vergi, çoğu zaman anapara da dâhil, borçlarının silinmesini getirmekte, bu durum gelir dağılımında adaleti bozmaktadır.
- ÖTV, KDV gibi dolaylı vergiler kaldırılmalı veya sembolik bir orana taşınmalı, bunların yerine servet vergisinin getirilmeli ve kurumlar vergisi oranı yükseltilmelidir.
- Alt gelir gruplarının temel ihtiyaçlarının vergi politikaları aracılığıyla sübvansede edilmesi gerekmektedir.
- Vergi otoritesinin vergi gayretini toplumun üst gelir gruplarına yönelik olarak icra etmesi gerekmektedir.

- Yoksulluk sınırının, Dünya Sağlık Örgütü'nün günlük kalori ihtiyacı ve BM İnsanı Gelişme Endeksi baz alınarak hesaplanıp altında kalan vatandaşların; gıda, sağlık, barınma, giyim, eğitim ve kültür giderleri vergiden muaf olmalıdır.
- Uzlaşma Komisyonları yeniden yapılandırılmalı. Büyük firmaların, neredeyse tamamını, vergilerini silen yapılar olmaktan çıkarılmalıdır.

3.4. 2021'de Türkiye'de Yaşanan Ekolojik Kriz

Neoliberal politikalarla daha da hız kazanan kapitalizmin doğayı metalaştırma politikaları bütün dünyada ciddi bir iklim krizine yol açmıştır. BM'ye bağlı Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) ağustos ayında açıklanan raporuna göre, küresel sıcaklık öngörülenden on yıl önce, 2030'a kadar 1,5 derece artacaktır. Bunun beraberinde 1 milyara yakın insanın sıcak dalgası tehdidi yaşayacağı, yüz binlerce insanın aşırı kuraklığın etkisine gireceği, birçok hayvan ve bitki türünün yok olacağı ve buzulların erimesi sonucu küresel ölçekte deniz seviyesindeki artış bu yüzyılın sonunda iki metreyi bulacağı tahmin edilmektedir. Sıcaklığın artması beraberinde kuraklık, kıtlık, seller, yangınlar, yeni hastalıklar ve depremlerin getireceği açıktır.

Türkiye'de de siyasal, toplumsal, iktisadi ve toplumsal cinsiyet alanlarında yaşanan krizlerle beraber ekolojik kriz gün geçtikçe temel bir sorun haline gelmektedir. Doğa talanı, çevresel yıkımlar, suyun ve toprağın kirlenmesi, orman yangınları, seller, yaşam alanlarının tahrip edilmesi, tarım alanlarının ciddi biçimde zedelenmesi, bitki ve hayvan türlerinin yok edilmesi gibi bugün ekolojik alanda ciddi tahribatlar yaşanmaktadır.

2021 yılı ekolojik yıkım ve doğal afetlerin yaygın biçimde yaşandığı bir yıl oldu. Müsilaj, orman yangınları ve seller gibi felaketlerin yanı sıra Diyarbakır Sur, Hasankeyf, Kuzey Ormanları, Kanal İstanbul, Validebağ Korusu, Van Gürpınar Mermer ocağı, Sinop Nükleer Güç Santrali Projesi, Mersin Erdemli Ardıç Kesimi, Milas İkizköy Linyit Madeni, Salihli Biyogaz Tesisi, Dipsiz Göl, Rize İkizdere, Salda Gölü, Hewsel Bahçeleri, Kazdağları ve Fırat havzası geçtiğimiz yıl ciddi çevresel tahribatlara yol açan iktidarın yandaşlara peşkeş çektiği rant projeleri olarak karşımıza çıkmıştır.

Yılın ilk aylarından itibaren büyük bir kuraklıkla karşı karşıya olduğumuzun belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. 2021 kış başlayan kuraklık Tuz Gölü'nde flamingo yavrularının susuzluktan ölmesine neden olmuştur. Henüz bahar başlarında Diyarbakır, Mardin ve Batman'da kuraklıktan dolayı ciddi biçimde balık ölümleri meydana gelmiştir. Yaşanan aşırı sıcaklıklar sonucu meydana gelen bu kuraklık tarımsal üretimi ciddi biçimde etkilemiştir. Bu

yıl Diyarbakır, Mardin, Urfa gibi illerde DEDAŞ'ın elektrik kesintileri önemli bir sorun olarak gündeme gelmiştir.

Ekolojik alanda yaşanan bu tahribatla birlikte pandemiyle bağlantılı olarak gıda krizi Türkiye'nin de önemli gündemlerinden biri haline gelmiştir. Akabinde, sanayi atıklarının arıtılmadan boca edildiği Marmara Denizi'nin ölümünü haber veren deniz salyası (müsilaj) felaketi yaşanmıştır. Öte taraftan, yaz başı itibarıyla Bingöl, Muş, Diyarbakır ve Tunceli(Dersim) illeri başta olmak üzere orman yangınları yaygın geniş bir biçimde farklı bölgelerde meydana gelmiştir. Hemen akabinde Manavgat, Milas, Bodrum gibi Antalya ve Muğla'ya bağlı ilçeler başta olmak üzere Akdeniz bölgesinde büyük orman yangınları yaşanmıştır.

Ayrıca geçtiğimiz yaz Türkiye genelinde meydana gelen yangın felaketleri henüz atlatılmış iken ülkenin doğusundan batısına kadar sel felaketleri yaşanmıştır. Artvin'in Arhavi ilçesi, Kars, Kastamonu, Sinop, Van ve Hakkari'de büyük sel felaketleri meydana geldi. Ayrıca ülkenin birçok yerinde HES ve JES barajları inşa çalışmaları devam etmiştir. Yine birçok yerde yapılan termik santral, kum ve taş ocakları nehirlerin, derelerin ve yerleşim yerlerini kirletmeye devam etmiştir.

Kısacası, 2021 yılı boyunca doğa tahribatıyla eş zamanlı olarak doğal afetler meydana gelmiştir. Ekoloji böylece bir kez daha temel bir gündem olarak siyasetin ve yaşamın merkezindeki yerini korumaya devam etmiştir. Ayrıca, yaşanan ekolojik tahribatlara karşı yurttaşların farklı biçimlerde ortaya koyduğu direnişler yıl boyunca temel bir politik gündem olarak varlığını sürdürmektedir.

3.4.1. Türkiye'de Felaket Kapitalizminden Beslenen Rant Politikalarının Yol Açtığı Ekolojik Yıkımlar

3.4.1.1. Kuraklık

İklim kriziyle bağlantılı olarak meydana gelen sıcaklık artışının en temel etkilerinden biri kuraklıktır. Sıcaklığın artışı bu yıl birçok ülkede ciddi biçimde hissedildi. Avrupa tarihinde kaydedilen en yüksek sıcaklık +48,8°C olarak İtalya'nın Sicilya kentinde, Siracusa'da ölçüldü. Yine, Şırnak'ın Cizre ilçesinde ölçülen +49,1°C hava sıcaklığı Türkiye'de bugüne kadar ölçülen en yüksek değer olarak kayıtlara geçti. Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı "2021 Yaz Mevsimi Ortalama Sıcaklık Anomalileri" analizinde, Türkiye'nin ağustos ayında son 50 yılın en sıcak 6'ncı ağustosunu yaşadığını açıkladı. Yine, Yale Üniversitesi tarafından

yayınlanan makalede "İklim Krizinde, Türkiye'yi Susuz Bir Gelecek Bekliyor" başlıklı makalede, "Akdeniz'deki hiçbir ülke iklim krizinden Türkiye kadar etkilenmedi" ifadeleri yer aldı.

Kuraklığın en temel sonucu kuşkusuz su kıtlığıdır. İklim değişikliğinin en çok hissedildiği Akdeniz havzasında yer alan Türkiye'de kuraklık ve su sıkıntısı her geçen yıl artmaktadır. Önlem alınmazsa Türkiye 20 yıl içinde 'su fakiri' bir ülke olacaktır. NASA geçtiğimiz ocak ayında Ulusal Kuraklık Azaltma Merkezi, Yerçekimi Kurtarma ve İklim Deneyi İzleme (GRACE-FO) uydu ölçümleriyle, Türkiye'nin kuraklık haritalarını yayımladı. Buna göre, Türkiye'de yağışların, 1981-2010 ortalamasından yüzde 48 daha düşük olduğu vurgulandı. Benzer şekilde, Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı Kuraklık Analiz Raporlarında Türkiye'nin yüzde 80'inden fazla alanında 'olağanüstü şiddetli kurak ve şiddetli kurak' olduğunu kaydederek "acil durum" uyarısında bulundu.

Sıcaklıklardaki artış ve yağışlardaki düşüş, Türkiye'nin tarımsal üretimini doğrudan etkilemektedir. Türkiye Ziraat Odaları Birliği'ne göre hububat ve baklagiller kuraklıktan en fazla etkilenen ürünler olmaktadır. Nitekim bu yıl arpa, buğday ve kırmızı mercimekte önemli üretim kayıpları yaşandı. Mısır, şekerpancarı, patates, yeşil mercimek ve sebzelerde de kuraklık zararları görülmektedir. Benzer şekilde meyveler, yem bitkileri ve meralar susuzluktan zarar görmeye devam etmektedir. Piyasalarda arz-talep dengesizliğine yol açan bu durum, gıda güvenliği ve fiyatlardaki artışlarla tüketicileri de doğrudan etkilemektedir.

Öte taraftan, 2005 yılında çıkan 5403 sayılı Toprak Koruma Kanunu, devlete arazi kullanım planlamalarının yapılması görevini vermektedir. Buna göre, arazi ve ürün planlamaları yapıldıktan sonra hangi bölgede, hangi ürünlerin ne kadar miktarda yetiştirileceği tespit edilmelidir. Bu doğrultuda ya su yönetimi bu planlamaya göre düzeltilmeli ya da su miktarına göre üretim planlaması yapılmalıdır. Ancak 2021 yılı itibarıyla Türkiye'de hala arazi kullanım planlaması yoktur. Bu süreç çiftçinin inisiyatifine bırakılmıştır. Benzer şekilde her yıl bütçeden tarıma verilmesi gereken destek yıllardır verilmemektedir.

Öte taraftan, 2020 yılının yaz aylarından itibaren Diyarbakır(Amed), Mardin ve Urfa başta olmak üzere bölgedeki çiftçilerin elektrikleri DEDAŞ tarafından kesilmiş ve yüzlerce çiftçi ciddi bir biçimde zarara uğramıştır. DEDAŞ'ın enerji verdiği bölge büyük barajlara sahip olmasına rağmen tarımsal sulama baraj sularıyla değil; daha çok yeraltı sularıyla yapılmaktadır. Yeraltı sularına erişim için enerji ihtiyacı ise elektrikle sağlanmaktadır. Çiftçiye yansıtılan enerji bedelinin oldukça yüksek ve fahiş oranlardadır. Bölge halkı tarımsal ürünlerin ziyan olmasından, yüksek gelen faturalardan, uzun süreli elektrik kesintilerinden dolayı ciddi bir

mağduriyet yaşamaktadır. Ayrıca, 2021 yılı yaz aylarında kuraklıktan kaynaklı yüzlerce hayvan telef olmuştur. Su ve insan sağlığı hakkı, bazı uluslararası sözleşmeler ve deklarasyonlarda açık biçimde yer almaktadır. Bu belgelerden biri de 1946'da kabul edilen Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Anayasası'dır. Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 11 ve 12. maddelerinde yaşam ve sağlık hakkı hükümleri kapsamlı bir yoruma tabi tutulmuştur. Bunun sonucu olarak; temiz su, yeterli hijyen, yeterli ve güvenli yiyecek, beslenme, barınma, sağlıklı iş ve çevre, sağlıkla ilgili eğitim ve bilgilendirilme gibi konular da sağlık hakkını belirleyen faktörler olarak sayılmıştır. Ancak bölgede ciddi bir su kaynağı, yüzlerce baraj olmasına rağmen buranın suyu içerisinde bulunduğu coğrafya ile paylaşılmamaktadır. Bu açık biçimde bölgenin sömürülmesidir. Yine bölge halkının çözüme ilişkin talepleri hiçbir şekilde karşılanmadığı gibi bu talepler devletin kolluk şiddetiyle karşılık bulmaktadır. Böylece bölge halkı hem ayrımcılığa, hem kaynaklarının sömürülmesine hem ekonomik hem de fiziksel şiddete maruz kalmaktadır.

Sonuç olarak yaşanan kuraklık ve devletin bu sürece dair hiçbir şekilde inisiyatif almaması hem üretimi ciddi bir biçimde geriletmekte hem de bununla bağlantılı olarak gıda fiyatlarını arttırmaktadır. Ayrıca bu süreç çevresel ayrımcılıktan kaynaklanan bir pratiğe neden olmaktadır.

3.4.1.2. Deniz Salyası: Müsilaj

Ciddi bir ekolojik tahribat olarak meydana gelen müsilaj denizdeki biyolojik üretimin ilk basamağını teşkil eden bitkisel canlıların aşırı çoğalması, deniz sıcaklığının yükselmesi ve buna bağlı olarak bakteriyel aktivitelerin artmasıyla oluşmaktadır. Marmara Denizi'nde Kasım 2020'de ortaya çıkan müsilaj Haziran 2021 itibarıyla yüzeyden 30 metreye kadar inerek etki alanını genişletmiştir. Geçtiğimiz yaz İstanbul, Adalar, Tekirdağ, Çınarcık, Bursa, Erdek, körfezler, Yalova, Mudanya, Gemlik, Gebze, Gelibolu sahillerini kaplamıştır.

Marmara Denizi, yıllar boyunca derin deşarj yöntemiyle çoğu basit bir arıtmadan geçen kentsel ve endüstriyel atık suları ve yağışlarla taşınan tarımsal üretimde kullanılan gübre ve pestisitler nedeniyle yoğun kirlilik yaşamaktadır. Nitekim, Marmara'ya İstanbul'dan günde 1,2 milyon metreküp, Bursa'dan günde 0,3 milyon metreküp, İzmit'ten 0,2 milyon metreküp, diğer 5 şehirden 0,4 milyon metreküp olmak üzere bölge genelinde 2,1 milyon metreküp evsel atık su deşarj edilmektedir. Bölgedeki havzalarda tarım ve evsel atık kaynaklı azot ve fosfor kirliliği ciddi boyutlara ulaşmıştır. Deniz trafiğinin de toplam kirliliğe etkisinin yaklaşık yüzde 10

olduğu, büyük oranda da tarımsal, endüstriyel atıkların arıtılmadan dökülmesi müsilaşmanın temel nedenini oluşturmaktadır.

Ayrıca, deniz salyasının oluşmasında, iklim krizi nedeniyle deniz suyunun sıcaklığının artmasının yanı sıra denizlerdeki kirliliğın artmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, Marmara Denizi'ndeki kirlilik/organik yük, yanlış atık su arıtma politikalarından ötürü ciddi şekilde artmış durumdadır. Türkiye endüstrisinin yarıya yakınının Marmara Denizi'nin çevresinde yer alması, nüfus yoğunluğu ve arıtma sistemlerinin yetersizliği hesaba katıldığında, Marmara Denizi'ne giren endüstriyel, tarımsal ve evsel atıkların vahim boyutu gözler önüne serilmektedir. Müsilaj sonucu denizin en zengin ekolojik alanları yok edilmektedir.

Ancak şimdiye kadar iktidar müsilaşın nedenlerini ortadan kaldırmak bir yana bu süreci tetikleyen rant projelerini hayata geçirmeye devam etmektedir. Son derece hızlı bir biçimde bulaşan ve yayılan müsilaşa karşı devlet bütünlüklü bir politika oluşturulmaz ve küresel iklim krizinin çarpan etkisi ile beraber mevcut atık su yönetimi politikası devam ederse Marmara Denizi'nde oksijen yetersizliği artacak ve balık göçlerinin yanı sıra her türden biyolojik çeşitlilik azaltacaktır. Deniz canlılarının yaşamını tehdit eden, biyolojik çeşitliliği yok eden, insan sağlığına ciddi biçimde olumsuz etkileri bulunan deniz salyası yalnızca ekolojik bir felaket değil aynı zamanda ciddi bir ekonomik sorun olarak karşımıza durmaktadır. Bu nedenle, mevcut atık yönetim politikasının değiştirilmesi ve ekosistemin iyileştirilmesini sağlayacak bilimsel temele dayalı bir yol haritasının acilen oluşturulması gerekmektedir. Bunun için Marmara Denizine akan tüm atık sularının ileri biyolojik arıtma yöntemiyle arıtılması amacıyla gerekli tesislerin bir an önce kurulması elzemdir.

3.4.1.3.Orman Yangınları

Geçtiğimiz bahar ayında birçok kentte meydana gelen, temmuz sonu itibariyle yoğunlaşan orman yangınları, etkilerini uzun süre ve yıkıcı ölçülerde sürdürmüştür. Yapılan resmî açıklamalara göre 2021 yılı içerisinde 160 orman yangını meydana gelmiştir. Bu yangınlarda en az 9 yurttaş yaşamını yitirmiştir. Temmuz ve ağustos ayında yoğunlaşan orman yangılarına ilişkin sağlıklı veri analizleri resmî kurumlarca henüz yapılmış değildir. Ancak Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS) verileri, orman yangınlarının yok ettiği alan miktarında 2021'in olağanüstü boyutta yıkıcı yıl olduğunu göstermektedir. Türkiye'de 2008 ila 2020'de her yıl ortalama 20 bin 760 hektarlık alan yanarken, bu miktar 202'de yüzde 755 artmıştır. Buna göre 2021'in ocak ile ağustos ayları arasında kül olan ormanlık alan 177 bin 476 hektara ulaşmıştır.

Bingöl, Muş, Diyarbakır, Dersim, Bitlis, Şırnak, Hakkâri, Antalya ve Muğla gibi birçok kentte meydana gelen büyük yangınlar günlerce sürmüştür. Manavgat, Milas, Bodrum ve Tunceli(Dersim)'de meydana gelen yangınlar yaklaşık 15 gün boyunca sürmüştür. Bu yangınların neredeyse tamamı yurttaşlar tarafından söndürülmüş, devlet ve ilgili kurumlar yangınların söndürülmesine oldukça sınırlı bir müdahalesi olmuştur.

Yaz boyu yaşanan yangınların çok yıkıcı sonuçları olmuştur. 'Doğal afet' olarak tanımlanan bu yangınlara nasıl müdahale edildiği ve doğal afet krizlerinin nasıl yönetildiği devlet politikalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Doğayı sömürme ve talan etmeye dönük politika üreten AKP/MHP iktidarı Muğla'da ve Antalya'da devasa ormanlar kül olduktan sonra müdahale etmiştir. Yaşanan bu devasa yangınlara seyirci kalması bir yana iktidar yaşanan bu felaketten dahi ırkçılık devşirmeye çalışmıştır. Ancak bu çaba başarıya uğramamış Akdeniz'de yaşayan halklar iktidarın bu politikasını boşa çıkarmıştır. Nihayetinde Cumhurbaşkanı Erdoğan Marmaris'teki yangın felaketi sürerken halka otobüs üzerinden çay fırlatmıştır.

Benzer şekilde Tunceli(Dersim)'de yaşanan yangına kamu kurumları iktidar müdahalesiyle seyirci kalmış ancak yurttaşların ve Tunceli(Dersim) Belediyesi'nin yangına müdahale etmesi kolluk tarafından engellenmiştir. Tunceli(Dersim)'de karşımıza çıkan iktidarın bu tutumu yıllardır bu coğrafyada 'güvenlik amaçlı' ormanların yakılması politikasının bir sonucu olarak meydana gelmiştir.

2021 yazı boyunca yangınların meydana geldiği bölgelerde yerel yöneticiler, yangınların söndürülmesi için gerekli hava desteğinin sağlanmadığını, bu konuda yetkili ve görevli olan Türk Hava Kurumu kayyımına ulaşamadığını defalarca kamuoyuyla paylaşmış ve THK uçakları bu dönem tartışmaların merkezinde yer almıştır. Nitekim eş zamanlı olarak 21 farklı merkezde çıkan yangınları söndürmek için AKP/MHP hükümeti yalnızca bir adet uçağın bulunduğu bilgisini kamuoyuyla paylaşmıştır.

Ülkenin her yerinde yaşanan orman yangınları ve ekolojik felaketlerin her biri her ne kadar bütün ülkeyi sarsan krizler şeklinde vuku bulsa da her biri lokalde yaşanan yerel sorunlardır. Bu felaketler yerelde başlayıp buralarda hayatı felce uğratarak ülke genelinde ciddi bir krize neden olmaktadır. Bu nedenle yerelin coğrafi bilgisi ve hakimiyeti göz önünde bulundurulduğunda ülkenin farklı yerlerinde yaşanan afetlere karşı mücadelenin merkezi bir müdahale sistemi tarafından yapılması yerine, yerelerde güçlendirilmiş yerel yönetimler, devlete bağlı ilgili kurumlar ve sivil toplum tarafından yapılmalıdır. Bu hızlı ve sonuç alıcı bir müdahaleyi beraberinde getirecektir. Dolayısıyla bu afetlere müdahale yetkisi doğrudan ve ilk etapta yerel

yönetimler, yereldeki devlet kurumları ve yerelde güçlü olması gereken sivil toplum kurumlarına devredilmelidir.

Ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yerel yönetimlerin bütün yetkileri bakanlıklara devredilerek merkeze bağlanmıştır. Yaz boyunca yaşanan orman yangınlarında, yerelin bilgisine hâkim, olan araziye tanıyan, bilen; doğru bilgiyi doğru kanallarla ileten, kontrol altına alınmasının yöntemlerine hâkim olan ve hızlıca davranıp sorun çözecek olan yerel(yönetim)dir. Çünkü ormanın bilgisine sahip olan yereldeki yurttaştır. Ancak merkezi iktidar yangına havadan gerekli müdahaleyi yapmadığı gibi yerelden de yurttaşların yangın söndürme çalışmasına katılmasını büyük oranda engellemiştir. SİHA ve İHA'larla övünen, 13 uçağı saraya tesis eden iktidar, yangın söndürmeye gelince 'uçaklarımız yok' demiştir. Orman yangınlarıyla mücadelenin eksiksiz sağlanabilmesi adına hem yerel sorunların çözümüne dair yetki ve bütçe yerellere devredilmeli hem de yeterli sayıda yangın söndürme uçağının bir an önce alınabilmesi için kamu bütçesi ayrılmalıdır.

3.4.1.4.Sel Felaketleri

Karadeniz coğrafyasında bahar ve yaz aylarında etkili olan şiddetli yağışlar, tedbirsizlikten ve ranta dayalı sorumsuz imar politikalarından kaynaklı son yıllarda büyük sel felaketlerine neden olmaktadır. Bu yıl da yaşanan şiddetli yağışlar, siyasi iktidarın ve yerel yönetimlerin ranta dayalı çevre ve ekolojik dengeyi tahrip eden politikalarından kaynaklı büyük bir insani ve çevresel yıkıma neden olmuştur.

1 Ağustos 2021 tarihinde sağanak yağışların sonucunda Batı ve Orta Karadeniz'de sel ve heyelan meydana gelmiş, bu felakette toplam 82 yurttaş yaşamını yitirmiş, 228 yurttaş yaralanmış ve 16 yurttaş için kayıp başvurusu yapılmıştır. Selden en çok etkilenen yer, dere yatağına kurulu 5 bin 400 nüfuslu Kastamonu'nun Bozkurt ilçesi olmuştur. "Genel Hayata Etkili Afet Bölgesi" ilan edilen Kastamonu, Sinop ve Bartın şiddetli yağışlara ve sele en çok maruz kalan kentler olmuş ve bu felaketten binlerce yurttaş etkilenmiştir.

Karadeniz coğrafyası her sene bahar ve yaz aylarında yoğun yağışlara sahne olmaktadır ancak iktidar tarafından 'doğa felaketi' gibi lanse edilen bu yıkım, esasen ekolojik dengeyi bozan ve doğayı tahrip eden rant politikalarının sonucunda meydana gelmiştir. Yaşanan son selde can ve mal kayıplarının bu denli fazla olmasının sebebi son yıllarda belirginleşen iklim krizi ile birlikte Karadeniz'de yapılan yanlış çevre ve imar politikalarıdır. Öngörülebilir bir felaket olmasına rağmen bu konuda ne yeterince toplumsal ve siyasal farkındalık yaratılmış ne de iktidar iklim krizinin etki ve sonuçlarına yönelik bütünlüklü tedbirler almıştır.

Akan her suya ve dereye, niteliğine ve durumuna bakılmaksızın, HES inşaatlarının yapıldığı Karadeniz’de, dere yataklarında gözü dönmüşçesine rant amaçlı yapılaşmaya izin verilmesi bütün çevre felaketlerine davetiye çıkarmaktadır. Bunun sonucu olarak son 20 yılı dikkate aldığımızda; 2002 yılında Rize’de, 2005 yılında Rize ve Trabzon’da, 2009 yılında Artvin’de, 2010 yılında Rize’de, 2012 yılında Samsun’da, 2015 yılında Artvin’de, 2018 yılında Ordu’da, 2019 yılında Trabzon’da, 2020’de Rize, Giresun, Artvin ve Trabzon’da şiddetli yağışın ardından sel ve heyelanlar meydana gelmiştir.

Sel felaketi yaşaması muhtemel yerleşim yerlerinin muhtemel sellere hazırlanması yurttaşların doğal hakkı iktidarın temel görevidir. Ancak dere kenarlarına ve yataklarına evlerin inşa edilmemesi gerekirken, yüksek katlı binaların, kamu kurumlarının ve hatta üniversitelerin yapılmış olması; AKP iktidarının merkezi olarak bu adımlara seyirci kalması hatta teşvik etmesi; yerel yönetimlerin ise bu imar anlayışı ile büyük rant alanları ve imkanları yaratıyor olması Kastamonu, Sinop ve Bartın’da son yaşanan felakete neden olmuştur. Yine, bölgeye yapılan yüzlerce HES barajı dere yataklarını doğrudan etkilemiş, dere yataklarına rant uğruna izin verilen yapılaşma ise sel felaketlerine davetiye çıkarmıştır. Ayrıca defalarca çeşitli düzeylerdeki uzman ve yetkililer tarafından yapılmış olan uyarılara rağmen, yerleri değiştirilmemiş ve tehlikeli biçimde dere kenarlarına yığılmış olan tomrukların da selle birlikte sürüklenerek köprüleri tıkamış ve çok büyük yıkıma ve ölümlere yol açmıştır.

Batı Karadeniz’deki sel felaketinin üzerinden 4 ay geçmesine rağmen ne kayıplar bulunabilmiş ne de mağduriyetler giderebilmiştir. Sel felaketinde kaybolan yurttaşlar hâlâ bulunmamıştır. Ayrıca bölgede sağlık hizmetlerinde de ciddi aksamalar yaşanmaktadır. TTB’nin hazırladığı rapor bölgede yaraların halen tam olarak sarılamadığını açık biçimde göstermektedir. Sel felaketinden birkaç gün sonra bölgeye giderek incelemelerde bulunan TTB heyeti, Kastamonu’nun Bozkurt ve Şenpazar ilçeleri ile Sinop’un Ayancık ilçesini kapsayan ziyaretin ardından hazırlanan raporda Bozkurt ilçesinin neredeyse tamamı taşkın yatağı içine yapılmıştır. Şenpazar’da ise yerleşim dere kıyısı boyunca, yer yer dereye “sıfır” konumda yapıldığını kaydetmiştir.

Sel sonrasında evleri yıkılan ve yaşama alanları tahrip olan yurttaşlara aynı bölgede siteler yapılacağı ve bu çok katlı sitelerin yapılma planında ise tapusu tek olanlara tek bir daire verileceği söylenmiştir. Bölge halkı bu durumun aile bireyleri ve komşular arasında anlaşmazlıklara sebep olacağını; siteler kurulmasını değil, tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sürdürebilecekleri müstakil evler yapılmasını talep etmektedirler. Niteliğine ve olası sonuçlarına bakılmaksızın akan her suya ve dereye HES inşaatlarının yapıldığı Karadeniz’de

dere yataklarında rant amaçlı yapılaşmaya izin verilmesi yalnızca sele değil bütün çevre felaketlerine davetiye çıkarmaktadır. Görüldüğü gibi yaşanan felakete rağmen aynı politikada ısrar etmektedir.

3.4.1.5.Nükleer, Termik ve Hidroelektrik Santraller, Kum ve Taş Ocakları

AKP iktidarının Marmara'dan Ege'ye, Akdeniz'den Karadeniz'e ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyaya kadar Limak ve Cengiz Holding gibi yandaş şirketlere doğayı peşkeş çekmeye dayalı rant politikaları 2021 yılı boyunca devam etmiştir. Türkiye'de 2021 yılı doğanın tahrip edilerek termik santrallerin, kum ve taş ocaklarının kurulmak istendiği bir yıl olmuştur. Kırklareli, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Kocaeli, Sakarya, Bilecik, Gebze ve İstanbul gibi Marmara'ya bağlı bölgelerde maden ve taş ocakları, RES, nükleer santral, baraj, enerji ve nakil hatları projeleri hayata geçirilmek istenmektedir. Kuzey Ormanları coğrafyası içerisinde yer alan bölgede suların ve toprağın kirlenmesi, ağaçların kesilmesi ve ormanlık arazilerin yok edilmesi gibi telafisi mümkün olmayan ciddi tahribatlar yaşanmıştır. Yine, Karadeniz'de Rize, Ordu, Artvin, Samsun Amasya ve Sinop, Ege'de Muğla, İzmir, Aydın, Manisa ve Kütahya, İç Anadolu'da Konya, Sivas, Ankara, Eskişehir, Nevşehir ve Niğde, Akdeniz'de Mersin, Antalya, Adana, Isparta ve Hatay, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyada ise Maraş, Tunceli(Dersim), Van, Kars, Şırnak, Malatya, Erzincan, Bingöl, Diyarbakır, Siirt, Batman ve Mardin gibi kentlerde 2021 yılı boyunca Türkiye'nin dört bir yanında madenler, termik santraller, hidroelektrik santraller (HES) ve jeotermal enerji santraller (JES) geri dönülemez bir yıkıma yol açmıştır. İktidarın para akıttığı yandaş şirketler neredeyse Türkiye'nin her ilinde ormanlar tahrip edilmiş, dere ve nehirleri kirletilmiş ve ekoloji tahrip edilmiştir. Rize İkizdere'de, Muğla'nın Milas ilçesinde yer alan Akbelen Ormanlarında ve Siirt, Batman, Mardin ve Diyarbakır'da barajlar ve rüzgâr türbinleri inşa edilmek istenmiş ve yurttaşların buralardaki direnişleri yaz boyunca kamuoyunun gündeminde yer almıştır. Yine Çernobil katliamı gibi bir katliamın yaşanmasına neden olabilecek Akkuyu Nükleer Santralinin yapımı devam etmiştir.

2000 yılından itibaren Ayder Yaylası, Yeşil yol gibi projelerle AKP iktidarı turizm adı altında bir taraftan Karadeniz'in doğasını tahrip ederken diğer taraftan burayı ciddi bir rant alanına çevirmiştir. Rize'nin İkizdere ilçesine bağlı İşkencedere Vadisi'nde hem taş ocağı tehlikesi hem de HES (Hidroelektrik Santral) ve yol projeleriyle ciddi bir tehdit altındadır. Bu projelerin hayata geçmesi durumunda vadi tamamıyla betona dönüşecektir. İkizdere ilk olarak 26 tane HES projesiyle gündeme gelmiş bunlardan altı tanesi yapılmıştır. Ayrıca, Rize-Erzurum

arasında vadinin yolu double yola dönüştürülmesi çalışmasında İkizdere'nin çıkışında binlerce ağaç kesilmiştir. Öncelikle taş ocağı gündemde olduğu için bu projeler henüz gündeme yeterince gelmemiş olsa da bütün vadi büyük bir saldırı altındadır. Vadinin betona gömülmesine karşı köylüler uzun zamandır mücadele etmektedir.

Benzer şekilde, Muğla'nın Milas ilçesine bağlı İkizköyde 40 yıldır faaliyet gösteren Yeniköy, Kemerköy ve Yatağan termik santralleri 2014'te özelleştirilmiş, IC İÇTAŞ Enerji ve LİMAK Enerji'in ortak sahibi olduğu Yeniköy Kemerköy Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş., santrallerin kullandığı linyit madeni sahasını genişletmek istemiştir. Bu santrallere taşınmak üzere burada maden ocağı kurulması hedeflenmiştir. Bunun için ormanlık alanda ağaçlar kesilmek istenmiş ancak köylüler ciddi bir direniş göstererek buna karşı çıkmıştır. Muğla ve Antalya'da yaşanan orman yangıları sonrası buradaki direniş daha da önem kazanmış, Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) raporu olmadan Muğla'nın Milas ilçesine bağlı İkizköy'deki 740 dönümlük Akbelen Ormanı'nda, termik santrale yakıt sağlayan linyit madeni sahasının genişletilmesi için yok edilmek istenen ağaçları korumak için bölge halkı haftalarca gece gündüz demeden ormanda nöbet tutmuştur. Yaşam alanlarını korumak isteyen bölge halkı ve onlara destek verenler bütün engelleme girişimlerine rağmen direnişini sürdürürken mahkeme tarafından yürütmeyi durdurma kararı çıkmış, direnişçiler kazanmıştır.

Öte taraftan, Türkiye'de nükleer santrallerden her yıl çıkan tonlarca radyoaktif atığın nerede ve nasıl depolanacağı, bu atığın ekolojiye, suya ve toprağa verdiği zararlar, Çernobil katliamı ile Fukuşima nükleer felaketi gibi yaşanabilecek benzer kazalar ve sonuçları tartışılmadan nükleer santrallere ilişkin anlaşmalar imzalanmaktadır. Benzer şekilde bu santrallerin kurulacağı yerde yaşayan yurttaşların onayı ve rızasına hiçbir şekilde başvurulmamaktadır. Aynı şekilde, bu santrallerin ÇED raporlarında onlarca eksiklik bulunmaktadır. Bu örneklerden biri Mersin'in Gülnar ilçesinde deprem kuşağı üzerine inşa edilmekte olan Akkuyu Nükleer Santralidir. İnşaatı devam eden Akkuyu Nükleer Santralinin temelleri geçtiğimi mart ayında atılmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan Çernobil gibi felaketlere davetiye çıkaran nükleer santrallerinin yapımına devam edeceğini 9 Kasım'da şu sözlerle belirtmiştir: "Türkiye'yi dünyada nükleer enerjiyi işleyen ve kullanabilen sınırlı sayıdaki ülkeler arasına dahil etmiş olacağız. Akkuyu'nun ardından süratle 2'nci, hatta 3'üncü nükleer güç santralimiz için hazırlıklara başlayacağız."

Görüldüğü gibi AKP iktidarı, "her yatırımın risk barındırdığını ve bu riskin de göze alınabileceğini" savunmaktadır. Ancak nükleer enerji, kWh başına kıyı rüzgârı enerjisinden yaklaşık 5 kat (konum ve entegrasyon sorunlarına bağlı olarak 2,3 ila 7,4 kat) daha pahalıdır. Nükleer, planlama ile işletmeye geçiş aşaması arasında 5 ila 17 yıl daha uzun sürer ve üretilen

birim elektrik başına ortalama 23 kat daha fazla emisyon üretmektedir. Bu oran, tesisin büyüklüğüne ve inşaat programına bağlı olarak 9 ila 37 kat arasında değişmektedir. Bundan başka, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, çekirdek erimesi, uranyum madenciliğinin neden olduğu akciğer kanseri ve atıkların yarattığı tehlikelerle ilişkili bir risk ve maliyet yaratmaktadır. Temiz, yenilenebilir kaynaklar bu tür risklerden uzaktır.

Sonuç olarak bugün siyasi iktidar açısından nükleer santral yapma çabası, ülkemizin enerji ihtiyacını karşılamaktan ziyade "nükleer güç" sahibi olma hevesinin ürünüdür. Oysa bu heves ülkemiz açısından büyük felakete neden olabilecek riskler taşımaktadır. 2018 yılında temeli atılan Akkuyu Nükleer Enerji Santrali, bu tehlikeli yolculuğun ilk adımı olmuştur. Halkın ve uzmanların görüşleri dikkate alınmadan hazırlanan proje, usulsüz biçimde alınan ÇED raporu ve mahkeme kararı beklenmeden başlanan santral inşaatı, AKP'nin iktidar pratiğinin de özeti niteliğindedir.

Ayrıca Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı Nükleer Enerji ve Uluslararası Projeler Genel Müdürlüğü'ne yapılan atama ve yükselmeler liyakat esasıyla değil, siyasal bağlantılara göre yapılmaktadır. Bu durum nükleer gibi yaşamsal tehdit içeren konularda büyük risklere kapı aralamaktadır. Nükleerde en ufak bir hatanın Çernobil veya Fukuşima demek olduğunu bütün dünya yaşayarak öğrenirken böylesi bir atama iktidarın nükleer enerjiye yaklaşımındaki ciddiyetini de göstermektedir. Japonya, Almanya ve Fransa gibi gelişmiş pek çok ülke gibi Türkiye de nükleer santral kurma politikalarını terk ederek güneş ve rüzgâr başta olmak üzere yenilenebilir enerji üretim yöntemlerini kullanmayı tercih etmelidir. Akkuyu Nükleer Santrali büyük bir felakete çıkarılan davetiyedir ve bu felaket yaşanmadan derhal kapatılmalıdır.

3.4.1.6.Çevresel Ayrımcılık ve Sömürgeci Holdingler

28 Temmuz'da Van'ın Çatak, Bahçesaray, Çaldıran, Özalp ve Başkale ilçelerinde etkili olan ve 3 gün devam eden yağışların ardından meydana gelen sel baskınlarından birçok köy zarar görmüştür. Sel sonrası büyük maddi hasar meydana gelmiş, yurttaşların kışlık koyun yemi olarak kullandığı bütün otlar ziyan olmuş, ekili ve dikili alanlar zarar görmüştür.

Ancak bu hasarlara rağmen burası afet bölgesi ilan edilmemiş ve devlet ve devlete bağlı kurumlar tarafından bu mağduriyetler hiçbir şekilde giderilmemiştir. Yurttaşlar dere yataklarının ıslahı için hem Devlet Su İşleri'ne kayyım tarafından yönetilen büyük şehir belediyesine defalarca dilekçe verdiği halde belediye DSİ'ye DSİ ise süreci belediyeye havale etmiştir.

Van'da meydana gelen sellerde AKP/MHP iktidarının gerekli hiçbir tedbiri almayarak ve afet bölgesi ilan edilmeyerek zararlar karşılanmamış, halk borçlandırılmak istenmiş ve göçe zorlanmıştır. Nitekim başka geçim kaynağı olmayan yurttaşlar göç etmek zorunda kalmıştır. AKP/MHP iktidarı böylece burada yaşanan afeti siyasi ranta dönüştürmüştür.

Öte taraftan, 2021 yılı boyunca HES'lerin, taş ve kum ocaklarının inşa edilmek istendiği kentlerin başında Siirt gelmiştir. Zarova Çayı'nda, 2015 yılında köylülerin tepkilerine rağmen HES yapılmış aradan geçen beş yılın ardından tamamlanan projenin yaklaşık 7-8 kilometre yakınında yeni bir HES yapılmak istenmiştir. Bu amaçla, DSİ ile Tigris Enerji Üretim A.Ş. tarafından ortak inşa edilmek istenen proje, 21 Mart 2019'da "Mergi Regülatörü ve Hidroelektrik Enerji Üretim Tesisi için Su Kullanım Hakkı Anlaşması" kapsamında imzalanmıştır. Şavura halkı, ÇED raporunun usule uygun olmaması nedeniyle yargıya başvurmuş, İdare Mahkemesi, HES'in ekolojik dengeyi bozabilecek ve telafisi imkânsız zararlara yol açabileceğini belirtip iki kez yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Ancak, Siirt'te son kalan yeşil alanlardan olan Zarova Çay için hazırlanan ÇED raporunun usule uygun olmamasına karşın yargı 2. HES'in yapılmasının önünü açmıştır.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyada maden ocaklarının inşa edilmesi için ÇED raporları bir zorunluluk olmaktan çıkarılmıştır. Bu bölgede maden ocaklarının açılmasındaki en önemli faktörlerden biri olan ÇED raporları ya işlevsiz kılınmakta ya hiç alınmamakta ya da şartlar ne olursa olsun 'uygundur' raporu verilmektedir. Son zamanlarda özellikle kırsal kesimlerde birçok yerde başlatılan maden arama çalışmaları denetimsiz ve sonsuz sömürü anlayışla yapılmaktadır. Bunlardan en belirgin olanı Şırnak ve ilçelerinde karşımıza çıkmaktadır. Basına yansıyan verilere göre Şırnak'ta maden arama çalışmaları için belirlenen 22 alana 'ÇED raporu gerekli değildir' denilerek yasal mevzuat askıya alınmıştır. Belirtilen alanlar konar göçerlerin yerleşim alanıdır ve bu alanlarda hayvancılık ve tarım yapılmaktadır. Ayrıca bölgenin bütün et ve süt ürünleri maden ocaklarının inşa edilmek istendiği söz konusu alanda üretilmektedir.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi Şırnak'ta maden ocaklarının yerleşim yerlerine ve doğaya ne kadar zarar vereceği dahi denetime tabi tutulmadan inşa edilmektedir. Bu anlamıyla bu coğrafyada adeta farklı bir hukuk uygulanarak kaynaklar yandaş şirketlere sonsuz bir sömürüye açılmaktadır.

İl	İlçe	Proje Adı	Proje Sahibi	Sektör	Alt Sektör	Toplantı/Karar Tipi	Tarih	Detay
ŞIRNAK	ULUDERE	İİA GRUBU KALKER OCAĞI VE KIRMA-ELEME TESİSİ İŞLETİMESİ	MİHALIKULLAHI NAKLIYAT İTİH. GIDA İNŞ. HAY. SİL. İTH. İHR. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	I, II. ve V. Grup Madenler	II. Grup Madenler	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	KALKER OCAĞI KAPASİTE ARTIŞI (ALAN VE ÜRETİM MİKTAR YÖNÜNDE)	AL. BETON TUĞLA İNŞ. SAN. VE TİC. A. Ş.	I, II. ve V. Grup Madenler	Maden Ocaklı (Kömür Haric)	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	SONDAJ YÖNTEMLERİ İLE MADEN ARAMA, KÖMÜR (ASFALTİT) OCAĞI İŞLETİMESİ VE KÖMÜR SIVILAŞTIRMA TESİSİ	YILPAKAK İNŞ. GIDA PAZ. DİŞ. TİC. LTD. ŞTİ.	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	IV. Grup Madenler	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	TP GÜNEYÇAM-1 PETROL ARAMA SONDAJII	TÜRKÖY PETROLLERİ BATMAN BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	III. ve IV. Grup Maden Arama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	CIZRE	TIBBİ ATIK STERİLİZASYON TESİSİ	Yeşil Yapım Çevre Teknolojileri İnj. Mak. San. ve Tic. Ltd. Şti	Atık	Atık Bertaraf /Geri Kazanım/ Depolama Tesisi Projeleri	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	ULUDERE	Kömür Kirme Eleme Tesisi	Gürşin ÜREK	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	III. ve IV. Grup Maden Kirme Eleme Yıkama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	KALKER OCAĞI VE KIRMA-ELEME TESİSİ KAPASİTE ARTIŞI HAZIR BETON SANTRALİ VE BETON YAPIL ELEMENLERİ	KÜLTÜR MAD. İNŞ. NAK. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	I, II. ve V. Grup Madenler	II. Grup Madenler	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	ULUDERE	200603870 RUHSAT NUMARALI IV GRUP ASFALTİT MADENİ PATLILAMA FİTİREK ELEME VE ÜRETİM KAPASİTESİ ARTIŞI	SOMUS ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM MADENCİLİK SAN. VE TİC. A.Ş.	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	IV. Grup Madenler	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	KÖMÜR DEPOLAMA VE PAKETLEME TESİSİ	MUSA AKYÜRK	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	Petrokok, kömür ve diğer katı yakıtların depolama, sınıflama, ambalajlama tesisleri	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	CIZRE	KÖMÜR KIRMA-ELEME PAKETLEME TESİSİ	ADIGÜZEL TAŞ. MAD. GIDA PET. ÜRN. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.	I, II. ve V. Grup Madenler	Kırma Eleme Yıkama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	SİLOPI	BAZAMİR GÖLETİ İNŞAATI KAPSAMINDA KULLANILACAK MALZEME OCAKLANI	DSİ 10. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ	I, II. ve V. Grup Madenler	II. Grup Madenler	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	SİLOPI	TP ÇALIŞKAN-3 PETROL ARAMA SONDAJII	TÜRKÖY PETROLLERİ BATMAN BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	III. ve IV. Grup Maden Arama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	BEYÜSSEBAP	200701342 RUHSAT NUMARALI KURŞUN-ÇİNKO OCAĞI	RCR VE SEYİTÖĞLU MAD. İTH. İHR. VE SAN. A.Ş.	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	IV. Grup Madenler	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	KONKASÖR TESİSİ HAZIR BETON SANTRALİ VE MEKANİK PLENT TESİSİ	NURŞAH İNŞ. A.Ş.	I, II. ve V. Grup Madenler	Kırma Eleme Yıkama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	CIZRE	BOZALAN TAŞ (II A ? KALKERİ OCAĞI) KONKASÖR TESİSİ VE MEKANİK PLENT TESİSİ	KARAYOLLARI 9. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ	I, II. ve V. Grup Madenler	I, II. ve V. Grup Maden Kırma Eleme Yıkama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	ASFALTİT OCAĞI	BEST MADENCİLİK A.Ş.	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	IV. Grup Madenler	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	Kömür Kirme Eleme ve Paketleme Tesisi	NUH ELEME TES. MAD. İNŞ. NAK. GIDA PETROL TİM. İTH. İHR. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	III. ve IV. Grup Maden Kırma Eleme Yıkama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	IDIL	PETROL ARAMA SONDAJII	Güney Yıldız Petrol Üretim Sondaj Mühendislik ve Tic. A.Ş.	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	Petrol Arama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	KÖMÜR KIRMA-ELEME DEPOLAMA VE PAKETLEME TESİSİ	YUREK MADENCİLİK ENERJİ TAŞ. İNŞ. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	Petrokok, kömür ve diğer katı yakıtların depolama, sınıflama, ambalajlama tesisleri	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	SİLOPI	KIRMA - YIKAMA - ELEME TESİSİ	FİKRET ÖZDEMİR	I, II. ve V. Grup Madenler	Kırma Eleme Yıkama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	MERKEZ	KÖMÜR KIRMA-ELEME VE PAKETLEME TESİSİ	SUNAR KARDEŞLER MAD. İNŞ. NAK. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	III. ve IV. Grup Maden Kırma Eleme Yıkama	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0
ŞIRNAK	IDIL	ALKOLLÜ İÇECEK (GIDA ÜZÜM VE ÜRÜNLERİ İŞLEM) ÜRETİM TESİSİ KAPASİTE ARTIŞI	SALIBA DAN. TUR. GIDA TAR. İTH. İHR. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.	Gıda	Fermentasyonlu İçki Üretimi, Malt Tesisi	ÇED Gerekli Değil	21.09.2021	0

Bölgedeki yer altı ve yer üstü birçok kaynak batıdaki şirketlere peşkeş çekilmekte ve bu kaynaklar sömürülmektedir. Bu kaynakların çıkarılması ve aktarılması sürecinde bölge ekolojisine ve yaşam alanlarına ciddi zarar vermektedir. Bu şirketlerin çoğu devlet tarafından desteklenen şirketlerdir. Doğal kaynakları sömüren, ciddi ekolojik yıkımlara yol açan ve yaşam alanlarını yıkan bu şirketler için özellikle son yıllarda AKP/MHP iktidarı tarafından özel yasalar çıkarılmıştır. Bu şirketlerden biri Cengiz Holding'tir. Nitekim, Mazıdağı Eti Bakır Tesisleri için Cengiz Holding'e iktidarı sınırsız bir desteği olmuştur. AKP iktidarı Cengiz Holding'e Mazıdağı'ndaki söz konusu tesis için bir kararname ile destek sağlamıştır. Resmî Gazete'de yayınlanan kararnameye göre yaklaşık 2.9 milyar TL'lik bu yatırım için holdinge, "Gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, KDV iadesi, sıfır kurumlar vergisi, azami tutar olmadan 10 yıl boyunca sigorta primi desteği ve 250 milyon TL'yi aşmamak üzere kredi kullanım tarihinden itibaren 10 yıl faiz desteği" destek açıklanmıştır.

Ayrıca 1081 km mesafedeki Kastamonu İnebolu Limanı, 900 km mesafedeki Samsun Limanı ile Dilaver Barajı su hattı ve doğalgaz boru hattında yapılması için de destekler verilmiştir. Mazıdağı'nda uranyum rezervinin olması, kamuoyuna tesiste uranyum zenginleştirilmesinin yapılıyor olabileceğine işaret ediyor şeklinde yansımıştır. Eti Bakır'ı özelleştirme yoluyla alan Cengiz Holding'in Mazıdağı'nda fosfat madeninin ekonomik olmadığı raporuna karşın burayı

niçin aldığı sorusuna tatmin edici bir yanıt verilmiş değildir. Bu rapora rağmen mevcut tesisi alan Cengiz Holding'in burada farklı bir işlem yaptığı kuşkusunu ortaya çıkaran birçok veri ise gündemde yer almaya devam etmektedir.

Cengiz Holding, desteklerle ilgili sorulan sorulara verdiği yanıtta, “Söz konusu hammadde, Küre’de çıkarılan ‘pirit’ cevheri. Metal geri kazanım sürecinde kullanılan ‘piritin kavrulması’ gerekiyor. Eti Bakır, Küre Madeni’nden sağlanan pirit cevheri, yapılacak boru hatlarıyla İnebolu Limanı’na taşıyacak. Buradan da denizyolu ile önce Samsun’a, ardından demiryolu ile özel vagonlarda Mardin Mazıdağı’na getirilecek. Tesislerin diğer ihtiyaçları olan su ve doğalgaz ise bölgede yapılacak DSİ Diyarbakır Dilaver Barajı ve Bismil-Mardin doğalgaz boru hattından temin edilecek” diye belirtmiştir. Daha sonra Diyarbakır-Mazıdağı tren yolu hattı ihaleye çıkmış ve bir başka şirketin verdiği fiyattan 109 milyon lira fazla bedelle bu iş de Cengiz Holding’e verilmiştir.

Sonuç olarak son yıllarda en çok gündemde olan ÇED raporları maden ocaklarında da işlevsiz kılınmaktadır. Onlarca maden kazası ve yüzlerce ölüme rağmen maden ocakları her geçen gün daha da denetimsiz bir hale getirilmektedir. Özellikle madencilik özelleştirme ve taşeron firmalara devredilmesi ile, ormanlar, sular, tarım alanları, hayvancılık ve tarihi mirasın yanında yaşam alanları vahşi madencilik tehdidi altındadır. Kar hırsı yüzünden insan yaşamı yok sayıldığı gibi bunun yanında ekolojik tahribatın boyutları doğadaki tüm canlıların yaşamını etkilemektedir. Ayrıca Van’da yaşanan sel felaketine rağmen buranın afet bölgesi ilan edilmemesi, Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı kentlerde DEDAŞ uygulamalarının bir zulme dönüşmesi, Dersim’de yurttaşların orman yangınlarının söndürmesinin engellenmesi, Şırnak’taki maden ocaklarının ÇED raporundan muaf tutulması ve Cengiz Holding’in bölgedeki sömürgeci uygulamaları çevresel ayrımcılığın çarpıcı birer örneği olarak karşımızda çıkmaktadır. AKP/MHP iktidarının ranta ve talana dayalı çevre politikasına Kürtlere yönelik ayrımcı politikalarla birleşerek sömürü bu coğrafyada katmanlı bir hal almıştır.

3.4.1.7. ‘Güvenlik Barajları’

Dünyada barajlar ekolojik tahribat nedeniyle ciddi eleştirilen hedefindeyken Türkiye’de ‘güvenlik barajları’ buna ek siyasi/askeri hedeflerle devreye konulmuştur. Bu barajlar dünyada benzeri görülmemiş şekilde yasalar ve geçerli sosyal ve ekolojik kriterler ihlal edilerek hayata geçirilmektedirler. Uluslararası baraj mağduru hareketler ve barajlar hakkında araştırma yapan STK'lardan edinilen bilgiye göre ‘güvenlik barajları’ teriminin dünyada benzeri yoktur ve hiçbir baraj resmen askeri amaçlı kurulmamıştır. Ancak Türkiye’de ‘güvenlik barajları’ bölgede

sistematik bir biçimde yaygın şekilde inşa edilmektedir. Bu barajlar inşa edilirken kamuoyu, burada yaşayan ve bu süreçten derinden etkilenen yurttaşlar hiç bir şekilde bilgilendirilmemektedir.

‘Güvenlik barajları’nın yapımında ÇED uygulaması es geçilerek sosyal, kültürel ve ekolojik etki ve riskler araştırılmamaktadır. Ekolojik yıkımı engelleyen yasal mevzuatın ihlali Türkiye’nin her yerinde yaygındır ancak bölgede bu ihlal sistematik bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi 2021 yılı boyunca Şırnak’ta inşa edilen maden ocaklarının neredeyse tamamı için ‘ÇED raporu gerekli değildir’ kararlarıyla çevre tahribatı denetimsiz ve sonsuz bir izne tabi tutulmuştur. ‘Güvenlik barajları’ için de benzer bir uygulama söz konusudur. Bu barajların ihaleleri merkezi kararlarla ani bir biçimde, genellikle ön incelemesi 3 ayla sınırlı tutularak yapılmaktadır. Hal böyleyken bölge halkının rızasının alınması söz konusu dahi değildir.

Öte taraftan, ‘Güvenlik barajları’ sadece bir coğrafyanın ve topografyanın su altında bırakılması demek değildir. Su altında bırakma aynı zamanda mekânsal, politik ve sosyo-kültürel etkileri olan kapsamlı bir süreçtir. 90’larda bölgede uygulamaya konan ve “köyü yak, suyu kurut” saikiyle uygulanan köy yakma pratikleri ‘güvenlik barajları’yla devam etmiştir. Benzer şekilde bu politika da “mekânı dönüştür, eylemselliği önle” söylemiyle devreye sokulmuştur. Bu politika 12 bin yıllık Hasankeyf’i sular altında bırakan Ilısu Barajı’nda açık biçimde karşımıza çıkmaktadır. Köy yakmaları zorla yerinden etme ve coğrafyanın insansızlaştırılması politikaları sonucu 90’lı yıllarda en az iki milyon insan zorla yerinden edilmiştir. Bölgede inşa edilen ve neredeyse her kentte sayısı onları bulan ‘güvenlik barajları’yla Kürtlerin daha fazla göç ettirilmesi ve özellikle kırsal alanların boşaltılması hedeflenmektedir. Nitekim, Keban Barajı’nın yapımından günümüze kadar Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı bölgede barajların yapılması sonucu yüzlerce köy su altında kalmıştır.

Üstelik yalnızca köyler ve yerleşim yerleri değil, mezarlıklardan Hasankeyf örneğinde görüldüğü gibi binlerce yıllık kültürel mirasa kadar Mezopotamya coğrafyasında tarih boyunca yaşamış uygarlıkların ve halkların maddi ve manevi değerleri ‘güvenlik barajları’ sonucu yok edilmiştir. Bu süreç yerleşim yerleri arasındaki geçiş yollarının kesilmesini de beraberinde getirmektedir. Hakkâri ve Şırnak’ta, bulunan 11 ‘güvenlik barajı’nın yanı sıra, Dicle ve Fırat üzerinde enerji ve sulama adıyla kurulan, Hasankeyf’i sulara gömen Ilısu Barajı gibi barajlar da doğrudan mekânsal müdahale girişimleridir.

Buralarda kurulan barajlar ayrıca bölgedeki suyun Irak ve Suriye’ye karşı baskı aracı olarak kullanılmasını hedeflenmektedir. Nitekim bütün dünyanın pandemi kriziyle mücadele ettiği bir

dönemde Türkiye Kuzey ve Doğu Suriye'ye akan suyu keserek burayı susuz bırakmıştır. Böylece, AKP/MHP iktidarı bütün ülkede olduğu gibi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı topraklarda da suyu ticari bir metaya dönüştürmüştür. Suyu özellikle Ortadoğu'da ticari bir meta olarak ileriki on yıllarda bir silah aracı olarak kullanmayı planlamaktadır.

Sonuç olarak bölgedeki barajların inşası rant politikalarıyla beraber enerji kaynağı yaratma adı altında stratejik bir araç olarak devreye konulmuş ve aynı uygulama devam etmektedir. Bu açıdan 'güvenlik barajları' 1990'ların Kürt sorununa 'güvenlikçi ve baskıcı yaklaşım'ın devamı niteliğindeki yapılardır. 2013 sonrası yaşanan çatışmasızlık sürecinde de, bu konudaki yaklaşımını gözden geçirmek bir yana, çatışmasızlık sürecinden faydalanan AKP iktidarı bu barajları arttırmaya devam etmiştir. Sonuç olarak bu barajlar geniş alanların militarize edilmesine neden olmaktadır.

Sonuç Yerine;

Son bir yıldır vuku bulduğu gibi farklı amaç, saik ve nedenlerle bugün ülkemizde yaşanan ekolojik tahribatlar temel olarak doğanın sonsuz bir kaynak olarak algılanması, sömürülmesi ve denetim altında tutulması tahayyülden kaynaklanmaktadır. Politikaya, politikacılara ve politika yapım süreçlerine hâkim olan bu tahayyül AKP/MHP iktidarının en temel karakteri olarak gün geçtikçe belirlemektedir. Rant ve kâr amacıyla doğayı ve doğanın bir parçası/uzantısı olan yaşamı tahrip eden politikalar bu iktidar tarafından her gün yürürlüğe konmaktadır. Sonsuz kar hırsına dayanan bu politika kapitalizmin neoliberal politikalarından ve başka bir deyişle felaket kapitalizminden beslenmekte ve farklı bölgelerde her gün farklı biçim, amaç ve yöntemlerle çeşitlenerek yeniden üretilmektedir.

Ancak çeşitlenerek ve derinleşerek karşımıza çıkan çevresel felaketler yalnızca ekolojik alanda değil, eş zamanlı olarak toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda da ciddi krizlere neden olmaktadır. Nitekim, havanın, ormanın, toprağın ve suyun kirlenmesi ve yanlış çevre politikaları sonucu kuraklığın yaşaması ile tarımsal üretimin miktarı arasında doğrudan bir korelasyon söz konusudur. Benzer şekilde üretim miktarı ile gıda krizi ve gıda güvenliği arasında aynı korelasyon söz konusudur. Doğal kaynakları ve yaşam alanları kapitalist vahşi neoliberal şirketlerce sonsuz bir sömürüye tabi tutulan: Suyu, toprağı ve ormanı kirletilmiş bir toplumun iktisadi altyapısının güçlü olması mümkün değildir. Sonuç olarak bugün Türkiye'nin içerisinde olduğu derin iktisadi krizin temel nedenlerinden biri iktidarın sahip olduğu kapitalist neoliberal rant politikalarıdır. Çünkü bu politika toprağı, havayı, suyu, ormanı, yaşam alanlarını ve her türden kaynağı sonsuz bir kar hırsıyla sömürmeyi amaç edinmiştir.

3.5. Rıza Üretim Aracı Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı

İnsanlık tarihi kadar eski olan din, aydınlanma ile birlikte toplumsal hayattaki etkisi azalsa da günümüzde pek çok iktidar toplumsal meşruiyetini dini duygular üzerinden sağlamakta ve kitleleri konsolide etmek için dini etkin bir araç olarak kullanmaktadır. Ayrıca iktidarlar, politikalarını din veya dini kurumlar üzerinden yaygınlaştırmaya devam etmektedir. Örneğin Althusser, “*devletin baskı aygıtları*” ve “*devletin ideolojik aygıtları*” şeklinde iki tip aygıt aracılığıyla iktidarların politikalarını tesis ettiğini ve etkin bir şekilde sürdürdüğünü savunmaktadır. Buna göre *baskı aygıtları* hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler gibi kurumlarken; *ideolojik aygıtları* ise dini kurumlar, okul, aile, hukuk, siyasi partiler, sendikalar, medya ve kültürel yapılar olarak tanımlamaktadır. Althusser’in izinden gidersek özellikle sömürgeci ülkelerin işgal sürecinde, toplumsal rıza üretmek ve işgal ettikleri topraklarda uyguladıkları şiddeti meşrulaştırmak amacıyla dini bir *baskı, rıza üretme ve şiddet* politikalarının meşruiyetini sağlamak amacıyla kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda, İspanya ve Portekiz’in Latin Amerika’yı *kilisenin onayı ve teşvikiyle* sömürgeleştirmeleri, uyguladıkları şiddet ve katliamların meşruiyetini din üzerinden sağlamaları din ve sömürge ilişkisine dair en belirgin örneklerden yalnızca birisidir.

Günümüzde de iktidarlar, hem seçimleri kazanmak hem de iktidar süreçlerinde uyguladıkları politikaları meşrulaştırmak, toplumun kontrolünü sağlamak ve yönlendirmek, kendi lehine algı oluşturmak adına kullandığı ideolojik aygıtlarından birisi de hiç şüphesiz din olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna ilişkin olarak Türkiye’nin Efrîn’e yapmış olduğu askeri operasyon süreci ve sonrasına Diyanet İşleri Başkanlığı’nın oynadığı rol, devletlerin uygulamalarını meşrulaştırmak amacıyla dinin *ideolojik aygıt* olarak kullanılmasına örnek olarak gösterilebilir. 20 Ocak 2018 tarihinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, “Zeytin Dalı Harekatı”na destek amacıyla, tüm camilerde yatsı ve sabah namazı sonrası Fetih Suresi’nin okunacağını ve dua edileceğini açıklamıştır. Oysa Eski Türk Tarih Kurumu Başkan Yardımcısı, Diyanet İşleri Başkanlığı Müşaviri Ahmet Belada, Efrîn’e yönelik operasyonunun yönetildiği merkezin bulunduğu Hatay’a ziyaretleri sırasında, Efrîn’e yönelik askeri operasyonu yöneten İkinci Ordu Komutanı Korgeneral İsmail Metin Temel ile yaptığı görüşmeyi anlatan 20 Şubat 2018 tarihinde yayınlamış olduğu yazısında: “*İkinci Ordu Komutanı Korgeneral İsmail Metin Temel ziyaret sırasında Efrîn’e yönelik askeri operasyonuna ilişkin bilgi verdiğini, 7 yıldır devam eden savaşa rağmen şimdiye kadar tek bir kurşun dahi sıkılmadığını*” aktardığını ifade etmekte ve “*müslüman müslümanı öldürüyor*” diyerek söz konusu operasyonu İslam Hukuku bağlamında

sorgulamaktadır. Şunu açıkça belirtmek gerekiyor ki Rojava’da yaşayan halkların etnik kimliği ve dini inancına bakılmaksızın Türkiye’nin Rojava’ya yönelik politikaların hiçbir gerekçesinin olmadığını altını çizilmelidir. Aynı şekilde herhangi bir savaşın meşruiyeti, kutsal metinler ve pozitif hukuka göre sağlanmadığı gibi bir halkın haklı mücadelesinin meşruiyeti de sadece kutsal metinler ve pozitif hukuk ile belirlenemez. Kutsal metinler ve pozitif hukuk aksini iddia etse dahi bütün halklar, gasp edilen hakları için verdikleri mücadelenin meşruluğu inkar edilemez bir gerçektir. DİB, İslam hukukunu temsil ettiği iddiasıyla görev yaptığı için eylemlerinde İslam’ı referans alıp almadığına bakılarak kendisini sorgulama ve hesap sorma hakkı doğmaktadır. Dolayısıyla her konuda olduğu gibi Rojava ile ilgili olarak da DİB ile bağlamı buradan alarak onu sorguluyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığı Müşaviri Ahmet Belada’nın Efrîn’de çoğunluğu müslüman olan Kürtlerin yaşadığını hatırlatarak bir anlamda İslam Hukuku açısından “*müslümanın müslümana karşı*” askeri operasyonun meşru olmadığını açıkça ifade etmektedir. Ancak buna rağmen DİB, Efrîn’de yapılan askeri operasyonu Fetih Süresi ile meşrulaştırmaktan imtina etmemiştir. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı’na şu üç temel soruyu sormamız gerekmektedir;

1. Kuran-ı Kerim’in Bakara Süresi 190. Ayetinde: **“Size savaş açanlara karşı savaşın” şeklinde size karşı saldırı olmadıkça savaşmayın hükmü olmasına rağmen, “7 yıldır devam eden savaşa rağmen şimdiye kadar tek bir kurşun dahi sıkılmadığı”** açıkça belirtmişken Efrîn’e yönelik askeri operasyon için hangi İslami nas ile camilerde hutbe verilmektedir?
2. Kuran-ı Kerim’in Hucurât Süresi 9. Ayetinde: *“Eğer müminlerden iki topluluk birbiriyile vuruşursa, onların aralarını bulun. Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah’ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil olanları sever.”* şeklinde Müslüman bir toplumun bir başka Müslüman bir toplumla savaşını net bir şekilde yasakladığına göre Diyanet İşleri Başkanı ve yetkilileri, başta Efrîn olmak üzere Rojava’daki askeri operasyonları neden desteklemektedir?
3. Yine Hz. Muhammed’in hadisinde: *“Sizden biriniz Müslüman kardeşine silâhını yönelmez, ona işarette bulunamaz”* şeklinde Müslümanın Müslüman ile savaşmasını yasakladığına göre Diyanet İşleri Başkanlığı, hutbelerinde ve açıklamalarında başta Efrîn olmak üzere Rojava’ya ilişkin neden aksi bir tutum sergilemektedir?
4. Dinlerin varlık nedeni gerek felsefik gerekse bilimsel açıdan barış, barışma ve huzur üzerine kuruluyken savaş ve çatışma üzerine verilen fetvalar dinin amacı dışında

kullanımına neden olmuyor mu? Bu şekilde dinin amacı dışında kullanılması, toplumun dine yaklaşımında gerçeklikle uyuşmayan algıların oluşmasını nasıl açıklıyorsunuz?

Diyanet bu tutumu ile referansını İslam'dan almak, halkın dini gereksinimlerine cevap vermek yerine iktidarın çıkarları (emirleri) doğrultusunda, “*fetih*” anlayışını meşrulaştırmaktadır. Bu tutum, dinin gereklerinden çok siyasal iktidarın çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini bir kez daha göstermiştir. Bu doğrultuda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından din görevlilerine camilerde Fetih Suresi okuma talimatı verilmesi, “*fetih*” kavramının istila, işgal ve savaşın parolasına dönüştürülmesi olarak okumak gerekir. Fetih Suresi, barış anlaşması için inen ve barışı simgeleyen bir sure olmasına rağmen, Diyanet bu tavrı tarihin çarpıtılması, dinin iktidarların çıkarları doğrultusunda biçimlendirilmesi/uydurulmasını göstermektedir. Bilindiği üzere Hudeybiye Antlaşması, Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasında on yıllığına silahları bırakmayı, barışı ve müzakereyi içeren önemli bir antlaşmadır. Antlaşmanın yapılmasından sonra fethi barış olarak müjdeleyen Fetih Suresi nazil olmuştur. Sure, ne yazık ki geçmişte olduğu gibi bugün de ganimet ve işgal için yapılan savaşlara meşruiyet kazandırmak amacıyla tam tersinden yorumlanmıştır. Surenin içeriğine ve nüzul sebebine aykırı olarak yorumlanarak Hz. Ali'nin ifadesiyle, “din elbisesi tersten giydirilmiş”, silahlar ve kılıçlar kuşanılmış, at sırtında ülkeler ele geçirilmiştir. Diğer bir ifadeyle Fetih suresi, “fethetme”nin, haraca bağlamanın ve ganimet elde etmenin aracı ve sembolü haline getirilmiştir. Oysa açık bir şekilde söz konusu sure savaşın değil, barışın kararlaştırılması üzerine nazil olmuştur. Ne yazık ki, daha sonraki tarihsel süreçte bu ve benzeri bunun gibi birçok ayet ve hadis istilanın ve savaşın parolasına dönüştürülmüştür. Günümüzde de ganimet ve işgal için yapılan savaşlara meşruiyet kazandırmak amacıyla kutsal metinler iktidarların referans kaynağı olmaya devam etmektedir.

Üzülerek ifade etmek gerekir ki günümüzde bu misyon Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından üstlenilmiştir. Bununla birlikte Türkiye destekli Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve TSK tarafından kontrol edilen Rojava'daki kentlerde açılan İmam Hatip Okulları, Kur'an kurslarında Kürt çocuklarının da aralarında bulunduğu Efrînli çocuklara Türkçe dilinde eğitim verilmektedir.

DİB gibi özerk olmayan dini kurumlar da kendilerine biçilen rollerini oynamaktadırlar. Geçmişte Şeyhülislam kurumuna günümüzde ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na yüklenen önemli misyonlardan birisi de iktidarların politikalarına meşruiyet sağlamak ve toplumsal rıza üretmektir.

Kurulduğu günden beri Diyanet İşleri Başkanlığı'nı (DİB) devletin bir ideolojik aygıtı olarak kullanmıştır. Diyanet, Cumhuriyet'in yeni ulus inşa etmek paradigması bağlamında ideal inanç olarak Sünni-Hanefi Müslümanlığı temel almış, bunun dışında kalan Müslüman

olmayanlar, Hristiyanlar, Aleviler, Şafiiler ve diğer birçok inancı dışlamıştır. Bu rolüyle DİB, “din konusunda toplumu aydınlatma” söylemiyle resmi ideolojinin dinsel alanda yeniden üretilmesinin aracı olmuştur.

Örneğin özellikle köylülerden talep gelmemesine rağmen Alevi köylerine camiler yapılmaya başlanmış; Alevi halkını “Müslümanlaştırma”ya baskıcı dair politikalarıyla Alevileri ideal vatandaş haline getirmeye çalışmıştır.

Ayrıca Diyanet, Türkçe dışında başka dillerde dini hizmet vermeyerek başta Kürt halkı olmak üzere ana dilleri Türkçe olmayan diğer halklara karşı ayrımcılık yapılmasına öncülük etmiştir. Son olarak Demokratik İslam Kongresi ve Din Âlimleri Derneği'ne üye dokuz Kürt mellenin “*Diyanetin hutbesini neden okumadınız?*” ve “*Namazı, duayı neden Kürtçe yapıyorsunuz?*” gibi sorulara muhatap edilerek tutuklanması, Kürtlere yönelik dil ve inanç bağlamındaki ayrımcı politikaların sürekliliğini ve yaygınlığını göstermektedir. Oysa 2013 yılında, Tayyip Erdoğan’ın Başbakan olduğu dönemde, Mardin’de sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin ve kanaat önderlerinin gündeme getirdiği Kürtçe vaaz taleplerine “*Önemli olan hangi dilde söylediği değil, ne söylediğidir. Hutbelerin içinde zaten Arapça var. Türkçe olarak bugüne kadar anlatılıyor. Birileri ‘ben Kürtçe daha iyi istifade ediyorum’ diyorsa hocaefendilerin bunu karşılaması lazım*” diyerek gerektiğinde dini politikaların siyasal süreçlere göre kurgulanabileceğini göstermiştir. Halbuki Kürtçe mevlit okuduğu gerekçesiyle 76 yaşındaki Ali Boçnak tutuklanmış, Patnos L Tipi Cezaevi'nde Eylül 2020 tarihinde vefat etmişti. Görüldüğü gibi Türkiye’de her konuda olduğu gibi, din konusunda da kanunların ve kutsal metinlerin emrettiği değil, iktidarlar tarafından hangi amaçlarla kullanıldığı önemli olmaktadır. Örneğin dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, “*Kürtçe vaaz verilmesi konusunda geçmişte bir sıkıntı olmadığını, sadece ara rejim dönemlerinde sıkıntı yaşandığını*” belirtmesi, Diyanetin İslam dininin gerekliliklerinden ziyade dönemin ve iktidarların çıkarların ruhunu esas aldığı açıkça ortaya koymaktadır.

DİB, geçmişte olduğu gibi günümüzde de AKP iktidarının ürettiği politikaları destekleyici bir rol üstlenmekte, ekonomik krizle boğuşan halka şükredin çağrılarını yapmaktadır. Ali Erbaş’ın kurum başkanı olmasıyla birlikte DİB, AKP iktidarının bir meşruiyet sembolü haline gelmiştir. 1 Eylül 2021 tarihinde Adli Yıl açılışını dualarla başlatan Erbaş, aynı gün Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademi Merkezi açılışı, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığı Subay ve Astsubay Öğrencileri Mezuniyet Töreni ve *New York*'taki Türkevi'nin açılışında olduğu gibi Erdoğan birlikte törenlerde yer almıştır. Erbaş’ın bunun gibi faaliyetleri, yeni bir dönemin başlangıcı olarak da yorumlanmaktadır. Dolayısıyla, DİB’in ekonomiden dış politikaya, eğitimden sağlığa, cinsiyet eşitliğinden sosyal politikalara kadar oldukça geniş bir yelpazede

siyasi ve kurucu bir kurum gibi konumlandırılması dinin ideolojik bir aygıt olarak kullanıldığını açıkça göstermektedir.

Osmanlı'dan devralınan mirasın devamı niteliğinde olan dini kullanma geleneği Türkiye Cumhuriyeti tarafından devam ettirilmekle birlikte, özellikle İslami referansları güçlü olan AKP'nin tek başına iktidara gelmesiyle devlet ve din arasındaki ilişki daha belirgin hale gelmiştir.

2000'li yıllara kadar genel kamu düzeni içerisinde bir kurum olan ve hükümetlerin politikalarıyla uyumlu hareket eden Diyanet İşleri Başkanlığı AKP ile birlikte dini temsilciliği daha da güçlü bir noktaya taşınmıştır. Yargıtay açılışındaki görüntüler AKP'nin birtakım inanç sembolleri aracılığıyla topluma mesajlar vermeye çalışmasına yönelik önemli bir örnektir. AKP, semboller aracılığıyla özellikle Anadolu'da kendi seçmen kitlesinin sosyolojisine yönelik bir mesaj vererek inşa etmek istediği devlet anlayışının ipuçlarını vermektedir.

Erdoğan'ın benzer açılışlarda olduğu gibi Yargıtay açılışında Necip Fazıl ve Hz. Ömer alıntılarının yanı sıra, sonuç kısmında yüklenici firma Rönesans'ın ismini zikretmesi AKP'nin ideolojik duygusu ile sermaye ilişkisine dair önemli göstergelerdir.

Ekonomik kriz ve pandemi etkisi altında hayat pahalılığı ile yoksulluğun derinleştiği bir süreçte Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 26 Şubat 2021 tarihindeki Cuma hutbesinde, yoksulluk ve açlığın bir imtihan olduğu ifade edilmektedir. Hutbede; *“Hayatımız boyunca pek çok sıkıntı, keder ve musibetle karşılaşırız. Sonuçları ne olursa olsun başımıza gelen her olay, dünya imtihanının bir parçasıdır”* denilerek Bakara Suresi'nden “korku ve açlıkla sınanmayı bildiren: *“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sinayacağız. Sabredenleri müjdele!”* ayetini referans vererek yoksulluk içerisinde çaresizce yaşama mücadelesi veren halka sabırlı olmayı vaaz etmektedir. Oysa kurum kendi toplantılarını lüks tesislerde ve 5 yıldızlı otellerde yapmaktan imtina etmemektedir.

Daha önce de çeşitli çalıştay ve seminerler için 5 yıldızlı otelleri tercih eden Diyanet, 2-7 Kasım 2021 tarihindeki rehberlik seminerini, 14-16 Kasım 2021'de ise istişare toplantılarını Antalya'daki lüks bir tesiste düzenlemekten imtina etmediği görülmektedir. Dolayısıyla bütçesiyle 7 bakanlığı geride bırakan Diyanet, bunun gibi örneklerle kendisini nerede konumlandığını da açıkça göstermektedir.

Diyanet, resmi din anlayışı perspektifiyle Sünni-Müslüman-Hanefi çizgi dışında kalan Alevilik ve diğer İnanç gruplarına karşı iktidar politikalarına paralel bir tutum sergilemektedir. Örneğin Kürtlerin yoğun yaşadığı coğrafyada görev yapan Diyanet personeli, Şafii mezhebine ait fıkhi bilgi ve pratiklerin yanı sıra, Kürtçe'yi bilmediği gibi Kürt halkının örf ve adetleri hakkında yeterli bilgiye sahip değildirler. Örneğin Kürtçe bilmeyen bir imamın Türkçe

bilmeyen bir mezraya atanması, tamamı Alevi olan bir köye Cemevi yerine cami inşa edilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi sitesinde altı farklı dil seçeneği bulunurken, bu ülkede yaşayan milyonlarca Kürt için Kürtçe dil seçeneği bulunmamasını diyanetin ayrımcı politikalarının uygulanmasına yönelik bir misyonla hareket ettiğini göstermektedir. Bunların dışında diğer bir örnek de Türk Diyanet Vakfı (TDV) tarafından hazırlığına 1983 yılında başlanan ve 2014 yılında tamamlanıp yayınlanan toplam 15 bin 441 maddeden ve 44 ciltten oluşan İslam Ansiklopedisi'nde; Müslüman "Kürt halkı" kavramlarına hiç yer verilmemiştir. Kürtlerin din üzerinden uğradığı ayrımcılık *ümmet birliği ve din kardeşliği* söylemi ile bir meşruiyet sağlamaya yönelik önemli bir karşılaştırma örneğidir. Özellikle 28 Şubat sürecinde uygulamaya başlanan merkezi hutbe sistemiyle sadece Türkçe vaaz ve hutbelere izin verilmesi, hatta ölümü haber veren "selanın" dahi Kürtçe okunmasına izin verilmemesi, Kürtçe vaaz veren imamların sürgün, ihraç gibi cezalara tabii tutulması, DİB'in, halklar ve inançlar arasında ayırım yapan politikasını sürdürmekte rol alan başat kurumlardan birisi olduğu göstermektedir.

3.5.1. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Alevilik Sorunu

Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, 2 Ocak 2006 tarihinde yaptığı açıklamada; *"Biz dini statü veremeyiz, statüyü ancak bu yolun bizatihi sahipleri belirleyebilirler... Bizim daima iki kırmızı çizgimiz olmuştur, bundan hiçbir zaman vazgeçmedik. Bir tanesi; Aleviliğin İslam'ın dışında bir yol olarak tarif edilmesi. İkincisi de Cemevlerinin caminin alternatifi, başka bir inancın mabedi gibi gösterilmesi..."* ifadelerinde bulunmuştur. Oysa Alevi toplumunun yüz yıllardır cem olarak tanımladıkları inançsal ritüelleri bulunmakta ve ibadetlerini Cemevi'nde yapmaktadırlar., oruçları olan Hızır ve Muharrem oruçlarını tutmaktadırlar. Ancak buna rağmen Alevilerin nerede ve nasıl ibadetlerini yerine getireceklerine ilişkin dair tanımlamayı Diyanet İşleri Başkanlığı yapmakta ve aksi bir tanımlamayı ise kırmızı çizgileri olarak tarif etmektedir. Oysa ki Kur'an *"adaletle hükmetmeyi emretmektedir."* Diyanet, Kur'an'ın bu ve benzeri hükümlerini görmezden gelerek Alevi yurttaşlarının Cemevi taleplerini reddetmektedir. Cemevlerinin hukuki statüsü ile ilgili hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi hem de Yargıtay'ın kararları bulunmasına rağmen hükümet, söz konusu kararları uygulamama konusundaki ısrarını sürdürmektedir. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yenibosna Cemevi'nin bir ibadethane olup olmadığı ve elektrik faturasının Diyanet tarafından ödenip ödenmeyeceği davasını Aralık 2014'te oybirliği ile karara bağlamıştır. Karar ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılığa ilişkin 14. maddesi ile din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin 9. maddesinin ihlal edildiğine ilişkin hüküm Nisan 2015'te kesinleşmiştir. Yargıtay da Mayıs 2015'te elektrik faturalarını ödemediği gerekçesiyle Cem Vakfı hakkında başlatılan

icranın devamına karar veren yerel mahkeme kararını bozmuş ve fiilen "*Cemevlerinin ibadethane olduğuna*" hükmetmiştir. Böylelikle, AİHM kararlarının bağlayıcı olduğu da göz önünde bulundurularak, Cemevlerinin ibadethane sayılıp sayılmayacağı tartışması aslında hukuken son bulmuştur.

Bu durumda siyasi iradenin derhal Cemevlerine ibadethane statüsü vermesi gerekmektedir. Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşmamasının bir sonucu olarak Cemevi’nin tanınmaması Alevi sorununun çözümüne engel olmaktadır.

DİB, Alevileri anlamaya çalışmak yerine onları yok saymaktadır. Alevileri kendi penceresinden ele alarak hatta Aleviliği, Hz. Ali ve Ehli Beyt sevgisine indirgeyerek basitleştirmektedir. Başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere iktidar mensuplarının zaman zaman dile getirdikleri “*Alevilik Hz. Ali’yi sevmekse ben de Aleviyim*” söylemiyle Alevilerin hak taleplerini değersizleştirmekte, iyice görünmez kılmaktadır.

Alevilerin, Kürtlerin ve Müslüman olmayanların da içinde bulunduğu tüm yurttaşlardan alınan vergi, bağış ve ticari gelirlerle birlikte yedi bakanlığın bütçesinden daha fazla bir bütçeye sahip olan DİB, sadece Sünni-Hanefi Müslümanlık anlayışına hizmet etmektedir. Laik bir devlette DİB’in ve devletin bütün dini gruplara eşit bir mesafede durması gerekirken Sünni-Hanefi Müslümanlığı merkeze alarak Müslüman olmayanları, Alevileri, Şafiileri ve diğer birçok inancı ötekileştirmektedir. Bu durum laiklik, eşitlik, din ve vicdan hürriyetiyle bağdaşmamaktadır.

DİB Medine Sözleşmesi’nde olduğu gibi çoğulcu perspektife sahip, özgür birlikteliklerin esas alındığı demokratik toplum çabalarına katkı sunan bir dini anlayışı temsil etmelidir.

Haksızlıklar ve sömürü karşısında bütün haksızlıklara karşı bu dünyada itirazın güçlü sesi olan bir din anlayışının temsilcisi olmalıdır. Diyanet, bu ülkedeki Alevilerin, Hristiyanların, Musevilerin, diğer tüm inançların sorunlarını çözmek için değil, tam tersi bu kesimlerin sistematik olarak kamusal alanda görünürlüğü azaltmak ve ötekileştirmek için çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye’de resmî tatil uygulanan dini bayramların yanı sıra diğer inanç grupları için önemli olan özel gün ve bayramların da resmî tatil ilan edilmesi sağlanmalıdır. İnanç özgürlüğünü esas alan, zorunlu din dersinin kaldırılması, “*eşit yurttaşlık*” temelinde ayrımcılığa maruz kalan inançların ibadet yerlerine eşit muamele edilmesi için politikalar geliştirilmelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi'nde amir hüküm olan *cenaze namazlarını kaldırmak* gibi bütün yurttaşların kültür ve dini inançlarına uygun olarak, layık gördükleri şekilde cenaze ritüelleri gerçekleştirmelerini sağlamalıdır. Bununla birlikte, Kürt toplumsal hafızasında önemli bir yere sahip Şeyh Sait, Seyid Rıza, Said-i Nursi (Kurd-i) ve Cibranlı Halit Bey gibi birçok şahsiyetin mezar yerlerin belirlenmesi, Kilyos Mezarlığında kaldırılma gömülen cenazelerin ailelerine teslim edilmesinin İslam hukuku açısından gerekliliğine yönelik kararlı bir tutum sergilemelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı bütün inançlara eşit mesafede duran, eşit hizmet veren ve eşit bir şekilde temsil eden, özerk ve şeffaf denetlenebilen “İnanç İşleri Kurumu’na” dönüşmelidir. Bu nedenle DİB’in yerine inanç özerkliği esas alan ve bütün dinlere, dillere ve inançlara eşit mesafede duran bir kurum kurulmalıdır.

Bu sebeple 2022 Bütçesini, Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesi başta olmak üzere, bu değişimin miladı olarak görmek ve bütün inanç gruplarına gerekli kaynak tahsisini adilane bir şekilde yapmak gerekir.

3.6. Sayıştay Raporları Çürümüşlüğü Gösteriyor

Sayıştay’ın herhangi bir kuruma kişiye ya da yapıya bağlı olmaksızın, kendi içerisinde özerk, TBMM adına denetim görevini yürüten bir kurum olarak görülmektedir. 1876 yılından başlayarak anayasal zeminde görevlerini yerine getiren Sayıştay’ın bağımsız ve anayasal bir kurum olmasının muhafaza edilmesi hususu herhangi bir tartışmaya konu olmamıştır.

1996 yılında, Sayıştay’ın yapısında köklü bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikte birlikte kuruma “etkinlik ve verimlilik denetimi” yetkisi tanınmıştır. Bu değişiklikten anlaşılacağı üzere Sayıştay, yalnızca düzenlilik denetimi ile sınırlandırılmamış, aynı zamanda performans denetimi yetkisine de haiz tutulmuştur.

Sayıştay tarihinin en köklü değişimi ise, 2003 yılında AKP iktidarı eliyle 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Bu kanun ile birlikte 832 Sayılı Sayıştay Kanunu yeni 6085 Sayılı Sayıştay Kanunu ismini almıştır. Yeni kanun ile birlikte mali sistemin ana hatları çizilmiş, Sayıştay’ın yeri ve görevleri belirtilmiştir. Gerek Sayıştay’ın resmi sitesi gerekse de 6085 sıra sayılı Sayıştay Kanunu, kurumun işlev ve görevlerini tanımlamıştır. Bu tanıma göre Sayıştay merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının ve mahalli idarelerin denetlenmesi, hesap ve işlemlerinin kesin hükme

bağlanması, TBMM'ye doğru, yeterli, zamanlı raporlar ve bilgiler sunulması, yapılan iş ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetlenmesi, sorumluların hesap ve işlemlerinden kamu zararına yol açan hususlarının kesin hükme bağlanması görevleri ile yükümlü hale getirilmiştir. Yani Sayıştay'ın, Anayasa ve yasalarla tanımlanan üç temel görevi vardır: Denetim, Yargılama, Raporlama.

Fakat özellikle 2010 yılından bugüne düzenleme ve denetleme işlevine haiz olan kurumların bağımsızlığı başta olmak üzere denetleyici sorumluluklarının da siyasi saiklerle aşındırılması anayasal düzlemin dışında bir hattın oluşmasına neden olmuştur. Sayıştay Başkanlığı dışında T.C. Merkez Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Rekabet Kurumu, Sermaye Piyasası Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu gibi kurumlar mevcut hükümetin verdiği ideolojik talimatlar doğrultusunda hareket etmek zorunda bırakılmıştır. Bu zorundalık durumu, kurum yöneticilerinin liyakat esasına göre atanmaması ile birleşince, kurumsal kapasiteler yerle bir olmuştur.

Yanı sıra iktidar partisinin teşkilat kadrolarından devşirilen bir memur prototipi oluşturma politikası ile söz konusu kurumların anayasal çerçevede kendilerine atfedilen görev ve sorumlulukları yerine getirmemeleri olağanlaşmıştır. Kaldı ki düzenleme ve denetleme işlevini yerine getirme refleksinde bulunacak kurumlara yönelik olarak iktidar tarafından ivedi şekilde bir görev değişikliği, yerinden etme, görevden azil gibi gayri hukuki yaptırımlar uygulanmaktadır. Böylece “havuç-sopa” yöntemiyle kurumlar ve yöneticileri, iktidara tam ve etkin şekilde bağımlı kılınmaktadır. Sayıştay'dan beklenen kamunun kaynak sağlama ve kullanmada etkin, verimli ve tutumlu bir performansa ulaşma sürecini denetlemek, şeffaflık, kamuoyunu yanıltacak biçimlerde herhangi bir raporlamadan kaçınma, yurttaşların haklarını koruma ve inceleme gibi tutumlarda bulunmasıdır.

Türkiye halklarının refah ve mutluluğu için; kendisine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmesi, siyasi talimat ve sermaye baskısından korunması gereklidir. Tüm dünyada yüksek denetim organlarının etkin ve verimliliğe geçişi sağladığı bugünkü ortamda Türkiye Sayıştay'ın da etkin ve verimliliğe geçmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Türkiye Sayıştay'ı açısından denetim sadece denetim organlarının bir sorunu değildir yasama organını da yürütme organını da doğrudan ilgilendirmektedir. Kamu kaynaklarının akılcı, yararlı, hak gaspına uğratılmaksızın, yolsuzluğa mahal vermeksizin kullanılması gereği yasama organı kendine düşen görevi yapmalıdır.

3.6.1.Genel Uygunluk Bildirimi

TBMM'den çıkan 2020 Bütçe Kanunu ile kamu idarelerine 1 trilyon 172 milyar liralık ödenek verilmiş, 2019 yılından devreden ve yıl içerisinde ek ödenekten aktarılan ödeneklerle birlikte yıl sonu ödenek toplamı 1 trilyon 257 milyar liraya çıkmıştır.

	Milyon TL
Başlangıç Ödenekleri Toplamı	1.172.068
Yıl Sonu Ödenekleri Toplamı	1.257.399
Ertesi Yıla Devredilen Ödenekler Toplamı	24.142
İptal Edilen Ödenekler Toplamı	17.940
Ödenek Üstü Giderler Toplamı	94.879

Bütçe ödeneklerinin 17,9 milyar lirası yıl içerisinde iptal edilirken 24,1 milyar lirası ise 2021 yılına devredilmiştir. 2020 yılı bütçesiyle toplam 94,9 milyar liralık ödenek üstü harcama yapılmıştır. 2020 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Kesin Hesap Kanunu Teklifiyle, ödenek üstü yapılan bu harcama için tamamlayıcı ödenek verilmesi istenmektedir.

3.6.2. 2020 Yılı Bütçe Gerçekleşmeleri

2020 yılında 1 trilyon 28,4 milyar liralık bütçe gelirin karşılık 1 trilyon 203,7 milyar liralık bütçe harcaması yapılmış ve bütçe 175,3 milyar lira açık vermiştir.

	Milyon TL
Bütçe Gelirleri Toplamı (Net)	1.028.446
Bütçe Giderleri Toplamı (Net)	1.203.737
Bütçe Açığı	-175.292

3.6.3. Yedek Ödenek Kullanımı

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 23'üncü maddesine göre merkezi yönetim bütçesine "bütçe kanununda belirtilen hizmet ve amaçları gerçekleştirmek, ödenek yetersizliğini gidermek veya bütçelerde öngörülmeven hizmetler için" genel bütçe ödeneklerinin yüzde 2'si kadar yedek ödenek konulabilmektedir. Bu ödenekten aktarma yapma yetkisi ise Cumhurbaşkanına aittir.

2020 yılı bütçesine de başlangıçta 3,7 milyar liralık yedek ödenek bulunmaktaydı. Ancak bu ödenek, diğer kuruluşların ödeneklerinden yapılan 92,8 milyar liralık aktarmayla, 96,5 milyar liraya yükselmiş ve tamamı Cumhurbaşkanı tarafından değişik kamu idarelerine dağıtılmıştır.

Hem Bütçe Kanunu'nun 6'ncı maddesi hem 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 21'inci maddesi ve hem de genel bütçe ödeneklerinin yüzde 10'unu geçmemek koşuluyla kamu idarelerinin bütçeleri arasında ödenek aktarılması konusunda Cumhurbaşkanı'na yetki vermektedir. Cumhurbaşkanı'nın bu şekilde dağıttığı toplam ödenek, genel bütçe başlangıç ödeneğinin yüzde 8,6'sına ulaşmış bulunmaktadır.

2020 yılında Milli Eğitim Bakanlığının 44,6 milyar TL, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 14,5 milyar TL, Milli Savunma Bakanlığının 12 milyar TL, Sağlık Bakanlığının 10,1 milyar TL, Diyanet İşleri Başkanlığının 5,1 milyar TL, Adalet Bakanlığının 3 milyar TL, Jandarma Genel Komutanlığının 1,4 milyar liralık ödeneği yedek ödeneğe aktarılmıştır. Bütçesinden Yedek Ödeneğe en fazla aktarım yapılan bakanlık, 44,6 Milyar TL ile Milli Eğitim Bakanlığının'dır.

Sayıştay'ın belirlemelerine göre kurum dışı aktarmalarla (yedek ödeneğe aktarma) ödenekleri 90,4 milyar lira azaltılan Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli Savunma Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığının ödenek üstü harcama tutarı ise 92,4 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Diğer kurumların ödenek üstü harcama yapmalarına yol açacak şekilde yapılan bu aktarma işlemiyle 96,5 milyar liraya ulaşan yedek ödenek, Aile ve Çalışma Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı gibi kuruluşlara dağıtılmıştır.

Cumhurbaşkanı'nın kamu idareleri arasında gerçekleştirdiği bütçe aktarımı; bütçesinden yedek ödeneğe aktarım yapılan bakanlıkların, ödenek üstü harcama yapması ile sonuçlanmaktadır. Cumhurbaşkanı kendisine tanınan söz konusu yetkiyi sonuna kadar kullanmakla, bütçe hakkının getirdiği şeffaflığa da hanel getirecek uygulamalara imza atmış olmaktadır. Bütçe Kanununda, bakanlıklara verilmesi kabul edilen ve onaylanarak bütçe kanununa işlenen ödenek miktarları arasında sadece Cumhurbaşkanı'nın karar verdiği aktarımlar yapılmaktadır.

3.6.4. Borç Batağı Büyüyor, Borçlar Artıyor

- 2019 yılından 2020 yılına 755,1 milyar liralık iç borç devredilmişti. 2020 yılında 439,9 milyar liralık iç borçlanmaya karşılık, 218,2 liralık iç borç geri ödemesi yapılmış; bunun sonucunda 221,9 milyar liralık net iç borçlanma gerçekleşmiştir. Ancak borç stoku 305 milyar lira artmıştır. Artışın 83 milyar lirası da kur artışından kaynaklanmıştır.

Dolayısıyla 2020 yılından 2021 yılına 1 trilyon 60,4 milyar liralık iç borç devredilmiş bulunmaktadır.

- 2019 yılında 2020 yılına 572,1 milyar liralık da devlet dış borcu devredilmişti. 2020 yılında 145,1 milyar liralık dış borç kullanılmış, 119,9 milyar liralık da dış borç ödemesi yapılmıştır. Dolayısıyla net 25,2 milyar liralık dış borçlanma gerçekleştirilmiştir. Ancak 2020 yılında dış borçlar 178 milyar lira artmış bulunmaktadır. Artışın 153 milyar liralık kısmı kur farkından kaynaklanmıştır.
- 2020 yılından 2021 yılına 750 milyar liralık devlet dış borcu aktarılmıştır.
- 2020 yılı Bütçe Kanununa göre, Hazine'nin yıl içerisindeki net borçlanma limiti 140,1 milyar lira düzeyinde bulunuyordu. Hazine ve Maliye Bakanı ile Cumhurbaşkanının ayrı ayrı yüzde 5'er olan artırma yetkisiyle birlikte, bu limit 154,4 milyar liraya yükselmiştir. Ancak bu limit yetmeyince yapılan bir yasal düzenlemeyle limit yeniden yükseltilerek 308,9 milyar liraya çıkarılmıştır.
- 2020 yılında 221,7 milyar lirası net iç, 25,2 milyar lirası da net dış borçlanmadan olmak üzere toplam 246,9 milyar liralık net borçlanmaya gidildiği için Hazine borçlanma limitini aşmıştır.
- 2019 yılından 2020 yılına 114,4 milyar liralık Hazine garantili borç devretmiştir. Hazine 2020 yılı içerisinde 14,8 milyar liralık yeni borca garanti vermiştir. Ancak bu sınırın üzerine çıkılarak, Hazine garantili borçlar yıl içerisinde 36,9 milyar lira artmıştır. Artışın 22 milyar lirası da kur farkından kaynaklanmıştır.
- 2020 yılından 2021 yılına devreden Hazine garantili borç tutarı ise 151,3 milyar lira olarak gerçekleşmiştir.

3.6.5. Kamu İdarelerine İlişkin Tespitlerde Öne Çıkanlar

3.6.5.1. Döner Sermaye İşletmeleri Kanuna Uygun Yapılandırılmıyor

Bazı kamu idarelerinde kanunla belirlenen bütçe dışında döner sermaye bütçeleri de bulunmaktadır. Bu kamu idareleri tarafından yapılan harcamaların bir kısmı TBMM tarafından onaylanan bütçeden, bazı harcamalar ise döner sermaye bütçelerinden yapılmaktadır.

Gelirler için de benzer durum söz konusudur. Bu durum kamu idarelerinin tüm gelir ve giderlerinin kamu idarelerinin bütçelerinde gösterilememesine neden olmaktadır. 5018 sayılı

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanun'un öngördüğü sisteme uygun olmayan döner sermaye işletmelerinin, aynı Kanun'un Geçici 11'inci maddesi gereğince 31.12.2010 tarihine kadar yeniden yapılandırılmaları gerekmektedir. Ancak döner sermaye işletmeleri şimdiye kadar kanunda öngörülen ilke ve esaslara uygun olarak yapılandırılmamıştır.

3.6.5.2.Kamu İdarelerine Ait Taşınmazlar Envanterden Kaçırılıyor

Bazı kamu idarelerine ait taşınmazlara ilişkin olarak fiili envanter çalışmalarının tamamlanmadığı, taşınmazların değerlerinin belirlenmediği ve değer artırıcı harcamaların uygun şekilde muhasebeleştirilmediği, cins tashihinin yapılmadığı, muhasebe kayıtlarına yansıtılmadığı ve ilgili hesaplarda takip edilmediği tespit edilmektedir.

3.6.5.3.Kamu İdarelerine Tahsis Edilen Taşınmazların Mülkiyet ve Kullanımı Belirlenemiyor

Bazı kamu idareleri arasındaki taşınmaz tahsis işlemlerinin muhasebeleştirilmediği ya da hatalı muhasebeleştirildiği ve bu sebeple söz konusu taşınmazların mülkiyet ve kullanım durumlarına ilişkin sağlıklı bilgiye ulaşamadığı, bu taşınmazların değerine ilişkin çalışmaların tamamlanmadığı tespit edilmektedir.

3.6.5.4.Taşınmazlar Pazarlık Usulü ile Kanuna Aykırı Olarak Kiraya Veriliyor

Belediye, il özel idaresi, üniversite gibi kamu idarelerinin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazlar "Devletin özel mülkiyetindeki" ve "Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler" kapsamında değildir. Bu nedenle pazarlık usulüyle kiraya verilemezler. Devletin özel mülkiyeti veya hüküm ve tasarrufu altında olmayan taşınmazların kiralanmasında ihale usulü yerine pazarlık usulünün kullanılması, ihalelerde açıklık ve rekabetin sağlanması ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.

Bazı kamu idarelerinde; taşınmazın işgalli kullanımının tespitine yönelik çalışmaların sağlıklı yürütülmediği, işgal tespit edilenlerde ecrimisil tahakkuk ettirilmediği ya da eksik tahakkuk ettirildiği veya ecrimisil tahakkuk ettirmek ile birlikte taşınmaz tahliye edilmediği için mevzuata aykırı kullanımların devam ettiği tespit edilmektedir.

3.6.5.5.Taşınmazların Kira Bedelleri Mevzuata Aykırı Olarak Belirleniyor

Bazı kamu idarelerinde, tahmin edilen kira bedelinin belirlenmesine yönelik çalışmaların mevzuatta öngörülen şekilde yürütülmemesi nedeniyle ilk yıl kira bedelinin rayiç değeri yansıtacak şekilde belirlenmediği tespit edilmektedir.

3.6.5.6.Kamu İdarelerinin Özel Banka Hesapları Şeffaflığa ve Hesap Verilebilirliğe Aykırı

Kamu idareleri adına bankalarda açılan bütün hesapların 102 Banka Hesabında gösterilmesi gerektiği halde bazı kamu idarelerinde muhasebe kayıtlarında yer almayan ve/veya ilgili muhasebe birimlerinin bilgisi ve tasarrufu dışında olan banka hesaplarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, mali tabloların doğru ve güvenilir bilgi sunmasını engellemekte ve şeffaflık ile hesap verilebilirliğin sağlanmasını güçleştirmektedir.

3.6.5.7. Araç Kiralamalarında Mevzuata Uyulmuyor

Mevzuatta belirlenen makam ve hizmetler dışında kullanılmak üzere bazı kamu idareleri tarafından hizmet alımı yoluyla kiralama işi kapsamında yabancı menşeli ve/veya silindir hacmi 1600 cc'yi geçen araç kiralandığı tespit edilmektedir.

3.6.5.8. İhalelerde Hafriyat Döküm Alanlarının Belirlenmesinde Bile Usulsüzlük Yapılıyor Denetimlerde bazı kamu idareleri tarafından ihale edilen işlerde ortaya çıkan malzemelerin nakledilmesi için gerekli olan depo yerlerinin ihale dokümanında belirlenmeyip yüklenicinin inisiyatifine bırakıldığı ve takibine ilişkin bir işlem yapılmadığı görülmüştür. Hafriyat döküm alanlarının belirlenmemesi, takibinin yapılmaması veya yüklenicinin kontrolüne bırakılmasının, yapım işlerinde çıkan hafriyat toprağı ve inşaat/yıkıntı atıklarının kontrolsüz bir şekilde yol kenarlarına, dere yataklarına, ormanlık alanlara, denizlere, göllere, vb. yerlere dökülmesi ekolojik tahribata yol açmaktadır.

3.6.6. Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu

35 genel bütçeli kamu idaresi, 98 özel bütçeli idare (yükseköğretim kurulu, üniversiteler ve yüksek teknoloji enstitüleri), 30 özel bütçeli diğer idare, 2 sosyal güvenlik kurumu, 9 il özel idaresi, 153 belediye olmak üzere toplam 327 kamu idaresinin faaliyet raporu değerlendirmeleri ve denetim sonuçları dikkate alınarak yapılmıştır.

Kamuda, hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın artırılması açısından önemli gözükten faaliyet raporlarıyla ilgili Sayıştay'ın belirlemeleri şöyledir:

- Sayıştay tarafından değerlendirmeye tabi tutulan kamu idarelerinden 21'inin faaliyet raporunu yayımlamadığı görülmüştür. (Bu idarelerden 4'ü genel bütçeli idare, 2'si özel bütçeli idare (üniversite) ve 15'i belediyedir.)
- İdare faaliyet raporunu yayımlayan 306 kamu idaresinden ise 34'ünün yayımlama tarihinin mevzuat gerekliliğine uygun olmadığı tespit edilmiştir.

- 147 kamu idaresinin ise öngörülen bölümlerden en az birine idare faaliyet raporlarında yer vermediği görülmüştür.
- 73'ünün faaliyet raporunda kullanılan kaynaklar hakkında bilgi vermediği tespit edilmiştir.
- 219 kamu idaresinin faaliyet raporunda temel mali tablolara ve bu tablolara ilişkin açıklamalara yer vermediği görülmüştür.
- 121 kamu idaresinin yardım yapılan birlik, kurum ve kuruluşlara ilişkin bilgilere idare faaliyet raporunda yer vermediği görülmüştür.
- Kamu idarelerinden 129'unun tüm varlık ve yükümlülüklerini faaliyet raporlarında açıklamadığı tespit edilmiştir.
- Faaliyet raporu hazırlayan kamu idarelerinden 229'unun bütçe hedef ve gerçekleştirmeleri arasında meydana gelen sapmaların nedenleri hakkında açıklama yapmadığı görülmüştür.
- Faaliyet raporu hazırlayan kamu idarelerinden 107'sinin bütçe ile tahsis edilen ödeneklerin dışında idarenin kullanımına tahsis edilen özel ödenek, dış proje kredisi veya bağış ve yardım gibi kaynakları faaliyet raporunda göstermediği görülmüştür.
- Faaliyet raporu hazırlayan kamu idarelerinden 44'ünün bütçe ödeneklerini başlangıç ve yılsonu ödenekleri olarak ayrı ayrı göstermediği görülmüştür.
- Faaliyet raporu hazırlayan kamu idarelerinden 64'ünde bütçe hedefleri ödenek cetvelleri ile karşılaştırıldığında, hedeflerin doğru gösterilmediği görülmüştür.
- Faaliyet raporu hazırlayan kamu idarelerinden 22'sinin yıl sonu ödeneklerini doğru kaydetmediği görülmüştür.
- Faaliyet raporu hazırlayan kamu idarelerinden 23'ünün bütçe gerçekleştirmelerinin, düzenlilik denetimi sonuçları itibarıyla kontrol edildiğinde, gerçeği yansıtmadığı görülmüştür.

3.6.7.Önemli Bulguların Tespit Edildiği Kamu İdareleri

İLETİŞİM BAŞKANLIĞI

2020 yılı harcamaları 440,9 milyon lira olan İletişim Başkanlığının, bu harcamalarının 329,8 milyon liralık kısmının cari harcamalardan (mal ve hizmet alımlarından) meydana gelmektedir.

Raporda dikkat çeken bu yüksek tutardaki harcamanın 298,9 milyon lirasının Anadolu Ajansı'na (AA) yapılan parasal aktarmadan kaynaklandığı ifade edilmektedir.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

İdare, taşınırlara ilişkin bazı iş ve işlemlerini mevzuata uygun olarak yerine getirmemekte ve kayıt işlemlerini düzenli olarak yapmamaktadır.

Kuruma ait taşınmazlara ilişkin fiili envanter çalışmalarının, taşınmazların değerlerinin belirlenerek bu değerler üzerinden kayıtlara alınma işlemlerinin tamamlanmadığı tespit edilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı merkez birimlerinde Kamu İhale Kanunu'nun 22/d maddesine göre doğrudan temin yoluyla yapılan alımlarda yerine getirilmeyen hususlar tespit edilmiştir.

Kurumda elden çıkarılacak stoklar ve maddi duran varlıklar hesabında kayıtlı bulunan ihtiyaç fazlası maddi duran varlıklar için işlem yapılmamıştır.

İdare, Kamu İhale Kanunu'na göre açık ihale usulü ile gerçekleştirmesi gereken işlerin temini için uygun olmayan usuller kullanmıştır.

HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI

Stratejik yönetim anlayışının temel dokümanı olan İdare Faaliyet Raporu 2018 yılından beri mevzuatta öngörülen sürede yayımlanamamaktadır.

Bakanlık tarafından 2020 yılı içerisinde gerçekleştirilmiş olan hibe işlemlerinin incelenmesi sonucunda toplam 13.381.009 ABD Doları tutarında üç adet hibe anlaşması imzalanmış olmakla birlikte söz konusu hibe anlaşmaları Kamu Borç Yönetimi Raporu'nda yer almamaktadır.

ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI

2017, 2018 ve 2019 yılı Sayıştay Denetim Raporlarında da konu edildiği üzere, 2017/13 sayılı ÖYK Kararı uyarınca TL'ye çevrilen alacaklara TL cinsinden Hazine alacakları için uygulanan faiz oranının uygulanmamasından kaynaklanan eksik tahsilatların giderilmesi gerekmektedir.

2014, 2015, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yılı Sayıştay Denetim Raporlarında da konu edildiği üzere, değer tespit komisyonu tarafından gerçekleştirilen işlemleri kapsayan değer tespit sonuçlarının, kuruluşun özelleştirme işlemi tamamlanarak devir sözleşmesinde yer alan yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra kamuoyuna duyurulması gerekmektedir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı söz konusu gerekliliklere aykırı davranmaktadır.

MERKEZ BANKASI

Merkez Bankası, 2020 yılında sözleşmeyle 6 adet 1. Grup (Audi A6 Sedan 45 Turbo FSI Quattro 245 HP Design S Tronic), 18 adet 2.Grup (Audi A4 Sedan 40 TDI 190 HP Advenced S Tropic Pi) ve 15 adet 3. Grup (Audi A4 Sedan 45 TFSI Quattro 245 HP Advenced S Tronic) olmak üzere silindir hacmi 1600 cc'nin üzerinde ve yerli katkı oranı %50 oranının altında kalan yabancı menşeli toplam 39 adet binek araç kiralamıştır. Kiralanan bu taşıtlar, Taşıt Kanunu'nun "Taşıt verilecekler" başlıklı 4'ncü maddesine ekli (1) ve (2) sayılı cetvellerde sayılmayan makamlara, diğer bir ifadeyle taşıt tahsisi hakkı olmayan kişilere tahsis edilmiştir.

Merkez Bankasının, Sayıştay denetimine sunduğu ödeme belgeleri ve eki kanıtlayıcı belgelerin büyük çoğunluğunun, TCMB'nin ödeme veya muhasebe sisteminde yer alan sistem çıktıları olduğu ya da sanal ortamda oluşturulmuş bilgi ve belgeler olduğu belirlenmiştir.

Sunulan ödeme belgelerinin asıl veya nüsha olmadığı, ödeme emri belgelerinin standart bir formata sahip bulunmadığı, ödemeye esas kanıtlayıcı belgelerin bir ödeme emri formuna bağlanmadığı, kanıtlayıcı belgelerin, sistem çıktılarının ekinde yer alan belgelerin büyük çoğunluğunun fotokopi niteliğinde olduğu, elektronik ortamda ya da ödeme sistemi çıktısı olarak sunulan bu evrakların bir kısmında, muhasebe kaydını gösteren muhasebe işlem fişlerinin yer almadığı, bir kısmında vergi işlemlerini gösteren muhasebe işlem fişlerinin yer almadığı, muhasebe işlem fişlerinin tamamının da yetkili ve sorumlularca imzalı olmadığı, bir kısmında ise kanıtlayıcı evraklarda eksiklikler bulunduğu tespit edilmektedir.

"Bir belgenin asıl ya da aslı ile aynı hükmünde olabilmesi için her birinin düzenleyen/yetkili kişilerce imzalı olması" gerektiği ifade edilmiştir. Merkez Bankasının denetime sunduğu belgelerin büyük bir kısmının bu niteliği taşımadığı, asıl olmayan, imzasız ve fotokopi mahiyetinde sistem çıktıları olduğu belirtilmiştir.

Merkez Bankası kanuna aykırı olarak personelinin ve yakınlarının özel sağlık sigortası için geçtiğimiz yıl 52 milyon lira harcamıştır. Raporda "Merkez Bankası (TCMB) bütçesinden Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) Genel Sağlık Sigortası primi ödenmesine rağmen, TCMB personeli ve bunların bakmakla yükümlü oldukları kişilerin tedavi ve ilaç giderleri için özel bir sigorta şirketiyle bağitlanan sözleşme kapsamında 52 milyon 178 bin lira tutarında mevzuata aykırı ödeme gerçekleştirilmiştir" denilmektedir.

TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONU (TMSF)

TMSF, 2016 yılında yaptığı bir ihaleyle sattığı Ticari ve İktisadi Bütünlük ihalesinden elde ettiği gelirle, yine Fon'a borçlu grup bünyesinde bulunan ancak söz konusu TİB kapsamında

bulunmayan, aynı zamanda fonun yönetim ve denetiminde de yer almayan Enerji San. ve Tic. A.Ş.'nin, 1 milyon 283 lira tutarındaki kamu borcu taksidinin ödendiği tespit edilmiştir. Sayıştay'ın bu tespiti 2016-2019 yıllarına ilişkin raporlarında da yer vermesine rağmen TMSF tarafından herhangi bir düzeltici işlem yapılmadığı belirtilmektedir.

TMSF'nin yine, Fon alacaklarına mahsubu yapılmak üzere Fon hesaplarında bekleyen tutarlardan, fonun yönetim ve denetiminde bulunmayan, Fon'a borçlu grup şirketlerinin yapılandırılmış kamu borçları ile diğer borçlarına ait bir bankaya olan borcun ödenmesi için 2016 yılında Grup şirketlerine toplam 196,6 milyon lira ve 8,3 milyon sterlin (Bugünkü kurlarla yaklaşık 115 milyon lira) aktarıldığı tespit edilmiştir. Sayıştay, 2016 - 2019 yılları Sayıştay Denetim Raporu'nda yer alan bu bulgularla ilgili olarak TMSF'nin herhangi bir düzeltici işlem yapmadığını bildirmiştir.

Sayıştay'ın TMSF için hazırladığı 2019 yılı raporunda, fona devredilen bir bankanın hakim ortağı grubun borcunu, 116,3 milyon dolar eksik hesapladığını bildirmişti. Buna göre TMSF, gruptan 29 Ocak 2010 tarihinde 232.7 milyon dolar tahsilat yapmıştır. 31 Mayıs 2010 tarihinde ise grubun Fon'a olan toplam 1 milyar 563 milyon dolarlık borcuna, yüzde 50 indirim yapılmıştır. Aynı yıl Ocak ayında ödenen 232,7 milyon dolar, 1 milyar 563 milyon dolarlık asıl borçtan indirilmek yerine, yüzde 50 indirim yapılan tutardan düşülmüştür. Ocak ayında tahsil edilen bu tutar eğer ilk tutardan düşülüp, daha sonra kalan borçta yüzde 50 indirim yapılsaydı, grubun TMSF'ye borcu 665,2 milyon dolar olacaktı. Ancak, yüzde 50 indirim yapıldıktan sonra kalan borçtan düşüldüğü için grubun borcu 548,8 milyon dolara indi. Sayıştay'ın, 2020 yılı raporunda, TMSF'nin kamuyu 116,3 milyon dolar zarara uğratan bu hatasını düzeltmek için herhangi bir işlem yapmadığı belirtilmektedir.

Sayıştay, TMSF'nin, bir başka hesaplamayla da hesap hatası yaparak 116,3 milyon dolar eksik hesaplanan alacağıyla ilgili olarak 23,2 milyon dolarlık faiz hatası yaptığını bildirmiştir. Buna göre, Fon'a borçlu grubun 221,5 milyon dolarlık borcunu bir başka grup üstlenmekte ve yapılan protokole göre, borcu üstlenen grubun yaptığı ödemeler, asıl borçlu grubun borçlarından mahsup edilmektedir. TMSF, borcu üstlenen gruba, borcun vadesinde ödenmeyen kısmı için işlettiği 23,2 milyon dolar faizi, asıl borçlu grubun borcundan düşmektedir. Dolayısıyla bu işlem, asıl borçlu kuruluşun borcunu, diğer bir ifadeyle TMSF'nin gruptan olan alacağını; 23,2 milyon dolar azaltmaktadır.

TMSF personeli ile bakmakla yükümlü oldukları kişilerin tedavi ve ilaç giderlerinin karşılanması amacıyla, Fon bütçesinden SGK'ya sosyal güvenlik ve sağlık primi ödenmesine rağmen, bunların tedavi ve ilaç giderleri için yine Fon bütçesinden, 2012-2020 döneminde;

toplam, 14,6 milyon lira ödeme yapıldığı belirtilmiş, mevzuata aykırı olarak yapılan ödemenin ilgililerden tahsil edilmesi istenmiştir.

Rapora göre, TMSF, emekliye ayrılıp emekli aylığı almaya başlayan Fon Kurulu üyelerine, bir süre özlük haklarını ödemeye devam etmiş; bu yolla, bir fon kurulu üyesine 2014, 2015 ve 2016 yıllarında toplam 423 bin lira, bir başka üyeye 2016 ve 2017 yıllarında toplam 493 bin lira, bir başkasına 2019 ve 2020 yıllarında 313 bin lira, bir diğerine de yine 2019 ve 2020 yıllarında toplam 304 bin lira ödenmiştir. Fon Kurulu üyeliği sona erdikten sonra eski işine dönemeyen üyeler için getirilmiş bir düzenlemenin, Fon Kurulu üyeliğinden emekli olarak ayrılan üyelere de uygulanması nedeniyle mevzuata aykırı olarak yapılan bu ödemenin toplam tutarı ise 1 milyon 533 lira olarak hesaplanmaktadır.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

Yurtdışı misyonların iş ve işlemlerinde kullanmak üzere ön ödeme niteliğinde gönderilmiş olunan tutarlar ile bunlardan yapılan harcamaların mahsuplarına ilişkin tutarların kayıtlarında yönetmelikte belirtilen şekilde ön ödemenin verildiği tarihteki kurlar yerine ön ödemenin verildiği tarihten önceki ayın döviz satış kuru esas alınmıştır. Bu durumun yönetmeliğe aykırı olmasının yanı sıra, kur farkından kaynaklanan sonuçlar doğurduğu belirlenmiştir.

MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI

Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü vekalet ücreti yıllık üst limiti, sadece yılın ikinci altı ayında geçerli olan memur aylık katsayısı dikkate alınarak hatalı hesaplanmıştır.

Ankara Dikimevi, 5'inci Ana Bakım Fabrika ve 1'inci Hava Bakım Fabrika Müdürlüklerinde işçilerin memurlar için ayrılan kadroya ilişkin işlerde çalıştırıldığı tespit edilmiştir. Toplam 143 işçinin memur kadrosundaki işlerde çalıştırıldığı belirlenmiştir

3'üncü Hava Bakım Fabrika Müdürlüğü ve Elektrooptik Sistemler Fabrika Müdürlüğü Döner Sermaye İşletmelerince yıllık karlardan genel bütçeye gelir kaydedilmek üzere Hazineye yatırılması gereken tutarlar eksik yatırılmıştır. Her iki işletmenin yıllık karlarının yüzde 20'sini Hazineye yatırdığı, kalan yüzde 80'i yatırmadığı tespit edilmiştir.

Askeri kantinler ile orduevi ve kışla gazino müdürlükleri ile özel eğitim merkezi komutanlıklarının mal ve hizmet alımlarında Kamu İhale Kanunu hükümlerinin uygulanmadığı tespit edilmiştir.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan eserlerin taşınır kodlarının müze envanter kayıt sistemiyle uyumlu olmadığı, fiili olarak ambar kullanımı ile resmi kayıtlarda yer alan ambar kayıtlarının örtüşmediği, depoların uygun muhafaza şartlarına sahip olmadığı görülmüştür. Kayıp ve kaçak konusunda herhangi bir zafiyete sebebiyet verilmemesi için Hazine Bakanlığı tarafından belirlenen taşınır kodlarının müze envanter kayıt sisteminde referans alınması önerilmiştir.

Tanıtma Genel Müdürlüğü'nce yurtdışı teşkilatlarına gönderilen avans ve kredilerin mahsup işlemleri yasal süre içerisinde gerçekleştirilmemiş, zamanında mahsup edilmeyen avanslar hakkında Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uygulanmamıştır. Bakanlık tarafından mahsup edilmemiş avans/kredi tutarının 12 milyon 913 bin 110,06 TL tutarında olduğu belirlenmiştir.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Vakıflar Genel Müdürlüğü ile bölge müdürlüklerinde mazbut ve mülhak vakıflara ait olup müzelerde sergilenmeyen bazı teberrükât eşyaları (Cami ve mescitlerde mevcut olan, hayırsever kişi veya kuruluşlar tarafından bağışlanmış her türlü eşyaya) ile satın alma veya bağışlanma yoluyla edinilen bazı taşınırların taşınır kayıtlarının bulunmadığı tespit edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde bulunan ve Bölge Müdürlüklerince kiralama işlemleri gerçekleştirilen bazı taşınmazların mevzuata aykırı olarak 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nun (51/g) maddesine göre pazarlık usulüyle kiraya verildiği görülmüştür. Yapılan incelemede, 192 adet taşınmazın (51/g) pazarlık usulü ile kiraya verildiği görülmüştür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü ile idare ve temsil ettiği vakıflara ait taşınmazların restorasyon veya onarım karşılığı kiralama işlemleri ile yapım veya onarım karşılığı kiralama işlemlerinde mevzuat kapsamında ve işletme döneminde kontrol zafiyeti bulunduğu tespit edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğünce, vakfiyelerde yer alan hayır şartlarının yerine getirilmesi amacıyla, ailelerinin maddi durumu yeterli olmayan, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda örgün eğitim gören öğrencilere yapılan eğitim yardımıyla öğrencilerin ve aile bireylerinin başvuru formunda beyan ettiği bazı bilgilerin kontrollerinin yapılmaması sebebiyle bazı öğrencilerin haksız yere eğitim yardımına hak kazandığı görülmüştür.

Bezm-i Alem Üniversitesinin kuruluşunda Vakıflar Meclisince belirlenen Üniversite Tıp Fakültesinin sağlık hizmetinin %20'sinin ücretsiz olarak yoksul ve ihtiyaç sahibi kişilere

verilmesine ilişkin şartın sağlanmadığı ve genel müdürlükçe yükümlülüğün takibinin yapılmadığı belirlenmiştir.

Vergi muafiyeti tanınan vakıfların Vakıf Bilgi Yönetim Sistemi üzerinden verdikleri beyannamelerinde bazı vakıfların elde ettikleri brüt gelirlerin en az üçte ikisinin sağlık, sosyal yardım, eğitim, bilimsel araştırma ve geliştirme, kültür ve çevre koruma ile ağaçlandırma faaliyetlerinden oluşan amaçlara harcanmadığı, söz konusu muafiyet şartlarını taşımadığı görülen vakıflara ilişkin bilgilerin Hazine ve Maliye Bakanlığı ile paylaşılmaması sonucu vergi muafiyetinin devam ettiği tespit edilmiştir.

Bölge Müdürlüklerince kiraya verilen taşınmazların kira süresi sonunda ihale düzenlenmeden bir taahhütname ile yeniden aynı kişilere kiraya verildiği tespit edilmiştir. Yapılan incelemede, vakıfların mülkiyetinde ve yönetiminde bulunan muhtelif taşınmazların 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nda belirtilen 3 yıl ve belirli hallerde kiraya verme süresinin 10 yılı aşamayacağı hüküm altına alınmış olmasına rağmen mevcut kullanıcıları tarafından 10 yılı geçen sürelerle kullanılmaya devam edildiği ve kira süresi sonunda ihale düzenlenmeden (süre uzatımı yapılarak) aynı kişilere yeniden kiraya verildiği belirlenmiştir.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığınca düzenlenen muhtelif programlar nedeniyle davet edilen misafirlerin ve geçici görevler dolayısıyla görevlendirilen personelin uçak biletleri ile havalimanı transferi taşımacılık hizmeti alımları kamu ihale mevzuatına uyulmaksızın bir firma ile protokol düzenlenerek temin edilmiştir.

Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığınca, Bakanlık merkez teşkilatı makam ve koruma hizmetlerinde kullanılmak üzere 8 adet sürücülü araç kiralama hizmet alımı işi ihale usulleri kullanılarak yapılması gerekirken doğrudan teminle gerçekleştirilmiştir.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nce doğrudan teminle gerçekleştirilen ve teslimi belli bir süreyi gerektiren tadilat, bakım ve onarım, büyük onarım gibi hizmet alımları sözleşmeye bağlanmamıştır. Doğrudan teminle gerçekleştirilerek sözleşmeye bağlanmayan makam katının tadilatı dahil 9 adet iş tespit edilmiştir. Bu işlerin toplam tutarı 370 bin 177 TL olarak hesaplanmıştır.

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Federasyonu tarafından basılı kağıtlar ile plakaların satışından elde edilen net gelirin yüzde 60'lık kısmı yanlış hesaplanarak, Genel Müdürlük

Merkez Saymanlığına yatırılması gereken tutar eksik yatırılmıştır. Bu yanlış hesaplamadan doğan, toplam 27 milyon 653 bin 196,44 TL tutarında alacak olduğu tespit edilmiştir.

Emniyet Genel Müdürlüğü ve İl Emniyet Müdürlüklerindeki adli ve idari davalara ait ilamların bir kısmının yasal ödeme süresi içinde ödenmediği saptanmıştır.

ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI

Nihai tüketiciye elektrik enerjisi satışı yapan lisans sahibi tüzel kişiler tarafından, tüketici elektrik faturaları üzerinden tahsil edilerek Bakanlık banka hesabına yatırılıp bütçeye gelir kaydedilmesi gereken yüzde 1 oranındaki Elektrik Enerjisi Fonu (EEF) (Sektör altyapı giderlerine katkı payı) tutarlarının, tam olarak tahsil edilemediği tespit edilmiştir. Bu gelirlerin takip ve tahsili konusunda Bakanlık, hiç yatırmayan veya eksik yatıran şirketlerle ilgili olarak Vergi Denetim Kuruluna yazı göndermekte, ancak halen hiç ödemeyen veya eksik ödeyen şirketlerle ilgili sorunlar devam etmektedir.

- Rapora göre 2019 yılında elektrik satışı yapan 174 şirketten, 41'i hiç ödeme yapmamış, 15 şirket ise eksik veya gecikmeli ödemiştir.
- 2020 yılında elektrik satışı yapan 197 şirketten; 37'si hiç ödeme yapmamış, 18'i eksik veya gecikmeli ödemiştir.
- Rapora göre eski adıyla Elektrik Enerjisi Fonu (EEF) (Sektör altyapı giderlerine katkı payı) olarak 2019 yılında 831 milyon lira, 2020 yılında ise 1 milyar lira tahsilat yapılmıştır.

ENERJİ PİYASASI DÜZENLEME KURUMU (EPDK)

TEDAŞ'a ait olması gereken ya da dağıtım sözleşmesinde açıkça TEDAŞ ile dağıtım şirketlerinin karar vermesi gereken bir hususta EPDK hukuka aykırı işlem yapmıştır. Bu yolla, reklam/kira gelirinin TEDAŞ'ın değil, dağıtım şirketlerinin kasasına girdiği tespit edilmiştir.

Elektrik dağıtım firmaları ile TEDAŞ arasında yapılan işletme hakkı devir sözleşmesinde TEDAŞ'ın halen mülkiyetinde olan trafo, aydınlatma, nakil direkleri ve diğer taşınmazları hakkında TEDAŞ'a ne kadar kira ödeneceği belli değildir. Yani sözleşmede kira gelirlerine ilişkin bir hüküm yoktur ve mal TEDAŞ'ındır. Sözleşme, dağıtım faaliyeti ile sınırlıdır, ancak kira/reklam gelirleri, dağıtım şirketlerinin kasasına akmaktadır.

EPDK, yetkisi yokken bu gelirin TEDAŞ'a değil de dağıtım şirketlerine akmasına dair karar alarak TEDAŞ'ın mülkiyet hakkını ihlal etmiştir. Elektrik dağıtımının özelleştirilmesiyle sınırlı kalmayan bir hukuka aykırılık Sayıştay Raporunda belgelenmiştir. Özelleştirmeye dağıtım

görevini alan elektrik dağıtım şirketleri, mülkiyeti halen TEDAŞ'a ait trafo merkezleri, aydınlatma ve nakil direkleri ile diğer taşınmazları kiralamakta, gelirini üzerlerine almaktadır.

MADEN VE PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (MAPEG)

Kurumun Maden Arama Ruhsat Bedeli Gelirleri 76 milyon 295 bin TL (hedeflenenin 6.5 kat fazlası), Maden İşletme Ruhsat Bedeli Pay Geliri 173 milyon 444 bin TL (hedefin 3.1 kat fazlası), Ruhsat Taban Bedeli Gelirleri 86 milyon 73 bin TL (hedefin 4.3 katı) olmuş, toplam bütçe geliri hedefin 1.5 katı, 395 milyon 252 bin TL olarak gerçekleşmiştir.

Bir bölgede madencilik bittikten sonra o maden sahasını çevreye uyumlu hale getirecek bir altyapı ve gelir kaynağı bulunmamaktadır. Maden firmalarından alınan cüzi miktardaki çevre uyum bedeli, madencilik bittikten sonra o bölgedeki hiçbir rehabilitasyon/çevre düzenlemesi faaliyetine yetmemektedir. Yıllar itibariyle MAPEG tarafından tahsil edilen çevre ile uyum bedelleri, maden sahalarında yapılacak rehabilitasyon çalışmalarının maliyetini karşılayacak tutarda değildir.

TİCARET BAKANLIĞI

Kamu İhale Kanunu'nun Bakanlığa verdiği yetki usulüne uygun kullanılmamış ve açık ihale yöntemi yerine 21/b usulüne göre ihale yapılmıştır. Açık ihale ve belli istekliler arasında ihale usulü yerine, 2020'nin ilk 3 ayında 21/b ihale usulüne sıkça başvuruldu. 2020'nin ilk 3 ayında; 21/b usulüyle yapılan ihalelerde 3 milyon 137 bin TL harcanmıştır.

- 3 ay boyunca "7/24 saat" çalışacak çağrı merkezi hizmetine KDV hariç 996 bin TL ödenmiştir.
- 1 aylığına "Gümrük İdareleri Data Hattı" işi için 929 bin TL ödenmiştir.
- 1 buçuk aylığına "Merkez ve Taşra İdarelerinde Bilişim Sistemleri Bakım, Onarım ve Destek" hizmetine 842 bin TL ödenmiştir.
- 1 aylığına "Ticaret İl Müdürlükleri Data Hattı" için 215 bin TL ödenmiştir.
- 2 aylığına "Bakanlık Yazılımı ve Veri Ambarı Sistemi Güncellemesi ile Bakımı" işi için 455 bin TL ödenmiştir.

Ticaret Bakanlığı, Türkiye İhracatçı Birlikleri ile müşterek hesabından 2020 yılında toplam 45 milyon 324 bin TL harcamış ancak bunu mali tablolarına işlememiştir. İhracatçı Birlikleri ile müşterek hesaptan harcanan bu para, dolaylı olarak Bakanlık bütçesinde bir olumlu artış yaratmış ama bu harcamalar Bakanlığın mali hesaplarında hiç gösterilmiştir. Eğer böyle bir

hesap olmasaydı Bakanlık tüm giderleri kendi bütçesinden karşılayacaktı ama bu hesabın yönetimi de Bakanlığın yetkisinde olduğundan, yapılan her harcamanın Bakanlık tablolarında gösterilmesi gerekmekteydi. Bakanlık bunu yapmamış ve nereye, ne harcadığını kendi gider tablolarına yansıtmemiştir.

Hazine birliğine, mali saydamlığa ve muhasebe ilkelerine aykırı bu işlem yoluyla; 45 milyonu aşan bu giderler arasında bazıları şöyledir:

- Yurtdışı personel giderine 10 milyon 100 bin TL, tanıtım faaliyetlerine 6 milyon 370 bin TL, İhracatçı Meclisi faaliyetlerine 9 milyon 800 bin TL, avukatlık hizmetlerine 3 milyon 900 bin TL, konaklama giderlerine 1 milyon 380 bin TL, ofis ve araç kiralamasına 524 bin TL, Heyet giderlerine ve avanslara 835 bin TL, Çevirmenlik hizmetine 257 bin TL harcanmıştır.
- Bakanlık adına ayrılan kantar payı gelirleri, özel bir şirket hesabında tutulmakta ve bu şirket hesabından harcama yapılmaktadır. Bu hata, Kamu İhale Kanununa uyulmamasından ve muhasebe kayıt hatasından kaynaklanmış, Bakanlık hesabında 81 milyon 337 bin TL hataya yol açmıştır.
- Ticaret Bakanlığı, TOBB ve özel bir Şirket arasında gümrük kapılarının Yap- İşlet-Devret (YİD) modeliyle yaptırılması/modernize edilmesi amacıyla imzalanan uygulama sözleşmelerinde; işletme süresince elde edilen gelirlerden Bakanlık payına düşen kısım, imzalanan protokol ile Şirket adına açılan banka hesaplarında tutulmaktadır. Şirketin, yapılacak harcamalardan sorumlu tutulmayacağına dair protokol de vardır. Bakanlığın Bilanço ve Faaliyet Sonuçları tablosunda toplamda 81.337.406 TL hataya neden olmuştur.
- Bakanlığa bağlı çeşitli birimler tarafından gerçekleştirilen denetimler sonucunda tespit edilen ve Gümrük Müdürlüklerince kesilen ek tahakkuk ve ceza tutarlarından takibe alınan ya da tecil edilenlerin hatalı hesapta muhasebeleştirilmemesi nedeniyle 2020 yılı bilançosunda toplam 22.723.577 TL'lik hataya neden olmuştur.

ULAŞTIRMA VE ALTYAPI BAKANLIĞI

Bakanlık, Gayrettepe-İstanbul Büyük Havalimanı Metro İnşaatı işi kapsamında bulunan sıyırma kazılarını, metro inşaatının tamamlanma tarihinde gecikme yaşanmaması adına ve bedelinin DHMİ'den-havaalanı işletmecisinden tahsil edilmesi şartıyla metro yüklenicisi tarafından yaptırılmasına karar vermiştir. Bu kapsamda, Bakanlık tarafından yükleniciye toplam 454.287 metreküp kazı imalatı karşılığı olarak, 17,49 Avro birim fiyatı üzerinden 2020

yılı Ocak ve Şubat ayları hak edişlerinde toplam 7.945.479,63 Avro ödenmiştir. Ancak yapılan incelemede, 2020 yılı itibarıyla DHMİ'den-havaalanı işletmecisinden tahsil edilmemiş olan ve Bakanlık açısından varlık niteliğinde olan kurum alacağıının muhasebe kayıtlarına alınmadığı ve bu nedenle de mali tablolarda raporlanmadığı görülmüştür. Ayrıca bu 7,95 milyon Avro'luk Bakanlık alacağı da tahsil edilmemiştir.

İstanbul Yeni Havalimanı yapım işi, 2013 yılında yap-işlet-devret modeliyle 22 milyar 152 milyon Avro kira bedeli karşılığında, "Beşli Çete" olarak da ifade edilen Limak-Cengiz-Mapa-Kolin-Kalyon ortaklığına verildi.

İstanbul Yeni Havalimanı'na yolcu taşıyacak olan "Gayrettepe- İstanbul Yeni Havalimanı Metro Hattı" ise 2016'da, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından ihale edildi. "Pazarlık" usulüne göre yapılan ihale, "Şenbay Madencilik Turizm İnşaat Nakliyat San. Ve Tic. A.Ş. - Kolin İnşaat Turizm San. Ve Tic. A.Ş." ortaklığına verildi. Şenbay Madencilik firması, ortaklıktan çekilince hisseleri, Havalimanı yapım işini üstlenen şirketlerden Cengiz-Kolin-Kalyon'a devredildi.

Ancak, söz konusu metro hattının üç istasyonu, havalimanı içerisinde kaldığı için, yap-işlet-devret modeli ile yapılan ilk ihale kapsamında yapılacaktı. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İstanbul Yeni Havalimanı'nın açılışında gecikme yaşanmaması için, söz konusu istasyonlardan birinin kazı işini de, parasını ilk ihale kapsamındaki şirketlerden almak üzere yaptırdı. Ancak Bakanlık henüz parasını alamamıştır.

Avrasya Tüneline ilişkin Uygulama Sözleşmesi uyarınca, tünelden geçiş yapan yıllık araç sayısının yıllık garanti edilen araç sayısına ulaşıp ulaşmadığına ilişkin yapılan hesaplamalarda, ücreti ödenmiş olan geçişler dikkate alınmakta, ücreti ödenmeyen kaçak geçişler hesaba katılmamaktadır. Avrasya Tünelinin işletmeye alındığı 2016 yılından itibaren ücreti tahsil edilemeyen kaçak geçişler nedeniyle görevli şirkete 26.804.423,35 TL garanti ödemesi yapılmıştır.

2020 yılında 25 milyon 376 bin araç garantisine karşılık geçen araç sayısı 12 milyon 609 binde kalınca İşletme Protokolü'ndeki hüküm çerçevesinde, yani döviz kurlarındaki artışı da yansıtacak şekilde belirlenen ücret üzerinden şirkete toplam 494.2 milyon lira garanti ödemesi yapılmıştır. Sayıştay'ın tespitine göre, yıl boyu uygulanan üç ayrı dönemdeki geçiş ücretleri üzerinden ödeme yapılırdı, garanti ödemesi 456.3 milyon lirada kalacaktı. Bu durumda fazladan yapılan garanti ödemesinin tutarı 37.9 milyon lira olarak tespit edilmiştir.

Sayıştay tarafından, her yılın başında hesaplanan güncel araç geçiş ücretlerinin belirlenmesinde kullanılan döviz kurlarının, Uygulama Sözleşmesindeki tanımlamaya uygun olmadığının tespit edildi. Uygulama Sözleşmesinde geçiş cretlerinin 2 Ocak'ta yayımlanan döviz kuru üzerinden hesaplanmasının öngörüldüğü, bunun bir önceki yılın son iş gününün kurunun uygulanması anlamına geldiği ifade edilmektedir.

Güncel geçiş ücretleri hesaplanırken, Uygulama Sözleşmesi'nin döviz kurlarına ilişkin hükmünün hatalı yorumlanması sonucu 01.02.2020-30.06.2020 tarihleri arasındaki dönemde tüneli kullanan otomobil sınıfındaki araçlardan Görevli Şirket tarafından her bir geçiş için KDV dâhil 4,50 TL (minibüs sınıfı araçlar için 6,80 TL) fazla tahsilat yapılması sonucunu doğurmuştur.

2020 yılının belirtilen beş aylık işletme döneminde taraflarca mutabık kalınan ödemeli geçiş yapan otomobil sayısının 2.873.737 adet ve minibüs sınıfı araç sayısının ise 186.674 adet olduğu dikkate alındığında, güncel geçiş ücretleri hesap edilirken döviz kurunun hatalı alınması neticesinde belirtilen dönem için tünelden ücretli geçiş yapan araçlardan KDV hariç toplam 13.130.792,12 TL fazla tahsilat yapılmasına sebebiyet verilmiştir.

Şartlar oluşmadığı halde "pazarlık usulüyle" yapılan toplam 9 iş için; tam 19.7 milyar TL tutarında sözleşme imzalanmıştır. Bu işlerin istisnai olması gereken "pazarlık usulüyle" ihale edilmesi kanuna aykırıdır.

KARAYOLLARI GENEL MüDüRLüğü

Yap-işlet-devret modeli ile gerçekleştirilen ve işletmeye açılan otoyol projeleriyle ilgili olarak İdarece verilen talep garantilerinin tam, doğru ve gerçeğe uygun bir Şekilde muhasebe kayıtlarına alınmadığı tespit edilmiştir. Sayıştay, bu tespiti vesilesi ile otoyol ve köprülere verilen gelir garantilerinin envanterini açıklamıştır.

Tablo 5: Yap-İşlet-Devret Projeleri Kapsamında Verilen ve Ödenen Garantiler

İşin Adı	Verilen Garantiler (İşletme Süresince Toplam)	Toplam Ödenen Garantiler	2020 Yılında Ödenen Garantiler	Kalan	31.12.2020 Tarihli Kur İle TL Cinsinden Kalan
Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu	10.754.020.006,08 \$	1.924.127.973,13 \$	788.491.922,37 \$	8.829.892.032,9 \$	65.629.938.512,9 TL
Kuzey Marmara Otoyolu Projesi Odayeri-Paşaköy Kesimi	7.093.302.948,00 \$	2.029.353.761,55 \$	575.194.301,95 \$	5.063.949.186,5 \$	37.638.815.118,4 TL
Kuzey Marmara Otoyolu Projesi Kurtköy-Akyazı Kesimi	4.489.679.115,50 \$	239.691.938,01 \$	239.691.938,01 \$	4.249.987.177,49 \$	31.588.879.694,1 TL
Kuzey Marmara Otoyolu Projesi Kınalı-Odayeri Kesimi	2.534.001.824,63 \$	137.643.203,48 \$	137.643.203,48 \$	2.396.358.621,15 \$	17.811.414.723,4 TL
Menemen-Aliğa-Çandarlı Otoyolu	541.301.075,00 €	35.788.284,52 €	35.788.284,52 €	505.512.790,48 €	4.616.797.764,17 TL
Ankara-Niğde Otoyolu	2.447.193.714,80 €	-	-	2.447.193.714,80 €	22.349.975.477,8 TL
Toplam	24.871.003.894,10 \$	4.330.816.876,17 \$	1.741.021.365,81 \$	20.540.187.018,00 \$	179.635.821.290,00 TL
	2.988.494.789,80 €	35.788.284,52 €	35.788.284,52 €	2.952.706.505,28 €	

Karayolları 4 üncü (Ankara) Bölge Müdürlüğü tarafından 15.03.2017 tarihinde 4734 sayılı Kanunun 21/b maddesine göre pazarlık usulüyle ihale edilen “Eskişehir Entegre Sağlık Kampüsü (Eskişehir Şehir Hastanesi) Farklı Seviyeli Kavşak ve Bağlantı Yolu Yapılması İşİ”nde kesin proje olmadan ihaleye çıkıldığı; yaklaşık maliyete esas miktarın gerçekçi hazırlanmadığı ve bunların neticesinde “110 mm kablo muhafaza borusu” iş kaleminin Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. resmi birim fiyatlarının yaklaşık 315 katı fiyatına yaptırıldığı tespit edilmiştir.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI

Milli Eğitim Bakanlığı’na, ülke genelinde İlçe milli eğitim müdürlüğü kadrolarına mevzuatta öngörülen atanma şartlarını taşımayan 49 kişi atandığı tespit edilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde gerekli şartlar oluşmadığı halde bazı yapım işlerinde pazarlık usulü (21/b) ihaleler yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan üç ihalenin, 21/b maddesi kapsamında yaptırılmasına ilişkin onay belgeleri incelendiğinde, herhangi bir hukuki gerekçelendirmenin yer almadığı, sadece 4734 sayılı Kanun’un 21/b maddesi uyarınca pazarlık

usulü ile ihale edilmesine karar verildiği görülmüştür. Söz konusu ihalelerin 21/b kapsamında değerlendirilerek ihale edilmesi mümkün olmamasına rağmen ihaleler bu kapsamda yapılmıştır.

Temizlik ve kırtasiye malzemeleri üreten ve pazarlayan firmalar yerine; yolcu taşımacılığı, filo kiralama, ilaç ve tıbbi cihaz, bilişim ve yazılım gibi ilgisiz alanlarında faaliyet gösteren firmalardan, hem yaklaşık maliyetin hesaplanmasına esas piyasa araştırması yapıldığı hem de ihaleye davet edilerek alımlar yapıldığı tespit edilmiştir.

İhalelere teklif vermeye davet edilen veya alımın yapıldığı bazı firmalar, ihale tarihinden yaklaşık bir ay önce tarihte kurulduğu görülmüş olup, bu firmaların hangi özelliklerinden dolayı ihaleye davet edildiği konusunda herhangi bir gerekçe öne sürülmemiştir. Temizlik malzemesi alım ihalesinde ihaleye teklif veren 3 firmadan 2'sinin adreslerinin de aynı çıktığı tespit edilmiştir.

Temizlik ve kırtasiye malzemeleri alımlarının yaklaşık maliyet ve ihale fiyatlarının gerçek piyasa fiyatlarını yansıtmadığı saptanmıştır. Söz konusu alımların ihale tarihlerindeki fiyatlarına ilişkin Ankara Ticaret Odasından resmi yazı ile rayiç fiyat tespiti istenmiş; gelen cevapta alımların ihale tarihindeki fiyatları (sözleşme fiyatları) toplamı ile Ankara Ticaret Odası rayiç tespit fiyatları toplamı arasında büyük farklar olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın temizlik malzemesi alım ihalesinde 3,25 kat olduğu görülmektedir.

Teknik şartnameleri bire bir aynı olan Mart ve Temmuz ayında yapılan kırtasiye setleri alım ihalelerindeki bazı kalemlerde, yaklaşık maliyet ve ihale fiyatlarında yaklaşık 3-4 kat fiyat farkı olduğu belirtilmektedir.

GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI

2020 yılı içerisinde kapatılan toplam 24 adet yurt binasından, 11'inin sözleşme süresinin dolması, 12'sinin Bakanlık tarafından yeni bir yurt binası açılması ve yalnızca 1 binanın gerekli standartları sağlamaması nedeniyle kapatıldığı ortaya çıkmıştır. Sözleşmesi bittiği halde kira sözleşmesi 1 ile 5 yıl arasında yenilenen kullanıma elverişli olmayan 169 adet bina/blok olduğu tespit edilmiştir.

Gerekli şartlar oluşmadığı halde bazı yapım işleri pazarlık usulü (21/b) ile ihale yapıldığı saptanmaktadır.

AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI

Bakanlığın 10 il müdürlüğü ve bu illerde bulunan kuruluşların yıl sonu banka hesap ekstreleri incelendiğinde, harcama birimleri tarafından bankalarda açılan çok sayıda mevduat hesabı bulunduğu ancak bu hesaplarda bulunan bakiyelerin muhasebe kayıtlarıyla uyuşmadığı ve bu hesapların muhasebe müdürlüklerince sistem üzerinden izlenemediği görülmüştür.

Bakanlığa bağlı birimlere yapılan aynı bağışların bir kısmının Taşınır İşlem Fişi bir kısmının ise bağış makbuzu düzenlenmeksizin kabul edildiği, bu durumda da söz konusu bağışların bir kısmının resmi olarak kayıtlara alınmadığı, bir kısmının ise kayıtlara dayanak oluşturacak bağış makbuzunun bulunmadığı tespit edilmiştir. Bakanlığa bağlı birimlere yapılan aynı bağışlar için düzenlenen bazı bağış makbuzlarının üzerinde yer alan sıra numaralarının matbu olarak basılı olmadığı, bağışı kabul eden personel tarafından doldurulduğu, bazı birimlerde ise mülga Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna ait bağış makbuzlarının kullanıldığı saptanmıştır.

Bazı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinde, 18 yaşını tamamlamış bazı gençler için 2020 yılı itibariyle Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'in 6'ncı maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı herhangi bir eğitim kurumunda veya meslek edinme kurslarında öğrenci olma şartlarını taşımamalarına veya söz konusu şartların güncelliğinin sorgulanmamasına rağmen sosyal ve ekonomik destek ödemesi yapılmaya devam edildiği görülmüştür.

SOSYAL GÜVENLİK KURUMU

TPAO'nun %5,47336 hissesinin SGK'ya ait olduğu ve devredilemeyeceği hakkında kesinleşmiş mahkeme kararı bulunmaktadır. Mahkeme kararı gereğince, Hazine Müsteşarlığı tarafından SGK'ya 1984-2007 yıllarına ilişkin temettü ödemesi yapılmıştır. 2007 yılından sonraki yıllar için kar payı ödemesi yapılmamaktadır. 2007 yılından sonraki yıllara ilişkin kar payı ödemeleri için SGK'nın TPAO'ya yaptığı başvuruya, "kar payları 233 sayılı KHK gereğince Hazine Müsteşarlığına gönderildiği için TPAO'nun yetkili olmadığı" cevabı verilmiştir. TPAO 2017 yılında Türkiye Varlık Fonuna devredilmiştir.

2019 yılı Sayıştay Denetim Raporunda yer alan bulgu üzerine SGK, Türkiye Varlık Fonuna başvurmuş, Türkiye Varlık Fonu ise TPAO'nun %100 hissesinin Türkiye Varlık Fonuna ait olduğu belirtmiştir. Dolayısıyla SGK'nın TPAO'daki hisseleri kaybolmuş durumdadır. Sayıştay, SGK'nın TPAO'daki hisselerine ilişkin ödenmeyen kar payı alacaklarının (2008 ve sonrası için) tahsil edilmesi için idari ve yasal süreçlerin başlatılması gerektiğini bildirmiştir.

SAĞLIK BAKANLIĞI

KÖİ modeli ile işletilen bazı şehir hastanelerinin ilk kullanım bedeli hesabı yapılırken “ödeme başlangıç günü” hatalı olarak belirlenmiştir. Yapılan incelemede, bazı şehir hastanelerinde ilk kullanım bedelinin hesabında, ödeme başlangıç günü olarak aşama fiili tamamlama tarihinin esas alındığı dolayısıyla fazladan bir günün kullanım bedeli hesabına dahil edildiği tespit edilmiştir.

Kamu Özel İşbirliği Modeli ile işletilen şehir hastanelerinde görevli şirketlerin yer teslimi yapılmadan inşaat işlerine başladıkları anlaşılmıştır.

Hizmete açılan şehir hastanelerinin sözleşme eki olan Ek-8 İnşaat Hususlarının ekinde yer alması gereken “Ek-E Şirket Tarafından Alınacak Olan İzinlerin Listesi” sözleşmelerde boş bırakılmıştır. Bununla birlikte, şehir hastanesi sözleşmeleri ve eklerinde yer alan bazı madde hükümlerine göre görevli şirket tarafından alınması gereken lisans, ruhsat ve izinler bazı şehir hastanelerinin hizmete açıldığı tarihte henüz alınmamıştır. Yapılan incelemede, bazı şehir hastanelerinde, hastaneler hizmete açılmadan önce görevli şirket tarafından alınması gereken yapı kullanım izin belgesi, TAEK lisansları, Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik kapsamında alınması gereken belgeler gibi izin, ruhsat, lisans, vb.nin alınmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan incelemede, şehir hastaneleri sözleşmelerine ilişkin İdarece kanuna ve usule uygun olmayan borç üstlenimi taahhüdünde bulunduğu ve söz konusu taahhüdün muhasebeleştirilip raporlanmadığı tespit edilmiştir.

İstanbul Çam ve Sakura Şehir Hastanesinde, Görevli Şirket tarafından işletilen dış ticari alanlar için sözleşme eki Ek-18 Ödeme Mekanizması’nda meblağ belirlenmemesi nedeniyle Görevli Şirket tarafından dış ticari alanlara ilişkin idareye ödeme yapılmamaktadır.

Kamu özel işbirliği modeli kapsamında, şehir hastanesi yapımı ile ürün ve hizmetlerin temin edilmesi işine ait sözleşmelerde, sözleşmenin sona ermesi halinde idarenin ödeyeceği tazminata ilişkin düzenlemeler, “Sona Ermede Tazminat” başlıklı EK-23’te yapılmıştır. Söz konusu ekte; şirketin Sözleşme hükümlerini ihlal etmesi neticesinde, sözleşmenin feshedilmesi ile şirketin sözleşmeyi haksız şekilde feshetmesi hallerinde, İdare tarafından ödenecek tazminat da düzenlenmiştir. Buna göre erken fesih sonucunda maruz kalınan her türlü ceza ve masrafın geri ödemesini karşılayacak tutar, tazminat olarak şirkete ödenecektir. İdarenin, şirketin sözleşme hükümlerini ihlal etmesi veya sözleşmeyi haksız feshetmesi halinde doğan ceza ve masraf gibi giderleri neden ödemek zorunda olduğu anlaşılamamıştır.

TÜRKİYE SAĞLIK ENSTİTÜLERİ BAŞKANLIĞI (TÜSEB)

TÜSEB tarafından 2020 yılında desteklenen vakıf yükseköğretim kurumu/özel kuruluş projelerine ilişkin dosyalar üzerinde yapılan incelemelerde; kurumları tarafından harcama yapılmadan önce ödenek talebinde bulunulduğu ve TÜSEB tarafından da 2020 yılı 1. Dönem ödemesi olarak özel firmalara 1.878.000,00 TL, Vakıf Üniversitelerine 4.688.908,50 TL ödenek aktarıldığı ancak mevzuatta öngörülen teminatın alınmadığı görülmüştür.

TÜSEB tarafından 2020 yılında Stratejik Ar - Ge desteği verilmesi onaylanan, sözleşmesi imzalanan ve uygulamaya geçen bazı projelerde; yararlanıcılar tarafından proje başlangıç tarihinin ötelenmesine ilişkin taleplerinin -mevzuatta yeri olmadığı halde uygun görülerek proje sürelerinin uzatıldığı görülmüştür.

TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) bütçesine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile yapılan anlaşmadan doğan kalkınma projeleri için konulan ödeneklerin harcanmasında, gider gerçekleştirme işlemlerinin tamamlanması gerekliliğine uyulmamıştır. Projelerin yapılmış masrafları için ödeme yapılması yerine, para muhasebe yetkilisi mutemetliği yetkisi de bulunmayan UNDP Yöneticiliği adına açılmış bulunan banka hesaplarına transfer edilerek bütçede giderleştirildiği ve harcamaların bu banka hesaplarından yapıldığı saptanmıştır.

2020 yılında Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından ödeme emrine bağlanan toplam 40 milyon 725 bin lira bütçe gideri yapıldığı halde, UNDP tarafından hak sahiplerine 19 milyon 652 bin lira ödenmiştir. Geçmiş yıllardan gelen bakiyelerde hesaba katıldığında 2020 yıl sonunda UNDP yöneticiliği banka hesapları 24 milyon 931 bin lira bakiyeyle ertesi yıla devretmiştir.

Mevzuata aykırı olarak henüz gerçekleşmemiş bir gider için önceden ödeme yapılması, hazine birliği ilkesine aykırı olarak özel hesaplarda atıl olarak nakit tutulmasına ve dolayısıyla Hazine tarafından bu tutar kadar fazladan borç yüküne katlanılmasına da yol açmaktadır.

Bakanlığın merkez dışı birimlerine, ihtiyaçlarında kullanılmak üzere gönderilmesi gereken ödenekler geç gönderildiği için, yıl içinde görülen davalarda mahkemelerce hükmedilen miktarlar ile vekâlet ücreti ve yargılama gideri zamanında ödenememektedir. Alacaklılar icraya başvurduğu için, davada hükmedilen miktara icra vekâlet ücreti, icra masrafı, takip sonrası faizler de eklenmektedir. Dolayısıyla davaların, bütçeye olan yükünün de artmasına neden olmaktadır.

Örnek olarak seçilen Diyarbakır ili merkez ve 17 ilçesi olmak üzere yapılan çalışmada, 2020 yılına ait İdarenin aleyhine karara bağlanan ve mahkemece hükmedilen 1959 tane ilama bağlı borcun 1551 tanesinin karşı taraflarca icraya verildiği belirlenmiştir. Aleyhte sonuçlanan davalardan icra yoluyla ödenen 1551 adet dosyada, mahkemece hükmedilen 3 milyon 429 bin liralık borca karşı, icra yoluyla 1 milyon 429 bin lira fazladan (icra masrafı, icra vekâlet ücreti, gecikme faizi v.b) ödemede bulunulduğu hesaplanmıştır. Nitekim mahkemenin hükmettiği miktara eklenen icra masrafı, icra vekâleti ücreti ve takip sonrası faizlerde eklendiğinde %42 oranında bütçeye ilave yük getirdiği ortaya çıkmıştır.

ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Orman Genel Müdürlüğü merkez ve taşra birimlerinde Aralık 2020 tarihi itibariyle 15.334 memur, 5.562 sözleşmeli personel, 9.089 sürekli işçi ve 8.197 geçici işçi olmak üzere toplam 38.182 personel istihdam edilmektedir. OGM’de taşra teşkilatında 9.591 sürekli işçi kadrosu boş olarak durmaktadır.

OGM taşra teşkilatını oluşturan 28 Orman Bölge Müdürlüğü görev alanında yer alan ve Orman Kanunu’nun 16’ncı maddesi gereğince izin verilen maden izin sahalarından örnekleme yöntemi ile seçilen 649 maden izin sahasının 152’sinde izinsiz yapılar ve izin amacı dışında kullanımlar tespit edilmiş olup; Kurum tarafından maden izin sahalarının kontrollerine yönelik etkin bir denetimin yürütülemediği görülmüştür. Maden izin sahalarının olurlarına yönelik harita girişleri tamamlanmış dosyalardan örnekleme seçilen “kml” uzantılı 649 maden izin sahasından, 46 sahada idare izni olmayan yapılar yapıldığı; 30 sahada izin amacı dışında kullanımlar olduğu; 76 sahada ise hem idare izni olmayan yapılar hem de izin amacı dışında kullanımlar olduğu görülmüştür.

Orman Genel Müdürlüğü faaliyet alanında yer alan 6831 sayılı Orman Kanunu’nun 16’ncı maddesine göre izin verilen maden sahalarında yapılan denetimlerde, maden işletme sahalarının büyük bir çoğunluğunda rehabilite çalışmalarının yapılamadığı, bu sahaların verilen izinler doğrultusunda belli bir plan ve proje çerçevesinde işletilmesi ve çalıştırılması gerekirken, sahalarda düzensiz çalışmaların yapıldığı görülmüştür.

Toplam ormanlık alanın %60’ını birinci ve ikinci derece yangına hassas alanlar oluşturmasına karşılık, yangın eylem planlarının her yerleşim yeri için hazırlanmadığı ve yanan alanlar ile bu alanlarda yapılan çalışmaların tamamının coğrafi bilgi sistemi kapsamında izlenmediği görülmüştür. Coğrafi Bilgi Sistemlerinin kullanılmasıyla, yangınlar ile daha etkili mücadele edilerek yangınların yol açtığı ekonomik kayıplar ve büyük zararlar azaltılabilir.

Türkiye'de ormanların mevcut durumunun ortaya konması, zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin izlenebilmesi ve orman kaynakları hakkında sağlıklı bilgilerin elde edilmesinde en etkin yöntem olan Ulusal Orman Envanterinin (UOE) mevcut olmadığı görülmüştür.

ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI

Yapılan incelemede, İşletmeler tarafından ÇED proje bedellerinin düşük gösterilmesi sonucu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü 2020 yılı Birim Fiyat Listesinde yer alan başvuru bedellerinin ve ayrıca idari para cezalarının olması gerekenden az ödendiği tespit edilmiştir.

ÇED sürecine başvuran birçok işletme tarafından, proje bedellerinin olması gerekenden düşük beyan edildiği, dolayısıyla ödenmesi gereken başvuru ücretlerinin de düşük tahsil edildiği anlaşılmaktadır.

Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik kapsamında yer alan işletmelerden, izleme planlarını ve raporlarını Bakanlığa sunmayanlar bulunduğu ve bu durumda olan işletmelere 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 20'nci maddesi gereğince uygulanması gereken idari yaptırımların uygulanmadığı görülmüştür.

4-) 2022 BÜTÇESİ SARAYIN BÜTÇESİDİR

4.1.Silahlanma ve Güvenlik Harcamaları

2022 Yılı için Türkiye'nin Kamu Kurumları Kalemleri ve kamu niteliğindeki savaş kurumlarından çıkarılan 2022 yılı Savaş ve Güvenlik Bütçesi 246 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında güvenlik harcamalarına ayrılan pay 45 Milyar TL iken, 2022'de bu miktar 246 Milyar TL'dir.

Diğer yandan Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2022 Yılı Bütçe Gerekçesi raporundan yapılan analize göre söz konusu bütçeye savunma sanayi alanı ve bu alanda faaliyet gösteren beş büyük şirketin gelirlerinin/yatırımlarının ve Savunma Sanayi Destekleme Fonu için ayrılan kaynak da dahil edildiğinde güvenlik için ayrılan toplam kaynak 350 milyar TL olarak hesaplanmaktadır. Bu rakam 2022 yılı bütçesinin yaklaşık yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Yani her 5 liramızın 1 lirası silahlanma ve güvenlik harcamalarına gitmektedir.

2022 Yılı Bütçesinde Silahlanma ve Güvenlik Harcamalarının Bazı Bakanlık Bütçeleri ile Karşılaştırılması

Milli Savunma Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Jandarma Genel Komutanlığı Sahil Güvenlik Genel Komutanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı Milli İstihbarat Teşkilatı Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanlığı Yedek ve Örtülü Ödenekleri	246,4 Milyar TL
Tarım ve Orman Bakanlığı	64,6 Milyar TL
Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	4,87 Milyar TL
Gençlik ve Spor Bakanlığı	27,7 Milyar TL
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	66,3 Milyar TL
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	14,7 Milyar TL
Adalet Bakanlığı	33,3 Milyar TL
Kültür ve Turizm Bakanlığı	7,1 Milyar TL

Yukarıda görüleceği üzere Türkiye'nin tarım ve orman politikaları ile tarımsal üretimi, ekoloji politikaları, deprem düzenlemeleri, kentsel politikaları, gençleri ve spor politikaları, aile politikaları, kadın politikaları ve sosyal devlet ilkesi gereği yerine getirilmesi gereken destek politikaları, sanayi, teknoloji, ar-ge çalışmaları, dil, kültür, sanat, edebiyat, tarih çalışmaları ve turizm politikaları ve hukuk politikalarının yeterli derecede uygulanabilmesi ve geliştirilmesi için harcanan toplam miktar 218,57 Milyar TL'dir. Türkiye'nin üretim ve gelecek perspektifine yön verecek 7 bakanlığın toplam bütçe miktarı silahlanma ve güvenliğe ayrılan bütçe miktarından 28 Milyar TL düşüktür. Bu durum Türkiye'nin gelecek projeksiyonunu ortadan kaldırmakta, AKP-MHP ittifakı beka ve milliyetçi hamasetin temel alındığı bir totaliter yönetim anlayışını demokrasi ve hukuk temelli yönetim anlayışının önüne koymaktadır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere güvenlik politikalarıyla ilgilenen kurumlara ayrılan bütçe yine artış göstermiş ve toplam bütçe içinde %20 ile kendine yer bularak geçmiş yıllarda olduğu gibi savunma ve güvenlikle ilgili işlerde sorumluluk üstlenen kurumlara önemli miktarda kaynak ayrılmıştır. Bu alana özgü araştırmalar yapan kimi araştırmacıların çalışmalarından anlaşıldığı ölçüde son otuz yılda ortalama 40 milyar dolar harcanmaktadır.

Şiddeti, ayrımcılığı, nefreti, kutuplaştırmayı ve yayılmayı esas alan dış politika ile uyumlu şekilde organize olan iç güvenlik adı altındaki mekanizma, toplumsal muhalefeti sindirmek adına kullanılmaktadır. Kayyım atamaları, gençlere yönelik baskı ve şiddet politikaları, toplantı ve gösteri hakkının yasaklanması, başta HDP ve HDP'liler olmak üzere toplumun tüm kesimlerine yönelttiği şiddet dalgasıyla İçişleri Bakanlığı bütçeden ayrılan 117,5 milyar lirayı da 2022 yılında ne yönde kullanacağını çoktan belli etmiştir. Adları sık sık dâhil oldukları şiddet olaylarıyla gündeme gelen mahalle bekçileri ile istismar ve yolsuzluk olayları ile gündeme gelen güvenlik korucuları yeni bir güvenlik sorunu yaratan İçişleri Bakanlığının oluşan otoriter rejimle birlikte personel sayısı dikkat çekici olarak yükselmektedir. Bakanlığına bağlı paralı, rütbesiz asker, polis, bekçi ve korucu sayısı yaklaşık 370 bine yükselerek toplumla mücadele iktidarı olarak AKP-MHP ittifakı mimarisinde önemli bir pozisyona yerleşmiştir.

Kürt Sorunu başta olmak üzere toplumsal sorunların iç siyasetteki muhataplarından biri olan İçişleri Bakanlığı'nın bu açıdan güvenliği sağlayan değil, şiddeti ve hukuksuzluğu uygulayan bir kuruma dönüştüğünü hazırlanan raporlardan da görmek mümkündür. İnsan Hakları Derneği'nin raporlarına göre, 2008 -2021 yılları arasındaki 13 yıllık süreçte zırhlı araç kazalarında 17'si çocuk ve 6'sı kadın olmak üzere 40 sivil hayatını kaybetti, 90'dan fazla kişi yaralanmıştır.

- 30 Kasım 2020'de Derecik ilçesinde askerlerin açtığı ateş sonucu yaşamını yitiren Özcan Erbaş adlı 16 yaşındaki çocuğa ilişkin açıklama yapan Valilik, "Havaya açılan ateş sonucu" gerekçesini öne sürdü.
- Aralık 2020 tarihinde Motosikletli Polis Timleri'nin (Yunus) çarptığı 17 yaşındaki Ahmet Çetin Genç, 74 gün sonra yaşamını yitirdi.
- 24 Ağustos 2021 tarihinde Ahlat ilçesinde aşırı hız yapan askeriye ait sivil plakalı otomobilin çarptığı 10 yaşındaki Eyüp Kırtay yaşamını yitirdi.
- 4 Eylül 2021 tarihinde Şırnak'ın İdil ilçesine bağlı Turgut Özal Mahallesi'nde zırhlı aracın çarpması sonucu 7 yaşındaki Miraç Miroğlu yaşamını yitirdi. Miraç'a çarpan polis ifadesi alındıktan sonra serbest bırakıldı.

- 13 Kasım 2020 tarihinde İzmir Kadifekale’de Yunus ekiplerinin GBT yapmak istemesi sonrası “aracı park edeyim hemen bakabilirsiniz” dediği için polis şiddetine maruz kalan esnaf Mehmet Şerif Coşkun yaşamını yitirdi.

Kürtlerin hak ve özgürlük taleplerine yönelik güvenlikçi politikalar tüm ülkeye zarar vermektedir. Bu durum bu uygulamaların bir kangren gibi bütün coğrafyayı sardığını ve Türkiye toplumunu koma halinde yönetme arzusunda olan AKP-MHP ittifakının iktidar tahayyülünü göstermektedir.

Diğer yandan dış politikada sadece sınırı olan ülkelerle değil Ortadoğu ve Doğu Akdeniz coğrafyasındaki neredeyse tüm ülkelerle çatışmayı tercih eden AKP-MHP ittifakının bunun yanı sıra Kürt sorununa yaklaşımında müzakereci çözümden vazgeçmesi de güvenlikçi bütçeyi miktarını büyütmede, ekonomik ve toplumsal krizi derinleştirmektedir. 2011 yılından sonra geliştirilen Neo-Osmanlıcı ideoloji ve 2015’te bu ideolojinin Mavi Vatan ve Kızıl Elma gibi eğilimlerle beslenmesi neticesinde güvenlikçi bütçe de artmaktadır. 2014 yılında 45 milyar TL olan ve güvenlik harcamaları 2022 yılı bütçesinde yaklaşık 246 milyar TL’ye çıkmıştır.

AKP-MHP ittifakının sermaye birikim rejiminde silah sanayisi her geçen yıl daha fazla önem kazanmaktadır. Bu öneme eşlik edecek şekilde sadece Türkiye içerisinde değil, şiddetin olduğu her yerde AKP-MHP ittifakı dahiliyet sağlamaktadır. Azerbaycan- Ermenistan savaşı, Libya, Suriye, Doğu Akdeniz, Irak, Ukrayna gibi neredeyse tüm ihtilafli coğrafyalarda AKP-MHP ittifakının parmağı ortaya çıkmıştır. Son olarak Afrika ülkelerine yönelik de silah ihracatı sağlamak için girişimlerde bulunulmuştur. Bu gelişmeler karşısında ve önceki yıllarda olduğu gibi 2022 yılı bütçesinde de HDP olarak bütçe hakkını dolayısıyla savaşa karşı barışı savunuyoruz.

4.2.Faiz Ödemeleri, Hazine Garantili Ödemeler ve KÖİ’ler Kamusal Kaynakları Tüketiyor

2018 yılı rejim değişikliğinden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde daha çok “usulen” görüşülen, Saray yönetimince hazırlanmış 2022 merkezi bütçe kanununda faiz ödemeleri son derece yüksektir. AKP-MHP ittifakı 2022 Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu cetvellerine faiz bakanlığı adı altında en büyük payı ayırmıştır. 2022 yılında faize harcanacak toplam miktar 240 Milyar TL’dir. Pandeminin ciddiyetini koruduğu şartlarda sağlık için bütçede umursamaz tutum sürdürülürken “ulusal güvenlik programlarında” yani asker-polis harcamalarında hiçbir şekilde kesinti yer almamaktadır. Türkiye’de Saray yönetimi, bütçe desteklerini genişleten ülkelerin tersine, pandemi koşullarında sosyal yardım programlarını dar tutmuş, sosyal destek ve sağlık

bütçesi için borçlanmayı göze almamış, faizleri indirerek Türkiye halklarına borçlanmayı bir lütuf olarak sunmuştur. Hazine'ye göre Covid-19 kapsamında, Merkezi Bütçeden, İşsizlik Sigortası Fonu, Sosyal Yardımlaşma Fonu'na ek olarak finans sisteminden sağlanan destekler, hibe ve kredi olarak 734 milyar TL'dir. Ama bu tutarın dörtte üçünü kullandırılan ve ertelenen krediler adı altında borçlandırmaların oluşturduğu görülmektedir.

2022 yılı bütçesinin harcama kalemleri büyük oranda faiz ödemeleri, garanti ödemeleri ve KÖİ'lerden oluşmaktadır. Bu durum bütçedeki adaletsizliği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü Saray yönetimi halktan toplanacak vergi ve diğer gelirler harcamakla kalmamakta, toplum adına borçlanmaya da gitmektedir. Yıllar itibariyle bütçe açığı, faiz ödemeleri, garanti ödemeleri artmakta, toplumun borç yükü büyütülerek geleceği ipotek altına alınmaktadır. 2022'de Hazine'nin ödeneklerinin tamamına yakınına oluşturan faiz giderlerinin, öngörülen bütçenin yüzde 20'ye yakınına tek başına oluşturduğu görülmektedir. Yani faiz harcamaları; eğitim, sağlık, hukuk, tarım, aile, sosyal hizmet, gençlik, spor, kültür, turizm, sanayi, teknoloji gibi temel harcamalardan daha yüksek bir pay alarak bütçeyi neredeyse tek başına sübvansede etmektedir.

4.2.1.Faiz Ödemeleri

Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığı'nın 2005 yılı ve öncesindeki konsolide bütçe verileri ile 2006 yılı ve sonrasındaki merkezi yönetim bütçe verileri incelendiğinde son 3 yılda bütçeden yapılan TL bazındaki faiz harcamalarının önceki senelere göre oldukça yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Özellikle 2018 yılının 2. yarısında TL'nin yabancı para birimleri karşısındaki değer kaybının da etkisiyle bütçeden yapılan faiz ödemeleri oldukça artış göstermiştir.

2011 yılında 42,2 milyar TL olan bütçeden yapılan faiz ödemeleri 2018 yılında 74 milyar TL, 2019'da 99,9 milyar TL, 2020'nin ilk 9 ayında ise 119,6 milyar TL seviyesine yükselmiştir. 2003 yılından Ekim 2020'ye kadar olan 17 yıl 10 aylık dönemde TL bazında yapılan faiz ödemeleri toplam 1 trilyon 52 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. 2021 yılı yılsonu beklentisi ise 179,5 Milyar TL'dir.

Bütçeden yapılan yıllık faiz harcamaları dolar bazında, yani faiz ödemeleri yıllık ortalama dolar kuruna bölünerek incelendiğinde, en çok faiz ödemesinin yapıldığı yılların 39,5 milyar \$ ile 2004 ve 39,1 milyar \$ ile 2003 yılları olduğu görülmektedir. Bu veriler neticesinde Ocak 2003'ten Ekim 2020'ye kadar yapılan toplam faiz ödemesi ise yaklaşık 490 milyar \$ seviyesindedir. 2020 yılı ilk yarısında 71,3 milyar TL olan faiz harcamaları 2021 yılının aynı döneminde 90,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu artışın temel sebepleri döviz

kurlarında, enflasyonda ve faizlerde yaşanan artışlardır. Diğer taraftan 2021 yılının ilk yarısında geçen yılın aynı dönemine göre daha yüksek tutarlı TÜFE'ye endeksli Devlet tahvilleri itfa edilmiş olup geçen yılın aynı döneminde 11,8 milyar TL anapara enflasyon farkı ödenmişken bu tutar 2021 yılının ilk yarısında 18,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

4.2.2. Hazine Garantili Ödemeler ve Kamu-Özel İşbirliği Ödemeleri

Türkiye'deki ekonomi politik akıl, genellikle, sermayeye fayda sağlayacak şekilde kendini konumlandırmıştır. Bu yaklaşım KÖİ ve Hazine Garanti Ödemelerinde olduğu gibi neredeyse ekonomiye ilişkin bütün tercihlerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son zamanlarda iktidarın ekonomiye yönelik tercihleri ülkeyi derin bir iktisadi krizin içerisine sürüklemiş, vergi mükelleflerinin sırtındaki borç yükünü devasa boyutlara taşımıştır. Bu süreçte halkın üzerindeki borç yükü artarken sermaye sınıfının, başta yandaş sermaye olmak üzere, servetlerini büyümüştür.

İktidar ülke kaynaklarını/vergilerini üretken, istihdamı arttıran yatırımlar yerine yandaş firmalara, uzun vadeli ve dolara endeksli garanti ödemeleriyle ihaleler vererek heba etmeyi tercih etmiş ve hal bu ve benzeri tercihlerde bulunmaya da devam etmektedir. Son zamanlarda yapılan birçok proje, şehir hastaneleri, yol, köprü, tünel, liman ve havalimanı gibi, Kamu-Özel İşbirliği ya da Yap-İşlet-Devret modelleriyle yapılmakta ve bu projelere verilen garanti ödemeleri ise gerçek değerlerinin değerinin kat kat üzerinde olmaktadır. Yapılan hesaplamalara göre bu tarz bir ihale modeli yerine kamu kaynaklarıyla yapılsalar bedellerinin ¼ oranında bir maliyetle gerçekleştirilmeleri mümkün olabilmektedir. Ayrıca bu projelerin sözleşme kapsamı iktidar tarafından 'ticari sır' gerekçe gösterilerek kamuoyuna açıklanmamaktadır. Sözleşme bedelleri halkın ödediği vergilerle ve kamu kaynaklarıyla bedelleri ödenen bu projelerin 'ticari sır' kapsamında olması demokratik teamüller açısından da kabul edilebilir değildir. Söz konusu mega projelerde verilen döviz garantileri nedeniyle, dolar kuru 10 kuruş arttığında, halkın TL cinsinden borcu 14,6 milyar TL artmaktadır. 2021 yılı Kasım ayı itibariyle TL'nin döviz karşısında yaklaşık yüzde 30'un üzerinde değer kaybetmesiyle artan miktar 500 Milyar TL'nin üzerindedir.

2022 yılında şehir hastanelerine yapılacak ödemeler için 21,6 milyar TL, otoyollar/köprüler için 20,3 milyar TL ve Avrasya Tüneli için de 540 milyon TL ödenek ayrılmıştır Havalimanları, enerji projeleri ile ilgili sözleşmelerde muhataplar, birer KİT olan Devlet Hava Meydanları İşletmesi(DHMI) ile Türkiye Elektrik İşletmeleri AŞ(TEİAŞ)'ın bilançolarında yer alan ödenekler ise merkezi bütçeye dahil değildir.

Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) bütçesindeki garanti ödemelerinin, kendi bütçesi içerisindeki payı yüzde 45'tir. 2023 ve 2024 yıllarında ise bu oran yüzde 47'ye çıkmaktadır. KGM'nin harcadığı 2 liranın neredeyse 1 lirası garantili ödemelere gitmektedir. Yani karayolları bütçesi giderek esnekliğini kaybetmekte ve yok olmaya yüz tutmaktadır. KGM bütçesinin yarısı mega projelere gidiyorsa, diğer yol yatırımlarının ne olacağı sorusu askıda kalmaktadır.

Orta Vadeli Program(OVP)'dan önümüzdeki yıllara ilişkin kur tahminleri yapmak mümkün. Kurumların, dövizde dayalı gelir garantilerinin Türk Lirası karşılığını bu kurlara göre hesaplandığı kabul edilebilir. 2022 yılındaki gelir garantileri toplamı 4,6 milyar dolardır. Garantilerin 2022-2024 toplamı ise 14,6 milyar dolardır.

Şehir hastanelerinde yapılan kira ve hizmet bedeli ödemeleri doğrudan yükümlülüktür. Sağlık Bakanlığı önümüzdeki yıllarda kullanım ve hizmet bedeli ödemelerinin daha da artmasını beklemektedir. 2021 yılında yaklaşık 2 milyar dolar olan ödeneğin 2024 yılında 2,5 milyar dolar olması öngörülmektedir.

Tablo.1: KÖİ Projelerinin Bütçelerdeki Yüğü (Milyar \$)

	2021	2022	2023	2024
Şehir Hastaneleri	1,98	2,33	2,48	2,51
Otoyollar ve Köprüler	1,69	2,20	2,42	2,56
Avrasya Tüneli	0,07	0,06	0,02	0,02
Toplam	3,74	4,58	4,92	5,10

KÖİ'ler Aracıyla Kamu Kaynaklarının/Vergilerin sermayeye nasıl aktarıldığına dair birkaç örnek aşağıdaki gibidir:

- KÖİ'lere ilişkin Sayıştay'ın yaptığı tespitlere göre; 2014-2019 yılları Hazine Garantili Projelere (köprü, tünel, otoyol, hastane, havalimanı) 61 milyar 719 milyon 332 bin lira kur farkı ödenmiştir. Bu parayla 14 adet Avrasya Tüneli, 12 adet Osmangazi Köprüsü, 8 adet Çanakkale Köprüsü, 6 adet Yavuz Sultan Selim Köprüsü yapılabilirdi.
- Otoyollar sözleşmelerinde revizyon yapılmıştır. Sözleşmelerde Dolar üzerinden belirlenen geçiş ücretleri sene başında TL'ye çevrilmekteyken, son dönemlerde kurlardaki hızlı yükseliş nedeniyle, müteahhitler ücretlerin yılda iki defa

güncellenmesini talep etmiştir. Artık Dolar üzerinden belirlenen ücretler Ocak ve Temmuz başlarında yılda iki defa güncellenmektedir.

Sayıştay'ın tespitine göre kur farkı nedeniyle Hazine Garantili Projelere yapılan fazladan ödemeler şu şekildedir:

- 2014 yılında Hazine'nin şirketlere ödediği kur farkı tutarı 4 milyar 652 milyon 884 bin liradır.
- 2015 yılında Hazine'nin şirketlere ödediği kur farkı tutarı 9 milyar 284 milyon 858 bin liradır.
- 2016 yılında Hazine'nin şirketlere ödediği kur farkı tutarı 3 milyar 748 milyon 570 bin lirasıdır.
- 2017 yılında Hazine'nin şirketlere ödediği kur farkı tutarı 8 milyar 798 milyon 220 bin liradır.
- 2018 yılında Hazine'nin şirketlere ödediği kur farkı tutarı 25 milyar 117 milyon 477 bin liradır.
- 2019 yılında Hazine'nin şirketlere ödediği kur farkı tutarı 10 milyar 117 milyon 321 bin liradır.
- 2020 yılında Hazine'nin şirketlere ödediği kur farkı tutarı 16 milyar 230 milyon 588 bin liradır.

Yani 2014-2020 yılları arasında Yap-İşlet-Devret modeliyle yaptırılan projeler için Hazinenin yandaş şirketlere ödediği toplam kur farkı: 77 milyar 949 milyon TL'dir. Kurun 2021 yılındaki yüzde 35'lik artışı göz önüne alındığında 2021 yılı ve sonrası için ödenecek farkın toplamda 100 Milyar TL'yi aşacağını söylemek mümkündür. AKP iktidarının bir yandan düşük faiz yüksek kur politikası ile sözde cari açık, yüksek ihracat ile ekonomiyi şahlandıracağı yanılgısı diğer yandan milyarlarca lirayı yandaş müteahhitlere kur farkı adı altında hibe etmektedir.

2020 Yılı Merkezi Yönetim Kesin Hesap Kanunu Teklifine Göre:

- 2019 yılından devreden hazine garantili borç miktarı 114 Milyar 403 Milyon 939 bin TL'dir.
- 2020 yılı içerisinde ödenen hazine garantili borç miktarı 67 Milyar 714 Milyon 294 bin TL'dir.
- Kur farkı sonucu stok artışı miktarı 49 Milyar 936 Milyon 534 bin TL'dir.

- 2021 yılına devreden hazine garantili borç miktarı 151 Milyar 319 milyon 270 bin TL'dir.

TBMM'ye de gönderilen Kamu Borç Yönetimi Raporundan görüleceği üzere Hazine ve Maliye Bakanlığı 7 otoyol projesinde 17,2 milyar dolar tutarında borç üstlenim taahhüdünde bulunmuştur. 2022 yılı Bütçe Kanunu'nda Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın 4,5 milyar dolar daha borç üstlenim taahhüdünde bulunmasına imkân sağlanmaktadır. Hazine ve Maliye Bakanlığı genel ve özel bütçeli kuruluşların KÖİ sözleşmelerinde borç üstlenim taahhüdünde bulunmaktadır. Bu yükümlülükler hakkında da kamuoyuna bilgi verilmemektedir.

Kamu Borç Yönetimi Raporunda borç üstlenim taahhütlerine yer verilmekte ancak gelir garantileri gösterilmemektedir. Çünkü Hazine ve Maliye Bakanlığı sadece kendi borçlanmasını devlet borcu olarak kabul etmektedir. Bu nedenle de KÖİ'lerden kaynaklanan borçlar (17 milyar doları aşmakta) kamu borç stoku içerisinde gösterilmemektedir.

Bu şekilde gösterildiği için 2020 yılında devlet borç stokunun GSYH'ye oranı yüzde 60 yerine yüzde 39,8 olarak raporlanmaktadır.

Sonuç olarak; Covid-19 salgınının yarattığı toplumsal izolasyon sebebiyle söz konusu garanti ödemeleri antlaşmaları içerisinde herhangi bir mücbir sebep ve yahut olağanüstü hâl durumuna ilişkin, kamunun faydasına, bir madde bulunmamaktadır. Sokağa çıkma yasaklarının zorunlu hale geldiği ve evde kalma durumunun zaruri tutulduğu dönemde dahi garanti bedelleri - otoyollar, havaalanları ve enerji kullanım bedelleri antlaşması yapılmış şirketlere- ödenmeye devam etmiştir. Fakat diğer taraftan ise yurttaşlar yararlanması gereken en temel sosyal haklardan gerektiği gibi yararlanamamış ve bu dönemde birçok vatandaş işsiz kalmış veya ücretsiz izine ayrılmak zorunda bırakılmışlardır. Bu süreçte yoksul ve emekçi sınıf yardım alamadıkları gibi, aksine, vergi/borç mükellefiyetini yerine getirmeye devam etmek zorunda bırakılmışlardır. Bu ve benzeri sebeplerle Kamu-Özel İşbirliği antlaşmalarının yurttaşlar yararına bir an evvel yeniden düzenlenmesini ve yahut garanti verilmiş ödemelerin iptal edilerek söz konusu projelerin kamulaştırılması toplumsal fayda için zaruridir.

4.3.Bütçe Açığı ve Borçlanma

AKP-MHP ittifakı Türkiye’yi içine soktukları büyük ekonomik çöküşe yıllar içerisinde kredi ile büyüme stratejisi, uzun vadeli borçlanma ve yüksek faiz ödemeleri döngüsü ile bugün geri dönüşü imkansız bir borç batağı ile karşımıza çıkmıştır. 2020 yılında yasaya aykırı biçimde devlet borçlanması yapmış, ardından bu durumu torba yasa ile geriye dönük olarak yasallaştırmıştır. Bununla yetinmeyip Hazine Nakit Açığı miktarının çok üzerinde (308 milyar liralık) borçlanma yetkisi alması, rejimin devlet borçlanmasını da halk için, yoksullar için, kadınlar, gençler, yaşlılar için değil kendi siyasal bekası için bir araç olarak kullanmaya devam edeceğini açık şekilde göstermektedir. 2021 yılında da bütçe açığı ve borçlanma miktarı artmaya devam etmiştir. 2021 yılı Ocak-Temmuz döneminde merkezi yönetim bütçe giderleri 804,4 milyar TL, bütçe gelirleri 726,1 milyar TL ve bütçe açığı 78,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı bütçesi için 278 Milyar TL net borçlanma beklentisi bulunmaktadır.

Vergi yükünü halkın sırtına bırakan AKP iktidarı, pandemi dönemi devreye koyduğu borçlandırma stratejisi ile telafisi mümkün olmayan bir sürecin önünü açmıştır. Böylece AKP iktidarı bu şartlar altında ekonomik krizi aşmak adına telafisi mümkün olmayan bir hata yapmış ve hem devletin hem yurttaşların kaldıramayacağı kadar büyük bir borçluluk hali varken yurttaşları ekonominin durma noktasına geldiği salgın döneminde borçlanmaya teşvik etmiştir. Devamında takibe düşen alacaklar için yasal süre olan 90 gün 180 güne çıkarılmış, 1 Ekim 2021 itibariyle 180 gün değişikliği de sonlanmıştır. Takibe düşen kredi ve borç miktarı katlanarak artmaya devam etmiştir. Son olarak “faiz sebep, enflasyon sonuç” ısrarı ve irrasyonelliği ile Merkez Bankası’na doğrudan müdahale edilmekte, faizler düşürülerek döviz kurları ve enflasyona rekorlar kırdırılmaktadır.

Devlet maliyesi alanında da ciddi sorunlar yaşanırken ve ekonomik kriz sürerken, bu yeni hamle finansal krizin kapısını aralamış ve tünelin ucunda ışığı görmeyi bekleyen halkı felaket lokomotifleriyle karşı karşıya bırakmış yani devletin mali krizine kapı aralanmıştır.

Bu duruma yol açan mali faktörleri şöyle özetlemek mümkün: Toplanamayan, sık sık affedilen, uzlaşma yoluyla eksik alınan ve Covid-19 salgını yüzünden indirim, erteleme biçiminde özel sektörden tahsil edilmeyen vergiler ve diğer mali yükümlülükler ciddi boyutlara ulaştı. Diğer yandan salgın nedeniyle başta sağlık harcamaları olmak üzere, sermaye sınıfına verilen teşvikler, sübvansiyonlar, vergi afları, büyük inşaat ve enerji şirketlerinin kurtarılması için verilen mali desteklerde ciddi artışlar söz konusu. Bunlara bir de piyasaya göre daha ucuz

faizlerle kredi ve düşük kurdan döviz sattıkları için zarar eden kamu bankalarının zararı, bir türlü düşürülmeyen ve çok büyük bir kısmı halkın refahı ile ilgili olmayan lüks devlet harcamaları, askeri harcamalar, iç güvenlik harcamalarını ve Kamu Özel İşbirliği yöntemi altında yapılan büyük alt yapı projelerinin bütçeye getirdiği yükleri de dâhil ettiğimizde durum iyice kötüleşmektedir.

Diğer yandan Hazine'nin 2021 Eylül itibarıyla 2,1 trilyon TL (yaklaşık 221 milyar dolar) tutarındaki borçlarının yüzde 58'i döviz cinsinden borçlardan oluşmaktadır. Hazine dışarıdan dövizle borçlandığı gibi, içeriden de dövizle endeksli borçlanmaktadır. Döviz cinsi borç, 2017 yılında toplam Hazine borç stokunun yüzde 39'u idi, 2021'e gelindiğinde yüzde 58,4'ü geçmiştir.

	2017	2018	2019	2020	2021 Eylül
Toplam Borç	876.494	1.067.115	1.329.054	1.812.849	2.181.059
İç Borç (Ana Para)	535.448	586.142	755.052	1.060.354	1.186.718
Dış Borç (Ana Para)	341.047	480.973	573.700	752.495	994.340
Dış Borç (Milyon Dolar) (Ana Para)	90.241	91.245	96.392	102.216	112.237
TL Cinsinden Borç	535.059	580.277	668.538	794.436	906.468
Döviz Cinsinden Borcun TL Karşılığı (Ana Para)	341.435	486.838	660.515	1.018.413	1.274.591
Döviz Cinsinden Borç (Milyon Dolar)	90.219	92.358	110.981	138.478	143.870
Döviz Cinsinden Borcun Stok İçerisindeki Payı (%)	39,0	45,6	49,7	56,2	58,4

İç Borç İçerisindeki Döviz Borcunun Payı(%)	0,1	1,0	11,5	25,1	23,6
---	-----	-----	------	------	------

Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerine göre mevcut borç ve döviz cinsinden borç yukarıda gösterildiği gibidir.

Türkiye'nin toplam dış borç stoku 2002 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 130 milyar dolardır. Bu dış borç rakamı, GSYH'nin yüzde 54.4'ü düzeyinde olmuştur. Yani bu, AKP iktidara geldiğinde devraldığı borçtur. Aradan geçen on sekiz yılda dış borç 130 milyar dolardan 450 milyar dolara çıkmıştır. Kamunun borcu 64.5 milyar dolardan 173.1 milyar dolara yükselmiştir. Temel ve en önemli artış özel sektörün borcunda yaşanmıştır. 2002 sonunda yalnızca 43 milyar dolar düzeyinde bulunan özel sektörün borcu on sekiz yılda yüzde 500'e yakın artışla 255.6 milyar dolar olmuştur. Üstelik özel sektörün dış borcu bir ara ipin ucu iyice kaçırıldığı için 316 milyar doları da aşmıştı. Son üç yıldaki düşüşe rağmen böylesine hızlı bir artış ortaya çıkmıştır.

Bu on sekiz yıllık dönemde çok dikkat çeken bir artış da kısa vadeli dış borçlarda yaşanmıştır. 2002 sonunda 16.4 milyar dolar olan kısa vadeli dış borçlar, on sekiz yılda tam yüzde 744 artışla 138.5 milyar dolara tırmanmıştır.

Bugün itibarıyla doların rekor seviyelere yükselmesi ile hem özel sektörün hem de kamunun dış borcu yaklaşık 1.5 kat artmıştır. Türkiye ekonomisi tarihinin alamet-i farikası olan kredi ile büyüme, üretim yerine tüketimi öncelikle, ithalat ve ucuz iş gücü aracılığıyla cari açık kapatma gibi yaklaşımlarla borç çevrilmeyecek bir duruma gelmiştir. Bu tablonun sonu açık bir iflas ve çöküştür.

Son olarak yukarıda da belirttiğimiz üzere 2021 yılı Ekim ayı itibarıyla dolar kurundaki yükseliş Türkiye'nin borcunu yaklaşık olarak 2022 yılı bütçesi miktarında arttırmıştır. Bu sonuç AKP-MHP ittifakının sarıldığı otoriterlik politikalarının somut çarpınışları olarak Türkiye halklarının nasıl günler içerisinde geleceklerinin karartıldığını göstermektedir.

4.4.Bütçe Hakkı, Demokrasinin En Temel Kazanımlarından Biridir

Bütçe hakkı, halkın, kendisinden toplanan verginin ne için, ne kadar harcandığı; neyin önceliklendirildiği, ne amaçla ve ne miktarda borç alındığıyla ilgili bilgilendirilmesi ve tüm bu süreçleri denetleyip yönlendirmede söz ve yetki sahibi olmasıdır. 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi), bu yolda büyük mücadeleler sonucu elde edilen önemli kazanımların ilki kabul edilmektedir. Kısaca, bütçe hakkının sahibi halktır. Kaynakların halkın ihtiyaç ve talepleri gözetilmeksizin belli sermaye ve çıkar gruplarına aktarılması yalnızca kısa vadede geniş toplumsal kesimleri yoksulluk, baskı ve sömürüye açık hale getirmekle kalmaz; rasyonel plan ve öngörülerden yoksun bir bütçe planlaması, oluşacak bütçe açığı, borçlanma, kriz gibi sorunlarla halkı içinden çıkılmaz bir döngüye sokmaktadır.

Türkiye, 2018 yılında fiilen ve resmen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçmiştir. Bu sistemle birlikte Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ve Kesin Hesap Kanunu Cumhurbaşkanınca Parlamentaoya teklif edilmekte, ve görüşmeler sonucu yeniden Cumhurbaşkanının nihai onayına gitmektedir. Yeni anayasa öncesinde Kalkınma Bakanlığı ile başlayan, Maliye Bakanlığı, Meclis Bütçe Komisyonu ve Genel Kurulu ile ilerleyen bütçe yapım süreçleri tümüyle değiştirilmiştir. Hükümetin bölümler arası aktarma yetkisi genişletilmiş; dahası, bütçe sürecinde parlamentonun sahip olduğu yetkinin Anayasal dayanağı ortadan kaldırılmıştır. Teklifin oy çokluğuyla kabul ya da reddedilmesi gerektiği ve parlamento adına Cumhurbaşkanlığını denetleyen Sayıştay Başkanı'nın da Partili Cumhurbaşkanı tarafından atandığı göz önünde bulundurulduğunda, parlamentonun sadece görüş açıklanabilen bir çeşit foruma dönüştürüldüğü ve parlamenterlerin kanun teklifinde herhangi bir değişiklik yapmasının ne şekilde imkansızlaştırıldığı açıkça ortaya konmaktadır. Seçimle görevlendirilmiş parlamentonun dahi işlevsizleştirildiği bu ortamda; halkın, emek hareketi temsilcilerinin, meslek odalarının ya da STK'ların bütçeye müdahale etme yolları da tümüyle kapatılmış bulunmaktadır. Sonuç olarak, halkın tüm kesimlerini ilgilendiren Bütçe Kanun Teklifi, prosedür gereği parlamento onayına sunulan bir metne indirgenmiş, bütçe hakkı saray rejimi eliyle gasp edilmiştir.

Pandemi süreciyle çok daha geniş sosyal kesimleri etkileyen yoksulluk ve güvencesizlik, tüm ülkeler için genel-geçer sosyal politikaların ötesinde, çeşitli kırılğan grupların korunması için özel tedbirler alma gereksinimini bir kez daha hatırlatmıştır. Derinleşen eşitsizliğe karşı toplumsal cinsiyete ve çocuğa duyarlı; katılımcı ve daha adil süreçlerin işletildiği bütçe

süreçleri zorunluluk halini almıştır. Türkiye’de ise, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, tüm bu özelleşen talepleri karşılamak şöyle dursun, parlamenter demokrasi ile işletilen herhangi bir bütçe sürecinde kullanılabilecek en temel hakları dahi askıya almıştır. Nitekim; içinde bulunduğumuz derin ekonomik kriz, enflasyon-faiz-kur sarmalında dahi bütçe görüşmeleri halkın taleplerine kulak tıkamış, toplumsal katılım dışarıda bırakılmıştır.

2022 Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifinin hazırlanmasında ve ardından Plan ve Bütçe Komisyonu’ndaki görüşmeleri sürecinde halkın bütçe hakkı yok sayılmıştır. Kanun Teklifi, Plan ve Bütçe Komisyonundan tek virgülü dahi değiştirilemeden geçmiş; kadınların, emekçilerin, gençlerin, çiftçilerin, işsizlerin, işçilerin, esnafın talep ve ihtiyaçlarına kulak tıkanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinden bu yana olduğu gibi, 2022 Bütçesi de halkın değil, sarayın tercih ve kararları doğrultusunda şekillenmiştir. Katılımcı olmaktan uzak, anti-demokratik bu süreç sonucu halkın talepleri değil; savaş ve çatışmayı körükleyen, iktidar ve sermaye gruplarını gözetken, dolayısıyla eşitsizliği derinleştiren ve toplumsal adaleti sağlamaktan uzak tercihler kazanmıştır. Kaybeden ise işlevsizleştirilen ve süreçteki rolü tasfiye edilen, halkın temsilcilerinden oluşan parlamento olduğu kadar, sürüklendiği krizle baş başa bırakılan halkın kendisi olmuştur.

4.5.Bu Bütçede Çocuklar Yok

HDP bu topraklarda radikal demokrasiyi, barışı ve eşit yurttaşlığı inşa etmek için mücadele etmektedir. Toplumsal alanın önemli bir bölümünü oluşturan çocukların katılım hakkı engellenerek demokrasi inşa edilemez. HDP çocukları ne ebeveyn ve/veya aileye bağımlı veya uzantısı gibi gören geleneksel yaklaşımı ne de yalnızca üzerine gelecek inşa edilebilen bir varlık olarak gören modern yaklaşımı kabul etmektedir. HDP çocukları irade olarak kabul eden, çocukların katılım hakkını savunan, çocuklar için çocuklarla beraber söz kuran ve aynı zamanda şimdiye kadar çocuklara/çocukluğa dair ezberi bozan üçüncü bir yol yaklaşımını esas almaktadır.

Kuşkusuz partimizin esas aldığı üçüncü yol yaklaşımı, toplumu oluşturan tüm öğeleri, kurucu bir mekanizma olarak görmemiz ile doğrudan bağlantılıdır. Bin yıllardır bu coğrafyada bir arada yaşamı ören ülke halklarının ortak geleceği, bütüncül bir politika yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Bu bahisle de toplumun önemli bir toplamını oluşturan ve devasa sorunları bünyesinde barındıran çocukların çocukluktan gelen haklarının temin edilmesi, çocukları gören ve çocukları esas alan bir bütçe yaklaşımından geçmektedir.

Parlamentonun komisyon ayağında görülen bütçe görüşmeleri sırasında tek bir cetvelde dahi olsa, çocuklara dair tek bir kelam edilmemesi, iktidarların çocuklara yaklaşımını ele veren önemli bir göstergedir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere bir ülkede çocuk işçi kavramı varsa ve çocuklar iş cinayetlerinde yaşamını yitiriyorsa; eğitime erişim hakları ellerinden alınıyor ve buna ilişkin bir çalışma yürütülüyorsa; anadilinde eğitim hakkı yok sayılıyorsa; çocuklar cemaat yurtlarında istismara maruz kaldığı halde bu yurtlar kapatılmak yerine teşvik ediliyorsa; hastanelerde doğum yaptığı ortaya çıkan çocuklar gizleniyor, erken yaşta evliliğin önünü açan yasal düzenlemeler birer birer parlamento gündemine getiriliyorsa; mayın, askeri mühimmat patlamaları, zırhlı araç çarpmaları, kolluğun kullandığı orantısız güç neticesinde gerçekleşen ölümlerde kolluğa cezasızlık politikası uygulanıyorsa; göçmen çocukların uğradığı ayrımcılık körükleniyorsa; İstanbul Sözleşmesi'nden bir gecede çekilme kararı alınarak çocukların maruz kaldıkları ayrımcılık yok sayılıyorsa; çocukların gelişimi için elzem olan en temel gıda maddelerine erişim ekonomik kriz ortamında ilk gözden çıkarılacak kalem oluyorsa; cezaevlerinde anneleriyle birlikte kalmak zorunda kalan çocuklar için ayrıca iaaşe ödenmiyor ve cezaevi ortamında çocukların besinsiz kalması bir sorun olarak görülmüyorsa; öğretmeni tarafından istismara uğrayan çocuk görmezden gelinip öğretmen korunuyorsa; çocuklar için ücretsiz kreş olanağı sunulmuyor ve çocuklar gerçek birer özne olarak görülmüyorsa o ülkede çocukların üstün yararı gözetilmiyor demektir.

Nitekim İHD'ye göre, Türkiye, çocuklara yönelik cinsel istismarda dünya listesinde 3.sırada yer almaktadır. Buna rağmen çocuk istismarının önlenmesi amacıyla devlet etkin ve bütüncül politikalar üretmemektedir. Öte yandan Türkiye, kız çocuklarının eğitime ve yasal haklara erişimi, çocuk yaşta evlilikler, maruz kaldığı şiddet ve istismar ve çocuk işçiliği gibi sorunların zeminini çürütüp ortadan kaldıran politikalar üretmenin çok uzağındadır. Ayrıca Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin demografik yapısı incelendiğinde, toplam sayının 1 milyon 747 bin 999'unu (%47,4) 0-18 yaş arası çocuklar oluşturmaktadır. Devletin kendilerine reva gördüğü geçici koruma statüsündeki bir çocuk, içinde bulunduğu yoksulluk, dil sorunu, yeni sosyal normlara ve ortama ayak uydurma, ayrımcılıkla baş etme, göç sürecindeki yaşanmışlıkları ve buna bağlı psikolojik sorunları, yeni bir ülkede önyargı ve ayrımcılıkla karşı karşıya gelme, yaşadıkları travma ve psikolojik hasar, kültürel çatışma gibi çoklu sorunlarla yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Bu çocukları kapsayan karşı karşıya bırakıldıkları çoklu sorunların çözümü için etkin ve kalıcı politikalar üretilmelidir.

Bununla birlikte dünyayı kendilerine özgü şekillerde deneyimleyen, etkileşime giren ve yorumlayan, nöroçeşitliliği olan çocuklar (Otizm, Tourette, DEHB, Öğrenme Güçlüğü,

Disleksi, Discalculia, Epilepsi, Gelişimsel konuşma güçlüğü...) çeşitli mevcut hizmetlere erişimde çok ciddi hak ihlalleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nde devlet tarafından uygulanacağı taahhüt edilen ilke ve hakların hayata geçirilmesi için gerekli bütçe ve kurumsal yapı oluşturulmalıdır.

Bunun yanısıra cezaevlerinde 60'ı kız çocuğu olmak üzere 18 yaş altı 1.896, ve 317 kadın hükümlü/tutuklu ile birlikte 0-6 yaş grubu toplam 345 çocuk bulunmaktadır. HDP şiddetin yeniden üretildiği mekanlar olan çocuk cezaevlerinin kapatılmasını savunmaktadır. Kanunla ihtilafli çocukların çocuk eğitim merkezlerinde toplumsal hayattan kopmamaları için gerekli alt yapı çalışmalarının ivedilikle hayata geçirilmesi zaruridir.

Öte taraftan, Türkiye, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi 14 Eylül 1990 yılında imzalamış ve bu sözleşmenin anadili ve kültürel haklara vurgu yapan 17. 29. ve 30. maddelerine çekince koyarak 1995 yılında onaylamıştır. Böylece çocukların anadilinde eğitim hakkı, eğitimin kültürel çeşitliliği içerecek şekilde düzenlenmesi gibi sorumluluklar üstlenilmemiştir. Böylece 5 milyonu aşkın Kürt çocuk olmak üzere bu coğrafyada 10 milyonu aşkın çocuğun anadillerinde eğitim hakkına erişimleri engellenmiştir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin birinci bölümünün birinci maddesine göre ise; sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır. İnsan Hakları Komisyonu tarafından yapılan bu tanım 194 Birleşmiş Milletler üyesi ülkenin 192'si tarafından kabul edilmiştir. Türkiye hukuk sisteminde ise çocuk tanımı sadece Çocuk Koruma Kanunu'nda yapılmış; diğer kanunlarda ise kanun koyucular konularıyla bağlantılı olarak çeşitli kriterler kullanmış; bazen yaşa, bazen erginliğe bazen de işlenen suça dayalı olarak farklı çocuk tanımları yapmışlardır. Çocuk tanımını yapıldığı tek mevzuat olan Çocuk Koruma Kanunu'nda ise "çocukların üstün yararı" gözetilmemiştir. Türkiye'de çocuk hakları ulusal hukuk açısından değerlendirildiğinde 1982 Anayasası temel yasal düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasanın 41'inci maddesi, "Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları" başlığı ile çocuklara dair önemli hususları barındırır da uygulamada çocukların temel alındığını görmemekteyiz. Anılan maddede, her çocuğun, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, anne ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahip olduğu belirtilmiş ve devletin, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirler alacağı hüküm altına alınmıştır. Ancak bu tedbirlerin alınmadığı çok vahim örnekler her gün farklı bir biçim ve boyutta karşımıza çıkmaktadır. Ensar Vakfında istismara maruz kalan çocuklardan, Aladağ yurt yangınında canını yitiren çocuklara, Şişli Etfal

Hastanesinde hamile çocukların gizlenmesi gibi pek çok hadise çocukların değil, devlet mekanizmalarının üstün yararının korunduğuna delalettir.

Son yıllarda se zırhlı araçların çarpması sonucu birçok Kürt çocuğun yaşamını yitirmesi hafızalardaki tazeliğini korumaktadır. 2008-2021 Ekim tarihleri arasında zırhlı araçların neden olduğu cinayetlerde en az 21 çocuk hayatını kaybetmiş, en az 23 çocuk ise yaralanmıştır. Ancak panzer ve benzeri şiddet araçları ile çocuklar yaşamını yitirdiğinde cezasızlık politikası devreye konulmaktadır. Yine Ceylan Önkol, Berkin Elvan ve daha nice çocuğun yaşam hakkı korunmadığı gibi yaşam hakkı ihlalleri de aydınlatılmamış, sorumlu kolluk görevlileri korunmuştur. Cezasızlık politikası bu açıdan devletin adeta bir yönetme biçimi haline dönüşmüştür. Tüm bu örnekler mevcut anayasanın dahi uygulanmadığının açık göstergesidirler.

Diğer taraftan Millî Eğitim Temel Kanunu, Medenî Kanun, Ceza Kanunu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu, Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun doğrudan çocuklarla ilgili kanunlardır. Ancak hepsi doğrudan çocukları gözeten ve haklarını güvence altına alan yasalar olmaktan oldukça uzaktırlar. Pratikte çocuklara özgülenmiş etkin ve verimli örgütlenme biçiminin olmaması, görev-yetki ve sorumlulukların açıkça tanımlanmaması, kurumların çocukların gelişimi için gerekli ve uzman nitelikli personelle desteklenmemesi, ayrılan malî olanakların yetersiz olması, çocukların gelişim süreçlerine özgü bir eylem plânının olmaması, hedef ve stratejilerin çocukları esas alarak belirlenmemiş olması, çocuklar için hizmetle mükellef kurum ve idarelerin çocuklara özgü koordinasyon sistemi ile dizayn edilmemiş olması çocukların yok sayıldığının açık bir ifadesidir. Ancak yok sayılan çocukların, bu yanlı ve yanlı politikalar sebebiyle çocukluktan gelen en temel hakları açıkça bir gasp manasını taşımaktadır.

Çocukların içinde bulunduğu devasa sorunların en temel nedeninin ekonomik yetersizlikler olduğu ve odağına çocukları almayan bütçeleme yöntemi olduğu şüphesizdir. Yoksulluk neticede yoksunluğu ve hak ihlallerini beraberinde getirmektedir. Yoksulluk sebebiyle çocuklar temel gıda maddelerinden, eğitim araçlarına değin oldukça geniş bir spektrumda yoksunluklara maruz kalmaktadır. Yoksulluğun yaratmış olduğu sorunlardan en çok etkilenen grup ise çocuklardır diyebiliriz. Ve kuşkusuz yoksulluk yetersiz beslenmeye o da fiziksel ve zihinsel olarak sağlıksız bir gelişim sürecine sebeptir. Çocukların uğradığı bu hak kayıplarının giderilmesi ve yaşadıkları zorlu yaşam koşullarından gelen travmaların onarılması çocuğu esas alan bir bütçelemeyi zorunlu kılmaktadır.

Ancak parlamentonun şimdiki ve geçmiş pratiklerinin tümünde de çocukları esas alan bir bütçeleme yöntemi ele alınmamış, en basit haliyle bu devasa sorun minimize edilmiştir. Nitekim, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlıklarının sunuşlarında çocuk sadece ailenin yahut toplumun bir eklentisi olarak ele alınmıştır. Temel bir bütçeleme yönteminde çocukların yoksunlukları küçük birer eklere sığdırılmaya çalışılır ise buradan bir netice çıkmayacağı gibi sorunları içinden çıkılmaz kılacağı da aşikardır.

Bütün bu nedenlerle öncelikle, anayasanın işaret ettiği temel hususlar esas alınmalı ve çocukların üstün yararı için Çocuk Bakanlığı teşkil edilmeli ve çocukların hakları bu bakanlık eliyle tesis edilmelidir. Yeni bir bakanlığın kurulması ve çocuklar için gerekli bütçenin bu bakanlığa aktarılması HDP'nin en temel önerisidir. Ancak bu yöntemle çocukların beslenme başta olmak üzere, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi çeşitli kalemlere denk düşen ihtiyaçları karşılanabilir. Aksi halde diğer bakanlıklarda yer alan ufak kalemler çocukların çocukluktan gelen haklarını sağlamak bir yana, bunların görünmez kılınmalarının bir diğer biçimi olarak karşımızda durmaktadır. Örneğin Adalet Bakanlığı bütçe sunuşlarında birkaç yasal düzenlemeden öte çocukların adı dahi anılmamıştır. Keza öğretmen maaşlarını külfet olarak gören Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinde çocukların adı birkaç defa geçmiştir. Benzer şekilde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bütçesinde çocuklar toplumsal özne olarak değil aileye bağlı bireyler olarak konumlandırılmıştır. Sağlık Bakanlığı bütçesinde de benzer şekilde bugün yakını bir soruna dönüşen SMA hastası çocukların tedavi masraflarının karşılanmasına dair bir kalem yer almamaktadır.

Plan ve Bütçe Komisyonunda bakanlıkların sunuşları olmuş ve çeşitli tartışmalar yürütülmüştür. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu sunuşlarda “çocuk” kelimesi bile çok az kullanılmıştır. Bahse konu bu tablo da iktidarın çocukları görmediğinin ifadesidir. “Çocuk” ifadesi, Sağlık Bakanlığı bütçesi görüşülürken 3'ü bakanın sunumunda olmak üzere 34 kez; Adalet Bakanlığı bütçesi görüşülürken sadece Çocuk Adalet Merkezi hakkında verilen bilgi esnasında geçerken görüşmeler boyunca toplam 37; Gençlik ve Spor Bakanlığı bütçesinde 39; İçişleri Bakanlığı bütçesinde birkaç kez çocuk parkları bağlamında bakanın partimiz belediyelerine yönelik karalama politikalarında olmak üzere toplamda 19; Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesinde 11; Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı bütçesinde 9; Ticaret Bakanlığı bütçesinde 2; Milli Savunma Bakanlığı bütçesinde 5; Enerji Bakanlığı bütçesinde 1 kez kullanılmış; TBMM Bütçesi görüşülürken hiç kullanılmamıştır. Yine Hazine ve Maliye Bakanlığı bütçesinde 3; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bütçesinde 6; Tarım ve Orman Bakanlığı bütçesinde 5; Çalışma Bakanlığı bütçesinde 31; Dışişleri Bakanlığı bütçesinde 4 kez

kullanılmış; Sanayi Bakanlığı bütçesinde hiç kullanılmamıştır; Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinde 3'ü bakanın sunumunda olmak üzere 121; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesinde 11'i bakanın sunuşunda olmak üzere 225 kez kullanılmıştır.

Eğitimden mahrum kalan milyonlarca çocuğa, cezaevlerinde tutuklu olan ya da anneleri ile birlikte kalan yüzlerce çocuğa, sanayide tekstilde son derece ağır koşullarda çalışmak hatta ailelerine bakmak zorunda bırakılan çocuğa rağmen 2022 yılı merkezi bütçesinde çocuklar sadece bir nesne olarak, yer yer de iktidarın kendi politikalarını övme konusu olarak yer almıştır. Kreş imkanı olmayan; bez ya da mama bulamayan; sokaklarda yaşayan; yetiştirme yurtlarında, cemaat yurtlarına istismara uğrayan, yargısız infazlarla sokak ortasında vurulan; iş cinayetlerinde can veren çocuklar yokmuş gibi bir bütçeleme yöntemi kabul edilebilecek bir yöntem değildir. Kentleri, mahalleleri çocukların güvende olacağı alanlar olmaktan çıkaran AKP/MHP iktidarı çocukların en temel hakkı olan bütçe hakkını temin etmekten yoksundur. Çocuklar, iktidarların propaganda malzemesi değildir. Bilakis tüm kurumların bütçelerinde çocuklara yer verilmeli; her bir bakanlığın, her bir kurumun çalışma mekanizmalarını çocuğa göre uyarlaması ve uygulamaya koyması esas alınmalıdır. Bunun için çocuklara duyarlı bütçeleme elzemdir.

Gelinen fazda, çocuklara yönelik bütçe uygulamaları, Brezilya, Kenya, Sudan, Gana, Kazakistan, Hindistan gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile Birleşik Krallık ve ABD gibi gelişmiş ülkeler tarafından uygulanmaktadır.

Dünya örneklerine kısaca göz atacak olur isek;

- 2006 yılında UNICEF Çin ile Kadın ve Çocukların Ulusal Çalışma Komitesi Çin'in Bütçe Sistemi ve Çocuklar için Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı isimli bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada toplumsal kalkınmada eşitsizlikleri azaltmak için yoksul ülkelere mali yardımların ve bütçe aktarımlarının önemi vurgulanmıştır.
- Kenya'da 2007-2008 yılında, UNICEF Bütçe Bölge Gözlemevi kurulmuş ve Maliye Bakanlığı'na bağlı bir Sosyal Politika Danışmanı oluşturulmuştur.
- Güney Afrika'da, Maliye Bakanlığı uzmanları ile birlikte çalışan çocuk hakları savunucuları hukuki olarak yürürlüğe girmeden önce bir Çocuk Adaleti yasa tasarısının maliyet sistemi oluşturulmuştur.
- Kenya'da eğitim bütçesinde kırsal kesimde yaşayan çocukların payına ilişkin bir analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma ayrıca, kırsal kesimde yaşayan çocuklar için merkezi ve yerel bütçeden artan ödenekleri savunmak için kullanılmıştır.

- Hindistan’da, Çocuk Hakları SDA Merkezi, 2001 yılından bu yana ulusal bütçede yer alan çocuk odaklı bütçe analizlerini üretmektedir. 2005 yılından itibaren ise Çocuk Hakları Merkezi devlet bütçesi analizlerini üretmek için kamu kuruluşları ile işbirliği yapmaktadır.

Kuşkusuz çocuklar, kendi ihtiyaçlarını yeterince tespit edemediği ve taleplerine kulak verilmediği için kamusal kaynakların kullanılması konusunda doğrudan söz sahibi değildirler. Ancak kamu harcamaları ve özellikle sosyal harcamalar çocukları doğrudan etkilemektedir. Çocukların katılım hakkını kullanamadığından hareketle, devletlerin çocukların üstün yararı için çocuklar için bütçe yöntemini geliştirmesi ve çocukların ihtiyaçlarını temel alan bir yaklaşım sergilemesi elzemdir. Kamu kaynaklarının çocuğa da aktarılması ve çocuğu esas alan bütçe yaklaşımı, çocukların yoksun kaldıkları haklarına ve geleceklerine dair endişelerini gidermek için de önemli bir yer tutmaktadır. Buna ilişkin dünyanın çeşitli ülkelerinde parlamentolar çocuklara duyarlı bütçenin esaslarını oluşturan çalışmalar yapmışlardır. Kısaca değinecek olur isek;

- Sırbistan’da 2009 yılında parlamento üyeleri doğrudan çocuklarla ilgili olan bütçe ödeneklerinin ve kanunlarının uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca neyin neden yapılması ve yapılmaması gerektiği noktasında hükümetten parlamentoya ve (parlamentoya bağlı olan) Çocuk Hakları Komitesine raporlar sunması istenmiştir.
- 2007 yılında parlamento ve Azerbaycan İktisatçılar Birliği, bir STK ve UNICEF Azerbaycan çocuklara yönelik bütçe politikalarına yönelik bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada doğal kaynak yönünden zengin ülkeler ve Orta ve Doğu Avrupa/Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile kıyaslanması durumunda oluşacak sosyal sektör ödeneklerindeki eğilimler analiz edilmiştir.
- Brezilya’da Save the Children Sweden¹ ile birlikte yerel STK’lar Ceara eyaletinde Fortaleza şehrinde bütçenin onaylanması ve uygulanması süreçlerine çocukların katılımını desteklemiştir.
- Kenya’da Parlamentolar arası Birlik, cinsiyetin bütçe sürecini nasıl etkilediğini tartışmak üzere Mayıs 2010’da bölgesel bir çalıştay düzenlenmiştir. Katılımcılar arasında UNICEF ve Commonwealth Parlamento Birliği de yer almıştır.

Sıraladığımız örnekler çocukları esas alan bütçeleme yönteminin ne denli zaruri olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Türkiye’de ise durum, sıraladığımız örneklerle kıyaslanamayacak denli geri durumdadır. Türkiye’nin salt mevcut anayasayı esas alması dahi

çocukların yaşadıkları sorunları bir nebze de olsa giderecektir ancak çocuklara yönelik düzenlenmiş yasalar dahi tam anlamıyla uygulanmamaktadır. Nitekim 41'inci maddenin lafzı da ruhu da çocukların üstün yararını temel almakta çocuklara duyarlı bütçenin oluşturulması için bir ışık tutmaktadır. Bugün Türkiye’de devasa bir hal almış çocukların sorunlarının çözüme kavuşması, çocukların temel haklarından yararlanması ve toplumsal özneler olarak katılım haklarından yararlanması için bütünlüklü bir çocuk politikasının inşa edilmesi elzemdir. Bu politikanın ilk adımı olarak “Çocuklara Duyarlı Bütçeleme” hayata geçmelidir. HDP’nin önerdiği Çocuklara Duyarlı Bütçe parlamento tarafında esas alınırsa bu, çocuklara yönelik hak ihlalleri ve katılım hakkı gibi temel haklara ilişkin engellemelerde bir buzkıran etkisi yaratacaktır. Bu nedenle parlamento, bütçe görüşmelerinin genel kurul aşamasında mevcut eksiklikleri gidermek için bu öneriyi esas almalıdır.

4.6. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Zorunluluktur

Cinsiyet eşitsizliği üzerinden dizayn edilmiş patriyarkal düzende kadınların ve erkeklerin toplum içinde farklılaşan ve kadınları dezavantajlı bir pozisyona sürükleyen toplumsal cinsiyet rolleri ile ekonomik, akademik, sosyal, siyasal alanlara katılım ve var olma biçimlerindeki farklılıklar, kamu politikaları ve kamu bütçeleri ile de ilişkilidir.

Türkiye, hem kendi kısa ulus devlet tarihinde hem de son yıllarda erkek şiddetin ve cinsiyet eşitsizliklerinin en sert olduğu zamanlardan geçmektedir. Politika geliştirme, bütçe yapma, planlama, yürütme ve izleme süreçlerinde erkek kültür hâkim olduğundan toplumun en az yarısını oluşturan kadınlar bütçeden -yani en az erkekler kadar hak sahibi olduğu kamu kaynaklarından- hak ettiğini, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde alamamaktadır. Bu bağlamda, kamu kaynaklarının dağıtımında toplumsal cinsiyetinden, cinsiyet kimliğinden veya cinsel yöneliminden ötürü farklılaşan ihtiyaç ve hakları olanları da gözeterek bütçe yapılmasını ve bu şekilde cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesine yönelik adım atılmasını sağlamak önceliklikli hale getirilmelidir.

Bütçelerin en basit anlamıyla temelini oluşturan kamu harcamaları, kamu gelirleri ve vergi politikaları, tüm toplumsal gruplarda olduğu gibi kadınlarla erkeklerin de kaynaklara erişebilme ve kaynaklardan faydalanabilmelerini etkilemektedir. Bu anlamda, bütçeler toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kritik bir öneme sahiptirler. Bu nedenle, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Gözeterek Bütçeleme, başka bir ifadeyle Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe (TCDB), toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

TCDB, kadınlar için özel ek bir bütçe oluşturmak, kadın veya Türkiye’de geçtiği şekliyle kadının birey kimliğinden kopartılarak içine sıkıştırıldığı “Aile Bakanlığı”nın bütçesini arttırmak, kadınlarla erkeklere eşit oranda para harcamak anlamına gelmemektedir. En basit ifadeyle, kamu bütçesinin bütünlüklü olarak toplumsal cinsiyet eşitliğininin sağlanmasını destekleyecek şekilde düzenlenmesi demektir. Yani, her kalemde bu bütçeden kimlerin faydalanıp faydalanamayacağını, bütçenin kullanım şeklinin kimleri kapsayıp kapsamadığını gözetmek ve bütçenin kapsayıcı ve katılımcı bir şekilde hazırlanıp uygulanmasını sağlamak demektir. Bütçe yaparken tüm kalemlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını önceliklendirmek ve bu önceliklerin toplumun her alanında ayrımcılığa uğrayan kadın ve LGBTİ+ları nasıl etkilediğini gözetmek bütçeye yaklaşımda esas alınması gereken temel noktalardan birini oluşturmaktadır.

TCDB, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının yanı sıra yoksulluğun azaltılması ile ekonomik üretkenliğin, hesap verilebilirliğin, şeffaflığın artırılmasına da katkı sağlamaktadır. Cinsiyete duyarlı ve katılımcı yaklaşımların geliştirilmesi aynı zamanda katılımcı, şeffaf ve demokratik yönetimin sağlanmasını da doğrudan desteklediğinden vazgeçilmezdir.

Ne yazık ki, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu’nda bütün eleştiriler ve değişiklik önerileri yok sayılarak “insanlar konuşur, eller kalkar iner, onaylanır” mantığıyla harfiyen onaylanan 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi’nde ne de o bütçeyi hazırlayan aklın herhangi bir eyleminde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir adım veya niyet görülmektedir. Aksine, asıl yapılan ve planlanan erkek tahakkümünün her alanda güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin kazanımlarının tek tek alınması ile cinsiyet eşitsizliğinin derinleştirilmesidir.

İstanbul Sözleşmesi’ne yapılan saldırılar, bir gece ansızın Cumhurbaşkanı sıfatıyla AKP Genel Başkanı tarafından hukuksuzca sözleşmeden sözde çekilme kararının alınması ve hukuksuzca alınan bu karar resmi olarak dahi uygulamaya konmadan İçişleri Bakanı’nın ağzının içine bakan ve emirlerini koşulsuz uygulayan kolluk tarafından Sözleşme’nin kazanımlarından biri olan 6284 nolu yasa da uygulamadan kaldırılmışçasına davranılması ve bağımsız olması gereken yargının üstüne düşeni yapmaması bunun en somut örneklerinden biridir.

Kadınların yaşam hakkını korumak başta olmak üzere, kadına yönelik her türlü şiddeti açığa çıkmadan önce önleme, bu şiddetle etkin biçimde mücadele etme, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanarak kadınların toplumda özne olmasını ve her türlü ayrımcılıktan korunmasını hedefleyen en önemli metinlerden biri olan İstanbul Sözleşmesi aynı zamanda çocuk istismarını önleme ve istismara karşı hem hukuki hem de toplumsal mücadeleyi destekleyen ve güçlendiren

bir sözleşmedir. Tam da kadına yönelik şiddetin arşa değdiği, LGBTİ+'lara yönelik nefret ve ayrımcılığın her alanda körüklendiği, çocuk istismarı, kadın cinayeti ve nefret suçu cinayeti faillerinin aklandığı ve hatta ödüllendirildiği bir coğrafyada İstanbul Sözleşmesi'ne saldırılmasına karşı pandemiye rağmen her yerde "İstanbul Sözleşmesi Bizim" diyenlerin vazgeçmemesi ve tartışmasız en geniş muhalefeti oluşturması, iktidarın toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasından kaçamayacağına göstergesidir.

Tek işlevi AKP/MHP iktidarının erkek zihniyetinin ürünü olan uygulamaları, şiddeti, ayrımcılığı, nefreti, yok saymayı, eşitsizliği ve adaletsizliği körüklemeyi ve erkten yana olan statükoyu korumayı sağlamak olan Kadına Yönelik Şiddeti Araştırma Komisyonu örneği önümüzdeyken ne komisyonun ne de buraya ayrılan bütçenin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir adım olmadığını açıkça belirtmek zaruridir.

Demokratik, katılımcı ve kapsayıcı olmaktan uzak tek adam rejiminin yıllardır sürdürdüğü kadın düşmanı, doğa düşmanı, rantçı ve sermayeyi koruyan, %1'e hizmet edip %99'u açlığa ve yoksulluğa mahkûm eden politikaların ve bütçe tercihlerinin en kötü etkilenen gruplardan biri kaçınılmaz bir şekilde yine kadınlar olmuştur.

Türkiye genelinde, pandeminin de yönetilememesinin etkisiyle, topyekün bir açlıkla mücadele ve hayatta kalma savaşı verilirken en fazla yoksullaşan, istihdamdan kopan, işsiz kalan, eşit işe eşit ücret alamayan, daha fazla ücretsiz ev içi emek ve bakım yükü altında ezdirilen yine kadınlar olmuştur. Kadın yoksulluğunun ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların belirlenmesi, tüm kadınların eğitim ve gelir getirici istihdam imkanlarının artırılması, özellikle kadınlara yönelik emek sömürü ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve kadınların ekonomik anlamda güçlendirilmesi amaçlarıyla bütçe ayrılması için komisyonda yükselen talepler ve öneriler görmezden gelinmekte ve reddedilmektedir.

Yerel yönetimlerde de durum ne yazık ki benzerdir. Farklı yerel yönetimlerde Yerel Eylem Eşitlik Planları'nda ve Eşitlik Birimleri'nde TCDB önerileri ve uygulamaları olmakla birlikte süren uygulamalara kasıtlı ve büyük bir darbe vurulduğunun da altını çizmek gerekir. HDP belediyelerinde faaliyete geçen ve hemen hepsi seçilmiş eşbaşkanların yerine atanan kayyımlar tarafından bir şekilde kapatılan, durdurulan veya sabote edilen Kadın Politikaları Daire Başkanlıkları ve Müdürlükleri, müdürlükler bünyesinde kurulan kadın ekonomisini güçlendirme, kadın eğitimini geliştirme ve şiddet ile mücadele birimleri; sığınaklar, mahallede yaşayan kadınların taleplerine göre açılan ve istihdamlarını da olumlu yönde etkileyen kurslar, ekonominin geliştirilmesi kapsamında kurulan üretim atölyeleri ve kooperatifler, desteklenen kadın işletmeleri, kadın semt pazarları, mor marketler, çamaşırhaneler, halı yıkama alanları,

kreşler ve tandır evleri Türkiye yerel yönetimlerinde TCDB çalışmaları kapsamında gerçekleşen veya TCDB yapmayı sağlayacak koşullarını hazırlamaya yönelik faaliyetlerden sadece bazılarıdır.

2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi yine kadın emeği sömürüsüne dayanan, toplumun yarısını oluşturan kadınlara kaynaklara eşit kullanım ve erişim hakkı sağlamayan, kadınların ekonomik, akademik, siyasal, toplumsal alanlara katılımını kolaylaştırmayan hatta bunları görmezden gelerek zorlaştıran bir bütçedir. Ancak kamu bütçesinin oluşturulması sürecinde toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçe yapmak ve karar vericileri bu yönde politika yapmaya zorlamak bütçeyi dönüştürecek en demokratik süreç olacaktır.

HDP demokratik, ekolojik, toplumsal cinsiyet özgürlükçü ve adil bir toplum için TCDB'nin ne olduğunu, nasıl uygulanabileceğini, bütçenin nasıl planlandığında ve paylaştırıldığında toplumsal cinsiyet eşitliğine hizmet edeceğini kadınlarla birlikte inşa etmektedir. Bu amaçla HDP Kadın Meclisi 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi'nin açıklanmasının ardından Plan ve Bütçe Komisyonu görüşmeleri öncesi Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Buluşmaları gerçekleştirmiş ve bu buluşmalara katılan Kadın ve LGBTİ+ örgütleri temsilcileri, alanda çalışan uzman, akademisyen ve aktivistlerin katkıları doğrultusunda öneriler hazırlanmıştır.

4.6.1. 2022 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi'nin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hale Getirilmesi İçin HDP'nin Önerileri

- Kamu bütçesi toplumdaki kopuk hazırlanmakta, halkın eleştiri, önerileri ve talepleri dikkate alınmadan onaylanmaktadır. Bu haliyle kamu bütçesi belirli bir grubun çıkarları doğrultusunda oluşturulmaktadır. Kamu bütçesi oluşturulurken bütçe hakkının topluma anlatılması, halkın bütçe hakkının en geniş tabanda savunulması ve halkın katılım hakkının esas alınması elzemdir.
- Vergiler nitelikli kamusal hizmetin üretilmesi için kullanılmak zorundadır. Vergilere ilişkin düzenleme adil olmalıdır. Teklifte bütçe gelirlerinin 1 trilyon 430 milyar TL'sini (%98,7) vergi gelirleri oluşturmaktadır ancak bu vergi gelirlerinin sadece %12'si yani 83,1 milyar TL'si kurumlar vergisi olarak alınmaktadır. Başka bir ifadeyle sermayeden, kurumlardan, zenginlerden alınmayan vergi kişilerden alınmaktadır. Bu kişiler ücretli çalışanlardır. Yani işçi-emekçi yurttaşlardır. Bu teklife göre gelir vergisi başta olmak üzere doğrudan vergilerle ve dolaylı vergilerle bütçe gelirlerinin yaklaşık %85'i doğrudan asgari ücretlilerden, işçilerden, memurlardan, küçük esnaftan, köylüden, küçük çiftçiden yani dar gelirlilerden ve yoksullardan alınacaktır. Sonuç olarak, 2022

Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklif'i bütçe gelirlerini çok kazanandan az, az kazanandan çok vergi alarak sağlamayı teklif etmektedir. Bu vergi politikaları zihniyeti eşitsizlikleri, yoksulluğu daha da artıracaktır. Bu bütçe adil değildir ve cinsiyet eşitsizliklerini büyütecektir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe için artan oranlı adil bir vergi düzeni esas alınmalıdır. Kadın çalışan ve küçük ölçekli girişimcilere vergi alanında pozitif ayrımcılık sağlanmalıdır.

- Eşit işe eşit ücret verilmelidir. Aynı işi yapanlar cinsiyetlerinden veya kadrolu sözleşmeli-taşeron farklarından ötürü farklı ücret almamalıdır. Bu noktada düzenleme yapılmalı, bunun için merkezi bütçeden pay ayrılmalıdır.
- Kreş açmak Diyanetin görevi değildir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kreşler açması önüne geçilmelidir. Bunun yerine yerel yönetimler, Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın işbirliği ile her mahalleye yeterli nitelik ve niceliksel özelliklere sahip çocuk haklarını temel alan kreşler açılması için bütçe ayrılmalıdır.
- Kamuda ve özel sektörde her alanda toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele politika metinleri yayınlanmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği yaygınlaştırılmalı, iş başlangıcı ve oryantasyon programlarına toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele eğitimleri konmalıdır. Bu eğitimler periyodik olarak tekrarlanmalı ve günün koşullarına göre güncellenmelidir. Bu eğitim programları STK'lar, uzmanlar, aktivistler ve akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanmalı ve eğitim uygulamaları bağımsız STK'lar tarafından gerçekleştirilmeli, bunun için merkezi bütçeden pay ayrılmalıdır.
- Bütçede kadın yoksulluğu ile mücadeleye dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Daha önce 5 yıllık eylem planı oluşturulurken belgelere yansıyan kadın yoksulluğu bu bütçede yok sayılmaktadır. Türkiye gibi pek çok ülke kadın yoksulluğunun hem maliyet açısından büyük bir yük yaratacağını hem de yoksulluk konusunun uluslararası alanda bir sorun yaratacağını öngörmektedir. Bütçe oluşturulurken kadın yoksulluğuyla mücadele odakta yer almalıdır.
- Meslek edindirme kursları için kadınlara pozitif ayrımcılık sağlanmalıdır. Kadınlara faizsiz ve bazı alanlarda geri ödemesiz kredi desteği sağlanması, ekonomik danışma hizmeti verilmesi ve girişimde bulunacak kadınlar için destekler sağlanması için bütçeden pay ayrılmalıdır.
- Kamuda ve özel sektörde kadınların yönetici olmasının önünde cam tavanlar vardır. Kadınların önündeki engeller kaldırılmalı kamuda ve özel sektörde kadınların yönetici olması politika ve bütçe yönünden desteklenmeli ve kadın yöneticilerin artması için

kadınlara ve kurumlara yönelik teşvik paketleri uygulamaya konulmalıdır. Bunun için kamu bütçesinden pay ayrılmalıdır.

- Şiddete maruz bırakılan bireyler adliyede yalnız ve savunmasız bırakılmaktadır. Adliyelerde, hastanelerde, karakollarda, gerekli hukuki, tıbbi, psikolojik desteği bir arada sağlayan kriz destek merkezlerinin kurulması için bütçe ayrılmalıdır. Bu kurumlardan bağımsız olmakla birlikte STK'lar ve yerel yönetimlerin de işbirliğiyle alanında uzman kişilerin kamu kurumlarıyla koordineli çalıştığı "Cinsel Şiddet Kriz Merkezleri" kurulmalı ve bunlar için merkezi bütçeden pay ayrılmalıdır.
- Şiddete maruz kalan kadınlara ve LGBTİ+lara hukuki destek devlet bütçesinden karşılanmalıdır.
- Sığınaklar yeterli değildir. Kadına ve LGBTİ+'lara yönelik eril şiddet her geçen gün artarak devam etmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılma söylem ve ardından gelen politikalar ile 6284 nolu Kanun'un dahi uygulanmamaya başlanması bu grupları erkek şiddetine karşı daha da savunmasız hale getirmiştir. Daha fazla sığınak açılmalıdır. Gerek kalmayacağı güne kadar kamu bütçesinden sığınaklara daha fazla kaynak ayrılmalıdır.
- Şiddete maruz bırakılanlar için sadece sığınaklar yetmemektedir. Kamu kaynaklı ucuz kiralık evler veya sosyal konutlar uygulamaya konulmalı ve istihdam programı hazırlanmalıdır. Devlet tarafından kiranın ve faturaların karşılandığı her anlamda güvenli yaşam alanları sağlanmalıdır. Sığınakta kalan kadınların çıktıktan sonra ne yapacağına dair bir yol çizilmemektedir. Özellikle sığınaklar çocuklara uygun olmadığı için çocuklu kadınlar sığınaklarda kalmak istememektedir. Bu kadınlara kira, fatura ve temel gider desteği devlet tarafından verilmelidir. Bu evlerde de istihdam alanında güçlendirilmeler ile sosyal, hukuki, psikolojik destek devam etmeli bunun için bütçe ayrılmalıdır.
- Şiddete maruz bırakılan kadınların yaşamlarını eşit ve özgür yurttaşlar olarak sürdürebilmeleri için istihdam imkânı sağlanmalı, kamu kurumlarında ve yerel yönetimler başta olmak üzere her yerde pozitif ayrımcılık ve kota uygulaması konmalıdır. İstihdam alanında teşvik edici yöntemler geliştirmeli, iş imkanlarının artırılması konusunda kadın istihdamını teşvik edecek işverene vergi indirimi ve teşvik destek paketleri sağlanmalıdır. Bütün politikaların planlanması için merkezi bütçeden pay ayrılmalıdır.
- Erkek şiddetine maruz bırakılan kadınlara barınmayı sağlamak tek başına yetmemektedir. Maddi destek talep eden kadınların (eski eşinin ölmüş olması) dul

olması beklenmektedir. Bu da kadınları eşi ölene kadar erkeklere bağımlı hale getirmenin başka bir yansımasıdır. Şiddete maruz bırakılan kadınların eşit, özgür, kendine yeten ve bakımına muhtaç olanlara bakım sağlayabilecek yeterlilikte olmalarını sağlamak için hukuki, psikolojik, akademik ve maddi destek için politika geliştirilmeli ve destek paketleri hazırlanmalı ve bütçe ayrılmalıdır.

- Çocuk bezi, bebek maması ve süt çocukların temel ihtiyaçlarıdır. Her çocuk için bebek bezi, mama/süt kamu kurumları tarafından ücretsiz sağlanmalı veya bu gider belirli bir döneme kadar desteklenmelidir. Satışı yapılan çocuk bezlerinden, mamalardan vergi kalkmalı gerekli planlama için bütçe ayrılmalıdır.
- Üniversiteli genç kadınlar ve LGBTİ+'lar eğitimlerine devam etmede farklılaşan engeller ve zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle barınma gibi temel bir hak sağlanmadığı için okulu terk etmek ve eğitimden kopmak zorunda kalmaktadırlar. Temel ihtiyaçlarının karşılanması için kamu kaynaklarından ek bütçe ayrılmalıdır.
- Dil bariyerinin erkekler tarafından aşılması görece daha kolay görünmektedir ancak kadınların çok büyük bir kısmı ev içi emek ve bakım yükleri ile toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi ile açılan ücretsiz kurslara dahi katılamamaktadır. Türkçe öğrenmek isteyen birçok sığınmacı/mülteci kadın kreş desteği olmadığı için dil kurslarına devam edememektedir. Mülteci çocukların hakları ve ihtiyaçları gözetilerek dahil edilecekleri kreşler açılmalıdır. Bunun için kamu bütçesinden kaynak ayrılmalıdır.
- Dünyanın son iki yıldaki en büyük gündemi aşı olmakla birlikte her yıl milyonlarca kadının ölümüne neden olan rahim ağzı kanseri hala gündeme alınmamaktadır. Kadınların %80'i hayatlarında en az bir kez HPV ile yaşamaktadır. Rahim ağzı kanserine bağlı ölümlerin %90'nı orta ve düşük gelirli ülkelerde görmektedir. Yoksul kadınlar hayatını çok basit bir önlem alınmadığı için kaybetmektedir. Kadın yoksulluğuyla mücadelede ilaca ulaşma aşamasında devlet kadınlara destek olmalıdır. Doğum kontrol hapı, kondom ve HPV aşısı ücretsiz olmalıdır. 15 yaş altı kız çocuklarına HPV aşısının sağlanması elzemdir ve bunun sağlanması için bütçeden kaynak ayrılmalıdır.
- Kürtaj Türkiye'de yasak değildir. Belirli yazılı kurallar altında yasaldır. Ancak 18 yaş altında çocukların doğum yapmasının raporlanmasının dahi sorun teşkil ettiği kamu kurumlarında kürtaj yaptırmak imkânsız hale gelmiştir. Talep eden herkesin kürtaj hapları ve kürtaj hizmetinden ayrımcılığa maruz bırakılmadan bireysel özgür iradeleriyle faydalanabilmeleri ve gerekli bilimsel bilgiye erişmeleri kamu tarafından sağlanmalı ve bunun için bütçe ayrılmalıdır.

- Hijyenik ped temel ihtiyaçtır ve ücretsiz olmalıdır. Bütün kadınların hijyenik pede ücretsiz erişebilmesi için bütçeden kaynak ayrılmalıdır.
- Sağlık merkezinde üreme sağlığı, cinsel sağlık, cinsel haklar ve doğum kontrol gibi konularda ayrımcılığa maruz bırakılmadan bilimsel bilgiye ve ihtiyaç olan ilaç, korunma, tedavi ve sağlık hizmetine taleplerine bağlı olarak gerekirse kişilerin kimlikleri anonim tutularak ücretsiz erişilebilmelidir. Bu doğrultuda politika geliştirilme ve planlama yapılması için merkezi devlet bütçesinden pay ayrılmalıdır.
- Mülteci ve Kürt kadınların anadilde hizmet olmamasından, kısıtlı muayene sürelerinde kendilerini ifade edemediklerinden ve çevirmenlerin çoğu erkek olduğundan sağlık sorunlarını biri aracılığıyla aktaramadıklarından temel sağlık haklarına erişimde ciddi engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Sağlık Bakanlığı'na bağlı tercüman kadrosu açılmalı ve daha fazla kadın tercüman istihdam edilmelidir. Kürdoloji bölümünden mezun olup istihdam edilmeyen binlerce genç kadın ile istihdama dahil olamayan Suriyeli sığınmacı/mülteciler bu alanda istihdam edilmeye adaydır. Gerekli düzenlemelerin yapılması için bütçeden pay ayrılmalıdır.
- Cezaevindeki çocuk ve kadınların özellikle sağlık ve eğitim haklarına ve hijyen ürünlerine erişmelerini sağlamak için ilgili öznelerin hak, talep ve ihtiyaçları dikkate alınarak yeni düzenlemeler yapılmalı ve bütçe ayrılmalıdır.
- Çocuk, hasta, engelli ve yaşlı bakım ve tedavisi için ayrılan ödenekler yetersizdir. Ev içi emek ve bakım yükü kadınların omuzlarındadır. Merkezi bütçede hesaplanması gereken özellikle hasta, engelli, yaşlı ve çocuk bakımı çok büyük oranda kadınların omzunda bırakılmakta, ücretlendirilmemekte ve bu emek yok sayılmaktadır. Pandeminin de etkisiyle bu yük daha da artmıştır. Bu bakım kamunun sorumluluğunda olmasına rağmen bu yükü yüklenmek zorunda bırakılan kadınlar ya istihdama hiç katılamamakta ya istifa etmek zorunda kalmakta ya da erken emeklilik istemek zorunda kalmaktadır. Hasta, engelli, yaşlı ve çocuk bakımı kamu kaynaklarından sağlanmalı ve bütçeden bunun için yeterli pay ayrılmalıdır.
- Ev eksenli çalışan kadınlar sigortasız, güvencesiz, kırılğan alanda çalışmaya zorlanmakta ve bu kadınlar eşlerinin sigortasından yararlanmak zorunda bırakılmaktadır. Birçoğu meslek hastalığına yakalanmakta ve çalışamayacak hale gelmektedir. Meslek hastalıkları sigortadan karşılanmadığı için tedavi masrafları devlet bütçesinden karşılanmalıdır. Ev eksenli çalışan kadınların sigorta ve işyeri numarası olmadığı için sendika kurma hakları da bulunmamaktadır. Ev işinde çalışan kadınların meslek hastalığı sebebiyle oluşan sağlık giderleri devlet bütçesinden karşılanmalıdır. Ev

eksenli çalışan kadınların güvenceli çalışma koşulları garanti altına alınmalı ve emeklilik ile sendika kurma hakları tanınmalıdır. Bunun için kamu bütçesinde kaynak ayrılmalıdır.

- Pandemi sürecinde Kod 29 bahanesiyle kovulan kadın işçilerin grev hakkı ile sendikal hakları ellerinden alınmıştır. Kod 29 toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü iş hayatında ve sosyal hayatta kadınları erkeklerden daha kırılgan hale getirmektedir. Kod 29 ile işten çıkarılan kadınların beyanları soruşturulmaya esas alınmalı ve yeniden istihdamı için bütçeden pay ayrılmalıdır.
- Pandemi ile dijitalleşme artmış ve uzaktan çalışma dönemine geçilmiştir. Kadınlar ve kız çocukları toplumsal cinsiyet rolleri ve baskılardan ötürü dijital yetkinlikler alanında erkeklere oranla daha zayıf bırakılmıştır. Yakın gelecekte oluşabilecek ayrımcılıkların önlenmesi amacıyla merkezi bütçeden kadınların dijital okuryazarlıklarının yükseltilmesi ve bilişim alanındaki yetkinliklerinin artırılması için teşviklerin yapılandırılması için bütçeden pay ayrılmalıdır.
- HIV'le yaşayan kişilerin hizmetin her aşamasında ayrımcılığa maruz bırakılmadan sağlık hizmeti almaları sağlanmalıdır. Talep edenlerin önleyici hizmetlere ve ilaçlara erişim sağlanmalı, anonim HIV testleri devlet tarafından kişinin verilerini ve tüm haklarını koruyarak sağlanmalı ve bunun için merkezi bütçeden pay ayrılmalıdır.

5-) DOĞA TALANINA KARŞI EKOLOJİ TEMELLİ EKONOMİ

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de bir avuç sermaye sahibinin çıkarları doğrultusunda inşa edilen kapitalist sistem değişmeden toplum ve doğa üzerindeki yıkımın önlenmesi mümkün değildir. Bu açıdan yeni bir ekonomik modelin hayata geçirilmesi elzemdir. Öncelikle kapitalist ekonomiye karşı inşa edilecek yeni bir ekonomik model sermayenin değil toplumun ihtiyaçlarını esas almalı, toplumu korumalı ve savunmalıdır. Bu nedenle bu sistem demokratik olmak zorundadır. Nitekim ancak demokratik bir ekonomik sistem toplumun, toplulukların ve bireylerin temel gereksinimlerini karşılayabilecektir. Yine bu sistem doğayla uyumlu olmak zorundadır. Üretim de bu uyumla gerçekleşmelidir. Ekonomi döngüsü demokratik katılımı esas almalıdır. Bu sistemin hem demokratik hem komünal/kolektif hem de ekolojik olması zorunludur. Bu anlamıyla Ekoloji temelli ekonomi modeli toplumsal bir yaşam biçimini ifade etmektedir. Bu yaşam biçiminde bireysel çıkarlar değil dayanışma esastır. Yine doğanın sonsuz sömürsüne karşı doğayla uyumun sağlanması esas ilkedir. Bugün yaşanmakta olan ekonomik saldırılara karşı HDP yeni yaşam paradigmasının sacayağı olarak toplumsal yaşamın her alanında ekolojik toplumu ve ekolojik yaşamı savunmaktadır. Türkiye’de yürürlükte olan talan ekonomisine karşı HDP, Ekolojik Temelli Ekonomi’yle eşitliği, adaleti ve özgürlüğü kapsayan, yeni yaşamı ekoloji perspektifiyle örmeyi ve böylece sermayenin doğa üzerindeki egemenliğine son vermeyi amaçlamaktadır.

5.1. Ekolojik Temelli Ekonomi’nin Temel İlkeleri

Öncelikle emeğin değeri en temelde toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik olmalıdır. Yine bu değer doğa üzerindeki etkileriyle ölçülmelidir. Emeğin ucuz ücretler karşılığında satılmasına ve sömürülmesine izin verilmemelidir. Sınırları keskin sınıflara ayrılmış toplum modelini dayatan kapitalist modernite işçiler, işsizler ve yoksullar sınıfını sürekli bir biçimde dayatmaktadır. Para kazandırdığı oranda emeğe değer atfeden anlayış toplumsal yaşam ve doğa için tahrip edicidir. İçinde yaşadığımız sistemde doğa ve toplumsal yaşam için verilen emeğin büyük bir kısmı ücretlendirilememekte ve emekten sayılmamaktadır. Bu açıdan bu sistem aynı zamanda son derece cinsiyetçidir. Devasa bir bakım emeğini omuzlayarak dünyanın dönmesini ve yaşamın sürmesini sağlayan kadın emeği kapitalist sistemde emekten sayılmamaktadır. Yine oldukça ağır koşullar altında güvencesiz bir biçimde üretilen göçmen/mülteci/sığınmacıların emeği ya emekten sayılmamakta ya da ucuz bir emek olarak hesaplanmaktadır. Bu açıdan

kapitalist sistem aynı zamanda son derece ayrımcı ve hatta ırkçıdır. Bu nedenle Ekolojik Temelli Ekonomi'nin hayata geçirilmesi ve komünal ekonomi modeline ait değerlerin güçlendirilerek yaşatılması emeğin değerini de, bu değerlerin yeniden anlam kazanması açısından da acil bir ihtiyaç olarak önümüzde durmaktadır.

Doğal zenginliklerin ve üretim araçlarının ulus devletler ve uluslararası şirketler tarafından mülk olarak görüldüğü kapitalist ekonominin ekolojik ve toplumsal yıkımın temel nedeni olduğu açıktır. Bu sistemde doğal zenginlikler ve üretim araçları bu devletler ya da şirketler tarafından mülkleştirilmiştir. Yurttaşların rızası ve/veya onayı alınmadan tahakküme dayalı bu el koyma süreci son derece yıkıcıdır. Bir avuç sermayedarın daha fazla kar etmesine dayanan bu mülkiyetçilik ancak Ekolojik Temelli Ekonomi gibi güçlü bir alternatif modelle terk edilebilecektir. Nitekim Ekolojik Temelli Ekonomi anlayışı bireye ya da devlete ait mülkiyete karşı doğal zenginliklerin temel ihtiyaçları karşılaması amacıyla, ekolojik etkilerini gözeterek kullanım hakkını benimsemektedir. Yine üretim araçlarını topluluk temelli mülkiyet kapsamında ele almaktadır. Ekolojik Temelli Ekonomi anlayışını benimsemiş, doğal varlıkları denetim ve kontrol altına alıp sömürmek ve sahiplenmek yerine temel ihtiyaçları gözeterek, ekolojik bir duyarlılıkla kullanan demokratik topluluklar toplumsal yaşam ve doğa için uyum ve barışın güvencesi olacaktır.

Öte taraftan, kapitalist ekonomik sistemde, yurttaşlar, topluluklar ve halklar arasında ekonomik değer ve ürün alışverişinin gerçekleştiği pazar, sermaye ya da devletin tahakkümüne girmektedir. Böylece bu pazar toplumsal dayanışma, paylaşımcılık, armağan kültürü ve insani değerleri aşındıran bir sömürü aracına dönüşmektedir. Ayrıca aynı sistemde uygulamada olan serbest pazar kavramı, fiyat istismarı, spekülasyon ve tekelcilik üzerinden emek sömürsünü meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Nitekim kapitalist ekonomide sadece satılabilen ürünler değerli sayılmakta ve piyasa değeri temel ölçü haline gelmektedir. Ekolojik Temelli Ekonomi politikalarıyla iktidar tekellerinin tahakkümündeki piyasanın ve pazarın yerini, toplulukların, ihtiyaç fazlası ürünlerin yanı sıra kültürel değerlerin de bulunduğu, uyum ve uzlaşma temelinde paylaşım alanı olarak verildiği bir pazar inşa edilecektir. Böylece pazar farklı bölge ve toplulukların bulunduğu, ekonomik değer ve ürün alışverişinin yanında düşünce ve duygu alışverişinin gerçekleştiği, dayanışma ve paylaşım alanları olarak toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir kültür alanı olduğu asıl işlevine geri döndürülecektir. Sermaye ve iktidarın tahakkümünden kurtarılmış, toplulukların öz denetimindeki bu demokratik pazarda öncelikli olan kullanım değerinin esas olduğu, temel gereksinimlerin karşılanması ve dayanışmadır. Bu nedenle toplum karşıtı kapitalist iktidar odaklarının sömürü aracı haline gelmiş olan bugünkü pazar, yeni

ekonomi modelinde toplulukların öz denetiminde demokratik bir örgütlenme eliyle yeniden dayanışma ve paylaşım alanı haline gelecek biçimde yeniden yapılandırılacaktır.

Yine, kapitalist modernite kâr hırsını ve rekabeti kutsayarak, her türlü emeğin ve üretimin değerini kullanım değeri yerine piyasa değeriyle ölçerek metalaştırmaktadır. Ancak para, sömürü aracı olmaktan çıkarılıp toplumsal yaşamı kolaylaştırmak için kullanılan bir araç haline getirilmelidir. Paranın toplum ve ekonomi üzerindeki tahakkümünün kaynağı, ekonominin toplum ve ekonomi dışı güçlerin egemenliğinde olmasıdır. Nitekim ne doğa ne de doğanın bir parçası/uzantısı olan toplulukların para kazanma hırsının, ekonominin ana motoru haline geldiği bu hızlı dönüşüme tahammül edebilmektedir. Sürdürülebilir bir yaşam ancak ekosistemin gereksinimlerini de gözeterek halkın öz denetiminde, toplumun ve toplulukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasını önceleyen komünal bir ekonomiyle mümkündür. Bu açıdan, paranın ve piyasanın denetimi ekonomiyi üreten toplulukların kontrolünde yeniden toplumsal yaşamı kolaylaştıran asıl işlevine geri döndürülmelidir. Ekolojik Temelli Ekonomi politikalarıyla para, ekonominin amacı olmak yerine, dayanışma ve temel ihtiyaçların karşılanması temelinde kolektif üretimi benimseyen komünal ekonominin inşasında kolaylaştırıcı bir araç haline gelecektir.

Benzer şekilde, kapitalist ekonomik sistemde teknoloji tamamıyla iktidar tekellerinin tahakkümündedir. Teknoloji bu tekelden kurtarılarak ekosistem ve toplulukların gereksinimleri doğrultusunda işlev görecektir şekilde yeniden tasavvur edilmeli ve topluma hizmet etmelidir. Nitekim uygarlık tarihi boyunca milyonlarca yıllık deneyimin bir ürünü olan teknoloji toplumsal bir yaratım olup, toplumsal yaşamın sürdürülmesinde uyum sağlayıcı ve kolaylaştırıcı bir işleve sahip olmuştur. Toplum üzerinde iktidar sağlayan ulus devletçi yapılanma ve kapitalist sermayenin denetimine geçmesiyle teknoloji, asıl işlevinden saparak ekonomik ve ekolojik sömürüyü derinleştirme aracı haline getirilmiştir. Günümüzde iktidar tekellerinin hizmetindeki bu teknoloji toplumsal yaşam ve ekolojiyi hızla tahrip etmektedir. Bu sistemde teknoloji yalnızca para kazandıran bir araç haline getirilmiştir. Ekolojik Temelli Ekonomi'nin hakim olduğu bir yönetimde teknoloji, ekosistemle uyumlu ve toplumsal yaşamı onarıp geliştiren bir yaşam kültürünün hizmetinde olacaktır. Teknoloji beslenme, sağlık, barınma, ulaşım ve eğitim gibi temel toplumsal gereksinimler doğrultusunda kullanılacaktır.

Ayrıca, kapitalist ekonomik sistemde endüstri emek ve doğanın metalaştırılıp sömürüldüğü, aşırı ve lüks tüketimi dayatan bir süreç olarak karşımızda durmaktadır. Toplumsal yaşamdaki ahlaki değerleri yok eden iktidar odaklı endüstriyel tekeller yerine, ekolojik toplum eliyle, toplumun gereksinimleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmalıdır. Ekolojik Temelli

Ekonomi'nin hâkim olacağı bir sistemde endüstri yalnızca toplumsal yaşam için bir araç olacaktır. Böylece kâr hırsıyla bir amaç haline getiren endüstriyel sistem, sürekli ve aşırı büyüyen, adaletsiz ve aşırı tüketimi dayatan konumundan kurtarılarak ekolojik komünal toplumun hizmetinde kullanılacaktır. Ekolojik bir toplumda endüstrinin olmaması mümkün değildir ancak bu sistemde ekolojik komünal toplulukların denetiminde, temel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik yapılandırılmış bir endüstri olarak yeniden kurgulanmalıdır. Bu doğrultuda endüstri ekonomide enerji, zaman, kaynak ve emek açısından verimliliği sağlayarak sağlıklı ve ekolojik bir üretime hizmet edecektir. Rekabet yerine birbirini tamamlayan ve uyumu gözeten unsurlardan örülecek ekolojik bir endüstri, doğa ve toplumsal yaşamdaki yıkımın onarılması ve sürdürülmesi için elzemdir.

Yine, Ekolojik Temelli Ekonomi'nin esas alınacağı ekonomi modelinde ticaret dayanışma ve paylaşım temelinde üretim ve tüketim süreci arasındaki mesafeyi olabildiğince kısaltarak yapılmalıdır. Ticarete toplumsal yarar, ekolojik uyum ve verimlilik esas alınmalıdır. Toplum karşıtı odaklarca yürütülen ticari faaliyetler, üretime doğrudan katkı yapmaksızın, ürün değişim değeri üzerinden yapılan spekülasyon ve yönlendirme aracılığıyla haksız kazanç edinme ve sermaye birikim aracı haline getirilmiştir. Bir ürünün üretiminden başlayarak, tüketiciyle bulunduğu ana kadar geçen sürede, fiziksel mesafenin en aza indirilmesi nakliyat için kaynak israfını önlerken, bireysel çıkarlar doğrultusunda ticaret yapan aracı ve komisyoncuların olabildiğince aradan çıkarılması da hem üreticinin hem de tüketicinin sömürülmesini önleyecektir. Ticaret, kâr elde etmek suretiyle değil, ekolojiyle uyumun korunması, toplumsal fayda, kaynak israfının önlenmesi ve verimlilik gözetilerek halkın denetiminde yapılmalıdır, ticaretin toplumsal temelde gelişmesi için kooperatifler ve topluluklar arasında ticari birlikler, kurumlar ve anlaşmalar geliştirilebilecektir.

Ayrıca, Ekoloji Temelli Ekonomi'nin hâkim olduğu bir ekonomik sistemde maliye, finans, bütçe, sermaye gibi ekonominin temel alanları bireysel, ailesel çıkar ya da iktidar ve yandaşlarının denetiminden kurtarılarak halkın özdenetimi alınacaktır. Bu sistemde kâr amacı gütmeyen, toplumsal faydayı gözeten ve doğayla uyumlu bir ekonominin inşası için kullanılması sağlanabilecektir. Eldeki maddi kaynaklar ve elde edilen ürünlerin, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda dağıtım ve paylaşımının düzenlenmesi bütçe bu sistemde halkla birlikte oluşturulacaktır. Bütçe için gerekli kaynakların oluşturulması ve bunun nereye harcanacağına planlanması ve verimli kullanılması iktidarın değil toplumun denetiminde olacaktır.

Son olarak, Ekoloji Temelli Ekonomi politikalarının yürürlükte olduğu bir yönetimde yalnızca topluluğun tümünü ilgilendiren büyük ölçekli sorunların çözümü ile ihtiyaçların kapsamı doğrultusunda toplumun kaynaklarını oluşturması amacıyla vergilendirilme yapılacaktır. Toplumsal ekonominin temeli olan ortaklaşma, paylaşım ve dayanışma gibi değerler yoluyla yeni bir anlam kazanacak vergi halkın hizmetine sunulacaktır. Ayrıca bu yeni sistemde vergi, yurttaşların ekonomik statüleri gözetilerek uzlaşma temelinde katkı payı olarak tanımlanacak adil bir şekilde toplanacaktır.

Sonuç olarak, ekolojik yıkımın bir sonucu olarak son yıllarda etkileri gittikçe belirginleşen iklim krizi insanın doğanın efendisi değil bir parçası olduğunu, doğadaki tüm sistemlerin ve insan yaşamı ve faaliyetlerinin birbirine bağlı olduğunu ve her canlının yaşamının kutsal olduğunu bir kez daha açık biçimde göstermiştir. Bu açıdan iklim suçlarının işlenmesi tüm insanlığa ve doğaya karşı suçların işlenmesi anlamına gelmekte ve beraberinde ciddi bir ekonomik krizi de getirmektedir. Bu nedenle yaşam hakkını ve doğadaki diğer canlıların haklarının korunması hem yaşamın kurtarılması hem de ekonomik krize çözüm bulunması açısından önemli bir sorumluluk olarak siyasetin önünde durmaktadır. Bugün Türkiye’de yaşandığı gibi, ekonominin dayandığı mekanizmaların yalnızca bireysel ve/veya iktidar hırsı amacıyla kullanılması toplumsal yaşam ve ekoloji için yıkım getirmektedir. Ancak hayata geçirilebilecek alternatif ekonomi modelleriyle ülkenin öz kaynaklarını kullanarak yeni mekanizmalar oluşturmak, doğayla uyumlu, halkın katılımına açık ve sürdürülebilir bir ekonomi ve bununla bağlantılı olarak yeni bir toplumsal yaşam inşa etmek pekâlâ mümkündür. Ekolojik Temelli Ekonomi iklim adaletinin sağlanması, iklim suçlarını önlenmesi, enerjide krizin önüne geçilerek enerji demokrasisini tesis edilmesi, doğa barışı ve çevre ırkçılığına karşı çevre adaletinin inşa edilmesi ve iklim krizi ile etkin mücadele açısından oldukça etkili bir mücadeledir. Bu açıdan, HDP’nin önerdiği bu model sömürüye, talana, ekolojik yıkıma, cinsiyetçiliğe, tahakküme, güç ilişkilerine, yaş ayrımcılığına, yolsuzluğa ve ranta dayanan kapitalist ekonomiye alternatif, oldukça güçlü bir modeldir.

5.2. Ekoloji Temelli Ekonomi’nin Hayata Geçirilmesinin İlk Adımları Olarak HDP’nin Önerileri

- Ekolojik düşünce ve bakış açısı ekonomi politiğin temel ilkesi olmalıdır. Bu temelde ekonomi politikaları ekosistemle uyumu gözetmeli ve demokratik temelde oluşturulmalıdır.

- Ekonomi politikaları oluşturulurken özgürlükçü ve katılımcı yerel yönetim perspektifi doğrultusunda katılım ilkesi esas alınmalıdır. Bu amaçla yurttaşların yaşam gereksinimi için kullanılan kaynakların merkezi ve yerel bölüşümünü düzenleyen kamusal bütçelemelerde halkın söz ve kar sahibi olması sağlanmalıdır.
- Kamu bütçesi toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmelidir.
- Yaşam alanlarında, iş yerlerinde, fabrikalarda, tarlalarda üreticilerin yaşamlarını birebir etkileyen emek sürecinde kapitalist sömürüye karşı yurttaşlar doğrudan söz ve karar sahibi olmalıdır.
- Sağlık, eğitim, konut, gıda gibi toplumsal hayatın temelini oluşturan araçlara erişimin ekonomik statüden ve siyasi iktidar mekanizmalarından bağımsız haklar olarak tanınmalı, kamu bütçesi bu esasla oluşturulmalıdır.
- Ekonomi enerjinin halkın ihtiyacı ve geçimlik yaşamı için yerinde ve denetlenebilir üretilmesini ilke edinmelidir. Bu temelde enerjinin ranta açılmasının önüne geçilmeli ve halkın temel enerji ihtiyacı kamu bütçesinden sağlanmalıdır.
- Üretici, tüketici ve tüketici kooperatifleri, kolektif üretim alanları, dayanışma ve ortak yaşam biçimleri inşa edilmeli, yerel yönetimler, sivil toplum örgütlenmeleri, dernekler ve benzeri örgüt ve kurumlarca bu adımların atılması devlet tarafından desteklenmelidir.
- Ekonomi, ekolojik perspektifini esas alarak dereleri, yer altı akışlarını, denizleri, gölleri, kıyıları, ormanları, toprağı, tarım alanlarını, kültürel yapıları, biyolojik türleri/yaşamı ve yaşam alanlarını sermayenin saldırılarından korumalıdır.
- Ekonomi, enerji üretiminde nükleer, kaya gazı fosil yakıt kullanımı gibi doğada geri dönülemez yıkıma yol açan politikalardan vazgeçmelidir. HES, GES, JES ve RES'lerle suyu, havayı ve toprağı sermaye birikimine sokacak proje ve politikalardan vazgeçmelidir.
- Ekonomi, savaş ve güvenlik gerekçesiyle ekolojik dengeyi bozacak her türden ekonomik faaliyetin karşısında durmalıdır. Bu amaçla canlıların ve ekosistemlerin katliamına ve halkların zorla yerinden edilmesi politikalarının karşısında durmalıdır.
- Ekonomi politikaları yaşamın olduğu her yerde barışın tesis edilmesi için nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların ortadan kaldırılmasını amaçlamalı ve bu doğrultuda kamu bütçesi oluşturulmalıdır.
- Kentler çocukların, yaşlıların, engellilerin ve göçmen/mülteci/sığınmacıların toplumsal hayata katılımına olanak sağlayacak şekilde düzenlenmeli ve bunun için gerekli olan sosyal hizmetler kamu bütçesinden karşılanmalıdır.
- Kamu bütçesi oluştururken çocuklara duyarlı bütçeleme ilkesi esas alınmalıdır.

- Ekonomi politikaları ekolojik temelli toplumsal perspektifi savunmalıdır. Bu temelde yaşam alanlarının, doğal ve kültürel yapı ve varlıkların ekonomik verimlilik anlayışını reddetmelidir. Bu anlayışa uygun biçimde tüm canlılara ait ve tüm canlıların hakkı olan suyun, havanın ve toprağın ticari bir meta yoluyla devletlerin ve şirketlerin mülkü haline getirilmesine karşı çıkmalıdır.
- Ekonomi toplum yaşamı için gereken ihtiyaç temelindeki üretimler olan geçimlik üretimleri, geçimlik çiftçiliği ve zanaatı desteklemelidir. Bu doğrultuda her yerleşim ölçeğinde iklim ve doğaya uygun yerel ürünlerin üretilmesini sağlayacak kooperatiflerin kurulması sağlanmalıdır.
- Yerel yönetimlerin kentte yaşayanların doğal gıda ihtiyacını karşılayacak kentsel tarım alanları oluşturması sağlanmalı, hazine mülkiyetindeki alanların tarımsal amaçlı olarak yoksul halkın kullanımına açılması sağlanmalıdır.
- Ekoloji Temelli Ekonomi Programı toplumsal cinsiyet özgürlükçü bir paradigmayı esas almaktadır. Bu temelde erkek egemen sistemde ayrımcılığa uğrayan, ikincil olarak konumlandırılan ve ucuz işgücü olarak görülen kadınlar, bu modelin hayata geçirildiği yönetimlerde katılım ve karar alma süreçlerinde temel kurucu politik öznelerdir.
- Ekoloji Temelli Ekonomi sisteminin hayata geçirilmesi için halkların binlerce yıldır karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma deneyimi yeniden canlandırılacak politikalar hayata geçecektir. Bu temelde yerelde, kolektif, dayanışmacı üretim, paylaşım ve tüketim yapılarının kök salması ve güçlendirilmesi için gerekli ekonomik, toplumsal ve hukuki çerçeve oluşturulması modelleri hayata geçirilecektir.